

לוח

ארץ ישראל

שמושי ופרותי

לשנת התרנ"ז

נערך בעזרת חכמים וסופרים מצוינים מאת

אברהם משה לונץ

שנה שניה

פעה"ק **ירושלם** תובב"א

תרנ"ו

בדפוס והוצאת העורך

העתקת ותרגום מאמרים שלמים אסורים.

תעודת „לוח ארץ ישראל“ ונושאי מאמריו.

KAUFMANN
DÁVID
KÖNYVTÁRA
B. 379 II

ולכן נקוה כי הק׳ הנכבד יקבל את הלוח ברצון, וכל איש מאהינו יאספהו אל ביתו׳כהמחיר המצער אשר קצבנו עליו) למען וכל הלוח באמת למלא את תעודותיו. ואתה ד׳ הי׳ עזר לנו.

בחדש כסליו הבע״ל נחל כהדפסת „לוח ארץ ישראל“ שנה ג׳, ולכן נבקש בזה את פני כל סיפרי עמנו ומשורריו אשר הקדישו את עטם לכבוד וחבת ארה״ק, כי יואילו לכבדנו במאמרים, שירים, ספורים וחזיונות אשר יש להם איזה יחס שיהי׳ עם ארה״ק ומצבה קורותיה ותולדות נדוליה.

☞ החפצים להודיע דבר מה לטובתם משלמים בעד כל עמוד 10 פראנק ובעד חצי עמוד 6 פראנק וההודעות תקובלנה בכל הלשונות.

אדרעסא:

A. M. LUNCZ Jerusalem (Palästina)

U28

וואלף גראס

קאמיסיאן עט עקספארט

יפו־ירושלם

לייפערט

אללע פראדוקטע אונד אינדוסטריא־ארטיקעל
אויס פאלעסטינא.

על ידי יוכל כל איש להשיג כל מיני תוצאות ארץ
ישראל, כמו: יין וקאניאק, שמן זית ושמן שומשמין,
פירות שונים ובורית, וגם כל עצי זית ואבן ועוד.
והכל בהמחיר הראשון.

M.T. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

לוח ארץ ישראל

שמושי וספרותי

לשנת התרנ"ז

בלוית תמונות וציורים פתוחי עין

נערך ע"י

אברהם משה לונץ

עורך ה"ירושלים"

שנה שניה

פעה"ק ירושלם תובב"א

תרנ"ו

בדפוס והוצאת העורך

*
* *

גנות הטלך, גיא בן הנם, נחל קדרון, עין רגל, כתי המצורעים, עין לוז; אבן הזחלת; הר המשחית, מי השלח או הגחון, בתי התמנים אשר בצלע הר הזתים, באור הכתוב "וישכרו כשכר נבל יוצרים", קבר ר' קלונימוס והגדתו, קבר זכריהו הנביא, מערת קברי הכהנים לבית חזיר וכפי ההמון "בית החפשית", יד אבשלום, עמק יהושפט, גן גת־שמנא. השופר (שיר), נשר נחל קדרון, טנהג שנות אל חרא, באור הכתוב "מה שמו ומה שם בנו", שער האריות, שערי רחמים, שרידי חומת הבית השני, הר המוריה, ברור מקומות ההרים ציון ומוריה, שער הקטן, על הר ציון, באור הכתוב "כטל חרמון שיורד על הרי ציון", שער ציון 6 — 73

המושבה החדשה "הרתוק" 73 — 76

זמרת הארץ: 1) הספרים שנדפסו במשך השנה. 2) רשימת הספרים שנדפסו מכבר, 3) תוכן ותכנית שני כתבי יד יקרי המציאות 77 — 84

מכתמים שונים מאת שנ"ה יאנאס (ז"ל) 85 — 88

נדיבי וגבורי ערב: תכונת הערבים יושבי המדבר וקצת מנהגיהם, תכונת הנדיב חותם הטאי וקצת משיריו, תולדות הגבור הנודע ענתר ואחדים משיריו.

מאת אברהם שלום לבית יחזקאל 89 — 119

שמות הכפרים והחרבות אשר במחוז חברון ומספר יושביהם עם הערות על המקומות העתיקים הנזכרים בכתבי הקדש

מאת מלכיאל מני (חבר בית מיעצות המשפט בחברון) 120 — 121

היוצא והנכנס דרך חוק יפו בשנת 1895. 121 — 122

שירה חדשה תרגום שיר רוסי. מאת בר־ניש 125

*
* *

תולדות הרב הגאון קמחרצ"ה קאלישר ותמונתו:
תולדותיו וספריו אשר חבר. תוכן המו"מ בדבר הקרבת קרבנות צבור בזמן הזה. השתלשלות ויסוד חברת ישוב א"י הראשונה בפרנקפורט דאדר. חברת ישוב א"י השניה אשר נוסדה על ידו והר"א גוטמאכער. האחיזה אשר נקנתה אצל קבר רחל אמנו. 126—146
אופיר, תרגום משפת אנגלית. 147—148
המושבה החדשה והמצוינה מ ת ו ל ה. 148—151
קדמת ומצב המושבות אשר בגולן. 152—153
השנה: המצב רכלל, פעולת הממשלה וכית מועצות העיר, התרחבות העיר, החניך, מפעלי צדקה וחסד. עבודת האדמה: ראשון לציון, פתח תקוה, חודירא, זכרון יעקב, ראש פנה, יסוד המעלה, בתי חרשת ומלאכה: ירושלם, יפו, צפת, טבריא, חיפא. 154—162
חדשות וזכרונות: ירושלם, יפו, ראשון לציון, פתח תקוה ועוד. 162—165
בקורת ספרים: נבעת שאול, על תכונת ארה"ק ועריה, חיבר מאת שאול הארנשטיין. 166—168
הודעות: אוצר ספרות ארץ ישראל. בתי החסד, החניך, המלאכה, המסחר, והחרשת.

תנו רבנן הרואה חמה בתקופתה אומר ברוך עושה מעשה בראשית. ואימת הוי, אמר אביי כל כ״ח שנין והדר מחזור ונפלה תקופת ניסן בשבתאי באורתא דתלת נגהי ארבע :

רבי חנניא בן עקשיא אומר רצה הקדוש ברוך הוא לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות שנאמר ה׳ חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר :

ואומרים קדיש דרבנן ואחר כך אומרים

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ כְּמוֹ שֶׁהֶחֱיִיתָנוּ וְקִיַּמְתָּנוּ וְהִגַּעְתָּנוּ לַזְּמַן הַזֶּה לְבָרֵךְ בְּרָכָה זוֹ כֵּן תְּחַיֵּינוּ וּתְקַיְּמֵנוּ וּתְזַכֵּנוּ לְבָרְכָה בִּתְקוּפוֹת אֲחֵרוֹת הַבָּאוֹת עָלֵינוּ לְשָׁלוֹם שְׂמֵחִים בְּבִנְיַן עִירֶךָ וְשָׂשִׂים בַּעֲבוֹדָתֶךָ וּתְזַכֵּנוּ לִרְאוֹת פְּנֵי מְשִׁיחֶךָ וּתְקַיֵּים בָּנוּ מִקְרָא שֶׁכָּתוּב עַל יְדֵי נְבִיאַךְ כָּאָמוּר וְהָיָה אוֹר־הַלְּבָנָה כְּאוֹר הַחַמָּה וְאוֹר הַחַמָּה יִהְיֶה שִׁבְעָתַיִם כְּאוֹר שִׁבְעַת הַיָּמִים בְּיוֹם חֲבוֹשׁ יְיָ אֶת שֶׁבֶר עַמּוֹ וּמַחַץ מַכָּתוֹ יִרְפָּא בִּמְהֵרָה בְּיָמֵינוּ אָ״סֶ ׃

ויש כוהגין לאמר עלינו ואח״כ ק״י.

מולדו יום ג' ער"ח כ"ג שעות י"ז רגעים ו"ג חלקים.

לעברי												לעברי											
ג	1	א' דרה"ש	2	27	8	ד	16	כד"ם (נחו"ל)	17	11	23	ג	1										
ד	2	ב' דרה"ש	3	28	9	ה	17	כ"ו דסוס"מ	18	12	24	ד	2										
ה	3	גוס גדליהו	4	29	10	ו	18	כ"ז דסוס"מ	19	13	25	ה	3										
ו	4		5	30	11	ז	19	שבת חוה"מ קהלת	20	14	26	ו	4										
ז	5	וילך וס"ם	6	31	12	א	20	כ"ט דסוס"מ	21	15	27	ז	5										
א	6	сентябрь	7	1	13	ב	21	הוס"ר	22	16	28	א	6										
ב	7		8	2	14	ג	22	שמ"ע (וס"ם בח"ל)	23	17	29	ב	7										
ג	8		9	3	15	ד	23	ישי"ת (נחו"ל)	24	18	30	ג	8										
ד	9	ערג יו"כ	10	4	16	ה	24	ס"ם נחו"ל October	25	19	1	ד	9										
ה	10	יו"כ	11	5	17	ו	25		26	20	2	ה	10										
ו	11		12	6	18	ז	26	בראשית מנח"ם	27	21	3	ו	11										
ז	12	האזינו	13	7	19	א	27		28	22	4	ז	12										
א	13		14	8	20	ב	28		29	23	5	א	13										
ב	14	ער"ס	15	9	21	ג	29	צו"ס. ת"ג בע' שעות	1	24	6	ב	14										
ג	15	א' דסוכות	16	10	22	ד	30	חל"ר"ס	2	25	7	ג	15										

מ נ ה ג י ם.

בליל א' דר"ה מקדקדים לאכול כל המינים המזכירים בתלמוד (כריתות דף ו' ע"ח) אשר מותיחים כרמיו בכפה ואוכלים, ובכפיה לפתח מקצדים מיקטין לי קולות קודם התקלה מיני המשונות והמיקוח שלא יעלעבו לחשות בתפילה עד אחר קרוא"ת, וחוזר ומנסך קדוש. **ביום א' דר"ה** יחלקו חלב בתפילה של מקצדים זיתים כשוים או מחצדים לברכה מתחילו בליל ב', בעני תרוא"ת אחר תין בהם ימים ובתלים. לומדים תפליך חלב הכוונה תשר"ת תמו מהם המים. ובלפת מוכנים התפידים ותכני מעשה לעלות על גגות בתקום או על רחם המגדל העמיק אחר בקלה העיר אחר ממנו רוחים תת ים בכרת. **צום ג'**, מקצדים תין מעשיהן ד ר ס ו בתענית. **עיוכ"ם** (וכן **בע"ם**) מקצדים לומדים ומזמור לתודה.

בכל ימי חג הסוכות קורחים בחוזה רק קדר מוקף היום הזה, ובן בתפילה מוקף יאמרו רק קדר היום (יען בפיקח דיומת לינגו נוסף שם) ואת מקדר הזה בעלמו קורחים לכל ה' מסך קרוחים.—**בשבת חוה"מ** (לו ביום ראשון לם חל בשבת) קורחים בתי כנסיות תשכנזים"פרוסים אחר התלל, מגלת קהלת בעמים ובניגון מגילה כתובה על קלף בברכת על מקרא מגילה ושהחיינו, ואחריו קדיש שלם.

בחוהמ"ם (וכן בחוהמ"ם) לא יאמרו תפילין. **בליל הוי"ר** נוהגים מקצדים לתקוע בשופר בעמר לאירת כל מקר מתפילים. **שית** מקצדים נוהגים לעשות מדר מתקוות גם בתענית ובומלם"ת.— **עד סוף חדש תשרי** תין לומרים תחנון.

זכרונות ב' בו הרינת נדליהו בן אהיקם ושביתת ישוב היהודים מבצרה.

ה' בו מתו כ' איש מישראל ונתבש ר' עקיבא.

כ"ח בו פטירת שמעון הצדיק, והילכים להשתטח על קברו.

מולדו יום ד י"ח שעות רגע ל' וי"ד חלקים.

לעברי'		שמש	יוסף	יוסף
ה 1	ג' דכ"ק	3	25	8
ו 2		4	27	9
ז 3	נח מנכרין נה"נ	5	28	10
א 4		6	29	11
ב 5	סעניח שני קמח	7	30	12
ג 6	" Октябрь	8	1	13
ד 7	זמן סמלה נח"י	9	2	14
ה 8	סעניח חמישי	10	3	15
ו 9		11	4	16
ז 10	לך לך	12	5	17
א 11		13	6	18
ב 12	סעניח ג' נהרא	14	7	19
ג 13		15	8	20
ד 14		16	9	21
ה 15		17	10	22

לעברי'		שמש	יוסף	יוסף
ו 16		18	11	23
ז 17	וירא	19	12	24
א 18		20	13	25
ב 19		21	14	26
ג 20		22	15	27
ד 21		23	16	28
ה 22		24	17	29
ו 23		25	18	30
ז 24	חיי שרה מנה"ח	26	19	31
א 25	November	27	20	1
ב 26		28	21	2
ג 27		29	22	3
ד 28		30	23	4
ה 29	פר"ח יוכ"ק	1	24	5

מנהגים.

סכסכים נו"כ בכל יום בשחרית, וביום שיש בו מוסף גם במוסף. ובשעניות גם במנחה. לומרים ת"כ ופעם מקטרת בכל יום לחרי כלות המפלה. ביום שאין בהם קס"ת לומרים בכהו וכו' לחרי כלות המפלה שחרית ובימי המול גם לחרי תפע"ר. בחפלה עדבית אין לומרים בילעלוי"ח רק מיד לחר הסכיבנו לומרים ח"ק. הספרדים מקדימין לחחפלל חפלה עדבית בליל שבת ונומרין הפילחן לפני קדיעת החמה. בליל ש"ק אין לומרים ומזמו לחר נרכת הסכיבנו וכן ל"ח בסוקי המועדים וימים הנוראים. אין מקדמין על הכוס לא בליל שבחות ולא בליל המועדים בנהכ"ב. כחפע בכל נהכ"ב חפכנזים-ברוחים קורחים לח ההפטרה בנביחים כחובים על קלף.

לח עבר זמן רביעה שביח (י"ז בו) ולח ילדו בחיים יחחילו סיחידים להחענות כדם, ומחני עדם הספרדים ילכו מחלר לחלר ויכריזו "כל המחענם בכוך יחיה", ובם יחר דיבי החעניות ומקיעת שופר בוחגין ע"ם הסדר הנזכר בחלמוד.

זכרונות

ז' (ו) בו עורו עיני צדקיהו ושחטו בניו לעיניו.

ח' בו (התפ"ה) שרפו הישמעאלים את בהכ"נ אשר לעדת האשכנזים ובני העדה הזאת נאלצו לברוח מהעיר.

י"א בו יום פטירת אמנו רחל לפי המסורה, ואז ילכו הרבה מבי ושבי ירושלם להשתטח ולהתפלל על קברה.

כ"ג בו תקנו את ההוספה השנימית (פורים) של העזרה [בימי יהוחנן ההשמונא]

כ"ה בו לבד יוחנן הורקנוס את מבצר שמרון ויהרסו עד היסוד.

מולד יום ה׳ כ"ג שעות מ"ה רגעים ועי"ו חלקים

לעברי		שמש	יומים	רומים
ו	1	2	25	6
ז	2	3	26	7
א	3	4	27	8
ב	4	5	28	9
ג	5	6	29	10
ד	6	7	30	11
ה	7	8	31	12
ו	8	9	1	13
ז	9	10	2	14
א	10	11	3	15
ב	11	12	4	16
ג	12	13	5	17
ד	13	14	6	18
ה	14	15	7	19
ו	15	16	8	02

ראש חדש תשרי
תולדות
Ноябрь
ויצא

לעברי		שמש	יומים	רומים
ז	16	17	9	21
א	17	18	10	22
ב	18	19	11	23
ג	19	20	12	24
ד	20	21	13	25
ה	21	22	14	26
ו	22	23	15	27
ז	23	24	16	58
א	24	25	17	29
ב	25	26	18	30
ג	26	27	19	1
ד	27	28	20	2
ה	28	29	21	3
ו	29	1	22	4
ז	30	2	23	5

וישלח
וישב מנח"ם
א' דחנוכה
December
ער"ח זמן מנח"ג
מקץ ל' דר"ח

מנהגים

מלילין כר חנוכה נשמן זית, ומהדרין מלילין נפנסים הקנועים על שמח הנים מנסון לפרקומי ניסא.

תלמידי ת"ח הקפדים ותלמידים נרחסם יקנגו על שחתי המכנדים, והמח יתנו להם מכל מלכל לפר יהכל לו מחת כפף, ומפקנץ יכרו כרס ניום החמרון של חנוכה נמדרי הת"ח נעד התלמידים ותלמידים, והיל הקבל נשם "חנוכה המוגמ". וקודם הקעודה יתמרו כל הנערים נפחניא ת"ח שעמים (כמנין שנו) לח הפסוק "שנו שנרו לנו מעט חכל" וחת"ח יתמרו מיר הפיכים נניגון (עעם המנהג הוא ע"פ הקוד).

זכרונות ג׳ בו׳ הוסרו הפסילים אשר העמידו הסוריים בחצר העזרה.

ז׳ בו מת המלך הורדום (אלכסנדר ינאי).

כ"א בו׳ נצחון היהודים על השפרונים והריסת בית מקדשם אשר בהר גרזיזים.

כ"ה בו טהרו בני חשמונאי את ההיכל והכינו את המקדש.

כ"ח (ו) בו שרף יהויקים את המגילה שכתב ברוך מפי ירמיהו.

מולדו יום ז׳ י״ב שעות כ״ט רגעים וט״ז חלקים

	לעברי׳				יומי	יומי		לעברי׳			יומי	יומי	
א	1	ב׳ דל״ח		3	24	6	ב	16		18	9	21
ב	2	זאת חנוכה		4	25	7	ג	17		19	10	22
ג	3			5	26	8	ד	18		20	11	23
ד	4			6	27	9	ה	19		21	12	24
ה	5			7	28	10	ו	20		22	13	25
ו	6			8	29	11	ז	21	שמות	23	14	26
ז	7	ויגש		9	30	12	א	22		24	15	27
א	8		Декабрь	10	1	13	ב	23		25	16	28
ב	9			11	2	14	ג	24		26	17	29
ג	10	עשרה בעבת		12	3	15	ד	25		27	18	30
ד	11			13	4	16	ה	26		28	19	31
ה	12			14	5	17	ו	27	Januar 1897	29	20	1
ו	13			15	6	18	ז	28	וארא מבה״ח	30	21	2
ז	14	ויחי		16	7	19	א	29	ער״ח יוכ״ק	1	22	3
א	15			17	8	20						

מנהגים

בכ״ד בו מדליקין בכל בתי הכנסיות אשר באלה״ק מנורות של שמן זית רבות ומזכירין את נשמות המתים אשר מתו בהרעש אשר היה בו ביום בשנת התקל״ז בעה״ק לפת ת״ו.

זפרונות ה׳ בו נכתבה התורה יונית בימי תלמי המלך.

ט׳ [י] בו מת עורא הסופר ונחמי׳ בן חכליא.

י״ו בו סמך מלך בבל על ירושלם.

כ״ד בו (תקצ״ז) רעש גדול ההריב כמעט את העיר צפת בלה ואנשים למאות נהרגו.

כ״ו בו (ה״א כ״ח) פטירת הרמב״ם.

מולדו יום ג׳ שעה ל׳ י״ג רגעים ו״ז חלקים

לעברי												לעברי											
ב	1							2	23	4	19	ג	16							17	7	19
ג	2							3	24	5	20	ד	17							18	8	20
ד	3							4	25	6	21	ה	18							19	9	21
ה	4							5	26	7	22	ו	19							20	10	22
ו	5							6	27	8	23	ז	20	יתרו						21	11	23
ז	6							7	28	9	24	א	21							22	12	24
א	7							8	29	10	25	ב	22							23	13	25
ב	8							9	30	11	26	ג	23							24	14	26
ג	9							10	31	12	27	ד	24							25	15	27
ד	10						Января 1897	11	1	13	28	ה	25							26	16	28
ה	11							12	2	14	29	ו	26							27	17	29
ו	12							13	3	15	30	ז	27	משפטים						28	18	30
ז	13						בשלח	14	4	16	31	א	28							29	19	31
א	14							15	5	17	1	ב	29							1	20	1
ב	15						ר״ה לאילנות	16	6	18	2	ג	30							2	21	2

מנהגים

בחמשה עשר בו ילמדו הספרדים גימיגוחיהם כמעט כל הלילה, ויסדרו לחסול מכל מיני סילום הנמלחים נעיר ולפני לכילם כל סדי ומחרים ילמדו למודים מיוחדים מלוקטים מחכ״ך, ממכם וזוהר, וגם יסמלו ויסורו מסלות ומזמורים מיוחדים. (הליטודים ומסמלות כספרים נקונן לחד נסח „סדי עץ הדר״). נבהכ״ע מסכנזים-פרוסים לומרים סיוע מחרים על לרבע סרסיות לחר חזרת הש״ץ, ועל מוסף לין לומרים כלל.

זכרונות ב׳ בו מת אלכסנדר ינאי המלך (הורדוס).
ה׳ (ה) בו מתו הזקנים שהיו בימי יהושע.
ו׳ בו. (תקמ״ב) סטירת הרב המקובל במוהר״ר שלום שרעבי ראש חכמי הקבלה בירושלם.
כ״א בו. (תש״ט) סטירת הרב מהר״ש נלאנטי זיל.
כ״ב בו. בישלה נזרת המלך קאיום [קאליגולום], להעמיד פסל תמונתו בבית המקדש [ע״י מיתתו].
כ״ג בו נתקבצו כל ישראל ללאום עם שבט בנימין [על דבר פלגש בגבעה].
כ״ח בו בישלה ממשלת אנטיוכוס.

מולדו יום ג׳ י"ג סעות נ"מ רגעים

לעברי׳			עז	לז	יוני
ד	1	ג׳ דכ"ס	3	22	3
ה	2		4	23	4
ו	3		5	24	5
ז	4	תרומה	6	25	6
א	5		7	26	7
ב	6		8	27	8
ג	7		9	28	9
ד	8		10	29	10
ה	9		11	30	11
ו	10		12	31	12
ז	11	תצוה	13	1	13 Фев.
א	12		14	2	14
ב	13		15	3	15
ג	14	פוריס קטן	16	4	16
ד	15		17	5	17

לעברי׳			עז	לז	יוני
ה	16		18	6	18
ו	17		19	7	19
ז	18	תשא	20	8	20
א	19		21	9	21
ב	20		22	10	22
ג	21		23	11	23
ד	22		24	12	24
ה	23		25	13	25
ו	24		26	14	26
ז	25	ויקהל־פקודי, מצה"ח	27	15	27
א	26		28	16	28
ב	27		29	17	1 März
ג	28		30	18	2
ד	29	עכ"ח יוכ"ק	1 שַׁבָּת	19	3
ה	30	ל׳ דכ"ס	2	20	4

ספרי העורך.

„ירושלים." קבוצת מאמרים בחקירת ארה"ק. מצבה וקורותיה בשבבר הימים וביומינו אלה. בעברית ואשכנזית [מאמרים נפרדים]. שנה א. ב. ג. ד. כל כרך 2 רוּבֶל — 6 פר. חלק העברי לבד כל כרך 1 רוּבֶל — 3 פראנק חמשי.

מורה דרך בארץ ישראל וסוריה. לתועלת כל הבאים לדעת ידיעה ברורה ונאמנה מתבונת וקורות ארץ אבותינו ויושביה, מצבם ומצב המושבות אשר בה. — מחירו 2 פראנק או 50 סענט

דורך פאלעסטינא איינע איינפֿיהרליכע נעאגראפֿישע אונד היסטארישע בעשרייבונג פֿאן אללע ארטשאפֿטען פאלעסטינאס. 50 פֿרקאנ — 50 סענט

סרחי ארץ הקדושה. אלבום בעל 8 רחים מבעיים מאוספים מהמקומות היותר נכבדים בארה"ק, כלולים באור תבונת מצב וקורות המקום ומספר יושביו, לפי התקירות והסטיסטיק היותר חדשות ומדוקות. מחותל 1 רוּבֶל — 2,50 פראנק — 60 סענט מבורך בברכה יפה ובלוחות עצי זית 2 רוּבֶל — 5 פראנק — 1 דאלאר.

ספרים ואלבומי הרחים יוכלו להשיג מאת המחבר בהקדם משלוח המחיר בשטרי המדינה או מאסט־אנווייזונג. חמשי. או מאת המרים אשר בכל הארצות.

מולדו יום ה' ג' שעות מ"ג רגעים ומלק לחד

לעברי'			יומי	יומי'
ו	1	ג' דר"ח	3	21	5	1	2
ז	2	פקודי הפקה	4	22	6	2	3
א	3		5	23	7	3	4
ב	4		6	24	8	4	5
ג	5		7	25	9	5	6
ד	6		8	26	10	6	7
ה	7		9	27	11	7	8
ו	8		10	28	12	8	9
ז	9	ויקרא זכור ד Mapt	11	1	13	9	10
א	10		12	2	14	10	11
ב	11		13	3	15	11	12
ג	12		14	4	16	12	13
ד	13	תענית לקחל	15	5	17	13	14
ה	14	פוריס נחו"ל	16	6	18	14	15
ו	15	פוריס ניכוי תוהן	17	7	19	15	16
ז	16	צו הפקה	18	8	20	16	
א	17		19	9	21		
ב	18		20	10	22		
ג	19		21	11	23		
ד	20		22	12	24		
ה	21		23	13	25		
ו	22		24	14	26		
ז	23	שמיני פרס מנה"ם	25	15	27		
א	24		26	16	28		
ב	25		27	17	29		
ג	26		28	18	30		
ד	27		29	19	31		
ה	28	יוכ"ק מוקדם April	1	20	1		
ו	29	עכ"ם	2	21	2		

מנהגים.

ז' בו, נהרבה ישיבות ובתי מדרשים ילמדו כל הלילה ובכמי למם ילכו בו ביום על קבר רשב"י אשר בבצר מירון ללמוד ולהתפלל.

בשה"ק למם שבירת וחבורן קורלין לת המגילה ב"ל ובע"ן, ובשחרון בלא נרכה.

לין לומרים קרובן בשוריס.

כשחל פוריס בשבת (בירושלם) לז נוהגים המהדרין לשלוח מנות לשכניהם בשבת (כי כן הנה"ג הרלב"ח זלה"ה בישבו על כתף הרבנות בה, ולובשים בגדי שבת ביום בשני (י"ד) ובם ביום הרחמן (ט"ז).

זכרונות ד' בו בשידת משה רבינו ע"ה

י"ב בו יום [מפלת] טריוים.

י"ג בו, הנצחון על שר הצבא נקנור בימי יהודה המכבי [יום נקנור].

ט"ו בו, התלונלבנות הוסת ירושלם השלישית סביב העיר החדשה היא בצעיתא

כ' בו גם ירידת הנשמים בימי חוני המעגל.

כ"ח בו בטול גזירת ורדיסת המלך אדריאנוס.

מולדו יום ו' ע"א שעות כ"ו רביעים וי' חלקים.

| לעברי | | |

מוצאי יום ל' די שעות יי רגעים ובי חלקים.

לעברי		שעה	יום	יום
ב	בי דר"ח	3	21	5
ג		4	22	6
ד		5	23	7
ה		6	24	8
ו		7	25	9
ז	קדישי (בח"י אמור)	8	26	10
א	ומברכין בהיב	9	27	11
ב	תעניח בני קמח	10	28	12
ג		11	29	13
ד		12	30	14
ה	תעניח חמיסי Mai	13	1	15
ו		14	2	16
ז	אמור (בח"י בהר)	15	3	17
א	פסח שני	16	4	18
ב	שני נחרת	17	5	19
ג		18	6	20
ד		19	7	21
ה	ל"ג בעומר	20	8	22
ו		21	9	23
ז	בהר (בח"י בחקתי)	22	10	23
א		23	11	24
ב		24	12	25
ג		25	13	26
ד		26	14	27
ה		27	15	28
ו		28	16	29
ז	בחקתי (בח"י במדי)	29	17	30
א	ומברח	1	18	31
ב	ער"ח יוכ"ק	2	19	

מנהגים

נעגדיל נוהגים לקשור קשירת העומר לחתי עגור שעה וגיע מהלילה. גם הקשרים המקדימים להחפלל ערב שבת קש קשיעת המתח, ניתי הקשירה לח יתפללו עד לאח הכוכבים, למען יוכלו ניד לחתי ש"ע לקשור קשירת העומר, וגין קבלח שבת לערבים יזהרו שמונים שוגים וגימוד הפזמון הנודע „בר יוחאי"

בליל י"ז (פסח שני) תעשה הדלקה והלולא בעגדיל על קבר רמבח"ן, וגו ביום ח"ח חתגון (ולח קליחות וחין מתעניו תעב"ג) בכל ערי חרח"ק.

בליל ל"ג בעומר יהוגו יושבי לבת חח חג הלולא דרשב"י על קברו לחבר בבבר מירון, וחלבים לחלבים מקוות לחיח ולחריקח יעלו לחתג הזה.

יושבי ירושלם ילכו בו ביום להשתטח ולהחפלל על קבר שמעון הלדיק. ומהם יחרושעו ויתעלבו חחת העלים העומדים בחלקה הזחת.

כ"ח בו ילכו הרבה מיושבי ירושלם להשתטח על קבר שמואל הנביח לחבר בחכבר נבי סאמואל וילינו שם הלילה, ולמחרתו יחבללו שניח.

זברונות א' בו שמירת הרי בי רבי (אבי"ד בעה"ק צפת)

ז' בו חנוכת חומת ירושלם ע"י נחמי.

י"ב בו מת עלי הכהן ושני בניו ונשבה ארון ד'.

כ"ב בו נר בו החשמונאים (שמעון) את הנוירים מעזורת א ק ר א וילבדוה.

כ"ו בו היה מם הנהר אשר שם החלך היחיעדיים השני על ארץ יהודה (בימי שמעון החשמונאי).

כ"ח (כ"ט) בו שמירת שמואל הנביא ע"ה.

מולדו יום ג' ט"ז שעות כ"ד הגעים ודי' חלקים.

לעברי'			מחמ'	יוסיב	רומיב	לעברי'			מחמ'	יוסיב	רומיב
ג	1	ראש חדש	3	20	1	ד	16		18	4	16
ד	2		4	21	2	ה	17		19	5	17
ה	3	ג' ימי הגבלה	5	22	3	ו	18		20	6	18
ו	4		6	23	4	ז	19	בהעל'(בא"ישלח)	21	7	19
ז	5	במדבר(בא"ינשא)	7	24	5	א	20		22	8	20
א	6	שבועות	8	25	6	ב	21		23	9	21
ב	7	ב' דשבועו'(בחו"ל)	9	26	7	ג	22		24	10	22
ג	8	אסרו חג	10	27	8	ד	23		25	11	23
ד	9		11	28	9	ה	24		26	12	24
ה	10		12	29	10	ו	25		27	13	25
ו	11		13	30	11	ז	26	שלח (בא"י קרח)	28	14	26
ז	12	נשא(בא"יבהעל')	14	31	12	א	27	ומב"הח	29	15	27
א	13	Іюнь	15	1	13	ב	28		30	16	28
ב	14		16	2	14	ג	29	ער"ח יוכ"ק	1	17	29
ג	15		17	3	15	ד	30	א' דר"ח	2	18	30

מנהגים

בשבועות קורין בבתי כנסיות אשכנזים-פרושים מגלת רות בברכת על מקרא מגלה ושחיטו כנז'.

בלפת קורין בבהכ"נ האר"י (אשר לעדת הספרדים) בספר תורה המיוחסת לחר"י אבוהב (ואשר רק שלש פעמים בשנה יקראו בה) וכל הנמצאים בבהכ"נ יעלו לתורה.

הספרדים יושבי ירושלם ילכו להתפלל על קברי מלכי בית דוד בציון, ולמחרתו (יום ז' סיון) ילכו להשתטח על קבר שמעון הצדיק ועל שאר קברי הצדיקים אשר בסביבותיו, ואחינו האשכנזים ילכו ביום הזה להשתטח על קברי מלכי בית דוד.

כל שבעת ימי התשלומים שאחר החג אין אומרים תחנון ווידוים.

זכרונות ט"ו [ט"ז] בו' גירש וחנן הורקנים את יושבי בית שאן ועמק יזרעאל ויספחן לארץ יהודה.

י"ז בו' לכד שמעון החשמונאי את מבצר בית צור ויגרש את היונים ממנו.

כ"ג בו' בטלו הביכורים מלעלות לירושלם בימי ירבעם בן נבט.

כ"ה בו' נהרגו רשב"י ור' ישמעאל ור' חנינה סגן הכהנים

כ" בו' נשרף ר' חנינה בן תרדיון וספר תורה עמו.

מולדו יום ד' כ' שעות ל"ח רגעים וה' חלקים

לעברי		מצרי	קופטי	יוליי	רומי
ה	ג' דכ"ם	3	19	18	4	16
ו		4	20	19	5	17
ז	קרח (נח"י חקת)	5	21	20	6	18
א		6	22	21	7	19
ב		7	23	22	8	20
ג		8	24	23	9	21
ד	ת"ג ג' שעות ומחי	9	25	24	10	22
ה		10	26	25	11	23
ו		11	27	26	12	24
ז	חקת (נח"י בלק)	12	28	27	13	25
א		13	29	28	14	26
ב		14	30	29	15	27
ג		15	1 Июль	1	16	28
ד		16	2	2	17	29
ה		17	3			

לעברי		מצרי	קופטי	יוליי	רומי
ו		16	1	18	4	16
ז	בלק (נח"י פנחס)	17	2	19	5	17
א	י"ז בתמוז, נדחס	18	3	20	6	18
ב		19	4	21	7	19
ג		20	5	22	8	20
ד		21	6	23	9	21
ה		22	7	24	10	22
ו		23	8	25	11	23
ז	פנחס (נח"י מטות)	24	9	26	12	24
א	ומצמ"ס	25	10	27	13	25
ב		26	11	28	14	26
ג		27	12	29	15	27
ד		28	13	30	16	28
ה	ע"ם יוכ"ק	29	14	1	17	29

מ נ ה ג י ם

עמנעה עבר בתמוז עד מסעה בלב ילמדו בכל בחי בכסיות ובתי מדרשות לשבר בלהכ"ק קדר תקוני חלות בלבוד, והרבה מלחינו יתבי יוסלם ילכו לומר הסליחות והקיום החלב לבני כותל המערבי.

זכרונות שי בו' (תקינ) מטירת הרדר חיים ן' עטר 'בעל אור החיים'.
י"ו בו' הובקעה העיר בשניה.

מולדו יום ה' י"ח שעות כ"ג רגעים ושמש חלקים

לעברי		לועזי	שמש		לעברי		לועזי	שמש	
ר	1		5	18	30	ז	16	2	14
ז	2	מו"ם (נח"י מקצי)	4	19	31	א	17	3	15
א	3	August	5	20	1	ב	18	4	16
ב	4		6	21	2	ג	19	5	17
ג	5		7	22	3	ד	20	6	18
ד	6		8	23	4	ה	21	7	19
ה	7		9	24	5	ו	22	8	20
ו	8		10	25	6	ז	23	9	21
ז	9	דברים מזון	11	26	7	א	24	10	22
א	10	תשעה באב נדחה	12	27	8	ב	25	11	23
ב	11	א'ותתב"ה'לחורבן	13	28	9	ג	26	12	24
ג	12		14	29	10	ד	27	13	25
ד	13		15	30	11	ה	28	14	26
ה	14		16	31	12	ו	29	15	27
ו	15	ש"ו אב Августъ	17	1	13	ז	30	16	28

מנהגים

בליל תשעה באב קורין בכמה כנסיות תשכנזים־אבות מגילת ליכה בעגלה ומנהגים על מקרא מגלה.

בשב"ק תשפרדים תפרי קריאת מגילת ליכה יכנו כל הנרות והחזן יעורר לה העם למעמד בהזכירו לה ערך מחורב היום ומכן תשמה למורגן הבים, ומלא לחיכו בשמה חזקה.

בחנות הלילה יבכו הרבה מלחיכו תשכנזים בשני כותל המערבי ושם יחמרו „מקום מנוח" „וחקון שלם מעמחה".

ביום ח"צ בבקר יפרבו בשב"ק תשפרדים פרוכם שחורה על הבימה ונם הס"ת תשר בו יקרלו היום עטוף בעויל שחור ובלחלע בשב"ק חעמוד קערה שרם מלחה לשר וכל לשר מכבדי וחכמי העדה יקח מעט לשר וישים על מלחו.

בשערת "לשם לשיבם" מסורגמת בשמש ליסשלישיל בחוקם שם שפורים אשיזונות מעוררי בכי מנחמת ומרחם, והחזן והקהל יחזרו לוחם בניגון שפוק בשפוק.

בשלש בחם יחמרו השפרדים שם בכל שלש חשלות היום.

מוצאי שבת בחמו ימונו יושבי ביתם שחחה והלולה בשבים לשר ממעל המערה(נרחם בר כוכבא)לשר לפי החעזרה נשתו בם לליסו בשרחו חפני לחתה.

כי בו יעשו בכל בשב"ק תשפרדים חתרת נדרים קללות וקבלות נזיפה.

זכרונות

א' בו׳ מת אהרן הכהן.

ט' בו׳ נחרב בהמ"ק בראשונה ובשניה ונלכדה ביתר.

ט"ו בו׳ יו"ש לאומי׳ קרבן עצים. ומחולות בימי הבית. ובו נתנו הרוגי ביתר לקבורה.

ט"ז בו סטירת השר משה מונטיפיורי. ובכל בהב"נ אשר בארה"ק יובירו נשמתו׳

י"ח בו׳ כבה נר מערבי בימי אחא.

מולדו יום ז' ז' שעות ששה רגעים וז' חלקים

לעברי'											
א	1	ב' דר"ח	3	17	29	ב	16	Сентябрь	18	1	13
ב	2		4	18	30	ג	17		19	2	14
ג	3		5	19	31	ד	18		20	3	15
ד	4	Sep.	6	20	1	ה	19		21	4	16
ה	5		7	21	2	ו	20		22	5	17
ו	6		8	22	3	ז	21	תבא	23	6	18
ז	7	שופטים	9	23	4	א	22	א' דסליחות	24	7	19
א	8		10	24	5	ב	23		25	8	20
ב	9		11	25	6	ג	24		26	9	21
ג	10		12	26	7	ד	25		27	10	22
ד	11		13	27	8	ה	26		28	11	23
ה	12		14	28	9	ו	27		29	12	24
ו	13		15	29	10	ז	28	נצבים	1	13	25
ז	14	תצא	16	30	11	א	29	ער"ה	2	14	26
א	15		17	31	12						

מנהגים

בכל ימי החדש הזה ילכו יושבי ירושלם להתפלל **על כל קברי הצדיקים** וביחוד **על קבר רחל אמנו.** ולכן פתוח הבית הבנוי על קברה כל ימי החדש הזה, ויושבי שאר ערי ארה"ק הולכים להתפלל על קברי הקדושים אשר בסביבותיהם.

זכרונות ז' [י"ו] בו, מתו מוציאי דבת הארץ.

" " בו, הנוכת חומת ירושלם בימי החשמונאים.

" " בו, קדשו את החומה השלישית סביב העיר החדשה.

ט' בו [הז"ך לב"ע] נתיסד ישוב ירושלם האחרון ע"י הרמב"ן.

י"ז בו גורשו הרומאים מיהודה וירושלם (בהמלחמה האחרונה עם הרומאים).

כ"ב בו, גורשו ההיליגים מירושלם.

לוח קורות ארה"ק

יציאת אברהם לארץ כנען	2023
יציאת מצרים ומתן תורה	2448
כניסת ישראל לארץ	2489
מלוכת שאול	2882
מלוכת דוד בחברון	2884
ישיבת שלמה על כסאו	2924
השלמת בנין הבית	2935
קריעת מלכות ישראל לשתים	2964
גלות בני גד ובני ראובן	3187
גלות שומרון	3205
מפלת סנחריב	3213
גלות יהויכין	3327
חורבן הבית הראשון וקץ מלכות יהודה	3338
עולי גולה הראשונים עם זרובבל ויהושע	3390
עולי גולה השניים עם עזרא	3413
חזוק חומת העיר ע"י נחמיה	3427
בזזת ביהמ"ק ע"י אנטיוכוס סיסאנוס	3592
כיאת ארץ ישראל תחת יד אנטיוכוס	3594
התעוררות רוח גבורה בלב החשמונאי מתתיהו בן יוחנן	3594
גם הנוכה	3596
מות יהודה המכבי	3601
יונתן נתמנה לכהן גדול	3609
מות יונתן וכהונת שמעון אחיו	3618
כהונת יוחנן הורקנוס בכהונה גדולה	3626
מלוכת שלומית אלכסנדרה	3682
ביאת פומפיום לירושלם והתפשטות מלכות רומא על ישראל	3698
עזיבת רבים מיושבי יהודה והתישבם במדינת חינא איז יון ואסיא הקטנה.	3702
ביזת קראסיום שר צבא רומא את ביהמ"ק	3706
השבת המלוכה ליהודה ע"י יוליום קיסר	3713
לבירת ירושלם ע"י הורדום וישיבתו על כסא המלוכה	3723
בנין הבית ע"י הורדום	3749

מית הורדום	3757
ביאת ארץ יהודה תחת פקודת נציב רומא	3767
הסרעות בישראל לרגלי עריצות נציבי רומא	3775
נשיאות רבן גמליאל הזקן	3790
עלית אגריפס הראשון למלוכה	3797
נזירת העמדת צלם בהיכל ע"י קאליגולא קיסר רומא	3799
הסרת הצלם בהשתדלות אגריפס	3801
מנית הורדום אחי אגריפס לנשיא ביהודה	3805
לבידת ארץ הגליל ע"י אספסיונס	3827
חורבן הבית השני על ידי טיטוס	3830
סריאנוס להק את ישראל עד כי מרדו בו	3858
מלחמת בר כוכבא את הרומאים	3882
לכידת ירושלם על ידי בר כוכבא	3890
חרבן ביתר	3895
קץ ממשלת בר כוכבא והשבתת שם ירושלם ע"י הצזר אדריאן	3895
נתינת חקים טובים לישראל מאת המלך אנטונינוס פיוס	3898
העתקת הנשיאות מאושא לטבריא	3920
סדור המשנה ע"י ר' יהודה הנשיא	3997
מות ר' יהודה הנשיא והתמנות ר' גמליאל בנו	4000
קביעות סדר עבור השנים	4070
קץ הנשיאות בפקודת המלך סהעאדאזוס	4189
לכידת ארה"ק וסוריא על ידי כוזרום השני מלך פרס	4376
לכידת ירושלם, דמשק ואנטיוכיא מאת הערביים	4396
לכידת ירושלם, על ידי נושאי הצלב הראשונים	4859
נצחון סלחאדדין [אצל חטין] וכבישת ארה"ק	4947
עלית 300 מרבני צרפת וברישניה להאחז בארה"ק ולהגדיל ישובה	4971
לכידת סוריא וארץ ישראל על ידי המונגלים אשר ע"י נשבת הישוב מירושלם	5020
התיסדות ישוב ירושלם מחדש על ידי הרמב"ן	5027
התיסדות ישוב צפת מחדש	5250
חזוק ישוב ע"ק ירושלם על ידי מנורשי ספרד	5252
בנין חומת ירושלם הנוכחית ע"י השולטאן סאליס	5266
שולטאן סלימאן בנה חומת ע"ק טבריא	5300
התישבות היהודים מחדש בטבריא ויסוד ישיבה ללמוד תורה	5320
הבהכ"נ האחד אשר בירושלם נסגר ע"י ראש כנסת המושלשים	5346
רדיפה נוראה ליהודי ירושלם ע"י איבן סרוך מושל העיר	5388
הריסות טבריא	5420
חזוק ישוב האשכנזים בירושלם ע"י עלית ר' החסיד	5450
שרפת כתב"ג האשכנזים ושלשת בני העדה הואת מהעיר	5481
בנין טבריא מחדש והתחדשות ישוב היהודים בהשתדלות הר"ח אבולפיא	5502
רעש הארץ החריב עיה"ק צפת כולה	5518
מגפה גד ולה בכל ארץ הגליל	5572

התחדשות ישוב האשכנזים האחרון בירושלם ע"י תלמידי הגר"א	5572
לכידת סוריא וארץ ישראל ע"י מחמד עלי פחת מצרים	5592
הדרוזים והנלחמים מרדו בהממשלה וירדפו וישללו את היהודים יושבי צפת שבריא והברון	5594
ביהכ"נ וחצר האשכנזים אשר בירושלם הושב לידם בפקודת פחת מצרים	5596
רעש גדול החריב כמעט את עיר צפת (כ"ד טבת)	5597
התישבות הקונזול הראשון לממשלת ברוסיא בע"ק ירושלם	5599
ארץ ישראל וסוריא שבו תחת ממשלת השולטאן ע"ה	5600
הקמת הדפוס הראשון בירושלם ע"י ר"י ב"ק	5601
בנין בית החולים של שרי בית ראשהשילד	5614
התיסדות בית הספר עליזע העי"ן פאן לעמעל	5615
ירות אבן היסוד לבתי "משכנות שאננים" לבתים הראשונים אשר נבנו מחוץ לעירי, ע"י השר מנטיפיורי מעזבון יהודה טוראו	5616
בנין בית הכנסת הגדולה של האשכנזים יבית יעקב" בחורבת ריה"ח	5624
התיסדות בית הספר לבנית עיועלין די ראשהשילד	5624
התיסדות בית הספר לעבודת האדמה באחוזת "סקוה ישראל" אשר להברת כי"ח אצל יפו	5630
בנין בהכ"נ "תפארת ישראל" לעדת החסידים	5632
הבתים הראשונים שנבנו מחוץ לעיר מאת יושבי ירושלם בעצמם בישלומים לפרקים (היא הברת מאה שערים)	5635
קנית ארמת פחת תקוה לראשונה ע"י בני ירושלם	5639
התיסדות בית היתומים לנדיבי אשכנז בירושלם	5639
התיסדות בה"ס לחברת כי"ח בירושלם	5642
התיסדות המושבה ראשון לציון	5642
התיסדות המושבה וברון יעקב מלבנים פארין	5642
התיסדות המושבה ראש פנה	5642
התיסדות המושבות יסוד המעלה ומוכרת בתיא היא עקרון	5643
ביאת המושבית תחת חסות הנדיב	5643
התיסדות המושבה נהלה ע"י החלוצים בני בילו"ן	5644
ישוב היהודים ההרס בעזה	5646
התיסדות המושבה מישמר הירדן	5648
התחדשות ישוב רמלה	5649
התיסדות בה"ס מצפת ע"י הנדיב	5649
עלית השיירה הראשונה מבני רוס לארה"ק	5650
התיסדות המושבה רחובות	5651
התיסדות המושבה חדרה	5652
מסילת הברזל מיפו לירושלם	5652
ראשית יסוד המישבות בגולן	5655

ערי הארץ ומספר יושביהן.[1]

ארץ ישראל אשר בעבר הירדן מערבה נחלקת במצבה המדיני לשלשת ערי פלך (סאשאליק) והן: ירושלם, עכו ושכם. שתי האחרונות עומדות תחת פקודת עיר־החבל (וואליאת) דמשק. אולם ירושלם עומדת רק תחת פקודת המטשלה הראשית אשר בעיר הבירה. ובעבר הירדן מזרחה יש רק עיר פלך אחת היא העיר קיראק (קיר מואב).

ערי המחוז[2] (קאימקאמליק) ושאר הערים אשר בפלך ירושלם.

ירושלם (אל־קודש). מספר יושביה 45420. כו: יהודים 28112 (מהם אשכנזים 15074. ספרדים 7900. מערבים 2420. גורזים 670. כוכארים 530. תמנים 1288. פרסים 230). טושלימים 8560. נוצרים 8748 (מהם: ארמנים 695. יונים 4625. כושים 105. כורים 23. פרוטסטנתים 645. קתולים 2530. קופטים 125).

חברון (אל־חליל)[3] עיר המחוז. מספר יושביה 14295. כו:

[1] בהלוח הזה הוספנו ושנינו רק הענינים אשר נתחדשו ונשתנו במשך השנה. — אולם בכל חמש או עשר שנים נאמוף מחדש ספירות מדויקות מכל הערים והמושבות העוברות בהלוח הזה.

[2] בערי המחוז יושב ממלא מקום פחה (קאימקאם) זבהערים המשושות יושב מנהיג (מודיר).

[3] "חברון" על שם אברהם אבינו הקבור בה, אשר התחברים יתאר בשם "חליל־אללא" (אהוב ד').

יהודים 1429 (מהם ספרדים 810. אשכנזים 619). מושלימים 12800. נוצרים 26.

יפו עיר המחוז. מספר יושביה 17713. בו: יהודים 2970 (מהם: ספרדים 1210. אשכנזים 1760). מושלימים 11630. נוצרים 3113. (מהם ארמנים 159. אשכנזים בני ההכל 490. יונים 1560. לטינים 639. מוהוניטים 210. קופטים 55).

עזה (אל־נאזה) עיר המחוז. מספר יושביה 17675. בו: 75 נפשות מאחינו (אשר נתאחזו בה מחדש זה כאחד עשר שנה). 460 נוצרים והנותרים כולם מושלימים.

ביח לחם מושב מנהל (מודיר). מספר יושביה 6647. בו: נוצרים 6627 (מהם קטולים 3880. יונים 1910. ארמנים 810. פרוטסטנתים 27). מושלימים 20. (שלשה יהודים, אחד רופא ושני אומנים יושבים כימי החול בנפם ובשבתות ויו"ט ישובו ירושלימה).

ביתגיאלה (גלה) מושב מנהל. מספר יושביה 3060 כלם נוצרים בני אמונות שונות.

רמלה מושב מנהל. מספר יושביה 9611. בו: יהודים 166. מושלימים 8350. נוצרים 1095 (מהם יונים 880, פרוטסטנתים 45).

לוד [1] מושב מנהל. מספר יושביה 7689. בו יהודים 14. מושלימים 5450. נוצרים 2225 (מהם יונים 2180. פרוטסטנתים 100).

יריחו, מושב פקיד צבא (אגא). בה יושבים כשמונים משפחות מושלימים, ומשפחות אחדות נוצרים, וזה כשלש שנים התאחזו בה ששה יהודים בלי בני ביתם והטה מחזיקים חנויות מכל מיני סחורה.

1) בלוד נוסד לפני ארבעה שנים קהלה קטנה אך אחרי זמן מצער נתבטלה, ושלש משפחות היושבות בה ילכו להתפלל ונם טשתשים בכל ערבי הקהלה מיטלה הסמוכה לה.

ערי המחוז ושאר הערים אשר בסלך עכו.

עכו (עיר טבצר). מספר יושביה 10565. בו : יהודים 215 (כלם ספרדים). מושלימים 7100. נוצרים 3250.

חיפה עיר המחוז. מספר יושביה 7800. בו : יהודים 810 (מהם ספרדים 650. אשכנזים 160). מושלימים 3250. נוצרים 3740.

צידון (צֵידה) עיר המחוז. מספר יושביה 12270. בו : יהודים 780. מושלימים 8300. נוצרים (בני אמונות שונות) 3160.

טבריא (טבאריא) עיר המחוז. מספר יושביה 6050. בו : יהודים 3200 (מהם ספרדים 1620. אשכנזים 1580). מושלימים 1500. נוצרים 350.

צפת (סאפד) עיר המחוז. מספר יושביה 12820. בו : יהודים 6620 (מהם אשכנזים 4500. ספרדים 2120). מושלימים 5100. נוצרים 1100.

נצרה עיר המחוז. מספר יושביה 9500. בו : מושלימים 3000 נוצרים (בני אמונות שונות) 6500.

יהודים אין בה כלל, ולפני שלש שנים הושיבה חברת „למען ציון" בה, יהודי אחד חייט בעל משפחה גדולה וחפצה היה להושיב בה עוד מספר יהודים, ויושבי העיר הראו להיהודי פנים מסבירות, אך האיש הזה מת אחרי זמן מה ועי"ז נתבטל הישוב.

ג'ינין (עין גנים) עיר המחוז. מספר יושביה 3220 כלם מושלימים.

באשאן (בית־שאן) מושב פקיד ראשי של נכסי השולטן יר"ה (ג'יפטליק) כפר קטן, ובה יושבים כשלש עשרה יהודים ספרדים מיושבי צפת.

טאנטור (דאר). בה משפחות אחדות מושלימים. ושתי משפחות מאחינו יושבות באחוזת הנדיב.

שיק־עמר (היא שפרעם מושב הסנהדרין). מספר יושביה 2470. בהם מושלימים, נוצרים ודרוזים, ושלש עשרה משפחות מאחיני היושבים בה מזמן קדום מאד. מהם עובדי אדמה ומהם עוסקים באומנות ומסחר.

פקעין. כפר קטן ובו יושבים מלבד מושלימים גם כעשרים משפחות אכרים יהודים עוד מזמן קדום מאד.

ערי המחוז אשר בפלך שכם.

שכם (נאבלוס). מספר יושביה 21110. בו: יהודים 120. נוצרים 670. שמרונים 110. והנותרים כלם מושלימים.

תל־כרם עיר המחוז.

בעבר הירדן מזרחה.

עיר הפלך קיראק (קיר מואב). מספר יושביה 4150. החלק הרביעי מהם נוצרים. וכעת יושבים בה ששה יהודים אומנים (בלי בני ביתם).

סאלט (רמות־גלעד) עיר המחוז. מספר יושביה 3500. החלק החמישי מהם נוצרים, ובה יושב יהודי אחד עם בני ביתו והוא סוכן אוצר הממשלה (ומחזיק אצלו שו"ב).

מידבא מושב מנהל. בה יושבים כמאתים משפחות נוצרים יונים ורומים, ולכל אחת מהם כנסיה ובית ספר, ושני יהודים (אב ובנו) ישבו בה לרגלי מסחרם בכל ימי הקיץ.

המושבות ומספר יושביהן ושטח אדמתן.

בסביבות יפו.

ראשון־לציון (עיונא) תחת חסות הגדיב הנודע, מספר יושביה 380 נפש. שטח אדמתה הוא 6600 דונאם.

מזכרת בתיא היא עקרון (עקר) תחת חסות הגדיב. מספר

יושביה 149. שטח אדמתה הוא 4090 דונאם.

פתח־תקוה (אמלבש) בשליש מיושביה תחת חסות הנדיב.
מספר יושביה 648. שטח אדמתה הוא 13850 דונאם.

גדרה (קטרא) תחת חברת חו"ן. מספר יושביה 96. שטח אדמתה הוא 3000 דונאם.

ואדי־חנין. מספר יושביה 76. שטח אדמתה הוא 1500 דונאם.

קסטיניה נקנתה מאת הנדיב. מספר יושביה 47, ובעת העברה לחברת חו"ן בער הפועלים.

רחובות (דוראן) כמחצית ממנה שייכת לחברת "מנוחה ונחלה". מספר יושביה 135. שטח אדמתה הוא 10500 דונאם.

בסביבות חיפא.

זכרון יעקב וכנותיה אם אלג'מאל ושווייא תחת חסות הנדיב. מספר יושביה 570. שטח אדמתה הוא 16000 דונאם.

חודרה מספר יושביה 172.

בסביבות צפת.

ראש־פנה תחת חסות הנדיב. מספר יושביה 315. שטח אדמתה הוא 3333 דונאם.

יסוד המעלה תחת חסות הנדיב. מספר יושביה 95. שטח אדמתה הוא 2200 דונאם (בערך).

משמר הירדן תחת חסות חברת חו"צ, מספר יושביה 72. שטח אדמתה הוא 2220 דונאם.

עין זיתון שייכת להנדיב ונעבדת ע"י פועלים שכירי יום.

בעבר הירדן מזרחה.

גולן בבשן (ג'ולאן) שטח אדמתה כשבעים אלף דונאם.

אדמת בוסטום. אדמת בוטיימא. שטח אדמתן 25000 דונם.

בשלשת האחוזות הגדולות האלה החלו כבר לעסוק בנטיעות, ובעליהן יתאחזו בהן בקרוב.

אחוזות.

מקוה ישראל (אצל יפו) ביה"ס לעבודת האדמה אשר לחברת כי"ח. שטח אדמתה הוא 2780 דונאם (בערך).

גן בית־השלחין (ביאר) מיוחד לאתרוגים בכפר חטין אצל טבריה. אחוזת כולל וואר־שא בירושלם.

רמה (נבי סמואל) בה התאחזו בשנה העברה שלש עשרה משפחות יהודים תימנים.

מוצא (קולוניא) בה נתאחזו 4 משפחות.

גן בית־השלחין (ביאר), אצל יפו, למשפחת פעלמאן ממעזריטש.

האחוזות אשר עוד לא נתיישבו ולא נעבדו.

ארטוב, כעשרים רגעים מתחנת דיר־עבן במסילת הברזל יפו־ירושלם. נקנתה מיהודי בולגריה. שטח אדמתה 7000 דונם.

כפר סבא הוא כפר "אנטיפטארס (כשלש שעות מיפו). שטח אדמתה הוא 7500 דונאם.

סעג'ירא שטח אדמתה כעשרת אלפים דונאם.

אדמת חברת "בני יהודה" אשר בצפת, בעבר ים כנרת מזרחה.

ערכי המטבעות.

בארץ ישראל וכן בכל ארץ תוגרמה תעבורנה מלבד מטבעות המדינה, גם מטבעות זהב וכסף של שאר הארצות וביחוד מטבעות צרפת, אנגליה ורוסיה.

מטבעות המדינה הם:

פַּרַה [1]) (פרוטה — $\frac{1}{4}$ קופ' — $\frac{1}{2}$ סנטים.

1) בעת חדל להיות לה מהלכים והיא יקרת המציאות.

מֶטַלִיק.
20 פרה כסף.
גרוש (פיאסטר) כסף -- 40 פרה.
2 גרוש כסף. [1]
בשליק, (כסף סגים), וממנו נמצא גם חצאים.
מג'ידי [2]) וממנו נמצא גם חצאים ורביעים.
לירא זהב וגם ממנו נמצא חצאים ורביעים.

2 לירא 2 1/2 לירא 5 לירא	שלשה אלה - יקרי המציאות בשוק, ורק אצל השולחנים ימָצאו, והמבקש אותם יאלץ להעלות מעט על מחירם.

והנה מפאת סבות שונות עלה בשוק המסחר ערך המטבעות האלה על הערך הטבוע עליהם, וגם הערך הזה איננו שוה בכל ערי הארץ, ושלשה ערכים ר א ש י ם להמטבעות בארצנו :

א) הערך הטבוע מאת הממשלה (ובערך הזה יקובלו בבתי פקודת הממשלה, [3]) הפוסט, התלגרף ומסילת הברזל) והוא נקרא "סאח" לאמר "שלם".

ב) ערך הנהוג בבארות, ירושלם וערי הגליל.

ג) ערך הנהוג ביפו וסביבותיה ושני ערכים האלה נקראים "שורק" לאמר לא־שלם. לכן הננו נותנים פה

1) שלשת המטבעות האחרונות יקרי המציאות הם ולכן עלה מחירם מעט.

2) על שם השולטאן "עבד אלמג'יד".

3) גם הערך הזה איננו קבוע, ויש בתי פקודת מכס ומס (ובכללם גם בית פקודת הפוסט האטומנית וחכירת השאבא קרג'יא) אשר יקבלו את המג'ידי רק בסך 19 גרוש (1 גרוש פחות מהטבוע עליו) וכן יש בתי פקודה אשר יקבלו את הלירא בסך 105 גרוש [5 גרוש יותר מהטבוע עליו] הכל לפי ערך עלית וירידת הזהב.

לוח מיוחד לשלשת הערכים הראשים של מטבעות מדינתינו ומטבעות ושטרות של שאר הארצות. את הערך הראשון סמננו באות א, ואת השני באות ב, והשלישי באות ג'.

	א	ב	ג
מטליק	10	12	14
בשליק	2 20	3	3 20
מג'ידי	20	23	26
לירא טורקית	100	124	141
פראנק צרפת ואיטליה		5 10	6
נפוליון זהב (20 פראנק)	90	109	124
20 קופ' כסף		2 25	3
רובל כסף		14	17
5 רובל זהב (1/2 אמפריאל)	90	109	124
20 מארק זהב		130	147
פלורין כסף		10	12
מַריה־טֶהערעזיא טַהלֶר (שושֶה)		14	17
אדום זהב (דוקאט)	52	62 20	70
שיללינג כסף		6 20	7 20
רופיֶה (הודו הבריטית)		6 20	7 20
לירא שטרלינג	115	137	156
דולר ספרדי (רַיַל עמוד)		14 20	17 20
5 דולר זהב (אמריקא)	109	136 10	147
נייר רובל		14 20	17
" 5 מרק		33	37
" פלורין		11 10	12 20
" דולר (אמריקא)		27 10	30 20

ימי השוק בארץ ישראל.

גזה (עזה) בכל יום הששי.

ג'נין (עין גנים) בין שכם וטבריה. בכל יום השלישי.

חברון בכל יום הששי.

חיפה בכל יום הששי.

ירושלם בכל יום הששי. שוק לבהמות (במקום ברכת שלטן) אשר בו יובאו מארבעים עד שמונים פרים ופרות.

יפו בכל יום הששי.

לוד בכל יום השני. שוק לבהמות אשר בו יובאו מלבד פרים ופרות כבשים ועזים, גם גמלים וחמורים, סוסים ופרדים. וכמאתים פרים ופרות יובאו בכל יום השוק.

מג'דל (מגדל) בכל יום הששי. בו יובאו מלבד בהמות גסות ודקות, גם בגדים וכלים, והוא אחד השוקים היותר גדולים בארץ.

עכו בכל יום הששי.

צפת בכל יום הששי. שוק לתבואות. (יום השוק הזה נזכר עוד בטכתב הנוסע האלמוני משנת רפ"ב הנדפס בסוף ספר שבחי ירושלם.

רמלה בכל יום הרביעי רק לבהמות.

שכם (נַבְלוס) בכל יום הששי.

שוק אל חאן סמוך לטבריה בכל יום השני. גם השוק הזה הוא אחד מהשוקים היותר גדולים אשר בארץ. ומלבד כל מיני הבהמות יובאו בו גם בגדים ושאר חפצים.

סדרי הפוסט והתלגרף.

שני בתי פקודות פוסט בעירנו, המורקית והאוסטרית, ובשניהם נוהג כל חוקי הפוסט הכללי וסדריו.

מחיר כל מכתב במשקל 15 גרם 1 גרוש סאה. ובעד

הכתבתי (ריקומאנדאציאן) ג"כ 1 גרוש, ומחיר הכרטים 20 פרוטות, בעד דברים נדפסים וחגמאות, כל 50 גרם 10 פרוטות סאח.

הפוסט תבוא לפה מאירופא ואמריקא בכל יום הששי דרך אלכסנדריא ופעם בשבועיים גם ביום הרביעי. ובכל יום השלישי דרך קאנסטאנטינופול.

מכל ארצות אירופא (מלבד רוסיא), אמריקא ומצרים וערי החוף בתוגרמא יכולים לשלוח ע"י הפוסט האוסטרי, שטרי המחאה של הפוסט עד סך 1200 פראנק, והוא ישולם בבית פקודת הפוסט הנזכר. וכן יקבל הפוסט האוסטרי כסף עד הסך הנז', להגיעו להמקומות הנזכרים. אולם השולח מחו"ל מכתב כסף (בשוח על הסך המונח בו), לא ישולח המכתב לידי בעליו, רק ישאר בבית סוכנת האניות ביפו, ואך אחרי אשר ישלח בעל המכתב בחזרה את ההודעה, חתומה בחתימת ידו כי קבל את הכסף, אז יומסר הכסף לידי בא כחו ביפו, ועי"ז יעלה על מכתבים כאלו הוצאה מעטה. וכן לא יקבל הפוסט מפה מכתבי כסף בשוחים, ומשלחיהם נאלצים לשלחם לאחד הסוכנים ביפו; והוא ימסרם לבית הפוסט, והדיוקזה נוהג גם במשלוח והבאת פוסטפַקטים. אולם הפוסט הטורקי תביא ותשלח מפה צרורות כסף לכל ערי הארץ.

הפוסט תלך מפה בימים קבועים בשבוע, לאמר, יום אחד קודם יציאת האניה מיפו.

מפה ליפו, ומיפו לירושלם וכן לכל הערים והכפרים אשר על תחנות מסילת הברזל ילך הפוסט הטורקי בכל יום, ומחיר כל מכתב 1 גרוש סאח. לעזה תלך דרך יפו, וליתר ערי ארה"ק אך פעם אחת בשבוע.

בתי פקודת שני הפוסטין פתוחים בכל יום לקבל מכתבים ולמסור המכתבים שבאו לבעליהם. ולטען ידעו הקוראים את סדרי הליכת הפוסט ברור יום יום הננו נותנים פה:

לוח הליכת הפוסט בכל יום[1] מימי השבוע.

שבוע א'.

יום ראשון. יפו וכל הערים אשר על תחנות מסלת הברזל.
יום שני. מצרים, אירופא, בארות, מסינא, אזמיר קאנסטאנטינופול דמשק, ארם צובא.
יום שלישי. אלכסנדריא. קונסטאנטינופול, אירופא.
יום רביעי. קונסטאנטינופול, אירופא, עזה, שכם וערים הסמוכות לה.
יום חמישי. יפו ותחנות מסילת הברזל.
יום ששי. יפו ותחנית מסלת הברזל.
יום השבת. שכם, צפת, טבריא, נאצרה וערים הסמוכות להן.

שבוע ב'.

יום ראשון. יפו, עזה
יום שני. מצרים; אירופא.
יום שלישי. מצרים, קונסטאנטינופול ואירופא.
יום רביעי. בארות, קונסטאנטינופול, אירופא, עזה, שכם וערים הסמוכות לה.
יום חמישי. בארות, מסינא, קונסטאנטינופול ואירופא.
יום ששי. יפו ותחנות מסלת הברזל.
יום השבת. סוריא, שכם, צפת, טבריא, נצרא וערים הסמוכות להן, ובסדר הזה הוא חוזר הלילה שבוע בשבוע.

1) הפוסט ההולכת מפה תביא ליפו ביום המחרת, והפוסט הבאה לפה תביא ליפו ביום שלפניו. ולכן ליושבי יפו, תמיד הליכת הפאסט יום אחר מאוחר, וביאת הפאסט יום אחד קודם מהימים הרשומים פה.

ה ת ל ג ר ף.

תלגרמים בשפות אירופא לא יקובלו רק עד הלילה. זבשפת ערבית כל היום ושתי שעות מהלילה. מחיר התלגרמים הוא בערך זה: בכל ערי ארץ תוגרמא 1 גרוש המלה, ובהוספת שכר חמש מלים. מחוץ למדינה יפרד המחיר לפי סדר הארצות בערך זה, מבלי כל הוספה על מספר המלים.

מחיר הדפשין לכל ארצות התבל:

מדינות אירופא

בעד כל מלה בעלת 15 אותיות או 5 מספרים.

	פראנק
אוסטריא ואונגריא	0. 42
אטליא	0, 48
אלג'יריה	0, 67
אשכנז	0, 55
בולגריה	0. 38
בלגיה	0, 60
בוסניה והרצוגווינה	0, 38
בריטניה	0. 76
גיברלטאר	0, 69
דנמרק	0, 60
הולאנד	0, 60
טריפולי המערבית	0, 96
יון	0, 38
איי ארץ יון	0. 42
לוקסעמבורג	0. 60

שאר חלקי התבל

בעד כל מלה בעלת 10 אותיות או 3 מספרים.

	פראנק
אוסטרליה	11, 44
אמריקא הבריטית	2, 45
בושהיר	1, 20
ברזיליה	8, 32½
הודו הבריטית	3, 23
זעלאנד החדשה	12, 89
חינה	8. 89
יַוַא	6, 89
יפן	13. 89
מַלַאקא	6. 14
מינעסוטא (ארצות הברית)	3.
מאניטובא	3. 10
מיסיפי	2. 75
מַקַא (הודו הפורטוג')	39 9,
מצרים מערכה א'	1.

מלטא	0. 69	מצרים מערכה ב'	1. 25
מרוקא	0. 83	מצרים מערכה ג'	1. 50
מונטוניגרא	0. 38	סומטרא	6. 89
גרוענית	0. 72	סינגאפור	6. 33
סרביה	0. 38	פענאנג (אי)	5. 39
פורטוגאל	0. 69	פרס	1. 35
צרפת	0. 56	ציילאן	3. 48
רומניא	0. 43	קולומביא הבריטית	3. 40
רוסיא	0. 72	קולומביא (נוי)	2. 65
שוועדיא	0. 69	קורעא (חצי אי בין הים הצהוב וים חינא)	5. 89
שווייץ	0. 51	קושנשין	5. 39
שפניה	0. 65	תמן (חנ'אז)	13. 50
תונס	0. 67		

המדה והמשקל [1] (ללח וליבש).

קמחה (חטה) — 50 מיליגראם.
קיראט — 4 קמחה — 200 "
דְרֶהֶם (דרכמא) — 3 גראם
מתקאל — דרהם וחצי — 4,8 גראם
אָקִיָה (אונסה) — 75 דרהם — ½ פונט — 242 גראם.

1) אם כי למדינת המדות והמשקלות הנזכרים סה הדל להיות כבר מהלכים וכל סוחרי ארצנו הוסקדו מאת ממשלתנו הרוממה ירה (בקיץ תרנ"ו) להנהיג בהנויותיהם את מדת ומשקל הקילוגראם והלישר כנהוג מכבר בחברה מארצות אירופא, למען יוכלו למכור את חפציהם באותה המדה והמשקל עצמו אשר הם קונים באירופא, ולהועיל עי"ז להטבת מצב הסחר בארץ,— בכל זאת אסרנו לתת גם בשנה הזאת את כל שמות המדות והמשקלות וערכם, ידע כי שמות וערך רבים מהם דומים לשמות וערך המדות הנזכרים בנתבי הקדש ודברי חזל.

רוטל — 12 איקיה. — 6 פונט — 2, 904 קלוגראם.
קנטר — 100 רוטל. — 15 פוד — 290, 4 קלוגרם.
שעורה 2, 71 מילימעטר.
אצבע 2, 82 סנטימטר.
קבצ'ה (טפח בת ארבעה אצבעות) 11, 29 סנטימטר.
דרע (זרוע) אמה בת ששה טפחים 68 "
ובמדת הבנין והקרקע יחשבו את האמה 75 סנטימטר.
באע ארבע אמות 2, 71 מ.
מיל = אלף באע 2, 72 קילמ.
פרסח(פרסה)=שלישה מיל 8, 13 "
בריד = ארבע פרסח 32, 52 "
דונם - 1600 אמות מרובעות.
פראן (חריסת צמד בקר ביום) 734 מטר מרובעות.
תמניה 2) (שמינית) 2, 25 ליטר
רבעיה (רביעית) שתי שמיניות 4, 50 "
מד 3) (מדה) ארבע רביעיות 18, "
כילה 4) (כלי) שתי מדות 36 "
שנבול 3 כילה 108 "
ע'ראדה 12 כילה 1296"
גרה { למדת שמן הזית — 81 אוקיה. — 19, 46 ליטר.
למדת שמן שומשמין — 65 אוקיה. — 15, 62 ליטר

2) בהמדה הואת ימדו על הרוב בני הכפרים את תבואותיהם בכמרם בכמות מעטה והיא תקרא גם בשם "מאה".

3) המדה הואת נהוגה בשוק התבואה אשר בהעירם. וביהושלם העלה בית מועצות העיר לפני שנות מספר את מדתה לארבעה ועשרים ליטר (8 וטל) וכן עשה עד היום הזה.

4) בהמדה הואת ימדו על הרוב בני הכפרים אשר בסביבות עירנו את תבואותיהם בטכרם אותם להסחרים.

יום הולדת הדר מלכנו הרחמן

השולטן האדיר והמנצח (אל גאזי)

עבד אלחמיד כאן

הוא יום הששה עשר לירח שַׁעְבָּן של שנת תר"ב (1842). ויחל בשנתנו זאת ביום שבעה עשר בשבט.

יום עלותו על כסא מלכותו הוא יום התשעה עשר לירח אוינוסט (לחשבון הישן) שנת תרל"ו (1876). ויחל בשנתנו זאת ביום ב' אב.

הפחה וצירי המשלות בירושלם. וסגני הצירים ביפו, חיפה וצפת.

Son excellence IBRAHIM HAKKI PACHA	:	פחת עירנו
CISCHCINI cons.	:	אוסטריא
G. C. MINA cons.	:	אטליא
E. S. WALLAS cons.	:	אמריקא
von TISCHENDORF cons.	:	אשכנז
J. DIKSON cons.	:	בריטניה
J. STORNARA cons.	:	ין
F. J. de SALAS cons.	:	ספרד
Sitton v. c. „ (אחינו)	:	פרס

CHARLES LFDOULX cons gen.		צרפת :
S. ARSENIEW cons. gen.		רוסיא :

יפו

J. PASCAL cons.		אוסטריא :
ALONZO ag. cons.		אטליא :
E. HARDEGG ag. cons.		אמריקא :
SCHMIDT. v. cons.		אשכנז :
H. AMZALAG ag. cons.	(אחינו)	בריטניה :
BULIDIS v. cons.		יון :
HASSAN cons.		פרס :
FORMER v. cons		צרפת :
N. STRÉBULAÏEW v. cons.		רוסיא :

חיפה.

G. SKOPINOWITSCH v. cons.		אוסטריא :
F. BERTRAND v. cons.		אטליא :
G. SCHUHMACHER v. cons.		אמעריקא:
KELLER v. cons.		אשכנז :
G. SCHMIDT c.		בריטניה :
GERMAN v. cons.		הולאנד :
K. DUKAKIS c.		יון :
G. SKOPINOWITSCH	(הנז')	ספרד :
F. BERTRAND c.	(הנז')	צרפת :
S. CHURI ag. cons.		רוסיא :

צפת.

MIKLOSEWITZ Ag. cons.		אוסטריא:
G. COHEN ADSAMI Ag. cons.	(אחינו)	פרס :
I. M. ABU Ag. cons.	(אחינו)	צרפת :

חלק הספרות

קִינַת יְהוּדָה. *)

(נשלחה אלינו מהאדן א. ל. הורביץ).

א.

צִיּוֹן, אֵם, הֲלֹא תִשְׁאֲלִי לִשְׁלוֹם בָּנַיִךְ,
צֹאנֵךְ הָאֲבֵדוֹת הַקְּרֹאוֹת אֵלַיִךְ,
הִרְשִׁי שְׁלוֹמֵךְ עוֹד מִבֶּל קַצְוֵי תֵבֵל,
יַשְׁקוּ הֲרָרַיִךְ בְּדִמְעוֹת נִחִי וְאֵבֶל.

ב.

אֶבְכֶּה עַל שִׁבְרֵךְ, אַךְ גְּדֻלָּה תִקְוָתִי,
לְמַעַן קָדְשֵׁךְ, אִמִּי, תִּתְאַו לִבָּתִי,
אֵלַיִךְ בְּכִבּוּדוֹ אֵל אֱלֹהִים יוֹפִיעַ,
בְּעָצֶם זִיו קָדְשׁוֹ אֶת מַחְשַׁבְתֵּךְ יַגִּיהַ.

ג.

מִי יִתֵּן לִי, אִמִּי, אֵבֶר בַּיּוֹנָה

*) עס"י קינת רבי יהודה הלוי "ציון הלא תשאלי". במשקל י"א תנועה.

לִרְצוֹת אֲבָנַיִךְ אָעוּפָה אֶשְׁכּוֹנָה !
עַל קִבְרֵי אֲבוֹתַי אֶת לִבִּי שָׁפַכְתִּי
עַל נְבוֹ נַעֲבָרִים אֶת נַפְשִׁי נָפָחְתִּי !

ד.

אֲוִיר אַרְצֵךְ חַיַּי נְפָשׁוֹת, מָר דִּרוֹר עֲפָרֵךְ,
צוּף דְּבַשׁ מַעְיָנֵךְ, נֹפֶת — מֵי נְהָרֵךְ !
עָלַי חָרְבוֹתַיִךְ גַּם יָחַף דָּרַכְתִּי,
וּבְמָקוֹם קָדְשֵׁךְ גַּם עָרוֹם הָלָכְתִּי !

ה.

יוֹם בּוֹ הֶחֱרִיבוּךְ אֹקֶב וַאֲקַלֶּלָה,
אַשְׁלִיךְ אֶת עֶדְיִי וּבְקוֹל מַר אֲיֵלֶלָה !
אוֹר חָשַׁךְ בַּעֲדִי, מַעֲדַנִּים נִתְעַבּוּ,
בִּרְאוֹתִי בְנַיִךְ בְּלָבִים, יִסְחָבוּ !

ו.

כִּי אֶזְכְּרֵךְ צִיּוֹן, אֲרֻוָה מֵי מָרִים . . .
הַרְפִּי, כּוֹס יָגוֹן — מְצִיתִי הַשָּׂמָרִים !
צִיּוֹן, יְרוּשָׁלַם, אַהֲבָה עוֹרֶרְנָה
כִּי נַפְשׁוֹת בְּנֵיכֶן בָּכֶן תִּקְשֹׁרְנָה !

ז.

גַּם אַחֵי גָּלוּ וְהִתְפַּזָּרוּ עֲדָרֶיךָ,
לֹא שְׁכֵחוּךָ, צִיּוֹן, וְשֹׂאֲפִים אֵלֶיךָ,
מוּל מְקֻדָּשֶׁיךָ כֹּרְעִים מִבּוֹר תּוּגָתָם,
כְּאָבִים עַל שִׁבְרֵךְ — וְשִׂמְחָתֵךְ — שִׂמְחָתָם!

ח.

מִי עָם יִדָּמֶה לָךְ בְּתִמֵּיךְ וְאוּרַיִךְ,
מְשִׁישַׁיִךְ, נְבִיאַיִךְ, לְוִיֵּיךְ וְשָׁרַיִךְ? —
אֵין גּוֹי יַעֲרֹךְ לָךְ מִקְּטַנֵּם עַד גְּדוֹלָם, —
אֱלֹהִים מָגֵן לָךְ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם.

ט.

אַשְׁרֵי הַמְּחַכֶּה וְיַגִּיעַ לְקֵץ יָמִים
לְשָׁכֵן תּוֹךְ מְקֻדָּשֵׁךְ כְּנוֹי כְּמוֹ רָמִים,
עֵת כִּי יְבַקְּעוּ כַּשַּׁחַר אוֹרַיִךְ,
וְלִרְאוֹת בְּשִׂמְחָתֵךְ בְּשׁוּבֵךְ לְנָעוֹרַיִךְ!

מסביב לעיר.

בית אבי־יעקב מיודעי, היה הבית האחד אשר אליו סרתי כפעם בפעם מיום בואי ירושלימה זה ארבעה חדשים. הוא ורעיתו קבלוני תמיד בפנים מאירות, ואצלו מצאתי כמעט תמיד תשובות ברורות על כל השאלות והספקות אשר יולדו חדשים לבקרים בטח האיש הבא לבקר ולהתבונן על עיר קדשנו זאת, ויש את נפשו גם להאחז בה.

ביום השני של חוהמ"ס בבקר באתי ג"כ לבית מיודעי זה.

"תזכו לשנים רבות" — אמרתי מיד בעברי את מפתן הבית. —

"נעימות וטובות" — הושיב אבי־יעקב בשפתי חן — ויצעד צעדים אחדים לקראתי, ובהושיטו לי את ידו באהבה, כדרכו, הוסיף לאמר: אשמח מאד לשמוע ממך את סגנון הברכה הנהוגה בארצינו, כי כזה תחזק תקותי כי כבר גמרת להאחז בארצנו.

חפץ אחפץ אנכי במאד — אמרתי אנכי — כי אוכל להמנות בין תושבי ארה"ק, הארץ אשר אליה נשואות עיני ולבי מימי ילדותי, מהיום אשר החילותי לדעת דבר מה על אדות קורותיה. אולם הוצאת החפץ הזה אל הפעל תלויה בסיבות הזמן, ימים יבואו, אך בכ"ז מנהגי הארץ ערבים ונעימים לי ולכן חרותים המה על לוח לבבי.

בואך היום אלינו הוא דבר בעתו — אמר אבי־יעקב אלי — כי בעוד שעה וחצי נלך לסבב את העיר, ואתה הלא פעמים רבות בקשת ממני לבאר לך את תכונת ההרים והעמקים אשר עירנו עומדת עליהם וסובבת מהם, ועתה אוכל למלאות מבוקשך

בשלימות, כי טוב מראה עינים מהלך נפש. ולכן אם עתך תרשתך הלוה נא גם אתה לחברתנו.

„אם עתי תושני" תאמר, להליכה כזאת אשר אליה נכספה וגם כלתה נפשי מיום דרכו רגלי על אדמת עי"ק מוכן היתי ללכת אף אם עתי לא הרשתני. אך הגד נא לי אדוני מה טעם להליכה הזאת היום, ומי ומי ההולכים?

טעם ההליכה הוא, כי נהג נהגו יושבי ירושלם מאז, לסוב את חומת העיר ביתי הול המועד של פסח, אך מעת אשר נתרחבה העיר הרבה מחוץ לחומתה, ו„ירושלם חדשה" נוספה על הישנה החלו יושבי העיר העתיקה ללכת לבקר ולדרוש בשלום גואליהם ומיודעיהם היושבים בהשכונות השונות אשר מחוצה לה. ויושבי השכונות השונות ילכו לבקר את מיודעיהם ומכיריהם אשר בפנים העיר ובהשכונות, ועי"ז לא יזכר ולא יפקד כטעש עוד הטנהג היפה של „סבוב העיר". — וההולכים הם: אנכי והדסה רעיתי, יעקב ושרה ילדינו, ושולמית גיסתי, אשר כבר ספרתי לך אדותה, אשר באה תמיל אלינו.

האם שולמית גיסתך באה ירושלימה? ואיה איפה היא ואיה רעיתך?

שולמית באה לחונ אתנו את החג, והיא ורעיתי הלכו יחד לבקר את אחת מרעותיה היושבת לא רחוק מאתנו, ובעוד רגעים מספר תשובנה.

ואתה יעקב יקירי — אמרתי להנער אשר ישב בפינת הבית ולא הוציא עיניו מהספר אשר בידו — הגם ביטי החג והחפש לא תתן מנוח לנפשך ותהגה בכפרים ולא תלך להתרועע את חבריך ומיודעיך?

לא — ענה הנער בענות חן — אנכי התעלמתי ועוד אתעלם את רעי בטשך ימי החפש. אך כעת הנני טעין בעצת מר אבי

בשמות ההרים, העמקים והגאיות הסובבים את עי"ק הנזכרים בכה"ק, למען אדע שמותם, תכונתם, והלוכם בעברנו עליהם עוד מעט.

ומנהג סבוב העיר אשר אמרת, אבי־יעקב אדוני, האם מנהג עתיק ימים הנהו, והיש לו איזה טעם וסמך באגדות רז"ל או בספר הנוסעים?

אנכי לא מצאתי זכר להמנהג הזה בדברי רז"ל ואף לא בספורי הנוסעים היותר אחרונים. ולרעתי נולד המנהג הזה על ברכי המאה הזאת. ושעמי פשוט מאד, והוא החפץ הנטבע בלב האדם לשאוף רוח צח ולהתבונן על הדר הטבע וצאצאיה. ובראשית המאה הזאת פחדו אחינו ללכת יחידי גם רחוק מעט מרובע היהודים והלאה, ולכן הנהיגו כי ביתי הפסח, זכר זמן חרותנו, יתחברו יושבי העיר למשפחות וחבורות ויחד תלכנה לסבב את חומת העיר, להתבונן על עתיקותיה ושיריי זכרונותיה ולהתענג על נעם הדר התולדה המשחקת בימים האלה בהדר גאונה וביפאת שלל צבעיה. וטמציא־הסבוב ומתענגיו מצאו לו סמך בהכתוב סבו ציון והקיפוה. ואשר לא הנהיגו את המנהג היפה הזה גם בחג הסכות, הוא מאשר כי בסבוב כזה יקחו המסבבים על הרוב עמהם פירות ומגדנות להשיב נפשם בישבם לנוח, והמדקדקים לא יאכו לאכול אף אכילת עראי מחוץ לסוכה.

הנה הדסה ושולמית באות — אמר אבי־יעקב —

הדלת נפתחה והדסה ושולמית באו הביתה. אנכי קמתי ממושבי ואשט ידי להדסה ואברכיה בברכת החג. וברגע הזה העיפתי עיני על שולמית וארא כי באמת יפת מראה היא עד להלל, וכל יצורי גיזה מפיקים חן נועם וכבוד. ומבעד לעיניה השחורות והנוצצות כספירים יראה תומתה ורוחב שבלה. וכהנע ננש אבי־יעקב אלינו ויאמר אלי:

הנה שולמית גיסתי אשר גמרה חק למודה בבית ספר

בינוני, וטחיבתה העזה לציון עזבה את ארץ מולדתה והוריה, ותחליט לגור בארץ אבותינו. ואתה תוכל לדבר עמה כל חנות רוחך גם בשפתנו העבריה, כי יודעת היא גם את השפה הזאת על בוריה. ואליה אמר:

הנה עזריהו, תלמיד ביט"ד תיחנילוניא, אשר עזב גם הוא את הוריו העשירים ומנאמי החיים האירופים ואמר להאחז בארה"ק אם אך מצא ימצא לו איזה משרה ועסק או אחוזת שדה וכרם נאותה.

שולמית מהרה להושיט את ידה לי, ובענות חן אמרה: "הכרתך נעמה לי מאד" וגם אנכי אתענג מאד על הכרתך, גברתי.

אך מדוע תעמודו — אמרה הדסה — שבו אפא על הַסְפָּה העומדת אצליכם ושוחחו באין מפריע עד אשר נהיה מוכנים ללכת.

את שמך ושמעך שמעתי זה כמה, מפי גיסך ואחותך, — אמרתי אנכי — ועתה ראה אראה כי לא הפריזו על המדה, ושמה אשמח כעת כי אוכל להגיד לך פנים בפנים כי הטבת מאד בהאצילך מיעך ללמוד שפת עברית, ותודה מיוחדה ראויה לך בעד זה מאת כל אוהב עמנו ולשוננו.

לא לי ולא לרעותי אשר השתלמו בידיעת שפתנו הקדושה — חשיבה שולמית — ראויה תודה מיוחדה, כי מי היא העלמה אשר לב רגש לה ולא תאבה ללמוד את השפה הקדושה והעתיקה, שפת אבותינו, השפה אשר בה דברו חוזינו נביאינו ומשוררינו; השפה אשר בה נכתבה כל סגולת מחמדינו: — ורק להיסך, להעלמות אשר יש להן הזמן והכשרון ללמוד ולהשתלם בשפתנו זאת. והנה תבחרנה להן ללמוד ולהשתלם בשפות לועזיות אחרות ואת שפת אבותינו לטתה תחשבנה, להן ראויה תְהִלָּה וגערה.

במאד צדקת גבירתי, ושכל מליך והגיונך הנעלים יעידו על תכונת וטוהר לבך הנשקף גם מבעד ליפי פניך.

אודך אדוני במאד על דבריך. אולם אנכי לא אתפעל ולא אתגאה על ידם, בידעי כי זה רק מנמוסי העת הנוכחית לפזר כבוד ותהלה לכל איש, ומה גם לנו העלמות . . . . . .

אבל איך יהיה מהלך דרכנו — שאלה הדסה —

אנחנו נלך מפה — השיב אבי־יעקב — דרך "ברכת־מאמילא. אשר על פני בית הקברות להמושלימים עד לפני שער יפו, ושם נרד בעמק, ודרכו נסוב את "הר צ י ו ן" ונרד עד "באר־אַיוב" ומשם נשוב ונסוב את "ה ר ה מ ו ר י ה" ואצל "שער האריות" נעלה על ראש ההר ונסוב את פני חומת המזרח, הדרום והמערב של העיר עד בואנו שנית לשער יפו.

בדרך הזה לא הלכתי זה זמן רב, ובטח נתענג כולנו על הליכתנו — אמרה הדסה — רק עלינו לשום לדרך פעמינו, למען נוכל לשוב למצער עם שקיעת החמה הביתה.

מצדי אין כל עיכוב — אמר אבי־יעקב בחוציאו מארון מכתֵבתו את חפישתו, נר דונג, עצי גפרית ומֶטֶר —

וגם אנכי מוכנת הנני — ענתה הדסה בכלותה ל חבוש חפצים שונים בהמלתחה אשר בידה. — אך אחת אשאל מכם — אמרה כפנותה אלי ואל אחותה אשר דברנו יחד עברית — כי מעתה עד שובינו הביתה אל תדברו עברית, כי לדאבון לבי לא אבין את השפה היקרה והקדושה הזאת, כי בימי נערותי לא הבינו ההורים את הנחיצות ללמד גם את בנותם שפת עבר, ובבואי באנשים כאשר הבינותי את הנחיצות ואת התועלת הרבה הזאת הייתי כבר אשה לאישי ואֵם לילד, וכלכלת הבית בעירנו קשתה הרבה יתר מכלכלת הבית באירופא לכן לא עלתה בידי להשתלם בלמוד השפה הזאת אם כי כבר החלתי פעמים אחדות ללמדה.

צדקת מאד נבירתי — ענית — בכל עת ישיבתנו ולבתנו יחד נדבר אך בחשפה הטובנת נם לך.

התוכל אתה, יעקב, לשאת את המלתחה — אמרה הדסה לבנה.—

תנה אותה על ידי—אמרה שולטית כי משאה תכבד על יעקב—

לא ! לא ! — אמר יעקב — אנכי אוכל לשאת נם מלתחה כבדה ממנה.

אך למה לנו המלתחה הזאת בדרכנו, ומה המה הדברים האצורים בה — שאלתי אנכי. —

סוד המלתחה — השיבה הדסה — יגלה לך אחרי שעות מספר, בישבנו לנוח מעט.

נקומה ונלכה — אמר אבי יעקב בלקחו את מטהו — ונצא מן הבית.

מה שם השכונה אשר תנורו בה — שאלה שולמית מיד בצאתנו החוצה — הלא כאשר שמעתי תקראנה כל השכונות בירושלם בשמות עברים.

השכונה הזאת תקרא בשם "נחלת שבעה" והיא הראשונה בין השכונות הרבות והשונות אשר הנך רואה כהיום מחוץ לירושלם העתיקה. אדמת השכונה הזאת נקנתה לפני עשרים שנה, מ"שבעה" אנשים מיושבי עירנו, אשר הרהיבו עוז לקנות להם קברת אדמה מחוץ לעיר, ולכן תקרא השכונה בשם "נחלת שבעה". מרבית יושבי העיר שחקו לענו אז על אמיצי הלב האלה אשר אמרו לבנות בתים במקום הנעזב הזה, ובאמת סבלו החלוצים האלה אשר התישבו במקום הזה תלאות לא מעטות, כי מלבד אשר חייהם היו צפוים להם מנגד מפחד גנבים ושודדים, לא היה עוד אז מחוץ לחומת העיר לא ביהכ"נ, רופא ובית רפואות, חובש ומילדת ואף לא חנות. ובשעה השניה אחר הערב השמש נסגרו

כל שערי העיר עד הבוקר. אולם לעת כזאת יש למיסדי חשכונה שכר בגלל תלאותיהם, כי האמה המרובעת קרקע על אם הדרך אשר המה שלמו בעדה עשרים פרוטות שוה כעת כעשרים פראנק, ואשר בפנים השכונה עלתה משבעה פרוטות על שבעה פראנק.

לוא חכמו השכילו אז יושבי ירושלם — אמרה הדסה — לרכוש למו אחוזות גדולות. כי אז עתקו ויעשו חיל, ובאזני שמעתי מפי אחד מילידי עירנו כיזלפני חמשים שנה אבה אחד התושבים למכור לאביו את כל מגרש הארמנים הגדול המשתרע מול בנין חרוסים והלאה ממנו, בעד מאה פראנק אשר כעת יסולא חלקו אשר על פני הדרך בחמשים פראנק האמה.

לוא ידע האדם מראש את אשר תקרה באחרית — השיב אבי־יעקב — אז היה מצבו הרבה יותר טוב, אך יושבי ירושלם אשר חיו אז חיי מגור עוני ותלאה וישימו את גיום כעפר לדוש, וכל איש פחד ללכת יחידי בדרך הזה, עוד לפני נטות צללי ערב, לא יכלו להאמין כי בימיהם יבוא היום אשר פרזות תשב ירושלם ושכונות רבות מיוחדות ליהודים תוסדנה בכל עבריה, ונערים רבים ילכו מבתי הת"ת והספר באשוקליל במרחק שעה וחצי מהעיר באיקמהריד.

שרה, — אמרה הדסה לבתה אשר רצתה לפנינו — לאט לך במרוצתך ואל תשכחי כי אצל הַבְּרֵכָה הגדולה הננו הולכים.

כמעט שכחתי — אמר אבי־יעקב — ע"י שיחתנו בקורות ימים עברו, להראותכם את הברכה העתיקה אשר הננו עוברים עליה, נלך נא צעדים אחדים לימיננו ונתבונן עליה. השנה הזאת גשומה היתה, ולכן היא מלאה עד חציה מים, אולם בשנה בינונית כבר תמו המים ממנה בעת הזאת.

ואיפה יצאו מי הברכה הזאת? — שאלה שולמית —

מי הברכה — השיב אבי־יעקב — יצאו דרך התעלה אשר

בדרומה ל"ברכת חזקיהו" או "בְּרֵכַתְּ חַמַּם אֶל בַּתְּרַכּ" אשר בפנים העיר, וממימיה יסתפק בית המרחץ אשר ברחוב הַבַּתְּרַכְּ, ולכן בשנה גשומה אשר יקוו די מים בהברכה הנזי מהגגות אשר סביבותיה, לא ימהר מחזיק בית המרחץ להוציא את המים מהברכה הזאת. וזוכר הנני כי לפני שנים מספר היתה הברכה הזאת מלאה מים על כל גדותיה, וכושי אחד גדל־הקומה נטבע ברחצו בה.

לולא היו בה מים כעת — אמרתי אנכי — כי אז ירדתי דרך המעלות אשר ממוליגו במקצוע מערבית דרומית ומדדתיה לארכה, לרחבה ולעמקה.

חפצך זה אוכל למלאות גם כעת — אמר אבי־יעקב — ולהגיד לך בדיוק את מדת ארכה, רחבה ועמקה, כי אנכי יודע את מדתה בדיוק. ארכה ממזרח למערב 89 מֶטֶר ורחבה מצפון לדרום 50 ועמקה 6 מטר.

ומה שם הברכה הזאת ? — שאלה שולמית —

שם הברכה הזאת מאמילא. השם הזה ניתן לה זה שנות מאות על שם בית תפלה נוצרית בשם „St._Mamila" אשר עמד בקרבתה, אולם לפי השערת רבים מהחוקרים היא היא הברכה העליונה הנזכרת בישעי' (ז' ג').

ולפי זה הלא תהיה המסילה אשר נלך עליה מסילת שדה כובס — אמר יעקב —

צדקת בני, צדקת ובאמת מסילת שדה כובס הנזכרת אצל ברכה העליונה תתן עדיה כי הברכה הזאת היא הברכה העליונה יען כי בהשדה הרחב הזה היה די מקום להכובסים לתלות את בגדיהם לייבשם.

והבתים האלה בקצה השדה אשר לימינינו למי המה — שאלתי אנכי —

הבתים האלה הם לאחינו המערבים (בני מרוקו), והם נבנו עוד לפני שבונת "נחלת שבעה" כי אחינו בני המערב המורגלים עם ילידי הארץ וכמוהם ידברו מלידה שפת ערבית הם הרהיבו עוז בנפשם ראשונה להתיישב מחוץ לחומת העיר, אך כל שם מיוחד אין להשבונה הזאת, ובתים מספר מהם נבנו מעדת המערבים ובהם יגורו עניי העדה הזאת הנם שנים אחדות חליפות.

הנה "שער יפו" — אמרה שרה אשר רצתה מעט לפנינו — אנה נלך ?

הימינה — ענתה הדסה — אך אל תרוצי לפנינו כי פה יסתעפו דרכים שונים.

הנה עוד הפעם ברכה עתיקה חרבה — אמרה הדסה — את הברכה הזאת יקרא ההמון בשם בְּרֵכַת שׁוּלְטָן, על שם השולטאן סלימאן אשר תיקן בדקיה. והיא גדולה הרבה יתר מהברכה העליונה אשר ראינו וקרקעיתה הוא סלע העמק וכנראה היתה נחלקת בימים־מקדם לשני חלקים. ארכה מצפון לדרום 169 מטר, רחבה 67 ועמקה 10,90. אולם בה כלה הזמן חצי זעמו הרבה יתר מבשאר הברכות, וכאשר עיניכם תחזינה קירה הצפוני מקולקל ורעוע מאד, ובמקומות אחדים נמלאה עפר, ולכן לא יקוו בה מים כלל, ובעלי השדות הסמוכות ידושו בה את תבואותיהם.— מלאכת בניינה תעידעליה כי־מימי ממשלת היהודים מוצאה, ולפי החלטת רבים מהחוקרים היא היא הברכה התחתונה הנזכרת בישעי' (כ"ב ט') והחלטתם נכונה כי כאשר עינינו הרואות סמוכה היא מאד ל"הר ציון" אשר עליו עמדה עיר דוד, ולכן קבצו יושבי ירושלם את מימיה לחזק ולתקן את בקיעי (חומת) עיר דוד.

והחלקה הגדולה הזאת המוקפת חומה, ושני טורי הבתים העומדים באמצעיתה למי היא ? — שאלה שולמית —

החלקה הזאת תקרא בשם כרם משה ויהודית (מונטיפיורי) והיא נבנתה מאת השר מונטיפיורי ז"ל עוד בשנת תרי"ז. הבתים העומדים בה נקראים בשם "בתי משכנות שאננים" ואותם בנה השר כעזבון המנוח ה' יהודה טורא בנעוו־ארלעאנס, ובראשונה היה את נפש השר להושיב בהם עניי כל המקהלות מספר שנים חליפות חנם, אך בראותו כי למרות קרבתה לחומת העיר ולמרות החומה החזקה אשר הקיף את החלקה מסביב, ושני בתי הכנסיות, אחד לספרדים ואחד לאשכנזים, בית מבילה ותנור, אשר הכין בה, פחדו רבים מיושבי העיר לבא לגור בהם, ובקושי עלה בידו למצוא עשרים משפחות אשר נאותו להאחז בהעשרים בתים אשר בנה לראשונה, לכן לא הוציאן מהבתים לעולם ורבות מהנה הרישום כבר לבניהן אחריהן.

אך הלא החלקה גדולה במאד ומדוע לא ישתדלו ראשי העדה להשיג הרשיום מאת יורשי השר ז"ל לבנות עליה עוד בתים? — שאלתי אנכי —

ההשתדלות הזאת נעשתה כבר — השיב אבי־יעקב — ולפי הנשמע יבנו בחלקה הזאת בקרוב שתי שכונות גדולות לשתי העדות אשר בעירנו.

העמק הזה אשר רגלינו תדרכנה עליו כעת — אמר אבי־יעקב אחרי אשר באנו בעמק לא רחב ההולך בשני ההרים — הוא עמק רפאים אחד משמני גבולות יהודה ובנימן והוא יחל למטה בקצה הר ציון ומשך עברו בין שני ההרים האלה הוא עבר אך בכלות הר ציון יתאר היטיגה והיה למשור רחב מאד. והיו תוצאותיו אל מי נפתוח אצל הכפר הנקרא כהיום לִיפְתָה אשר על פני דרך יפו.

אך ראו נא — אמרה הדסה — איך ההר הזה הוא תלול וגביה מאד, ובעלותנו עליו בסנים העיר לא נרגיש כלל את

גבהו, וכאשר אחזה יגדל חלקו אשר מחוץ לעיר מחלקו אשר בפנים העיר.

כן, — ענה אבי־יעקב — הר ציון גבוה מעל פני ים התיכון 2381 רגל, וחלקו הדרומי אשר מחוץ לעיר גדל הרבה מחלקו הצפוני אשר בפנים העיר, בשלשת רוחותיו אשר מחוץ לעיר הנהו תלול וזקוף במאד, ולכן היה תמיד למעוז ומחסה ליושביו, כאשר עלו בני ישראל לארץ לא יכלו לגרש את היבוסי, אשר התבצר בו עד ימי המלך דוד אשר לכד את המצודה ויבצרה ויבן בה בנינים גדולים וגם ארמון לשבתו, ובשבת ישראל על אדמתו התפשטה העיר לפי ההשערה [1] על פני כל ההר הזה

---

[1] הערה.

ההשערה הזאת נתאמתה ונתקיימה בשנה הזאת בטופתים חותכים אשר אין לערער אחריהם, לרגלי החפירות אשר החוקר המצוין ד"ר בלים חפר במקומות שונים — בפקודת חברת חקירת ארץ פלשת Palestine Explor. Fund אשר בלאנדאן — בפאת דרום, דרומית־מזרחית של ההר הזה נגלה לנו כי הסלע הנזכר בפנים אשר עליו עומד ביה"ס היה היסוד לאחד ממגדלי חומת העיר היותר קדומה, וכשלשים מטר מהסלע הזה מצא החוקר במעבה ההר שרידי שער החומה אשר בו נכרים עוד מפתניו הפותית והצירים והחור אשר בו נכנס בריח השער. וכעשרה מטר ממנו בקרן מערבית דרומית מצא שארית מגדל שני, אשר יסודותיו נושאים עליהם חתם זמן קדום יתר מהבנינים האחרים. וע"י החפירות נראה בעליל כי מפה תטוב החומה ישר בזוית נצבת המזרחה לאורך ההר. ומהקרן הזה והלאה מצא החופר עוד שרידי שלשה מגדלים אשר כל אחד רחוק מחבירו 36 מטר ומגדל

והעבר השני של ביה"ס לנערים ערבים אשר להמיסיון הכריסטי, העומד ממולנו, עומד על סלע גדול ר ב ו ע ו מ ק ו צ ע י ש ר. ובעת בנין הבית ויישור אדמת החצר, מצאו אבנים גדולות המקוצעות בקציהן וגם סלע ההר היה מקוצע ישר מעשי אמן, ותכונתן הראה בעליל כי הן הנן מאבני היסוד של חומת העיר היותר קדומה, וכמאה וששים צעדים לדרומית מערבית ממנה מצאו ששה ושלשים מעלות החצובות בסלע ויורדות במורד ההר. גובה כל אחת מהנה 30סנטימטר, ופששות ונסות מלאכתן תעיד כי הנן עתיקות במאד,

ואיזה הדרך היותר טובה לעלות על הר ציון—שאלה שולמית—

הדרך היותר טובה לעלות עליו היא אצל שער יפו, אולם גם דרך השמק המפריד בינו ובין הר המריה נוכל לעלות עליו, אך

ששי במרחק21מטר, ומטרים אחדים מעל בית הקברות הישן של היהודים (על הר ציון) נראה שארית בנין יפה ואצלו מנדל שביעי. אך מפני קדושת בי"ק וחוקי הממשלה ירי"ה האוסרים לחפור במקום הזה נאלץ החופר להבליג על תשוקתו לידע את מהלך החומה בדיוק נמרץ, וידלג על מקום הקברות הגדול ורחב ידים ויחפור בעבר השני של בי"ק, ופה מצא שנית עקבות החומה בהנז' במתכונתה ותכנית אבניה. ובקרן דרומית מזרחית של ההר, כמעט מכֻוָן מול השער הראשון אשר הזכרנו, מצא שרידי שער שני אשר גם בו נראים עוד מפתניו. ומפה הולכת החומה באלכסון דרך עמק הטירופיון, ובמקומות אחדים מהעמק הזה מצא החופר שרידי החומה הישנה. — עתה נעלה מעל כל עמק כי בימי הבית התפשטה העיר על פני כל הר ציון. וע"ד מהלך החומה בפרטיות חתן הכנותה והעתיקות השונות אשר נמצאו ע"י החפירות נדבר במקום אחר, אחרי אשר יפרסם ה' ר' ר' בלים את פרטי חקירותיו ומצ'אותיו.

העורך.

העמק מלא תמיד אבנים ואשפה, ואנחנו נעלה עליו כאשר ככר אמרתי לכם דרך הר המריה.

ומה שם ההר אשר לימינו לדרום הר ציון ? — שאלתי אנכי —

להר אשר לימינו — ענה אבי־יעקב — אין שם מיוחד בכה"ק, ואף לא בדברי הז"ל ובספרי יוסף בן מתתיהו הכהן, אולם הנוצרים יקראו לו בשם "הר עצה הרעה" על כי לפי הנדתם עמד עליו בית הקיץ של הכהן הגדול יוסף כיפא אשר בו נועצו היהודים לחרוש רעה על מחוקק דתם, ובשם הזה נודע הוא אצל כל תרי וחוקרי ארה"ק שאינם בי זה יותר מאלף שנה. ולילדי הארץ יקראו לו בשם "גֶ'בֶל דִיר אַבּוּ תֻר" (הר מעון אבי השור). והמקום הזה המוקף גדר אבנים נודע אצל הנוצרים בשם "חקל דמא" (שדה הדמים). בו נמצאת מערה גדולה החצובה בסלע ההר, והיא היתה מקום קבורה להנוצרים וביחוד להאורחים אשר באו לבקר את ירושלם ומתו בה, עד כי נובה העצמות ורקבון הגויות הצבור בה עולה עד שלשה מטר. (אם כי בימי הבינים הובלו אניות טלאות עפר המקום הזה ארצה אטליא לאבק בו את בתי הקברות אשר בה), וכסבובות המערה הזאת נמצאים עוד קברים רבים חצובים בסלע ההר, אך המסורה הזאת לא כבירת ימים מאד היא. ובמאות הראשונות לספה"נ קבעוהו במקומות שונים בעירנו.

היש עליו איזה שרידי עתיקות וזכרונות קדומים — שאלה שולמית —

לא, כל שריד עתיק אין בו, והדבר האחד אשר יוכל למשוך את עין החוקר לעלות עליו הוא שכבת גיפסים לבנה המכסה אתו אצל פסגתו. מהפסגה הזאת יראה העומד עליה את הדר העיר כולה וביותר את כל חלקה הדרומי ואת

כל הכפרים אשר בכל החבל הזה, ההר הזה הוא בכלל שמם ונעזב, רק מקומות אחדים מהנו נטועים עצי תנובה, ואחר מהם נודע לתהלה בשם "כרם מושמש" (אפריקאזען).

הנה קצה הר ציון וקצה עמק רפאים — אמר אבי־יעקב — אך בטרם נלך הלאה הזכרתי בהעמק החדש הזה המתרחב לגיא נפנה הימינה ונגנם בהגיא הרחב הזה ונעבור אתו לרחבו עד חציו, עד אשר נבא אל זרוע הדרומי של הר הטריה למען נתבונן עליו ועל תעלת מי־השלח החצופה פו, ואחרי כן נשוב על עקבינו.

הנה מים, מים זכים ובהירים — קראה שרה הקטנה — חפץ הנני לשתות.

המים האלה נמשכים מתעלת השלח, אשר עוד מעט נגיע אליה, ושם יש כרכה קטנה, אשר ממנה תוכלי לשתות לרויה — השיבה הדסה —

הר הסלע הזה המתחיל פה לימיננו, ועומד בדרומית מזרחית העיר ומפסיק בין "הר הזיתים" ו"הר ציון", הוא זרוע הדרומי של הר הטריה וכאשר תראו הוא הולך הלך וגבה במאד, עד כי בראשו גבה הוא 2230 רגל מעל פני ים התכון, 141 רגל מעל נחל קדרון אשר במזרחו. אך חלקו הדרומי אשר היה מחוץ לבית המקדש נקרא בשם מיוחד ה"עפל" ובשם זה הוא נזכר פעמים רבות בכה"ק, ובימי הבית ישבו עליו הנתינים אשר הספיקו מים לבית ה' ולהעם, למען יקל עליהם הכאת מים מנחל ה"שלח" אשר כרגליו (בפאת מזרח).

כאשר אחזה יחל הגיא פה להתקצר — אמרה שולמית —

כן, — עמה אבי־יעקב — בהתחלת העפל יכלה הגיא ויחל עמק אחר.

בהעמק הזה — אמר יעקב — עברתי גם אני בחברת טורי

ותלמידי ביה"ס, ונפחו שבנו העירה דרך "ש ע ר ה ק ט ן" העומד כמעט מפולנו.

א"כ אפוא הגידה נא אתה מה שם העמק הזה אשר לפנינו המפריד בין הר ציון ובין הר המריה — שאלתיו —

את שמו לא אדע וגם מורי לא הגיד לי, כי בבואנו פה כבר רד היום ונמהר לבוא העירה.

באי־ידיעתך זאת אין עליך כל אשם —ענה אבי־יעקב— כי שמו לא נזכר בכה"ק, ואך בספרי הסופר הנודע יוסף בן מתתיהו הכהן נודע העמק הזה בשם "עמק הטירופיון" והוראתו (בשפת יון) עמק "ע ו ש י ה נ ב י נ ה" על כי בו ישבו, לפי הנראה, ביתי הבית השני מרבית עושי הגבינה אשר בירושלם. ולפ"ד אחדים מהחוקרים נקרא העמק הזה ביתי הבית הראשון בשם שכתש הנזכר בצפניה (א' י"א) על כי תמונתו דומה למכתש. העמק הזה עובר את סני כל רוחב העיר עד מהלאה לשער שכם אשר שם יתאחד עם המישור המגביל את ירושלם לפאת צפון.

נרד נא בהמעלות האלה המובילות אל התעלה אשר נכחה הובאו מי השלח העירה.

הניחה נא אדוני אתי לעלות ראשונה — אמרה אחת מבנות הכפרים אשר נמרה כביסת בגדיה — לבלי יכשל אחד מאתנו, כי המעלות קצרות וחלקות.

כן, כן, עלי נא את ראשונה, וגם אנחנו נאלץ לרדת איש אחר אחיו במתינות גדולה.

במתינות ירדנו בשלש מעלות עקומות וקצרות, אל המבוא המוביל אל אולם התעלה. פה תתרחב התעלה בתבנית אגן קטן ויגשו הילדים אל המים הזכים אשר בהאגן וירחצו את פניהם וידיהם ואחרי כן שאבו בכפות ידיהם וישתו לרויה.

המים זכים ויפים בעין הבדולח — אמרה שולמית בהגישה

גם היא מעט מים אל פיה — אך מעטם מלוח מעט.

כן, — ענתה הדסה — מי השלח אינם ערבים לשתיה ולא יוכלו העירה לשתות, וגם בשנה שחונה אשר בור איזב לא יספיק מים לכל יושבי העיר גם אז לא יוקחו מי השלח לשתיה, רק לבשול ולשאר צרכי הבית.

אך איה אפוא מוצא השלח — אמרתי אנכי —

מוצא המים הוא בעבר השני של ההר הזה, שם יפקד מתחת להמעלה התחתונה ויקוו במקוה קטנה, ודרך התעלה החצובה בסלע ההר הזה לרחבו ירדו המים הנה, ומפה יצאו להשקות את גנות הירק אשר עוד מעט נגיע עדיהן.

אך לאיזה תכלית נעשתה התעלה הנפלאה הזאת אשר בוניה עמלו בה בטח ימים ושנים, ומתי חוצבה — שאלתי אנכי —

התעלה הזאת אמנם מלאכה כבידה ונפלאה במינה היא ועגד זאת כי היא איננה הולכת בקו ישר רק בעקלתון, וארכה יגיע לחמש מאות ושלשה ושלשים מטר. אולם תועלת משנה צפוי היה בחציבתה א) להספיק מים די ליושבי העמק הזה, והר ציון אשר ממולו (אשר היו אז מיושבים מהמון אדם רב). ב) למען יוכלו לסתום ולכסות את יבוא צר ואויב לצור על העיר, את המוצא הראשי של המעין אשר מעבר השני של ההר, (אשר הוא היה מחוץ לעיר) והמים ירדו העירה דרך התעלה הזאת. — והתעלה הזאת חוצבה, לדעת החוקרים בימי המלך חזקיהו והיא היא המכונת בספור דהי"ב (ל"ב ל') : והוא חזקיהו, סתם את מוצא מימי גיחון (בטח זמן מה לפני בואת סנחריב לצור על ירושלם) ויישרם למטה מערבה לעיר דוד.

עוד בימי חזקיהו מלך יהודה חוצבה התעלה הזאת. — אמרנו שלשתנו בהתרגשות —

עמדו גא אתן סה, — אמר אבי־יעקב אל אשתו וניסתו —

ואתה בא עמי צעדים אחדים בהתעלה ואראך כתב ת עתיקה החרותה בסלע ההר, ובדברו הוציא מצלחת בגדו גר ונפרית וידליקה ויבוא אל תוך התעלה ואנכי אחריו. ונבוא ראשונה באולם קטן אשר המים ירדו מתחת לקרקעיתו, ומטנו ירדנו במעלה אחת אל עצם התעלה אשר בה היה. אז אך מעט מים.

רעיוני נבוכו במאד בבואי בהתעלה הצרה וההשוכה הזאת. הסיבתי עיני לראות לאור הנר הכהה את המקום אשר בו אמצא כעת, ומה מאד גדלה עוד מבוכתי בזכרי כי. הנני במקום אשר. אחד ממלכינו הגדולים צוה לחצוב למען חטבת מצב עמנו החמרי והמדיני, ומעל לראשי הר גדול ונורא ורגלי דורכות במי השלח ההולכים לאט. ואבי־יעקב הכין כנראה את מבוכת עשתנותי ולכן חכה שניות אחדות, ואחרי כן אמר אלי בהטיתו את הנר אל הקיר הימני, הטה נא מעט את עצמך אל חלק הקיר הזה, ואמור לי מה אתה רואה פה?

אותיות אשר לא ראיתי מעולם תראינה עיני פה — עניתי — זאת היא הכתבת אשר אמרתי לך, שים נא עינך היטב וראה כי שש שורות אותיות חרותות פה, ומסביב להן חרות קו בולט למען תהיה הכתבת ניכרת יותר, אך ראה כי כמעט בכל שורה ושורה ישנן מלות אחדות אשר כבר נטשטשו ונמלאו חציץ עד כי לא נוכל לבא עד תכליתן.

ומאיזה כתב הנם האותיות האלה?

את זאת אניד לך בצאתנו מהתעלה החשוכה הזאת. גם אנחנו נחפוץ לבא ולראות את הכתבת — אמרו הדסה ושולמית כאחד —

עליכן יכבד הדבר כי נעליכן ובגדיכן ילובלכו וירטבו במי הנחל.

אין דבה, את המעות הזה נוכל לתקן בבואנו הביתה, אך את הכתבת עתיקת ימים הזאת מי יודע מתי יהיה לנו עוד הפעם שעת הכושר לראותה.

וגם אנכי אֶלְוֶה עמכן — אמר יעקב —

א"כ באו אחרי, אך הגביהו שפתי שטלותיכן מעט, ואתה עמוד נא פה עם שרה בתנו.

מראה התעלה הזאת והכתבת אשר בה לבדן, כדאיות הנן בטורח הליכתנו זאת—אמרו שניהן בצאתן מהמערה— אך מה תכן הכתבת ובאיזה כתב היא חרותה?

נעלה נא ראשונה על המשור ונשב לנוח מעט תחת עץ התות הזקן העומד לא רחוק מעט ממולנו, ואבאר לכם את תכן הכתבת הזאת.

הנה עוד שריד עתיק אחד, אשר עוד מעט יפול שדוד כליל בידי הזמן — אמר אבי־יעקב ברמזו בידו על כותל אחד חלק — התבוננו וראו כי הכותל הזה הטוח בטיח, הוא כותל ברכה גדולה אשר היתה במקום הזה, ובמשך הזמן הרב נמלאה כמעט כולה עפר ודמן ובחלק ממנו הובלה תעלת השופכים של העיר עד כי כמעט הושבה פניה עם קרקע העמק. בהברכה הזאת נקבצו בימי הבית מימי התעלה, וממנה שאבו יושבי העיר. והברכה הזאת נודעת בכה"ק בשם ברכת השלח (נחמיה ג' ט"ו). והיא נזכרת גם בהכתבת אשר ראינו.

באנו אל העין ועל אחד מלבדי האבנים הגדולות התומכים ומקיפים אתו לבלי יפול, ישבנו.

אותיות הכתובת הזאת הם צורים — החל אבי־יעקב לספר — אך שפתה היא שפת עברית. ומזה נוכל לשפוט כי חצבי התעלה היו צורים אשר כנודע היו מהוללים בחציבת ההרים.

אבל ספר נא לנו את תוכן הכתבת — אמרה שלמית — אם לא אשגה יש לי בחפיסתי העתק פוטוגראפי מהכתבת הזאת אשר קניתי מחברת "חקירת ארץ פלשתי" אשר באשכנזי, ועליו רשמתי אותיות אשורים. הבה וארא, עבדכם הוציא את חפיסתו וכרגע מצא את ההעתק ויתנו על ידי.

הנה נוסח הכתבת והעתקתי, קרא נא אתו וישמעו גם הגבירות והילדים. אנכי לקחתי את ההעתק ואתבונן עליו רגעים אחדים ולא הוצאתי הגה מפי.

מה תתבונן ותשתומם כל כך — אמר אבי־יעקב — ומדוע לא תקרא את האותיות האשורים הכתובים מעל הצורים, חלא אותיות מרובעים וברורים הנם.

כמקרה אשר קרה לפלוני בחור הישיבה קרא גם לי הפעם.

מה לך ולבחור הישיבה — קראו כולם בהשתוממות —

בימי חרפי בעת למדי גם אנכי בהישיבה, שמעתי מספרים לאמר: בחור ישיבה אחד אשר ידע להבין בעצמו מעט את סגנון התלמוד, אך ספרי תנ"ך לא למד מעולם (כנהוג בין רבים מבחורי הישיבה בימים ההם) אמר, או אמרו אחרים, לשכור בחורים הופקד מאת אחד הלומדים אשר בעירו — לבקשת כפרי עשיר אשר אבה לקחתו לחתן לו — כי ילמוד בעצמו את הדף הראשון מפרק "הזורע והלחיים והקבה", ואחר אשר יבינהו על בוריו יבא אליו למען יראה את כחו וידיעתו בתלמוד. הוא עשה כאשר צוָה וילך לביהמ"ד וילמוד את כל הדף וידע באמת היטב את השקלא וטריא אשר בו, אך מה הם "הזרוע והלחיים והקבה" לא ידע, כי לא מצא תרגומם בריש"י (כי מעולם לא עלה על דעת רש"י אשר ימצאו בחורים אשר יחלו ללמוד גמרא בטרם יבינו בתנ"ך), ולשאול מזכריו את הוראת המלות האלו התביש, ולבן בבוא היום המיועד להנסיון, בא לפני

המנסה ויאמר: רבי, למדתי היטב את הקריאה אשר פקדת עלי ויודע אנכי את כל השקלא וטריא של הדף הזה על בוריו, אך הגדל נא חסדך עמדי ואמור לי את הוראת שלש המלות הראשונות כי את פרושן לא אדע, כי תרגומן לא מצאתי ברש"י. — גם אנכי יודע להבין ולקרות את כל המלות השונות אשר בנוסח הכתבת אשר בידי, אולם הגדל נא גם אתה חסדך עמדי וכאר לי את שלש המלות הראשונות אשר בה "זה דבר הנקבה" כי את הוראתן לא אוכל להבין אם כי למדתי את כתבי קדשינו, כי מה ענין דבר הנקבה לתעלת השלח. ולולא ראיתי בעיני כי הגליון אשר בידי העתק פוטוגראפיא הוא, אז אמרתי כי גם אתה תרצה לשבור בחורי, ותבא לנסות אתי בחדות למען תדע את רוחב שכלי והבנתי.

שחוק חזק יצא מפיות כל השומעים בכלותי לספר את ספורי. — ואבי־יעקב ענה ואמר: לא לנסותך, ידידי, חפצתי כי גדל ערכך ודעתך ידוע לי מכבר כי לא תמוט הנך מבאי ביתי, וגם אנכי ידעתי כי הבנת שלש המלים האלה יקשו ממך, ובמקום לא אמרתים לך למען הרעיש פורשי לבבכם ולענג אתכם יתר על הכתבת העתיקה והיקרה הזאת. אולם דע לך כי "הנקבה" הזאת לא נקבה ילודת אשה היא רק "נְקֵבָה" ילודת צור. ועל ידי הכתבת הזאת הושבה לשפתנו הקדושה אבידה גדולה, היא מלת "נְקֵבָא" אשר הוראתה: תעלה חצובה מתחת להר, ומקורה מהשם "נקב". והיא מכונת בכל פרשיה להטלה הלועזית "טונעל" אשר מושגה נחוץ לנו מאד בעת הזאת.

והנה תרגום שלם מהכתבת הזאת לא יוכל כל איש לתת, אחרי אשר בכל שורה חסרים אותיות רבים ומלים שלמות. וגם מהאותיות אשר לא נמחקו, ישנם אחדים אשר תמונתם אינן ניכרות עוד היטיב. אך אחרי העתקות פוטוגראפיות וגיפסיות

אשר נעשו בפקודת החברות השונות, נודע רק תכן הכתבת, והוא : כי החוצבים הודיעו לדור יבא את ארך התעלה, כֹּבד מלאכתה ואופן חציבתה, והוא : כי המה חצבו את התעלה משני עברי ההר (ובטח עשו זאת בפקודת המלך למען מהר את המלאכה בטרם יקרב האויב אל העיר) והמה היו כל כך מהירים ובקיאים במלאכתם עד כי באחרונה נפגשו איש אל רעהו „גרזן מול גרזן" ואז פרצו המים דרך התעלה אל הברכה אשר ראינו.

עתה תן את הכתבת על ידי ואקראנה לך עד תומה. ואחרי אשר השטתי את ההעתקה על ידו החל אבי־יעקב לקרוא :

שורה א׳ : . . הנקבה וזה היה דבר הנקבה [1]) בעוד . . . . . [2]) עלו
שורה ב׳ : הגרזן אש [3]) אל רעו ובעוד שלש אמות להנ.יג. קל אשק
שורה ג׳ : רא אל רעו כי הית זדה בצר מים נרמ . . . ובים ה .
שורה ד׳ : נקבה הכו החצבם אש לקרת רעו גרזן על גרזן וילכו
שורה ה׳ : המים מן המוצא אל הברכה במאתים ואלף אמה ומ (א)
שורה ו׳ : ת. אמה היה גבה הצר על ראש החצבם. [4])

1) סדר חציבת התעלה.

2) הנקודות מורות על מספר האותיות הנמחקות בכל שורה ושורה מהכתבת.

3) השם הזה נזכר פעמים בהכתבת בלא יו״ד, וכן מלת לקראת בלא אל״ף.

4) הערת העורך. הכתבת הנפלאה הזאת נמצאת כעת בבית־העתיקות של ממשלתנו יר״ה בעיר הבירה. וסבת הדבר : בשנת תרנ״א חבל אחד מיושבי עירנו אשר חפץ לעשות עשר ולא במשפט, תחבולה, ויצו לעקור׳את הכתבת ממקומה ויאמר למכרה לאחד מבתי העתיקות באירופא. אך בטרם בצע זממו נודע הדבר לממשלתנו יר״ה ותמהר להוציא בלעו מפיו, ובפקודה רוממה שולחה האבן (אשר נשברה בעקירתה לשני חלקים) לבית העתיקות אשר בעיר בירת ממשלתינו. והאיש אשר יבא כעת לפנים התעלה יראה לימינו בהסלע מקום עקירת הכתבת.

אך מתי ועל ידי מי נגלתה הכתבת הזאת ומי השתדל בפתרונה -- שאלתי אנכי --

הכתבת הזאת היתה ספונה וטמונה שנות אלפים מעין כל רואה, וגם בהמאה הזאת אחרי אשר החלו חוקרי ארץ הקדם לבא לעיה"ק ולחקור כל אבן מאבניה, ואחדים מהם כפפו כאגמון ראשם ויעברוה בנר דולק בידם ויתורוה וימדדוה לארכה ולרחבה, בכל זאת לא ראה איש מהם את הכתבת הבולטת הזאת. אולם לכל דבר יש קץ, ובשנת תר"מ נגלתה במקרה ע"י אנשים פשוטים, וזה הדבר: נערים אחדים מחניכי המיסיון הבריטית הלכו לרחוץ במי השלח, ויעברו גם הם, את התעלה הזאת, וכדרך נערים, השתובבו והפילו איש את רעהו, והנער אשר נפל על קיר השמאלי של התעלה וישכב שם שניות אחדות, ראה כי מול עיניו בהקיר הימיני חרותים אותיות בכתב ישן וַיַּרְאֵם גם לרעיו. ובידעם כי פקיד בית חנוכם האדרכל Baurath C. Schick עוסק בחקירת קדמוניות הארץ ספרו לו הדבר והוא מהר ללכת מיד להמקום הזה להוכח אם אמת הדבר ולהעתיקה. ואך בעמל וטורח רב הצליח בידו ובידי ה' ד"ר צאפלין להשיג העתקה אי־שלמה מהכתבת, כי קרקע התעלה היה מלא רפש וטיט והמים כסו את השורות התחתונות מהכתבת. והם מהרו מיד להודיע דכר המציאה הזאת להפרופיסור Sayce מורה ללשונות הקדם בביהמ"ד העליון בקעמברידגע, אשר היה בעת ההיא באה"ק, וימהר גם הוא לבא ירושלימה לראותה ולהעתיקה ויחד הודיעו את מציאת הכתבת לשתי החברות „חקירת ארץ פלשת" אשר בבריטניא ואשכנז, והם הרשו להם להוציא את כל ההוצאות הנחוצות למען השג העתק נכון ומשוכלל. אז פנו את קרקע התעלה למען יגלו גם השורות התחתונות ממנה, וגם את הכתבת טהרו באמצעים שונים ויעשו

העתקות שונות פוטוגראפיות וגיפסיות וכל חוקרי ארץ הקדם קנו וקונים גם היום את העתקות האלה, וגם אנכי קניתי לי אז את ההעתק הפוטוגראפי אשר חזו עיניכם. והכתבת הזאת נודעת אצל חוקרי קדמוניות בשם "כתבת השלח".

לוא הינו רק אנחנו שנינו פה — אמרתי אנכי — כי אז בקשתיך כי נעבור יחד את התעלה הזאת ונתבונן עליה.

להתבונן על השלח ולעבור את התעלה דרוש הליכה מיוחדת, לא ביום אשר הפצינו לסבב את כל פאת דרום, מזרח ומערב העיר — ענה אבי־יעקב —

אולם ספר נא לנו אתה את מדת התעלה ומהלכה אשר בטח לא נעלם ממך — אמרה שולמית —

התעלה הזאת — השיב אבי־יעקב — איננה הולכת בקו ישר רק דרך עקלתון. סיבת הדבר לא נודע כעת, אך זאת נודע כי ארך התעלה הוא 523 מטר לעומת אשר רחב ההר בקו ישר הוא רק 335 מטר. רחבה בקומת איש גבהה איננו שוה בכל המקומות, במקומות אחדים, יוכל העובר בה ללכת בקומה זקופה, ויש מקומות אשר עליו לילך על ידיו ורגליו. החוקר הנודע ה' Varren מצא בתקרת התעלה מבוא ההולך ומשתרע לפאת מערב ההר, ובסופו יש חדר הרחב כשנים עשר מטר ובו מצא כדי חרס, מנרות זכוכית; פחמים ואפר, ומזה אבה לשער כי בהמקום הזה התחבאו היהודים בעת מלחמת הרומאים.

אנחה חרישית יצאה מפיות כלנו ואחרי מנוחת שניות אחדות הוסיף אבי־יעקב ויאמר:

אך דעי לכם כי בשנה הזאת גלה הארכיל Baurath C. Schick אשר חפר במקומות שונים בההר הזה לבקשת חברת "חקירת ארץ פלשת" אשר בלאנדאן, תעלה שניה ההולכת מימי השלח על פני כל רחב העפל. ולפי השערתו והישערת הרבה מחוקרי

ארה"ק קדומה היא מהראשונה. רק מאשר כי בזמן מה אחר הציבתה העמיקו את מוצא השלח למען הרבות מימיו, ולא יכלו עוד המים לילך נכחה ו־אלצו לחצוב תעלה אחרת חדשה.

והעץ התות הזקן וישבע ימים הזה אשר הגנו יושבים תחתיו, אשר לולא האבנים הגדולות התומכים ומקיפים אתו כבר מטה לנפול, גם הוא אוצר בו בטח איזה זכרון קדום; כי לולא זאת מי האיש אשר ישריח ויעמול להקיף ולתמוך עץ זקן אשר כבר נם ליחו — אמרה שולמית —

כן — ענה אבי־יעקב — העץ הזה נקרא בפי הגדת תרי הנוצרים בשם „עץ ישעיהו" על כי בו שסף המלך מנשה, את הנביא י ש ע י ה ו. [1] והנוצרים הם הם אשר הקיפוהו בלבדי האבנים הגדולות האלו למען לא יפול ויאבד זכרו. — והנה עצם ההנדה של הריגת ישעיהו ע"י נסירת אחד העצים בפקודת המלך מנשה לנו היא והיא נזכרת בתלמוד בבלי (יבמות מ"ט ע"ב) בשם „מגלת יוחסין הנמצאת בירושלם". אולם בכ"ז לא הביא אף אחד מנוסעי וסופרי בני עמינו את המסרה הזאת, אך נקומה ונלכה כי עוד רבות עלינו לראות ולהתבונן במקום הזה.

אולם בטרם נפרד משני ההרים האלה האוצרים בקרבם שרידי מפעלות אבותינו בימי קדם — אטרתי אנכי — אשאלך האם אין כל ספק וערעור בשמות שני ההרים האלה אשר אמרת לנו ?

כרגע לא אוכל להשיבך על השאלה הזאת, כי פה יסתעפו ויתאחדו עמקים וגאיות שונים, ותשוכת שאלתך דורשת באור רחב, ובגללה לא אוכל לבאר לכם את תכונת ושמות המקומות אשר נעבור עליהם אשר זאת מטרת הליכתנו. אולם כאשר נעלה על ההרים האלה אז אגיד לך תשובה ברורה על שאלתך זאת.

1) ע"ד ערך וקדמות המסורה הזאת נדבר במאמר מיוחד. העורך.

מה יפים ונהדרים גנות הירק האלה הזרועים ארוגות ארוגות על קצה הר העפל וחלק מהגיא, וכמעט אאמין כי באחת המושבות החדשות תדרכנה רגלי — אמרה שולמית —

הגנות האלה יתנו צמחן בחרף ובקיץ — ענתה הדסה — כי כאשר עינינו תחזינה ישקו מי השלח לרויה את כל אחת מהן. ומהן יובאו לנו כל מיני הירקות והזרעים ללפות הפת ולתיבול התבשיל.

אך דעו נא — אמר אבי־יעקב — כי הגנות האלה הנן גם מיוחסות, כי לפי המסורה עומדות הן במקום גנות המלך, ויש לה על מה לסמוך כי לפי המסופר בנחמיה (ג׳ ט״ו) היו גנות המלך אצל ברכת השלח.

הנה כַּרַפֶּס! הנה חַסָּא! שני מיני המרורים אשר אכלנו בליל „הסדר", הראשון טבול במי מלח והשני בחרסת — אמרה שרה הקטנה לאביה ברמזה בידה על שני מיני ירק הזרועים בשתי ארוגות —

את הירק האחרון אשר נקבה בתך אכלתי גם אני בתור "מרור", וע״י נוכחתי לדעת כי באמת אוירא דארץ ישראל מחכים, כי בעוד אשר בני חו״ל לוקחים למרור את התמכא המר והחריף במאד, ער כי ירגישו מעין טעם מרירת שעבוד מצרים, תקחו אתם את החַסָּא הוא החזרת אשר איננו חריף ומר במאומה. אך מה הוא הירק הראשון. אשר עליו רמזה בתך כי אתו אכלתם בתור „כרפס", הלא אנכי אכלתי תפוח אדמה כמנהגנו בחו״ל?

הירק הזה הוא ה„כרפס" האמיתי, כי כן יקראו לו הערבים כַּרַפֶּס, ולכן נדקדק אנחנו אזרחי ירושלם לקחת אתו לכַּרְפַּס. אולם אל נא נאריך כעת בדברים צדדיים, ועלינו לשים עינינו על תכונת העמקים והגאיות פה, כי אחדים מהחוקרים

והתרים ערבו אותם יחד או העתיקום הלאה ממקומם.

הנה הגיא הזה אשר עליו תדרכנה רגלינו כעת ואשר על חלק ממנו נטועות הגנות האלה, לו שם מיוחד בכה"ק, והוא הוא: גיא בן הנם או גיא הנם (הנקרא אז במח על שם בעליו אשר שמו היה "ה נ ם") אחד מסיפני גבולות יהודה ובנימן, וכאשר עיניכם תחזינה א־ננו גדול מאד. רק מאשר כי הנהו נבדל משני העמקים: "נחל קדרון" ו"עמק רפאים" המגבילים אותו, ב ש ט ח ו ת ו, ודומה יותר למישור מאשר לעמק, לכן נקרא ב ש ם מ י ו ח ד. בימי הבית הראשון נודע הגיא הזה על ידי א ל י ל ה מ ל ך (ירמיהו ז' ל"א) אשר עמד בו, ואשר עליו שרפו המלכים אחז ומנשה את בניהם באש (מ"ב ט"ז, ג', כ"א) (ומקום המזבח נודע בשם תופת. ירמיהו שם). והמלך יאשיהו נתץ אותו. ויטמא את המקום הזה (מלכים ב', כ"ג י') ועי"כ נודע העמק הזה בסיות אבותינו. לדראון עולם ולדעתי גם השם "ג י ה נ ם" אשר כנו חז"ל למקום משפט הרשעים, מטנה לוקח.

הנה בְּיר אַיוּב — אמר יעקב בנשתנו אל בנין רעיע וחרב אשר מצדו האחד עשוים שקתות אחרות להשקאת הבהמות — נשנו אל פי הבאר ונבט בה ונראה כי ארוכה ורחבה היא מאד עד כי לא יכולנו לראות קירותיה, ובנינה יעיד כי עתיקת ימים מאד היא.

האם ידי יואב שר צבא ישראל חפרו את הבאר הזאת ועל שמו יקרא בערבית בְּיר אַיוּב (בהיפך האותיות כנודע) — שאלה הדסה—

שמה הערבי "ביר איוב" הוא בלי ספק ע"ש אחד מגדוליהם "אַיוּב" אשר תקן אתה — אמר אבי־יעקב — אך קדומה היא עוד מימי יואב שר צבא ישראל ואותה מצאו אבותינו מיד בבואם לארץ, והבאר חזאת היא "עין רגל" הנמנה בין

גבולות יהודה ובנימן ונזכרת פעמים הבות בכה"ק.

להבאר הזאת סגולה מצוינת—אמרה הדסה—והיא: כי בשנה נשומה ברדת מי הגשמים הרבים או השלגים מההרים אשר סביבותיה אל תוכה יגבר העין ויתן מימיו בשפע רב, וכשלשים צעדים מפי הבאר יפרצו להם פרץ וישטפו בחזק משך חדש ימים ויותר, כנהל, שטוף ועבור הידדנה, ויושבי עירנו יחשבו את התמלאות הבאר והתפרצות מימיו לאות שנה ברוכה. ובשנה אשר ירבו הגשמים והשלגים במאד תמלא עד פיה, למרות השטף, ומימיה יעברו גם מפיה משך יום או יומים, אך הדבר הזה יקרה לעתים רחוקות. ולכן בפרץ מימיו ילכו המונים המונים מיושבי עירנו לחזות במחזה הנחל העתי הזה ויתעלסו שם בשמחות וגיל.

הלא גם אנכי היתי עמכם בשנה העברה — אמרה שרה הקטנה—ומנגני הצבא השמיעו אז את קול מנגינותם, האם לא כן אבי ? .

המנהג הזה—אמר אבי־יעקב—לא חדש הוא ואנכי מצאתי זכרו במכתב המסע להקראי שמואל ב"ר דוד משנת ת"ב הנדפס "בספר גנזי ישראל בס"ט פעטערבורג" ח"א.

ומה הם הבתים הקטנים רעי המראה האלה העומדים ברגלי ההר לשמאלנו — שאלתי אנכי —.

הבתים האלה הם בתי המסכנים (בְּיוּת אֶל מַסְכֵּן)הם האנשים אשר מחלת הלעפרא, או הצרעת העתיקה הנזכרת בתוה"ק (לפי דעת רבים מחכמי הרפואה) דבקה בם. האנשים האלה ישבו לפנים בפנים העיר בקרבת הר ציון, אך כאשר נתרחבה העיר עד השער בנה בית מועצת העיר בעדם את הבתים האלה לבלי יתערבו בין יושבי העיר.

ומאין לחמם נמצא — שאלה שולמית —

הם ישבו כל היום על פרשת הדרכים לבקש אגורות או חתיכת לחם מאת העוברים ושבים — ענה אבי־יעקב. —

האם מחלה מתדבקת היא מחלת הלְעפּרָא — שאלה שולמית —

על דברת הרופאים — השיב אבי־יעקב — אינגה מחלה מתדבקת רק מורשה היא מאבות לבנים.

רב לכם דבר על אדות מצב האומללים האלה אשר זכרם מעורר בנפשי גועל וזועה — אמרה הדסה —

אל נא אחותי, אל נא תדברי כדברים האלה — אמרה שולמית ברגש — גם האומללים האלה אנשים הם כמונו, ואם יד ה' נגעה בם לרעה עד כי הוד פניהם נהפך למשחית, עלינו לנוד להם ולרחמם ולנחמם. ובעיני יפלא מדוע לא ידאגו בעלי היכולת לבנות להם בתים טובים ומרֻוָחים, ולכלכלם בכל צרכיהם ולא יצטרכו לשבת כל היום על פרשת הדרכים לבקש נדבות, וכל העובר יזוק בסניהם ויבזה צלמם.

צדקת מאד, יקירתי — ענה אבי־יעקב — הגועל אשר האנשים האלה יעוררו בקרבנו הוא רק פרי ההרגל והחנוך, ולא על אשיות השכל והמחקר נוסד. ו"אגודת הרחמנות" אשר באשכנז בנתה זה כמה בית חולים גדול אשר שם יכולכלו מספר מהמסכנים האלה, וגם רופא יבקר את הבית בזמנים קבועים. ובטח ישתדלו ראשי האגודה להגדילו ולהרחיבו למען יוכלו לאסוף בו את כל האומללים האלה.

נלך נא מעט הלאה עד עין לוז (עין השקד) לראות אם עוד יסבו מימיו — אמרה הדסה —

כן, — ענה אבי־יעקב — המעין הזה, אשר ילידי הארץ יקראו לו ע י ן ה ש ק ד, כדאי הוא להתבונן עליו, כי טבועו נפלא במאד, והוא יש לו, כנראה, יחס וקשר עם "עין־דגל", כי בימי הקיץ יחרב כליל ובימי החרף יפתח רק אחרי אשר מי

ע י ן ר ג ל יתפרצו ממבועם, אך עת נביעתו תארך יותר משטף מי "עין־רגל", ולכן יוכל היות כי עוד יבעו מימיו.

הנני רואה כבר את מרוצת מי "עין לוז" — אמר יעקב — עלינו במפרץ ההר אשר לימיננו אשר קרקעיתו ח ו ל, וממנו נובע המעין. ומה השתוממנו לראות איך מי המעין הזה החרב ברוב ימות השנה, נובעים בחזק, וכל נביעה ונביעה הם דוחים את החול הצבור עליו, עד כי החול מפעפע תמיד מנביעת המים.

מי המעין קלים ומתוקים במאד — אמר יעקב אחרי אשר שאב בכפיו מעט ממי המעין ויביאם אל פיו —

כן — אמרו הרסה ושולטית אחרי אשר טעמו גם הם ממי המעין — המים קלים ונוחים לשתות, ויוכל היות כי בגלל זאת יקראו לו ילידי הארץ "עין השקד"

עתה — אמר אבי־יעקב לבנו — אחרי אשר תדע כי בקרבת "עין רגל" הננו עומדים כעת, הגד נא לי איזה אבן מצוינת עלינו לחפש במקום הזה.

במקום הזה אצל "עין רגלי" — ענה יעקב — עלינו לחפש את אבן הזחלת, אשר אצלו המליך אדניהו בן דוד את עצמו למלך.

טוב בני — ענה אבי־יעקב בפנים מפיקות רצון — אך דע לך כי לשוא תהיה עמלנו למצוא את א ב ן ה ז ח ל ת, כי ש מ ה יעיד עליה כי היא לא היתה קבועה ובולטת מהאדמה או מסלע ההר, רק אבן תלושה אשר ה ז ח י ל ו ה הנה והנה; והיא נודעה רק בגדלה, תכונתה ושמושה. ובטח הזחלה הרחק ממקומה, או נהיתה לשלל לשיני הזמן בהתקוסות השונות אשר עברו על הארץ הזאת. אולם אנכי אחפץ ל ש ע ר כי סה במקום הזה הרחוק מעט מהנחל, ומקף ומכוסה בצלעי ההר; היה מקום מלוכת אדניהו. כי אם נאמר כי מקום חגיגת מלוכת אדניהו היתה למטה בהנחל הלא יפלא בעינינו איך לא ראה ולא שמע אחד מאנשי

אדניהו את האנשים אשר הלכו עם שלמה להמליכו — בפקודת אביו — על הגחון שהוא אינגו רחוק הרבה ט׳עין רגל״, ורק אחרי אשר עלה שלמה מהגחון על ה ר צ י ו ן ״והעם הי׳ מחללים בחלילים עד אשר נבקעה הארץ לקולם״ רק אז שמע אדניהו ואנשיו, ויחלו לשאול : ״מדוע קול הקריה הומה״. — והנה בגלל השאלה והזרות הזאת אבו אחדים מהחוקרים לשער כי הגחון היה בצפונית מערבית העיר מעל ״ברכת מאמילא״ אשר עברנו עליה היום. אולם מלבד אשר אין כל זכר ושארית למעין או נחל בהמקום הזה, הנה הכתובים בדברי הימים ב׳ (ל״ב ל׳) המספרים את דבר חציבת תעלת הגחון ע״י המלך חזקיהו, ובנין החומה החיצונה לעיר דוד ע״י מנשה בנו (שם ל״ג י״ד) מראים בעליל כי הגחון הוא השלח. גם י ו נ ת ן ב ן ע ו ז י א ל מתרגם את מלת ״גחון״ הנזכרת ג״פ במלכים א׳, ״שילוחא״. — אולם במקום הזה אשר הגנו עומדים בו בעת יתכן כי אדניהו ואנשיו לא ראו ולא שמעו את הנעשה אצל ״מי השלח״ או ה״גחון״.

שפנו הלאה בהדרך אשר באנו בה ער לפני מקצוע דרומית מזרחית של ״הר הזיתים״ ונסן הימינה ונלך לארך נ ח ל ק ד ר ו ן צפונה.

וההר הזה אשר לימיננו הוא הר הזיתים — שאלתי אנכי — כן, ההר הזה הוא חלק הדרומי של ״הר הזיתים״, אולם מסורה צעירת ימים, אשר על ברכי נוסעי הנוצרים נולדה (ובה החזיק גם החוקר המצוין הר״ר יוסף שוואַרץ ז״ל) תקרא את חלק הזה של ההר בהשם המיוחד הר המשחית הנזכר רק פעם אחת בכה״ק (מלכים ב׳ כ״ג י״ג) ובלעז mons scandali. Berg des Aergernisses על כי עליו בנה ה מ ל ך ש ל מ ה במות לאלהי נכר. אולם נלבב כי המסורה הזאת צעירת ימים היא כאשר אמרתי, כי תרי הנוצרים הראשונים הנביאו את ״מקום הבמות׳

בגבעה אחרת בפאת מזרח ההר הנקרא כהיום בפי הערבים בשם „רַאס אִל סְוֶועַקַא" וגם במקומות אחרים, הנה הכתובים המספרים את המקרה הזה ינגדו להמסורה הזאת, כי במ"ב (כ"ג י"ג) נאמר: „ואת הבמות אשר על הרי ירושלם אשר מימין ל"הר המשחית". וא"כ הלא מפורש נאמר כי מקום הבמות היה מימין להר המשחית ולא עליו, והר המשחית היה בשמאל הבמות. גם סגנון הספור יראה בעליל כי ההר אשר עליו בנה המלך שלמה את הבמות נקרא עוד לפני הבנותן (ולא על אדותן), בשם „הר המשחית" כי הלא הכתוב מציין בו את מקום הבמות. — לכן אשער אנכי כי „הר המשחית" הוא שם פרטי להר הזה ומקורו איננו משם השחתה כ"א משם משחה, והוא נרדף עם שם „הר הזיתים" ע"ש עצי השמן הרבים אשר גדלו עליו בימי קדם, והלוף הה"א בתי"ו מצויה מאד בכה"ק. בדברי חז"ל נקרא ההר הזה פעמים רבות בשם „הר המשחה". ויוכל היות כי במכֻוָן החליף פה כותב הספר את הה' בת' לרמז בו בדרך התול גם את הדבר הזה, כי פה השחית המלך שלמה את דרכו.

השערתך צודקת ונכונה מאד — אמרתי ברגש — ולדעתי לא השערה היא זאת כ"א החלטה נכונה.

לנו — אמרו שולמית והדסה כאחד בראותן את התפעלותי — תטיב לבאר את השערתך זאת בשובנו הביתה כי כדרך נשים שמנו לבנו למלאכות בנות ובני הכפר סילוואן, אשר יושביו המה כמעט כבני העיר, מהם מדברים בשפת יהודית ויודעים הרבה ממנהגינו, אשר עמדו פה ולא הקשבנו את דבריך האחרונים.

כדברכן אעשה אם רק תזכירוני כאשר עתי תרשני.

אך מה הוראת השם סילוואן ואשר איננו לא עברי ואף לא ערבי — שאלתי אנכי —

שם הכפר הזה הוא על שם ה"שלח" אשר ממולו (אשר בעוד צעדים אחדים נגיע אליו) אשר הלועזים יקראו לו „Syloan"

—השיב אבי־יעקב—

בבואנו אל ה ש ל ח מצאנו חכם ספרדי בא בימים אשר רשמי פניו ובגדיו יעידו עליו כי מבני עליה הוא, יושב בחברת בנו על המעלה הראשונה ומשוחחים יחד.

מאין ולאין חכם מירקאדו — שאל אבי־יעקב אותו אחרי ברכת החג ודרישת שלום הנהוגה—

אנכי סבבתי בחברת אשתי ובני וכלתי את העיר, ומפה דרך העפל נשוב העירה. אך טרם נעלה ההרה ירדו נשינו לרחוץ במי ה ש ל ח ואנחנו יושבים פה לשמור עליהן ועל בגדיהן.

א"כ אפוא — אמר אבי־יעקב— רדו נא גם אתן לרחוץ במי השלח, ואנכי ועזריהו נעלה במשך העת הזאת על צלע "הר הזיתים" להתבונן על בתי התימנים הבנוים עליו. ואתם אהובי תשיבו לחכות פה עד שובנו כי לא נתמהמה שם.

לשרתכם הננו — השיבו יחד בענות חן —

שבנו מעט על עקבנו ונעבור את רוחב נחל קדרון, ונעלה בדרך או שביל לא סלול, עד אשר באנו אל שני טורי בתים שפלי הקומה אשר בהם ינורו עניי התמנים.

הבית הראשון סגור היה על מסגר ונבט בו דרך החלון האחד אשר אצל הפתח. והנה זאת תורת הבית וכליו: כותלו המזרחי הוא סלע ההר, ורק אור כהה יביה בו. מחצלת ישנה פרושה על הרצפה, ומסביב לכותל אחד מונחים שמיכות, ובסתות מלואים סחבות, אשר כבר בלו מזקן, ובאחת הקרנות עומד כד של חרס שבור בראשו וחלקו התחתון דבוק בסיד, ועוד איזה כלי חרס. בהבית השני מצאנו איש זקן אשר לחייו שפו מרוב יושב בחבוק רגלים על המחצלת וקורא בהתעלות נמרצה בספר הזהר אשר לפניו.

"ברוך בואכם" — אמר לנו אחר אשר דרשנו לשלום לו—
"התכבדו ושבו" —ובידו רמז על הכרים המונחים אצל הקיר —

חן חן לך אדוני —אמרנו לו— עלינו למהר לשוב העירה לפני נטות צללי ערב ורק בדרך סבובנו את העיר אמרנו לסור אליכם ולדרוש בשלומכם.

היטבתם לעשות אדוני — ענה הזקן ואניו התאדמו מעט משמחה — חסר גדול עושה האיש הבא לבקרנו, כי בודדים הננו פה, וכל היום לא נראה פני איש.

האם עריני הנך — שאלנו אתו —

לי אשה ושני בנים — ענה הזקן — אך המה ילכו בבקר העירה להרויח לחמם. אישתי שואבת מים ורוחצת רצפת הבתים, ושני בני עוסקים בצחצוח נעלים, ומשכר עבודתם אתפרנס גם אני, ואנכי אשב בביתי ואהגה כל היום בתורת אל חי.

היש לכם פה גם ביהכ"נ — שאלנו אתו —

כן, יש לנו פה ביהכ"נ יפה —ענה הזקן— אשר בו נתפלל בקר וערב בצבור. הבה ואוליככם אליו, ובדברו קם ממצעו וילך עמנו. עברנו על פני כל הבתים אשר בשור הזה, מהם היו פתוחים ומהם סגורים, מהם היו מלאים דמן ואבק ומהם נקיים ומרוחצים, ובאחדים מהם נראו גם כלי בית פשוטים. עלינו אל השור השני העומד במעלה ההר, ובנות השור הראשון ישתמשו בתור "חצר" להשור השני.

הנה בית מקדש המעט שלנו — אמר הזקן בפתחו את דלת ביהכ"נ — ובעוד אנחנו מתבוננים על תארו וריקותו, מהר הזקן להוציא מתחת לארון הקדש, קופת צדקה אשר עליה כתוב "שמן למאור" ויעמידה על שולחן עין המשמש בתור "בימה" ואנחנו נתנו אגורות אחדות אל הקופה ונלך, והזקן הלך אתנו ללותינו.

בצאתני מבשנו תמני אחר אשר אך זה עתה שיכה זרקה בו הולך שחוח ומעוטף בטלית מצויצת מצמר משוש אשר כל צבע לא עלה עליו וספרו בידו עולה לביהכ"נ.

מה זה — שאלנו את בן לויתנו — הלא לא עת תפלה היא העת הזאת ומדוע יתעטף האיש הזה בטליתו.

לא לשם מצוה התעטף בטליתו — ענה הזקן — רק פשוט לשם בגד, כי זה מקרוב בא האיש הזה מארץ מולדתנו ואין לו עוד בגדים הנהוגים פה ומאשר כי חלש הוא לכן התכסה בטליתו. ובארצינו נתעטף תמיד בלכתנו בשוק בטלית של צמר כזאת, ואת שני קצותיה נפשיל לאחורינו למען תחם יותר, ומאשר כי בה ארבע כנפות לכן נעשה בה ציצית כדת.

בדרכנו ראינו נשים אחדות תימניות יושבות אצל פתח בתיהן, מהן עוסקות בצרכי הבית, ומהם מתעגנות מחם השמש ומשוחחות יחד. ובראותן אתנו התקרבו אל קיר הבית למען תת לנו מקום לעבור.

האם לא תפחדו לשבת במקום הבודד הזה — שאלנו את הזקן — והאם בשלום ומישור יחיו יושבי הכפר עמכם.

מדוע נפחד — ענה הזקן — מה מידנו יוקח? כסף, תכשיטים וכלי בית יקרים אין לנו. חיי מותרות לא נחיה. ושמוח נשמח אם רק נרויח לחם יבש לכלכלתנו. — ובשפתנו בנדינו ודרכי חיינו נדמה לישכנינו יושבי הכפר. לכן לא יקנאו בנו ובשלום ובמישור יתהלכו אתנו. ועוד ירחמו עלינו, ובחלות ילדינו הקטנים יתנו לנו מעט מחלב פרותיהן, כי הערבים בטבעם אנשי חסד המה.

מי בנה את הבתים האלה — שאלתי את אבי־יעקב אחרי אשר נפרדנו מעט מהבתים ומהזקן —

את הבתים האלה בנתה החברה "עזרת נדחים" בעד אחינו עניי בני תימן אשר באו הנה בהמון זה

פשלש שנים (מפני סבה בלתי נורעה גם להם) ויתנוללו בראש כל חוצות, מהכנסותיה ומהכסף אשר שלחו נדיבי עמינו ביהוד למטרה הזאת עד כי כעת עומדים פה ארבעים בתים.[1] וראה כי על אבני הזכרון אשר מעל פתחי הבתים יתנוססו השמות בארץ משה דע הירש. ד״ר ארי׳ סאלפענדי רב בדירקהיים והגליל. יהושע צייטלין ועוד. אדנמהר נא לדדת לבלי יאלץ מיודענו חבם מירקאדו לחבות עלינו. בבואנו אל השלח ראינו כי לא אחרנו המועד כי אך זה עתה גמרו הנשים ללבוש את עצמן.

חכה נא עוד רגעים אחדים — אמר אבי־יעקב להחכם — עד אשר ארד אנכי עם הארח להראותו את תכונת השלח גדלו ומוצאו.

ירדנו בשש עשרה מעלות החצובות בסלע ההר אל אולם המערה המקורה, וממנו ירדנו בארבע עשרה מעלות רחבות החצובות ג״כ בסלע ההר, רק על פני חצי רחב המערה, לתחתיתה. —אבי יעקב מהר להוציא הנר מצלחתו וידליקה, למען נוכל לראות היטב את תבניתה.

והנה גדל המקוה אשר בה יקוו המים הוא $3,5$ מטר בארך. $1,6$ מטר ברחב. וקרקעיתה מלאה אבנים קטנים.

מה אתה רואה בהקיר הזה אשר ממולנו — שאל אבי־יעקב את בהטותו את הנר יותר סנימה —

בתחתית הקיר אשר ממולנו הנני רואה חור גדול הדומה כמעט לפתח — עניתי —

היטבת לראות — השיב אבי־יעקב — החור הזה הוא מבוא

[1] כעת נמצאים בהשכ ונה הזאת המשה וששים בתים ובהם יגורו גם עניי יתר המקהלות שלש שנים חנם חלילות. ובקרבת הבתים האלה בני להם הרבה מהתימנים בתי עין על השבון עצמם.

העורך.

AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

התעלה אשר נכתה ילכו המים ואשר את קציה השניה ראינו בעבר השני של ההר הזה בעמק הטירופיון.

ואיה אפוא טבוע המים — שאלתי אנכי —

המים יבעו מתחת להמעלה אשר הננו עומדים עליה כעת. ובימי החרף יבעו מארבע עד חמש סעמים, ובימי הקיץ שתי פעמים ובימי הבציר רק פעם אחת ביום, וכמעט בעתים קבועות. בעת המבוע תמלא המקוה מים עד חציה, אך אחרי כלותו והמים הנקוים ירדו דרך התעלה, יגיעו מי המקוה רק עד מעל להברכים.

אנכי חפצתי לרחוץ, או למצער לעמוד עוד רגעים אחדים להתבונן על המעין הזה אשר אליו נמשלה שלוכת חזקיהו, ומטעו שאבו מים לנסוך המים במקדש בחג הסכות. אך בידעי כי החכם וב"ב עומדים ומחכים עלינו הבלנתי על חפצי ועלינו מהמערה.

הודינו להחכם וב"ב על טוב לבם, ונפרד מהם. הם עלו ההרה ואנחנו הלכנו הלאה לארך "נחל קדרון" המלא פה אבנים קטנים.

הפלא ופלא — אמרתי בהעיפי עיני עוד הפעם על כותלי המערה ומעלותיה החצובות כולן בסלע ההר. — המערה הזאת עדה נאמנה היא על הסדרים וחתקונים המוכים אשר היו לאבותינו בעריהם, אבל הועילה נא בטובך להגיד לי את סיבת הנביעה החולפת של המעין הזה אשר אמרת לי.

הנביעה החולפת הזאת — אמר אבי־יעקב — תבואר באופן זה: בפנים הסלע מתחת להאדמה נמצא אגן עמוק אשר ידי הטבע כוננוהו, המקבל מימיו מפלגים רבים, בהאגן הזה יש צנור סתום היטב אשר דרכו ילכו המים למקומם. (תחת למעלה התחתונה של המערה) הצנור הזה יחל מעט מעל קרקע האגן ועולה למעלה עד מעל פני האגן, ופה יכפף בדמות כ ך ויורד למטה עד מוצאו. ועל פי תכנית הצנור הזה נוהג בהשתפכות מימי

M.T. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

האגן חק הדיופי (העבער) כאשר ימלא האגן מים עד השוק העליון של הצנור אז ירדו כ ל מ י האגן דרך הצנור. אולם בטרם יקוו מים בהאגן עד השוק העליון, יעמדו המים במקומם ולא יצאו דרך הצנור.

ואפוא מקום „גיחון העליון" הנזכר בספרי אחדים מהתרים — הוספתי לשאול —

מעולם לא היה בסביבות ירושלם רק מעין א ח ד בשם „גיחון" — ענה אב י־יעקב — (והוא הוא המעין אשר ראינו כעת) הנקרא ג"כ בשם „שלח". ולדעתי השם „גיחון" הוא ש מ ו ה ע ק ר י על כי המים י ג י ח ו מתחת להסלע. ורק אחרי אשר חוצבה התעלה המוליכה את מימיו להברכה אשר בגיא הטירופיון נקרא גם בשם „ש ל ח" (ובשם הזה נזכר פעם אחת בישעיה) על אשר י ש ל ח את מימיו דרך ההר להגיא. והשם „גיחון העליון" נזכר רק פעם אחת בהכתוב: (דברי הימים ב', ל"ב ל') ו ה ו א י ח ז ק י ה, ס ת ם א ת מ ו צ א מ י מ י ג י ח ו ן ה ע ל י ו ן. ואצלי אין כל ספק כי מלת „העליון" אינה מוסבה על מלת „גיחון" הסמוכה לה, כ"א על מלת „מוצא" לאמר: כי י ח ז ק י ה ו סתם את מוצא המים ה ע ל י ו ן של הגיחון (הוא מקום המקוה אשר ראינו כעת) ואת מימיו יישר דרך התעלה לגיא הטירופיון.— אולם יוכל היות כי אחרי כן וביחוד בימי הבית השני נקרא מ ו צ א ה מ ע י ן בשם „גיחון העליון" ובהשם הזה קראוהו חז"ל בפסחים פרק ד' משנה ט'. אך לדאבון לבב נשכחו כמעט כליל שני השמות האלה, והאשכנזים יקראו לו בשם טבילת ישמעאל כהן גדול, והספרדים בשם טבילת אהרן הכהן,

אנכי שאלתי את אחת הכפריות אשר באה לשאוב מים בעת רחצנו בה על שם המעין — אמרה הדסה — ותגד לי כי שמו „עֵין אִם אֵל דַרֵג".

כן — השיב אבי־יעקב — כשם הזה יקראו לו הישמעאלים על שם המדרגות הרבות הטוליכות אליו, וקדוש ונכבד הוא בעיניהם וגם בעיני הנוצרים, והאחרונים יקראו לו "עין מרים" כי לפי הגדתם רחצה או שאבה ממנו אם מחוקק דתם מים לכביסת חתולי בנה.

הערבה לך רחיצתך במי השלח — שאלתי את שולמית אשר הלכה לימיני —

במאד מאד — ענתה שולמית — המים הקרים והזכים, חזקו ואמצו את גוי במאד, עד כי לא ארגיש בי כעת שום עיפות.

ועוד זאת — טלאה הדסה אחרי דבריה — כי טיד בבואנו עלו המים לקראתנו והטקוה נמלאה עד חציה.

עלית המים סימן טוב הוא לאיש ומה גם לעלמות — אמרתי בשחוק קל —.

פני שולמית התאדמו מעט, ולטען הוציאה ממבוכתה הוספתי לשאול:

אבל מה היא הצפחת אשר בידי שרה אשר לא ראיתיה עד העת הזאת.

את הצפחת הזאת — השיבה שולמית בלקחה אותה מידי שרה — קניתי מאת אחת מבנות הכפר אשר ירדה לשאוב מים במי השלח ואותה מלאתי במימיו, להביאם לביתי למזכרת.

אם כן אפוא הגמיאיני נא מעט מים מצפחתך — אמרתי אנכי — כי צמאתי.

שתה אדוני — ענתה בשפתי חן, בהגביהה את הצפחת — אנכי רויתי צמאוני ואשיב את הצפחת לידה, ואומר: "כמעשה רבקה אמנו עשית הפעם . . ."

אך מדוע לא תעשה אתה כמעשה אליעזר — השיבה היא ושחוק קל רחף על שפתותיה —

אליעזר עבד אברהם היה, ולכן לא חש על ממון אדוניו ויטהר לתת אצעדות וצמידים על ידי עלמה בטרם ידע כי ממשפחת אדוניו היא, ואם תאות ללכת אחריו. אולם בימינו לא יטהר איש לתת לעלמה מתנות בעד גיאות מים, בטרם ידע כי נאוחה היא ללכת עמו יחד בסילת החיים.

מה המלאכה הזאת ומהותה — שאלה שולמית בראותה כפרית אחת מגוללת אבן עגול וחלק על שברי כלי חרס למען כתת אותם עד אשר דק —

כתית החרסית הזה יקרא "חמרא" על שם מראהו אדום — השיב אבי־יעקב — והוא יגבל בשמן ובו יטוחו את סדקי גגות וכותלי הבתים למען לא יוכל זרם הגשם לדלוף אל תוכם; ובו יטוחו גם את הבורות לבלי יאבדו מימיהם. ואת העבודה הקשה הזאת יעבדו נשי האכרים בעתות הפנאי, ובנותיהם תסובבנה בעיר לאסוף את שברי החרסית, וגם יקנו מידי היוצרים את הכלים אשר נתקלקלו במלאכתם.

עבודה קשה היא העבודה הזאת, ולו דרוש היה בארץ המערב אבק החרסית הזה, היו ממציאים מכונה אשר בכח הבהמה או הקטור היתה טוחנת את שברי כלי החרס בזמן קצר. — ופה יעשה הכל בידים.

ואת העבודה הקשה והמפרכת הזאת יעבדו גם רבים מאחינו — אמרה הדסה — ובשכונתנו ישבה אשה אחת (אשכנזית) אשר התפרנסה היא וילדיה מהמלאכה הזאת. ביום הלכו ללקט את שברי החרסית ובלילה פתתום על רצפת הבית. ובכ"ז ימצאו האומרים על יושבי ירושלם כי עצלים ובטלנים הם....

מקור השפלת יושבי ירושלם — אמר אבי־יעקב — הוא: השמועות אשר נתפשטו בחו"ל בראשית המאה הזאת בעוד אשר ישוב ירושלם היה קטן מאד ומרבית יושביו היו זקנים

באים ביטים, וכלכלת הבית היתה כל כך קטנה וקלה עד כי פכסף התמיכה או "ההלוקה" בצרוף התמיכה הפרטית אשר הגיע לכל משפחה, מטיודעיה וקרוביה בחו"ל, יכלה לחיות חיי עוני ולחץ, ויותר מזה לא אבו הזקנים אשר באו הנה למות ובעל כרחם חיו. והם אבו להקדיש גם את הדור הצעיר רק לתורה ועבודה, אך ככל עיר ועיר נמצאו גם פה רבים אשר לא אבו להטות שכמם לסבל התורה ויהיו בטלנים עצלים וממילא גם דלי כח רזי בשר ושפויי פנים. והרשם הרע אשר המראה הזאת פעל על המבקרים, הודיעו הם בספריהם והודעותיהם. והידיעות האלה התפשטו והתרחבו עוד יותר על ידי הבטלנים האלה בעצמם אשר בהצק להם מצבם לקחו להם את יחוס ארצם למלאכה ויצאו לחו"ל לקבץ נדבות ומהם שכחו גם את יחוס מולדתם ויעשו מעשים זרים ומגונים. — אולם בשלשים שנה האחרונות מעת אשר רבו העולים לארה"ק נשתנה המצב כליל: ההוצאה עלתה למעלה ראש וההכנסה לאמר החלוקה ירדה מטה, לרגלי רבוי העולים. עתה, ידאג כמעט כל אב לבניו בעודם קטנים כי יכלו להרויח לחמם, ויש אשר הבנים בעצמם יעשו זאת למרות חפץ הוריהם. וכמעט כל המלאכות היותר קשות והיותר כזויות ע"י יהודים תעשנה. ואראה בנחמה, אם לא ראיתי בעיני, אנשים לעשרות אשר רצו ודחפו איש את רעהו למען השג פתקא לעבודת האדמה בהתושבה "רחובות". ומשפחות לעשרות (ומהם ילידי ארה"ק) עזבו כבר, מהעדר עבודה ומלאכה להחיות את נפשם, את ארצנו ויתאחזו באמעריקא ואוסטרליא. עתה אין כל זכות וצדקה לאמר על יושבי ירושלם (מלבד מתי מספר מתקופה הקודמת) כי עצלים וממאני עבודה הם. נוכל לאמר כי בטלים הם מאפס עבודה אך לא בטלנים שאינם חפצים בעבודה.

בהשלשה חדשים אשר הנני יושב פה ומתבונן בדיוק למצב הארץ, נוכחתי לדעת כי דבריך כנים ואמיתים ואין בהם אף קרט של הפלגה ונזמא. בכל מקום אשר הלכתי ראיתי אנשים המבקשים מלאכה ועבודה, וגם אלי באו אנשים מספר לבקש אולי אוכל לתת להם איזה עבודה ועסק למען החיות נפשם. ולדעתי חייבים בחשפלת כבוד יושבי ארה"ק המבקרים והנוסעים מבני עמנו אשר רובם ככולם יתמהמהו כה רק ימים אחדים, ובהשקפה שטחית אשר קנו להם הוציאו משפט מעוקל. וגורלה הוא הסימן היותר טובהק כי היא היא "ארץ ישראל", כי גורל אחד לה ולכנ י ישראל בכל מקום שהם. כי חטאי ס.ר.ט י ה.ם יוטלו על הכלל כולו. — אולם קוה אקוה כי ע"י רעיון חיבת צ י ו ן המתפשט כעת בלבות הדור החדש ויסוד המושבות בארה"ק יורם כבוד ארץ אבותינו ומצבה יושב.

ע"י שיחתנו במצב הארץ — אמר אבי־יעקב — כמעט שכחתי להודיעכם כי דבר המלאכה הזאת אשר ראינו קדום הוא במאד וע"י נבין את הכתוב בישעיה (ל' י"ד) "ושברה כשבר נבל יוצרים" אשר טליצתו מוזרה מאד כי מי הוא האיש אשר אתו לקח החזה למשל לה, אשר יעשה זר מעשהו לשבר נבלי יוצרים עד אשר לא ישאר בהם חרס קטן, מבלי כל מטרה ותכלית. אולם אצלי אין כל ספק כי על המלאכה הזאת כיון החזה, ואמר ושברה כשבר נבל יוצרים הכלים אשר נשחתו בידי היוצר (מלשון צין נבל, ובמשנה הנובלות כרכות י' ג') ומוסיף לבאר ולא ימצא במכיתתו שם לקבוץ עפר החרסית חרש לחתות אש מיקוד אשר לזה דרוש למצער חתיכת כלי ארוכה ואף לא חתיכה יותר קטנה הדרושה לחשוף מים מגבא להסיר את הצרורות והעפר אשר נפלו להטבוע למען יגלו המים שנית וישובו למהלכם.

ומה גל האבנים הזה אשר לשמאלנו — שאלה שולמית — כי כאשר אחזה לי לא במקרה כי"א במכון הושלכו האבנים הנה.

חזיונך לא הוליכך שולל — ענה אבי־יעקב — הגל הזה הוא מצבת רבי קלונימוס. ועל דבר השתנות המצבה הזאת מאבן לגל, תספר ההגדה כדברים האלה:

ביום השבת בבקר הלך רבי קלונימוס אל "כותל המערבי" לשפוך שיח בהתבודדות — כדרכו יום יום — לפני אל חי כי ירחם צאן מרעיתו וישוב שבות עמו. הוא עומד ומתפלל והנה שמש ביהכ"נ אשר כל יצורי ניוו רחפו מטגור, ניגש אליו בחפזון ויאמר: הה רבי, מות ואבדון! המון ישמעאלים מזוינים בכלי נשק שונים הסבו את רובע היהודים ואומרים להגיר את כלנו לפי חרב אם לא נמסר אותך בידם, ובכר החלו לשבור את דלתות ביהכ"נ. "מה עול מצאו בי" שאל הרב כמשתומם "כי יחפצו לקחת את נפשי"? "הה! מורי ועטרת ראשי דמי עירקי יקפאו בי, לא אוכל לשנות את העלילה הנתעבה אשר יעלילו עליך אדוני". . . . . "אולי לרגלי הנער הנרצח אשר ראיתי היום בבקר סמוך לביהכ"נ נקהלו הפריע הרב את דבריו "אולם אל תראו ואל תפחדו, ידי וידי כל איש ישראל נאמן לדתו מעולם לא ננועלו בדם, וקוה אקוה כי אלהי ישראל אשר לפניו שפכתי שיחי במקום הקדוש הזה יוציא כאור צדקי וצדקת בני עלתי". עודנו מדבר והמון ישמעאלים — אשר נודע להם כי הרב מתפלל פה — אשר עיניהם מזרות חמה ודם, התפרצו אל מבוא הכותל ויתפשו את הרב ויסחבוהו אל בית המשפט.

אולם בית המשפט היה מלא מהמון ישמעאלים קנאים אשר חכו לתוצאות המשפט. בראש האולם ישב הקאדי (ראש השופטים) ואצלו שני סופרים. ולא רחוק ממנו שכב הנער הנרצח על יריעה פרושה אשר מחזהו עוד ניגר דם. "הנה הרוצח"!

קראו הישמעאלים אשר תפשו בידי הרב בקול פחדים. — "קול דמי הנער הזה צועקים אליך מן האדמה" אמר הקאדי להרב אשר חַיֶּרֶת מות כסתה פניו, "ועתה תן תודה מדוע רצחת את נפשו"? ידי לא שפכו את הדם הזה" השיב הרב בהשקט ובכטחה "ורק אנשים רעים וחטאים אשר לנפשי יצודו בדו את העלילה הזאת עלי". ההמון התקצף והתרגז לשמוע הדברים האלה והמבוהלים התנפלו על הרב ויאמרו להמיתו, ובחזקה צלח בידי הקאדי להרחיקם מעליו עד אשר יבורר המשפט. "אך במה תוכל לברר את בר לבבך" שאל הקאדי את הרב שנית "הלא כל הקהל הגדול הזה אומר פה אחד כי רק אתה רצחתו". "צו ויתן לי פסת נייר ודיו ועט" אמר הרב בראותו כי אין טפלט לו ולעדתו מהרעה הנשקפת עליהם. הרב לקח את העט בידו ויכתוב על פסת הנייר צרופי שמות אחדים, ויתן את פסת הנייר על פי הנער הנרצח. וכרגע התנער הנער מטשכבו ועיניו הסגורות נפתחו אך לא זעו ממקומן ויבט על כל ההמון אשר מסביבו, ולפתע פתאום התקומם ויתנפל על אחד הישמעאלים אשר עמד בשורה הראשונה, ובקול נורא ומרגיז קרא "אתה רצחתני"! ויפול ארצה. הרוצח האמיתי מרוב פחדו והשתוממותו הודה כרגע על פשעו, והקאדי חרץ מיד את משפטו לתלותו על עץ. — הורי הנער התנפלו לרגלי הרב וינשקו את כנף בגדו ויתחננו לפניו כי ישוב ויחיה את בנם. "התחת אלהים אני כי אוכל להחיות מתים" אמר הרב "רק הפעם למען הצל את נפשי ונפש בני ערתי הצליח ה' בידי כי הנרצח בעצמו יגלה את רוצחו". הנאספים התנגבו אחד אחד מבושה ופחד. והרב שב שנית לתפלתו לכותל המערבי. מהיום ההוא והלאה הקדיש הרב ר ב י ק ל ו נ י מ ו ס את יתר ימי חייו לתורה תפלה וסגופים למען יכוסר חטאתו אשר חטא בחללו את השבת, ולפני מיתו צוה

כי לא יעשו לו כל כבוד בהלויתו, ויקברהו פה בעבר השני של הר הזיתים, לא ברגלי ההר אשר שם היה שדה הקברות, ומשך מאה שנה משנת מיתתו, ישליך כל איש יהודי, אשר יעבור במקום הזה, אבן על קברו, כי כל המחלל את השבת מיתתו בסקילה. ומהם נאסף הגל הזה אשר הננו רואים.

הגדה יפה היא ההגדה הזאת. אולם באיזה זמן חי הרב הזה ומה נודע לנו ממנו — שאלתי אנכי —

את זאת העלימה ההגדה מאתנו. הרב בעל שה"ג (אשר חי בירושלם) מביא שלשה חכמים נודעים, בשם הזה. אך אף אחד מהם לא היה בעיה"ק. אולם אנכי אשער — אמר אבי יעקב — כי ר' קלונימוס זה, חי בהתחלת המאה הרביעית. כי בין חתימת "חכמי הישיבה" על הסכמת "פטור ת"ח ממסים" אשר נתחדשה בשנת ש"ח נמצאת גם החתימה "קלונימוס בכה"ר יעקב ז"ל" וחתימתו היא הראשונה על ההסכמה הזאת. וכנראה היה הוא הרב לעדת האשכנזים, כי הר"י קארו בתשובותיו לאהע"ז שאלה י"ד, מזכיר שם הרב ר' קלונימוס בן חכמי האשכנזים בירושלם.

הנה קבר זכריהו הנביא — אמרה הדסה —

עלינו צעדים אחדים ברגלי "הר הזיתים" על גבי מצבות קברים עד אשר הגענו אל המצבה, וזה תארה: היא עומדת בַּתָּוֶךְ בין שלשת כותלי ההר. תמונתה מרובעת, והיא איננה חלולה, ולמעלה היא מתקצרת ועולה בתבנית פ י ר א מ י ד. ארך כל אחד מרוחותיה חמשה מטר, והם מפוארים בעמודים וחצאי עמודים בעלי כותרות.

המצבה הזאת יפה היא, ומלאכתה היתה כבדה במאד — אמרתי אנכי בהתבוננני על שלשת כותלי ההר החלקים אשר ממנו הוחצבה — אך כאשר אחשוב מלאכתה מלאכת הרומאיים היא.

כן אמנם ישערו כל החוקרים, ואף אם נאבה להקדים את זמן

בנינה לא נוכל להקדימו יותר מימי מלוכת "הורדוס". אולם בכ"ז לא תסתור ההשערה הזאת את המסורה, כי יוכל היות כי בסוף ימי הבית השני, נכנתה המצבה הזאת במקום המקובל כי בו נקבר הנביא זכריהו. ועוד לפני מאתים שנה קנו אחדים מיקירי ירושלם בחייהם להם פה מקום לקבורתם, ולכן מלא כל המקום הזה קברים.

ואפוא יורד החור הזה אשר בצפון ההר — שאלתי אנכי — החור או המבוא הזה מוביל למערת קברים עתיקת ימים — השיב אבי־יעקב — ואם נאבה לבנס בה עלינו לכוף את גיזנו כאגמון. ועליכן — אמר בפניתו אל שולמית והדסה — יכבד הדבר במאד.

אין דבר! — ענו שתיהן כאחת — גם אנכי — הוסיפה הדסה לאמר — לא היתי בהמערה הזאת מעודי.

אם כן אפוא הכניעו את עצמכם ולכו אחרי — אמר אבי־יעקב — ונבא לאולם אשר כותלי המערבי חלול ברוחב 5 מטר, וכו עומדים שני עמודים בגובה 30 ½. מאולם הזה נכנסנו לאולם פנימי, וכשניהם אין כל קבר.

ילדים שבו נא אתם פה — אמר אבי־יעקב בהוציאו את הנר מצלחתו — ואנחנו נעלה לבקר את שלשת התאים האלה. ראשונה נכנסנו בהתא אשר לפאת מזרח. כו נמצאים רק שלשה כוכים (הם חורים מרובעים החצובים בקיר ההר אשר בהם מונחים גויות המתים) סתומים באבנים. ממנו עלינו במעלות אחדות לתא שני אשר בו אין כל קבר, וכנראה הוכן לחציבת כוכים בעת אחר מבני המשפחה אשר עשתה לה את המערה הזאת. ירדנו בהדרך אשר עלינו, ובאנו שנית להאולם הראשון, ונלך אחרי מוליכנו ונכנס בתא אשר בצפון האולם וגם בו ראינו רק שלשה כוכים, וממנו אין כל מבוא ולכן יצאנו מיד משם ונכנסנו בהתא אשר בצד

דרום האולם. התא הזה קטן יתר משאר התאים וכו אין כל קבר רק הוא מוביל למבוא צר אשר בו נמצאת אצטבא גבוה החצובה מסלע ההר ובמעלות נעלה עליה ומעליה שלשה כוכים.

מה תכלית האצטבא הזאת — שאלתי — האם פה מקום לשכת ולשאוף רוח ?

גם האצטבא הזאת לא כעד החיים כי אם בעד המתים נעשתה. ונהוג נהגו בימי הבית להניח את המתים אשר מתו פתאום ימים אחדים על גבי האצטבא בטרם יקברום, למען יוכלו בני משפחתם לבוא ולראות אם באמת שבה רוחם אל על. יצאנו מהמבוא והתא לאולם הפנימי ונמהר לקחת הילדים ולצאת אל האולם החצון לשאוף רוח. פה — אמר אבי־יעקב ברמזו בידו על פאת צפון — יש עוד מבוא לצאת מהמערה הזאת, אך דרכו כבד לצאת ולכן נצא דרך המבוא אשר באנו בו. שבנו שנית אל הנחל ונעבור על פני המערה אשר תדמה מבחוץ לבנין יפה. בעל שלשה חלונות, אשר בין כל אחד מהם עומד עמוד אבן עגול בעל כותרת מפותחת וגם המשקוף אשר מעל להם מקושט בפתוחי כפתורים ופרחים.

האם נודע מי הם הקבורים בהמערה הזאת — שאלה שולמית —

כן, — השיב אבי־יעקב — בהמערה הזאת קבורים בני משפחת הכהנים לבית חזיר הנזכרת בדברי הימים א' (כ"ד ט"ו) ובאמיתת הדבר אין כל ספק כי בהמשקוף אשר מעל להעמודים חרותה כתבת בעלת שלש שורות. בה שמות בני המשפחה הקבורים בה. אך מלות רבות מכל תבה נמחקו ואי אפשר לקראן, רק בהשורה האחרונה תראנה עוד המלות בשלימות "לבני חזיר".

באיזה כתב חרותה הכתבת הזאת — שאלתי אנכי —

היא חרותה אמנם בכתב אשורי ומזה נאלצים אנחנו לאמר כי היא לא נחרתה מאת בעלי המערה בעצמם כי"א בשנות

מאות אחדות אחרי כן, אחרי אשר החליפו אבותינו את כתבם העתיק בכתב אשור, למען לא תשכח שמות הקבורים בהמערה לדור יבא. ובאמת השכילו לעשות, כי טרם נגלתה חכתבת הזאת[1] (זה כארבעים שנה) קראה המסורה את המערה הזאת בשם "ב י ת ה ח פ ש י ת" אשר בו ישב המלך ע ו ז י ה ו בעת נגעו (דהי"ב כ"ו כ"א) וההמון יקראו לו גם עד היום בשם הזה.

מצבת הזכרון הזאת נהדרה ומרהבת עין היא באמת —אמרתי בהתבונני על מצבת הזכרון הנקראת בפי המסורה בשם "יד אבשלום"— ומלבד טעם בנינה ויפי גיזרתה גם עמדתה יפה מאד ומתנשאת היא בגאון והדר מעל ההר הנמוך אשר סביבותיה כמו שוחקת היא אל הזמן אשר קצרה ידו מלבלעה.

כן —ענה אבי־יעקב— רום המצבה הזאת המגיע עד כדי 14,60 מטר (העולה 8,10 מטר מעל פני ההר) וחלק העליון העולה ומתקצר בסגנון נחמד, והעמוד המתפצל כדמות כוס שושן, אשר בראשו, יתנו להמצבה הזאת יופי והוד נפלא. ולא אגזם אם אומר כי היא המצבה היותר י פ ה ו נ ה ד ר ה בארץ אבותינו.

ראו נא אדוני — אמרה שולמית אלי— מה יפו ונהדרו ארבעת חצאי העמודים החצובים בארבעת כותלי חלק התחתון של המצבה. וביחוד יראה יפי כפתוריהם וכותרותיהם בכותלה המערבי.

טורי הגיד לנו —אמר יעקב — כי הגדה ערבית תספר

[1] וזה נוסח הכתבת:

זה קבר והנפש (?) דל (?) אלעזר חניה יועזר יהודה שמעון יוחנן בני יוסף בן עזר . . . . . ואלעזר בני חניה . . . . מבני חֵזִיר

העורך.

מצבת "יד אבשלום" (לפי המסרה).

כי על ראש המצבה היה לפנים "תבנית יד", בימים מקדם נהגו העוברים על המצבה הזאת לידות אבן בה ולא ארכו הימים והיד נקצצה ממקומה למען יהיה לאות לבני מרי לבלי יהיו כאבשלום. והמנהג הזה הוליד את הפתגם "יד המורד באביו תקצץ".

ההגדה כי היה לפנים יד להמצבה הזאת, לא נכונה היא, כי העמוד אשר בראשו מתפצל כשושנה המתהלת להתפתח. אך הגדת ירית האבנים טובה היא להיות למוסר לבנים סוררים.

אבל ראו נא —אמרתי בהעלותנו הלאה בצלע ההר למען התבונן יותר על תואר המצבה— כי המצבה הזאת חלולה היא ודרך החור הזה נוכל לכנוס בה. ואנכי אהשוב כי גם המצבה הזאת בסוף ימי הבית השני נבנתה כאשר כן תעיד תכונת ושעם בנינה ופתוחיה, ולפי זה תפול מאליה המסורה אשר תקראנה בשם "יד אבשלום".

כן — השיב אבי־יעקב — המסורה הזאת אין לה כלל על מה לסמוך, כי מלבד תכונת ושעם הבנין המנגד לה, עוד תמצא התנגדותה בהספור בעצמו, כי הכתוב יספר (שמואל ב' י"ח, י"ח) כי אבשלום הציב את מצבתו, אשר קראה בשם "יד אבשלום" בעמק המלך, ועמק המלך אחד הוא עם עמק שוה כנודע בספור מלחמת אברהם אבינו עם המלכים (בראשית י"ב, י"ז) ואתו לא נוכל לאחד בשום אופן עם נחל קדרון, ויותר קרוב דעת אחד מחכמי העמים: כי עמק שוה או עמק המלך היה בחלק אפרים, ועד העמק הזה יצא מלך סדום לקראת אברהם אבינו אשר שב ממלחמתו את המלכים, ועבר את ארץ ישראל מצפון לדרום.— והוא מוסיף עוד לחזק את השערתו כי בלי ספק הציב לו אבשלום את מצבתו באחוזותיו הסרטיות

אשר היו בגבעל חצור בחלק אפרים (שמואל ב' י"ג, כ"ג).

ואפיא יחל הנחל הזה "נחל קדרון" — שאלתי את אבי־עקב ברדתנו אל הנחל—

הנחל הזה יחל בצפונית מערבית העיר סמוך למערת קברי הסנהדרין (הרהוקה פשעה צן העיר) וישתרע על פני כל ההר הזה ואחרי התאחדו עם "גיא בן הנם", כאשר ראינו יסוב המזרחה ויתפשט הלאה עד סמוך לים המלח. בראשיתו הוא רחב מאד אך יש מקומות אשר איננו רחב יתר מארבעה צעדים. ופה, והלאה מעט אצל "קבר מרים" נגנו עליו, זה כחמש מאות שנה גשרי אבן למען יוכלו לעבור עליו גם בימי ירידת הגשמים החזקים והפשרת השלגים.

והוא יקרא גם בשם "עמק יהושפט" —הוספתי לשאול—

השם "ע מ ק י ה ו ש פ ט" אשר נוסעי ותרי הנוצרים קראו להנחל הזה אין לו כל יסוד, כי לדעתי אין כל עמק בא ר ץ י ש ר א ל אשר ש מ ו ה פ ר ט י יהיה "עמק יהושפט" והשם "עמק יהושפט" הנזכר בכה"ק רק שתי פעמים אצל ענין אחד (יואל ד' ב' י"ב) הוא רק שם כנוי ולואי להעמק אשר בו ישבה ל ש פ ו ט את כל הגוים מסביב, אך מקומו לא נדע. הר"אב"ע אבה לאחדו עם "עמק ברכה" הנז' בדברי הימים ב' (כ' כ"ז) אשר שם הכה ה' את בני עמון ומואב ויושבי הר שעיר בעלותם על י ה ו ש פ ט להלחם בו (שם) (ועל שמו נקרא "עמק יהושפט"). ו"עמק ברכה" הוא לפי משמעות הכתובים בקרבת "מדבר תקוע". אולם בעיני יותר נכונה השערת הרב טלכי"ם כי ב"עמק יהושפט" כיון הנביא על "גיא הטון גוג" הנזכר ביחזקאל (ל"ט כ"ב). וכן נראה מהמשך הכתובים כי המשפט הגדול וההרג הרב אשר הזכיר הנביא יהיה כהטלחמה האחרונה אשר תהיה על אדמת ישראל היא מלחמת גוג ומגוג, ותרי הנוצרים לקחו מכלי

בקרת את השם הזה מהמסורה הקדושה אשר שררה עוד בהמאות הראשונות לספה"נ כי בהעמק הזה יהיה יום הדין הגדול והנורא ב י ו ם ה א ח ר ו ן ובו ישפטו כל בני עולם לפי מעשיהם. וכל הנוצרים העולים ירושלימה השליכו אבן באחד המקומות אשר ב ח ר ו להם בהנחל הזה בהאמינם ל ק נ ו ת את המקום בעדם ביום הדין הגדול. ואלה אשר לא יכלו עלות ירושלימה בקשו את מיודעיהם מהעולים כי ישליכו גם בעדם אבן למען יהיה גם להם מקום לפי כבודם בהנחל הזה ביום הדין. והאמונה הזאת נמשכה עד המאה שלפני זמנינו. — וגם כיו המושלמים שוררת המסורה כי במקום הזה יהיה יום הדין ה ג ד ו ל והם יראו עוד את העמוד אשר עליו ישב מחוקק התם ביום הדין; הוא העמוד הבולט מהנדבך הששי של חומת העיר. (במקצוע מזרחית דרומית). העמוד הזה נקבע בעת בנין החומה, וכנראה נמצא באחת המערות אשר ב מ ק ו ם ה מ ק ד ש. והסופר הערבי קאמעל־עד־דין יקרא את המקום הזה בשם "בֵּית אֵל מַקְדָּשׁ" על כי ב י ו ם י ב ו א ה' בתוך עב הענן וסביביו מלאכיו עושי רצונו. וכל היצורים כולם יקומו מקבריהם ועל כל שער א' משערות בשרם יעמדו מאה נהות דולקות והשרפים יעמדו על חומת מקום המקדש ויריעו בחצוצרות התרועה אשר בידם.

ולמי הגן היפה הזה אשר ברושיו הרעננים ישאו את ראשם מעל לחומתו הגבה — שאלה שולמית —

הגן הזה הוא אחוזת הכנסיה היונית — ענה אבי־יעקב — כו נמצאים עצי זית אחדים אשר לפי עדות Chateaubriand כבר עברו עליהם למעלה ארבע מאות שנה. ועל דברת המסורה הנהו במקום גַּת שְׁמָנֵה (גת שמנים) הנודע בקורות הדת הנוצרית.

היוכל כל איש לבא בו — הוסיפה שולמית לשאול —

כן, הבומר פקיד הגן יפתח את דלתותיו לכל איש אשר

ידפוק עליהן, אולם מלבד אשר אין בו כל דבר מפליא ומושך את הלב לא אחפוץ להוליככם בו, כי בחומתו מסביב קבועות שנים עשר תמונות המעוררות איבה ומשטמה לבני עמנו בעיני הנוצרים, הם: שנים עשר המעמדות אשר העמד מחוקק דתם בלבתו למות. — יותר טוב נשב פה, בפאת צפון הגן, לנוח מעט ולסעוד את לבבינו, בטרם נעלה ההרה. ועתה הביאו לכם איש איש אבן לשבתו.

אנחנו ישבנו כולנו כחצי גרן עגולה. הדסה לקחה את המלתחה מידי יעקב בנה ותאמר אלי בשחוק עתה יגלה לך סוד המלתחה אשר שאלתני בצאתנו מהבית, ותפתחיה ותצא ממנה שתי מפות לבנות, את האחת פרשה באמצע המעגל ואת השניה אצלה.

אך טרם כל אשאלך אדוני עזריהו — אמרה הדסה — האם ט"המתערבים" הנך.

אנכי, מהמתערבים לאמר מהמחבוללים — קראתי בהשתוממות — לוא היתי מהם, כי אז לא עזבתי את הורי וארץ מולדתי, ואבוא אל ארץ אשר אין לי בה כל קרוב וגואל.

סלח לי אדוני — הושיבה הדסה בשחוק קל — לא הבנת לרעי. לא אם מהמתערבים בעתים כי אם מהמתערבים עם אחיהם בימי הפסח שאלתיך. כי רבים מבני עירנו וביחוד אלה האוכלים מצה שמורה בכל ימי הפסח, לא יאכלו כל דבר מבושל אצל קרוביהם ומיודעיהם אף אם הם מאוכלי שמורה כמוהם. ויש אשר גם בעל ובעלת הבית לא יתערבו בכליהם בימי הפסח.

עם אחי בני עמי אתערב תמיד — אמרתי אנכי — ואצל כל יהודי כשר, אכל אף אם שמו אָזיר לא אָשֵר.

לכן הא לך לביבה אשר לבבתי ביחוד לכבוד סבונו זה

ואל אשה אטרה קח נא אתה את הבקבוק והבום ושפוך יין לכלנו. אכלנו ושתינו וסעדנו לבבינו במנדנות ופירות שונים.

שירו נא אתם יקירי מ"שירי ציון" אשר בטח למדתם בביה"ס —אטרה שולמית —

אנכי יודעת בע"פ רק את השיר "השופר" —ענתה שרת— קולי איננו ערב —אמר יעקב—

אין דבר, אנחנו נבסם את קולך כי כלנו יודעים את השיר הזה ונגינתו —אמרנו כלנו כאחד— והילדים החלו לשיר:

תִּקְעוּ הָרִיעוּ בַּחֹדֶשׁ,
בַּכֶּסֶא לְיוֹם חַגֵּנוּ!
תִּקְעוּ הָרִיעוּ בַּקֹּדֶשׁ
וּבְכָל־אַרְצוֹת פְּזוּרֵינוּ!

תִּקְעוּ, וּבְאֶרֶץ עֲזוּבָה,
הוֹקְעִים יִהְיוּ אוֹתוֹתָם:
לְעוֹרֵר לְבָבוֹת לְתְשׁוּבָה —
לָשׁוּב לְאֶרֶץ אֲבוֹתָם!

תִּקְעוּ קוֹל תְּרוּעוֹת וּשְׁבָרִים,
שַׂבֵּר לַבּוֹת עֲשִׁירֵינוּ:
לְבָם יָשִׂימוּ לְנִכְזָרִים,
לְרַחֵם גּוֹלֵי אַחֵינוּ!

תִּקְעוּ הָרִיעוּ וכו'.

תִּקְעוּ קוֹל תְּרוּעוֹת וּשְׁבָרִים !
אוֹת רִיבוֹת לְעַמֵּנוּ -
עִם הַבָּאִים לֶחֱם שְׁעָרִים :
פּוֹרְצֵי חוֹמַת לְאוּמִיּתֵנוּ !

תקעו הריעו וכו'.

תִּקְעוּ לָרָעִים וְלַטּוֹבִים
סוּר מֵאֱלֹהִים אֲחֵרִים !
יִתְאַחֲדוּ רְחוֹקִים וּקְרוֹבִים,
כָּל־יִשְׂרָאֵל חֲבֵרִים !

תקעו הריעו וכו'.

הידד ! הידד ! —קראנו כלנו במחיאת כפים חזקה— נקומה ונלכה — אמר אבי־יעקב— כי עוד הרבה עלינו לראות וכבר רד היום.— קמנו ממושבנו ונעבור את הגשר השני אשר על סני הנחל ונעלה על הר המוריה.

כָּל שָׁנָה וְאַתָּה שָׁלֵם (כל שנה ואתה שלום) אַבִּי־יַעֲקֹב.
—ברך כפרי צעיר אחד את אבי־יעקב ואשתו, אשר סגש אתנו מיד בהעלותנו ההרה —

וַאֲנִי שָׁלֵם (ואתה שלום) — השיבו הם—

בכלות המועד בערב אביא לכם שבלים לַיְשָׁנָה אֶל חַדְרָא"

לא, יישר חילך —ענתה הדסה— מנהג שָׁנָה אֶל חַדְרָא נוהג רק אצל אחינו הספרדים, יותר טוב תביא לנו לחם וחמאה.

טוב, כדברך אעשה גבירתי — ענה בשומו ידו על הזהו ועל מצחו — וילך לו.

מה הוא מנהג שֶׁנָּתַת אֶל חַדְרָא אשר אמר הערבי — שאלה: שולמית —

נהג ינהגו אחינו הספרדים — השיבה הדסה — לקחת במוצאי חג הפסח שבלי חטים ושעורים ירוקים ואותם יניחו איש על רעהו ואשה על רעותה, ויתרועעו ויתעלסו כל הערב, ואת המנהג הזה יקראו שֶׁנָּתַת אֶל חַדְרָא (לאמר ש נ ה מבורכה בשדי־בר ירוקים).

ומה טעם המנהג הזה ומקורו — הוסיפה שולמית לשאול —

לא חוקרת קדמוניות הנני — השיבה הדסה — שאל את גיסך אולי יגיד לך.

טעם ומקור נאמן להמנהג הזה לא ארע גם אני — אמר אבי־יעקב — אך זאת אדע כי הוא איננו עתיק ימים, ולפי הנראה יסודו רק בחפץ השעשועים וההתרועעות במוצאי החג הנטוע בלב האדם, ויש אשר ישערו כי גם בהמנהג הזה יש קרט של רעיון ר ו ח נ י והוא מאשר כי "בפסח נדונים על התבואה" ובכל ימי הפסח לא יכלו להביא שבלים־הביתה ולכן־הודחה הדבר למוצאי החג.

אכל מדוע קרא לך הערבי הזה לא בשמך הפרטי כי אם על שם בנך, — שאלתי אנכי — האם גם זה מנהגי ארץ הקדם.

כן הדבר, וגם קדום הוא במאד: לאיש ההמוני יקרא הערבי בשמו העצמי, אולם לאיש נכבד ובעל בעמיו יקרא על שם בנו הבכור, ובטרם יהיה לו בנים יקרא אתו על שם אביו לאמר בן פלוני. ועל ידי המנהג הזה נביזאת מליצת הכתוב במשלי (ל' ד') "מה־שמו ומה־שם־בנו כי תדע" לאמר מה שמו אם איש פ ש ו ט הוא מה שם בנו אם איש נ כ ב ד הוא, ואין לפי כבודו לקראהו ב ש מ ו ה פ ר ט י. וגם בדברי חז"ל מוצאים אנחנו את המנהג הזה כמו "אבוה דבר־אבוהם" (חולין ל"ח ע"א) אשר בטח היה שם הבן "בר־אבוהם" ואביו היה איש נכבד ומצוין ולכן קראו אתו על שם בנו "אבוה דבר־אבוהם".

לכן מעתה גם אנכי בכל מכתבי ומאמרי אך בשם "אבי־יעקב" אקראך — אמרתי אנכי —

ראי נא — אמר יעקב אל אחותו — את שני האריות החצובים בכל אחד משני עברי השער כמעט רוח חיים במו ופיהם פתוח איש מול אחיו.

אבל הלא שמעתי כי המושלמים לא יִפְתְּחו תמונת בעל חי, לא על מטבעותיהם ולא על קירות בתיהם, כי מאמינים הם באחדות גמורה ומוחלטת כמונו, ואמנם לא ראיתי בכל ערי הארץ הזאת תמונת בעל חי על בנין מושלמי, ומדוע פה על שער העיר התירו הדבר —שאלתי אנכי—

שאלתך זאת —השיב אבי־יעקב— הטעתה את לבות חוקרים אחדים לשער כי ביתי ממשלת מלכי הנוצרים חוצבו האריות האלה. אך באמת אין יסוד להשערה הזאת, כי האריות האלה נחצבו בפקידת השולטאן סלימאן. והגדה ערבית תספר: כי בהעלותו על ירושלם היה בדעתו להרסה עד היסוד. ובהיותו באמצע הדרך נראו לו בחלום הלילה דמות שני אריות השואגים לקראתו לבלעהו חיים, עד כי נרעד מאד ויחל לצעוק לעזרה; והאיש אשר נקרא להגיד לו את שבר חלומו הגיד לו "כי מאת ה' היתה זאת; על כי אבה להרוס ולאבד את העיר הקדושה הזאת אשר בה נבאו כל הנביאים". מיד נחם השולטאן על מחשבתו וידר נדר לבנות חומה חדשה מסביב לעיר ולחצוב על כל אחד מעברי השער הפונה קדימה דמות שני אריות כדמות האריות אשר נראו לו בחלום הלילה. ולכן נקרא השער הזה בערבית בַּאבּ אַל סַבּאע (סבאע בערבית אריות) וההמון יקראו לו בטעות באבּ אל שַׁבּט. והשם הזה התעה את הנוסעים מבני עמנו, אשר לא ידעו את השפה הערבית, לחשוב כי הוראת השם שַׁבּט הוא "שבט", ויקראו את השער הזה בשם "שער השבטים". ואחד

מקום המקדש וחלק העיר אשר מאחריו, וחומת המזרח של העיר.

M.T. AKADEMIA KÖNYVTÁRA

מהם הוסיף עוד לאמר: "כי נכחו באו השבטים בעלותם לרגל" אך מלבד אשר הדבר הזה ינגד להשכל הישר (כי כל השבטים גם אלה אשר ישבו בפאת טערב ודרום העיר יבואו דרך וושער הזה אשר במזרח) עוד לא נזכר בשום מקום בכה"ק, בספרות התלמודית ובספרי יוסף בן מתתיהו הבהן, שער בשם "שער השבטים".

נשמאילה — אמר אבי־יעקב בבואנו אל, "ש ע ר ה א ר י ו ת" — ונלך לפני חומת העיר.[1]

ולמי שדה הקברות הזה — שאלה שולטית —

בית הקברות הזה הוא להטושלמים — השיב אבי־יעקב — ובו יקברו עצמות הנכבדים והקדושים, כי המקום הזה קדוש הוא בעיניהם יותר משאר שלשת בתי הקברות, בהיותו סמוך ונשען אל מקום המקדש. — ולפני ארבע מאות שנה (בערך) היה במקום הזה ביה"ק לבני עמנו.

מה שם השערים הסתומים האלה ומדוע ומתי נסתמו כ א ב נ י ם — שאלתי בראותי בקיר המזרחי של חומת העיר, אשר היא גם חומת מקום המקדש, שני שערים סתומים באבנים —

השערים האלה סתומים באבנים זה מאות בשנים — השיב אבי־יעקב — ביטי ממשלת הנוצרים היו סגורים בדלתות ברזל רק פעם אחת בשנה בחג ה"פאלמען זאנטאג" נפתחו. אולם מאת אשר באה העיר תחת ממשלת המושלמים סתמו אותם גם באבנים. הנוצרים יקראו להשער הזה בשם "שער הזהב". המושלמים בשם "בַּאבּ אל טָבע" (שער התשובה) או "בַּאבּ אל רַחְמָה" (שער הרחמים).

כן — אמרה הדסה — המותי ע"ה ספרה לי, כי בלאכתה

1) לפני שנים אחדות בנו הישמעאלים חומת אבן נבוהה מסביב לשדה הקבריות. והרוצה בעת ללכת לפני החומה ולהתבונן על השער והאבנים העתיקות אשר בה, עליו לבקש את השומר היושב אצל השער כי ילווהו בדרכו לבלי יבולע לו. העורך.

עם רעותיה הזקנות להתפלל על קברי הקדושים אשר בהר הזיתים, התפללו גם טול "שערי הרחמים".

לא רק הנשים הזקנות יחשבו את השערים האלה ל"שערי הרחמים" — אמר אבי־יעקב — כי אם כמעט כל הנוסעים מבני עמנו קראו אותם בשם הזה בהאמינם כי הם הם שערי הרחמים העתיקים אשר היו בהר הבית, ומהם לקחו גם אחרים מאחרוני הפוסקים (כמו הרב בעל "שערי צדק" ו"פאת השולחן") ויפסקו כי הרואה את שערי הרחמים יאמר: "שבעו בארץ שעריה אבד ושבר בריחיה". אולם השם הזה אין לו כל יסוד, כי בחומת המזרח של מקום המקדש, אשר היא היתה אז כמו בימינו גם חומת העיר, לא היה רק שער אחד, הוא "שער המזרח" אשר הוסב אח"כ לשם "שער שושן" (ע"ש צורת העיר שושן אשר הוחרת עליו בפקודת מלכי פרס) והשם "שער רחמים" לא נמצא אף בשם כנוי על השער הזה בשום מקום, רק במס' סופרים פ"ב ובסרקי דר' אלעזר נזכר כי שני שערים אשר נקראו גם בשם לויאי "שערי רחמים" היו בחומת הר הבית ודרכם נכנסו ויצאו אכלים ומנודים (ולגרסה אחרת אבלים וחתנים). ובצאתם או בבואם היו הנמצאים גומלים עמהם חסד לנחם את האבלים ולנודל מנודים, ובכלל זה נקראו השערים האלה "שערי רחמים" על מדת הרחמנות אשר הראו בני ישראל לרעיהם האומללים בטקס הזה. — והנה לבד הטעם אשר כבר אמרתי לך כי בחומת המזרח של הר הבית לא היה רק שער אחד, ובהמ"ס ובהפדר"א אשר שם נזכר "שערי רחמים" נאמר בפירוש כי שני שערים היו בהר הבית, — עוד לא יתכן כלל לאמר כי פה היה המקום המיוחד לגמ"ח אחר אשר דרך השער הזה נכנסו ויצאו רק אלה אשר מחוץ לחומת ירושלם מושבם, והיוצא דרך השער הזה כבר היה מחוץ לעיר

לכן אין כל ספק אצלי כי מקום הרחמים והינחום למנודים ואבלים היה בקרבת שני "שערי חולדה" אשר בדרום חומת הר הבית אשר שם היה מקום רחב ידים לאספת אנשים רבים, כי העיר התפשטה אז עד סוף ה"אפל" כאשר כבר הגדתי לכם. ודבר הגמ"ח המסופר בט"ס ובפדר"א נזכר גם במשנה (מדות פ"ב ב' רק שהמשנה לא כנתה את השערים בשם "שערי רחמים" וז"ל המשנה: כל הנכנסים להר הבית נכנסים דרך ימין (הם שני שערי חולדה אשר היו בדרום) ומקיפין ויוצאין דרך שמאל (צפון) חוץ ממי שארעו דבר שהוא מקיף לשמאל. מה לך מקיף לשמאל? שאני אבל. "השוכן בבית הזה ינחמך". — שאני מנודה. "השוכן בבית הזה יתן בלבם (של החכמים) ויקרבוך וכו'" והנוסעים אשר. קראו את השער הזה בשם "שערי רחמים" הוטעו רק מהשם אשר הערבים קראו להשערים האלה.

ומדוע יקראו אתו הערבים בשם הזה — שאלה הדסה —

הערבים יקראו אתו בשם הזה על כי לפי אמונתם המתפללל בבית אשר אצלו מבסנים, תקובל תפלתו ברחמים.

גם קשתות השער הזה יראה בעליל כי לא בימי הבית השני רק בימי טמשלת ביצאנץ נבנו — אמרתי אנכי —

ראו נא ראו — אמרה הדסה אלינו ברמזה על אחת האבנים המונחים בהנדבך השני של החומה — האבן הזאת גדולה הרבה יתר מאבני שורות התחתונות של כותל המערבי.

כן — ענה אבי־יעקב — שלשת הנדבכים התחתונים של החומה הם שרידי החומה הישנה של מקום המקדש וחומת העיר ומפה עד מקצוע הדרומי וגם חלק גדול מהצד הדרומי יראו עיננו אבנים גדולות במאד ומהן מקוצעות בקציהן אשר אין כל ספק כי מימי הבית מוצאן, והאבן הזאת אשר במקצוע החומה היא היותר ארוכה מכל האבנים הגדולות הנמצאות בשרידי הבנינים העתיקים.

אבל אבי־יעקב אדוני —אמרתי אנכי— הלא הכמה הבטחת לנו בעמדנו בעמק המפריד בין ההר הזה והר ציון אשר ממולו כי בעלותנו עליהם תשיב לבאר לנו אם אין כל ספק וסתירה בשטותם. הואילה נא אפוא למלא את הבטחתך.

ההר אשר למולנו —השיב אבי־יעקב— נודע מאז ומקדם בשם "הר ציון" ונם מקומו ותכונתו מתאמת עם מרבית המקומות בכה"ק ובספרי יוסף הכהן אשר בהם נזכר שם ההר הזה או ע י ר ד ו ד אשר עמדה עליו. גם זכרונות עתיקי ימים יקימו ויאשרו את המסורה הזאת. ומצבה עתיקת ימים, המונחת בשדה הקברות אשר ב"סלע היהודים" (צופות קאלע) אשר הונהה עוד בשנת ד"א תשס"ב תספר לנו (לפי העתקת החכם אב"ן רש"ף נ"ע בספרו "אבני זכרון" חלק רשימות אבני המצבות צד 37) לאמר "טוב מזלו של האיש הזה (הוא ר' משה ירושלמי) וחבריו הביאם שנכנסו למערת קברי דוד המלך ושלמה בנו ע"ה שעד עתה לא נכנס בהם איש זולתם". אולם אם לא נאבה לתת אומן לזכרונות ומסורות עתיקות, הנה עינינו הרואות כי ההר הזה אשר למולנו הוא נדול הרבה יתר בארך וברחב וגם נבה משלשת ההרים אשר ירושלם עומדת עליהם, ובטח שנכנו בו ה י ב ו ס י ם וישבו במקומם עד ימי דוד אשר בנבורתו לכד את מצודתם. ואת ההר הנדול הזה בחר לו דוד למקום מושבו, ובו היה החלק הנדול של ירושלם העתיקה, ועל שם נדלו ונבהו משלשת רעיו נקרא כשם "צ י ו ן". — אולם שני מקומות בכה"ק מנגדים להתכונה הזאת האחד הוא הכתוב אשר הזכרתי לכם כבר "והוא, יהזקיהו, סתם את מוצא מימי גיחון העליון ויישרם למטה מ ע ר ב ה לעיר דוד". השני בסיפור חנוכת חומת ירושלם ע"י נחמיה. ולכן הואל אחד החוקרים שלא מבני עמנו לעקור את תכונת "הר ציון" משרשו ולאמר כי ההר הזה אשר הננו הולכים עליו בעת שהוא

זרוע הר המוריה או העפל הוא הוא ההר הנודע בשם "ציון" ועליו עמדה העיר המהוללה "עיר דוד". ובההשערה הזאת מהרו להחזיק רבים מחוקרי ותרי ארח"ק שלא מבני עמנו. אולם אנכי כבר הראותיכם כי אין רגלים להשערה הזאת, וכי ע"י השערות כאלה לא נוכל להעתיק הרים ממקומם. ובדבר שתי הסתירות האמורות, הנה מהשניה לא נוכל להוכיח דבר בהחלט יען כי בהכתובים הנזכרים בנחמיה, נזכרים שמות שערים ומגדלים רבים אשר לא נוכל להחליט מקומם בבירור, רק דרך השערה, וא"כ אפוא הלא יתר טוב לנו לישב את הכתובים באופן דחוק מעט, מאשר להעתיק ע"י הדמי עד ממקומם. והסתירה הראשונה איננה סתירה כלל, וכבר הרגיש בה המתרגם הארמי לדברי הימים, ויתרגם את מלת "מערבה" במלת "למישרא" לאמר כי יישר את מי גיחון להמשור אשר לפני עיר דוד.

כן — אמרנו שלשתנו כאחד — בשום אופן לא תקוכל על הדעת כי על זרוע־הר הקטן והצר הזה, שמרה העיר המהוללה עיר דוד.

הנה השער הקטן — אמר אבי־יעקב — ובהשם הזה יקראוהו רק אחינו על קטנותו מיתר השערים. אולם שמו הרשום הוא בַּאבּ אֶל מַגְרִבַּע (שער המערבים) על כי בקרבתו בפנים העיר ישבים המושלטים בני מערב אפריקא. אחדים מהנוסעים קראו אתו "שער האשפות" על כי בסביבו צבור אשפה ודמן, ומתחתיו תצא תעלת השופכין העוברת דרך כל העיר, וגם דרכו הוציאו לפנים את זבל ואשפות העיר. אולם השם הזה חדש הוא ואין לו כל יחס וקשר עם "שער האשפות" של ירושלם הישנה הנזכר בנחמיה, כי הוא היה במערב העיר.

הביטו נא וראו את גודל ההר הזה — אמר אבי־יעקב בעלותינו על ראש "הר ציון" — ואת המחזה היפה הנשקפת

פה לכל רוח, וכאשר עיניכם תחזינה הנהו כמעט כולו שטח ונעזב, ורק חלק קטן ממנו יחרש ויזרע, הלאה לשמאלנו (באמצעו) עוברת בקעה קטנה ממערב למזרח. רחבה מניע לערך מאתים צ׳ע ד י ם, וארכה לחמש מאות. ומלבד הבתים האחדים הכנוים מעל מערת קברי מלכי בית דוד והנשענים אליה (אשר הם אחוזת משפחה מושלמית) ומקלט אחד להארמנים אין עליו כל בנין.

בכותל הזה של החומה — אמרתי אנכי — לא ראיתי כל שריד עתיק.

כן — ענה אבי־יעקב — מהשער הקטן והלאה, וכן כותל המערב של החומה, נבנו ממסד ועד הטפחות מחדש.

ומתי נבנתה החומה וכמה מדת גבהה והקיפה — הוספתי לשאול —

החומה הנוכחית של העיר נבנתה זה כארבע מאות שנה (בשנת רס״ו 1506) גבהה 12 מטר והקיפה בערך 5400 צעדים או 4 קילאמטר, ובמשך שעה ורביע נוכל להקיפה סביב בנקל. ולה ארבעה ושלשים מגדלים.

ומה שם השער היפה הזה — שאלה שולמית —

את השער הזה יקראו אחינו וגם הלועזים בשם ״שער ציון״ על כי עומד הוא על ראש ״הר ציון״ ומול קברי מלכי בית דוד הנקראים אצל אחינו בהשם הכללי ״ציון״. והערבים יקראו לו בשם בַּאבּ נַבִּי דַּאוּד (שער הנביא דוד) כי המה יקראו כעת את כל ההר הזה בשם נַבִּי דַּאוּד (הנביא דוד).

שמע נא אבי־יעקב אדוני — אמרתי אנכי — בלכתנו כעת על ״הר ציון״ עלה על לבבי הכתוב כטל חרמון שיורד על הררי ציון (תהלים קל״ג ג׳) אשר מליצתו איננה מובנת כלל, כי איך ירד טל חרמון אשר הוא טול הלבנון על ה ר ר י צ י ו ן הרחוק ממנו כשלשה ימים. וכבר נתקשו בו הרבה ממפרשי

התנ"ך מבני עמנו ושלא מבני עמנו ומהם רצו לשנות הנוסחא המקובלת ולגרום במקומו „הר שיאן" הקרוב להר חרמון.

לרעתי — השיב אבי־יעקב — תבואר מליצת הכתוב הזה באופן המקובל על הלב, והוא: ידוע כי הר חרמון והלבנון אשר אצלי מושפעים כמעט תמיד בטללים מרובים ועצומים לרגלי מרבית חיערים והעצים הנטועים עליהם. — והר ציון ערום מכל עץ, כאשר עינינו רואות; לכן רק טללים מעטים וקטנים ירדו עליו. ויהיה אפוא הוראת סמיכות „כטל חרמון" לא סמיכות הקנין כי אם סמיכות השאלה לאמר טל הזך ועצום כאותו הטל היורד על הר חרמון ולפי זה נעמה מאד מליצת המשורר: הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד... כטל חרמון — לאמר טל מרובה ועצים — שיורד על הרי ציון אשר ישיב במאד את נפשות יושבי העיפים מחום השמש הלוהט. ובהזכירו את הר ציון הוסיף לאמר במאמר מוסגר כי שם צוה ה' את הברכה חיים עד העולם.

הנה קצה דרומית מערבית חומת העיר. נימינה, ובעוד רגעים מספר נבא לשערי סו — אמרה הדסה —

ושדה הקברות הזה אשר לשמאלנו לאיזה עם הוא — שאלתי אנכי —

פה בית הקברות להכנסיות השונות של הנוצרים. אבל ראו כי גם הוא איננו מקום חומה ומצבותיו מונחות על הארץ או על גבי בנין נמוך כמצבות היהודים על הר הזיתים אשר ראינו — אמרה שולמית —

כן — השיב אבי־יעקב — בני ארץ הקדם יכבדו מאד את המתים גם שלא מבני אמונתם, ולכן לא ישימו ראשי העדות לב לבנות חומה מסביב בית הקברות בידעם כי איש לא יהין לבזות את המקום הזה או לגנוב את מצבותיו, אולם אין כלל

בלא יוצא, ולדאבון לבבנו נמצאו אנשים אשר לא פחדו לקדושת המקום, ויגנבו מצבות רבות וימכרום או שמו בבניניהם [1]) והדבר הזה הסב לנו כי מצבות רבות מקברי רבנינו וגדולינו בדורות עברו אשר בהן היה כתוב בטח ידיעות רבות לתולדותם וקורות זמנם, נאבדו מאתנו.

הנה שנית שער יפו! הנה מרכבות! נעלה נא! נעלה נא! — צעקה שרה — כי עיפה הנני.

אין מרכבה גדולה פנויה אשר נוכל לעלות בה כולנו — אמר אבי־יעקב — לכן עלו נא אתם עזריהו ושולמית הפנויים, בהמרכבה הקטנה הזאת הפנויה ואנחנו נעלה על המרכבה הגדולה אשר בה שני מקומות פנוים, ויעקב ישב אצל העגלון ואת שרה נקח על ברכנו, כי כלנו עיפים מעט, ולא נוכל לחכות.

עתה נוכל לדבר את כל הנות רוחנו בשפה העבריה שפת אבותנו — אמרתי לשולמית בעלותנו על המרכבה —

הנך בטח עיפה, שולמית גברתי, מהדרך הגדול והכבד אשר הלכנו היום.

כן, הנני עיפה, אך לא כה במדה שהיתי עיפה לוא הלכתי דרך כזה במקום אחר, כי העונג הרוחני אשר שבעתי מהמחזות הנפלאות אשר חזינו בדרכנו, והזכרונות הקדומים והמענגים אשר נתעוררו בי לרגלן חזקו ואמצו את רוחי ונפשי עד כי הנני מרגיש את עצמי טלאת כח ושבעת רצון וענג נפלא. — ואיך נעם לך, אדוני, סבובנו זה?

1) בעת האחרונה בנו ראשי כל בנסיות הנוצרים העמת אבן גדולה מסביב לבתי הקברות שלהם, ומהם הושיבו בו גם שופר מיוחד. וגם אחינו החלו לבנות הימת אבן ברגלי הר הזיתים ממוך למצבת "יד אבשלום" ומי יתן כי יבצעו מהר את אשר החלו, לבלי יהיה מקום קבורת אבותינו למשלה שור ולמרמס שה.

העורך.

לי נעם ה"סבוב" במאד מאד, כי כנבר עול ימים לא פעלה הדרך כל פעולה קטנה על נוי. והמהזות והידיעות היקרות והנפלאות אשר רכשתי לי היום הזה, לא תשכחנה מלבבי כל ימי חיי. אולם דבר אחד החל להעיק את לבבי והוא יקדיר מעט את שמי תענוגי . . . .

ומה הוא הדבר אשר יעיק את לבבך — שאלה שולמית בשפה רכה ועיניה הביטו ישר טול עיני למען דעת את אשר בלבבי — אולי אוכל להושיעך.

אַתְּ, רק אַתְּ תוכלי להסר את המועקה אשר תעיק את לבבי, התפארי לעני עלי כחפצך אך הדבר כן הוא: במשך העשר שעות אשר למדתי להכירך לקחת את לבבי שבי ונפשי קשורה בנפשך באביתות אהבה טהורה ונאמנה, ורק עמך מאושר אהיה בארץ, ולא . . . . . .

שולמית לא נתנתני לכלות את דברי, ותרד את עיניה לארץ ותאמר בקול שפל ונעים: אבל יקידי הלא תדע כי אנחנו העלמות לא ברשות עצמנו הננו, וטרם נתנה את ידינו לבחירנו עלינו לשאול את פי הורנו או האנשים אשר הופקדו מהורנו על הדבר הזה — אם רחוקות הננו מהם —

ומי הוא האיש אשר בידו הפקידו הוריך את אשרך וגורלך?

הוא אינני אחר כי אם אבי־יעקב גיסי — השיבה בהרימה את ראשה מעט ותשען בידה השמאלית על כתפי —

אם אבי־יעקב גיסך הוא מורשה הורך — אמרתי בשומי ידי על חלקת צוארה — אז מאושרים הננו, כי בטח לא ימנעך ממני כי הוא תכן את רוחי ואהוב יאהבני כאב את בנו.

עמדו, עמדו! — שמענו קול אבי־יעקב והדסה הקורא אחרינו — העגלון עצר בסוסיו ואנחנו הבטנו מסביבנו ונראה כי

כבר עברנו הלאה מהדרך המוביל למעון אבי־יעקב, ונמהר לצאת מהמרכבה.

מה זה — קראו שניהם כאחד — האם כה היתם שקועים בשיחותיכם ובהלך עשתונותיכם עד כי לא ראיתם הדרך אשר בה עליכם לצאת.

דברי שולמית וסגנונה היפה בשפת קדשנו לקחו לבבי כבקסם, עד כי לא ראיתי את אשר מסביבי.

מלבי הוצאת מלים אדוני עזריהו — אמרה שולמית ונהפוך הוא . . . .

ואנכי חשבת — אמרה הדסה בצחוק קל — כי דברי שניכם אמת.

באנו ביתה אבי־יעקב ומצאנו הבית מלא אורה, מאור מנורה מברקת, ומחם רותח עמד על השולחן אשר המשרתת הכינה לפני בואנו.

כולנו ישבנו סביב השולחן וכוסות התֶה באו כשמן בעצמותינו.

גם אתה אדוני עזריהו תסעוד אתנו סעודת הערב — אמר אבי־יעקב —

לא אוכל להשיב פניך בדבר הזה אחרי התודה אשר אתחובב לך בעד הסבוב של היום הזה.

האם כה ערבה לך הליכתנו הכבדה של היום הזה ?

הליכתנו היום לא רק ערבה לי כי אם האירה והעירה את נפשי ולבבי ותוסף שמן על אש אהבת הלאום היוקדת בקרבי. היום אך היום ידעתי את תכונת ירושלם העתיקה: ירדתי עמקיה, עליתי הרריה, באתי במערות־יה, זחלתי בנקרת צוריה, התבוננתי על שרידי עתיקותיה וזכרונותיה. ועד עולם לא ישכח זכרון היום הזה מלבבי. אולם חפץ אהד התעורר בקרבי היום הזה, ושפק יציאתו לפעולות יעשיש את מורשי לבבי . . . . . .

סלחו לי אדוני — הפריעה הדסה את דברי — אם אנכי ואחותי נעזכם רגעים מספר ונלך לאחת החנויות הסמוכות לקנות צרכים אחדים הנחוצים לי לעטר את שולחננו.

ומה הוא הדבר המעיק את לבך — שאלני אבי־יעקב אחר צאת הדסה ושולמית מהבית —

שולמית לקחה את לבבי — אמרתי ברגש — ונפשי קשורה בנפשה בקשר אהבה טהורה. ועתה הלא אתה אדוני הנך מורשה הוריה לתת הסכמתך על האיש אשר תבחר בו, לכן הפלא נא חסדך עמדי ומלא גם את חפצי זה ואז אקנה לי אחוזת שדה וכרם באחת המושבות ויחד נעבוד בשמחה וגיל את הרי יהודה.

אנכי נכון הנני לאמר לדבק טוב אחרי אשר אוכח כי גם לבה יהגה לך אהבה. וכאשר אחזה לי הלכה דעתי במכון יחד אתה, עתה לאחת החנויות למען תדע על נכון את דעתה וחפצה.

הנה הבאנו מפרי הארץ לשמחת חתן — אמרה הדסה בשובה עם שולמית הביתה — ועתה שבי נא את אל השולחן ליתן ארחנו, כי גם את ארחת הנך אצלנו. ואנכי בעצמי אסדר את הכל.

וגם אנכי אהיה עזר לך — אמר אבי־יעקב — בעריכת השולחן לכבוד החג ולכבוד ארחנו הנאהבים והנעימים. ויצא לאולם הבית והדלת סגר אחריו.

הנה "יין ראשון לציון" "קוניאק מקוה ישראל" "תפוחי זהב מהבויירא (גן השלחין) המיזריטשית" "צמוקי חברון" ו"תמרים טובים מכבל" — אמרו אבי־יעקב והדסה בהציגם בקבוקים וקערות על שולחן קטן אשר עמד אצל שולחן האכל. המשרתת הגישה לנו מים ונשב לאכול.

שולמית! — אמר אבי־יעקב — עזריהו מיודענו גלה לי דעתו כי חפץ הנהו לקחת אותך לחברתו בחיים, וכאשר שמעתי

מאחותך גם לכבך יהגה לו אהבה. ואנכי אשר בידי חזקידו הוויך את גורלך הנני נותן בלב שלם ונפש חפיצה את הסכמתי לברית נשואיכם. אנכי יודע את בחירך זה, חדשים מספר ותכנתי רוחו ואדע כי הלך רוחכם ורעיוניכם יתאימו יחד, כן ביחס העולם הכללי וכן ביחס עולמנו אנו, ובטוח הנני כי זיווגכם יעלה יפה, וגם לו היו הוריך פה ויחפשו כעדך זיוג, לא יכל למצוא בן־זוג יותר טוב מאשר הביא לך המקרה ביום הזה. ולכן תקעי נא יד לידו והיה זה לאות נמר וחחלטה כי לו הנך כל הימים.

שולמית קמה ממושבה ותשם לי ידה באהבה וחן, ואנכי קמתי ממושבי והשטתי את ידי גם לאבי־יעקב והדסה לאות תודה בעד הסכמתם. ואח"כ הלצתי את אצערתי מעל אצבעי ואומר: כעת אחרי אשר אדע כי נכונה הנך ללכת אחרי הנה לך האצעדה הזאת לאות תודה בעד הימים אשר השקיתני היום אחר הצהרים.

מז"ט! ס"ט! —קראו אבי־יעקב, הדסה ויעקב וגם שרה אשר נערה משנתה לקול צלצול הכוסות — ונאכל ונשת ונטב את לבנו.

עוד שאלה קטנה אשאל ממך אבי־יעקב אדוני, והיא: כי תרשה לי לכתוב באחד מהעתונים או המאספים את "פרשת הסבוב" של היום הזה דבר לא נעדר למען ידעו גם אחינו הרחוקים את תבונת עי"ק עתיקותיה וזכרונותיה באשר ראינו אנחנו והיה זה להם לטושב נפש בארצות גלותם.

הרשות בידך לעשות זאת, עזריהו ידידי, אך בתנאי כי לא תזכיר את שמי מבורש.

וגם אנכי ארשה לי לשאול ממך גיסי יקירי שאלה קטנה והיא: כי תטיב לסבב אתנו באחד מימי החג הבא את כל פאת

צפון העיר ועתיקותיה למען תהיה לנו ידיעה נאמנה. מעי"ק כולה.

גם את חפצך זה אמלא כאשר תהיה שעת הכשר.

בכלות הסעודה העמידה הדסה על שולחן האכל את הבקבוקים והקערות אשר עמדו על השולחן הקטן, ואבי־יעקב הרים את כוסו ויאמר:

הנני נושא את כוסי זה לחיי ואשר הצמד הנחמד הזה, ולאשר הבית העברי אשר יתוסף על ידו בארצנו. ושניכם יחד תבנו בחומת בית ישראל ותעשו חיל בהאחוזה אשר תבחרו לכם.

ואנכי נושא את כוסי —אמרתי אנכי—לקיום וקדמת ישוב ארצנו, אשר בהקדמתו יורם ויוטב גם כבוד ה"ישוב הישן" ומצבו.

ירושלם ביום זיו תר"ן עזריהו

המושבה החדשה הרתוף.

המושבה הזאת איננה חדשה בארץ, היא נוסדה עוד לפני שת"ם עשרה שנה (תרמ"ד) בעד אחינו פלטי רוסיא ורומניא אשר עלו אז עֲלִיָּה מבוהלת בהמון, וכבר נבנו בה שנים ועשרים בית, וגם אחדים מאחינו התאחזו בה ויעזבוה פעמים ושלש. ובכ"ז לנו חדשה היא, כי עד העת הזאת לא לנו היתה כי אם לצוררי דתנו. היא נקנתה מאת חברה נוצרית בבריטניא, אשר מטרתה (ישר או לא־ישר) היתה לזכות את היהודים הפלטים אשר יתישבו בה, לא רק בלחם כ"א גם בדגן שמים ובאשר נצחי, ובהאדמה אשר תנתן להם יקברו את יהדותם ולאומיותם יחד. — ורק בשנה הזאת יצאתה המושבה הזאת מידי בעליה הראשונים ותבא לידי חברת יהודים החפצים לעבדה ולשמרה

ולהוציא לחמם מן הארץ בזיעת אפם. ומעתה תמנה גם הרתוף במספר המושבות אשר לנו בארץ אבותינו. — והתרכשות המושבה הזאת לנו, הכי נכבדה היא עוד ממקנת אחוזה חדשה, כי על ידה הוסרה אחת הרשתות אשר פרשו צודדי הנפשות לרגלי הפלטים האומללים. ועיון ישוב הארץ הראה הפעם את עוצם קדושתו ומהרתו כי הוא לא יוכל להיות אמצעי למטרה נמבזה כהטרת הדת, וכי בכחו העז היא הולך ומתפשט גם בארצות הקפנות אשר מספר אחינו בהם אך טעט מאד, וגם כין אלה מאחינו אשר עד היום לא שמענו ולא ראינו מהם כל פעולה ממשית ואף לא התרגשות נאמנה להרחבת הישוב. — כי החברה אשר קנתה את המושבה הרתוף מידי בעליה, היא חברת "ישוב ארץ ישראל" אשר נוסדה בין אחינו הספרדים יושבי בולגריא. ואחדים מהם כבר נתאחזו בה. ולכן יקדם כל חובב ציון את המושבה החדשה "הישנה הזאת בשמחה, ובברכה כי תשגה ותפרח לאורך ימים.

המושבה "הרתוף" עומדת ב"מחנה דן" בין צרעה הנקראת כהיום צַרְעָה, ובין אֶשְׁתָּאֹל הנקראת כהיום אשתו. היא רחוקה מתחנת דיר־אבאן אך כרבע שעה, וכשעה מ"באב אל ועד", התחנה האמצעית אשר על דרך הענלות מיפו ירושלים. אדמת המושבה תכיל כחמשת אלפים דונם; כשני חלקים ממנה אדמת מישור. וגם בהרריה אשר תחתיתם צור, יגיע האדמה אשר עליהם עד עמק $0{,}70$ מטר. וכל אדמת המושבה כולה רטובה, דשנה וסוריה במאד, והיא תחשב לאחת מהאדמות הטובות שבארץ, וגם מזגה טוב, מבריא ונעים.

כה נמצאים מכבר כמאתים וחמשים עצים (זית ותאנה), אך שני שליש מפרותיהם שייכים לבני הכפר "ארתוף". ושנים

ועשרים בתים גדולים ומרֻוָחים (אשר לכל אחד מהם בור מיוחד לכניסת מי הגשמים) וששה רפתים גדולים הראוים גם הם למושב אנשים בשעת הדחק. ובסוף ימי הקיץ העבר, בעת אשר האדמה יבשה וחריבה; חפרו בעליה החדשים בה, רחוק כרבע שעה ממקום המושב, ב א ר. ובעמק חמשה מטר מצאו מים טובים ומתוקים, והמים עולים כעת — אחרי אשר העמיקו את הבאר — לכדי חמשה מטר, ולפי הנראה ע ש י ר ה היא אדמת המושבה במים, ויש את נפש בעליה החדשים לכונן בה גם גנות השלחין.

עוד בראשית ימי החוף הזה (תרנ"ו) נתישבו בה ארבע משפחות מבני החברה והם זרעו רק מיני ירק שונים (ומרביתם מהמינים אשר לא נודעו עוד בארץ הזאת). ובסוף ימי הקיץ יבאו עוד שש משפחות, ובמשך ארבע שנים הבאות יתאחזו כל בני החברה עשר משפחות עשר משפחות בשנה.

קוני המושבה הם חמשים במספר, מרביתם מסופיא ופיליפופיל ויתרם מפלעוונא וטאטרבארזאק, כולם בעלי הון ואון אשר נתאחדו יחד בשם „חברת ישוב ארץ ישראל" וכל אחד מהם שקל מיד בהכנסו להחברה אלף פראנק, וכל שלשה חדשים עליו לתת מאה פראנק או יותר לקופת החברה. וכולם הם עולי ימים בעלי כח ורוח אמיץ ויודעים את השפה הטורקית ומנהגי הארץ ונמוסיה. ואומרים הם לעבוד בידיהם את כל עבודת שדותיהם וכרמיהם, ויתר העבודות המסתעפות לעבודת האדמה. ולכן אין כל תפונה כי ברצות ה' תשגה ותפרח כשושנה בימים מעטים ותהיה למופת לרבים.

אדמת הרתוף היתה אחוזת אחד הנוצרים האירופים, ובשנת תרמ"ג השתתף הוא עם אחד מאחינו בתנאי כי ישתדל למכרה להיהודים אשר בקשו אז לקנות קרקעות, וכבר נמצאו לה גואלים מאחינו אשר אמרו לקנותה. אך בעוד הוא עושה כה וכה מהרה

החברה הנוצרית אשר אמרנו להוסיף על המחיר ולקנותה מידי בעליה הנוצרי, ותאמר גם היא לכונן מושבות בעד העולים מאחינו למען תפוש את קלי הדעת שבהם, בלבם. ואמנם נמצאו בראשונה מספר מאחינו אשר נפתו להלקת לישונם כי יוכלו ללכת בחוקי דתם באין מפריע, ויאחזו בהמושבה. אך עד מהרה נוכחו לדעת כי לא מצבם האומלל ננע עד לבם . . . . . ולכן מהרו לעזבה וילכו באשר הלכו, ובראותה כי עטלה ללכוד ברשתה יהודים תמימי דרך היה לריק, הושיבו בה את אלה מהצעירים אשר כבר הסגירו בידם את כבודם ואמונתם בעד נזיד עדשים. אך גם המה עזבוה אחרי זמן מצער, כי אנשים כאלה רק רודפי רוח המה, והרתוק נתרוקנה מיושביה. והחברה נאלצה להחביר את המושבה להפלאחים אשר סביבותיה. פעמים רבות בקשו אחדים מיושבי ירושלם, ממלא מקום החברה פה, כי ימכר להם את אדמת הרתוק לצמיתות. אך הוא לא אבה למכרה רק בתשלומים קטנים למניות, למען יהיה להם דריסת הרגל בהמושבה ויוכלו אולי להגיע למטרתם. אך החפץ הזה לא הצליח בידו ותהי אדמת הרתוק עזובה שנים מספר, ורק בשנה הזאת הצליח בידי צירי החברה הנז' (בהשתדלות הגביר הנכבד ס' יצחק ארי'ה הי"ו) לפעול מאת ראש החברה כי ימכור להם את האדמה לצמיתות, וילכו הצירים לנדנה ושמה נכתב ונחתם שטר המקנה כדת, ואת שליש הכסף שלמו מיד ואת הנשאר ישלמו בשלש שנים ברבית קטנה של אחד וחצי למאה.

זמרת הארץ.

בהמאמר הזה נאסוף מעתה: א) הספרים אשר נדפסו בארה"ק במשך השנה. ב) הספרים אשר נדפסו מכבר (מעת נוסד בה הדפוס הראשון) אשר מרביתם נעלמו גם מעיני הביבלוגראפים המובהקים. וכמובן לא נוכל לתת את שמות הספרים האלה עפ"י סדר זמן הדפסתם כי הם מפוזרים אנה ואנה. ורובם הם יקרי המציאות גם פה. ולכן נרשום אותם רק כפי בואם לידינו. ג) כתבי היד הנמצאים בארה"ק. תכנם, מהותם וזמנם.

א.

סידור הגר"א בנגלה ובנסתר. בנגלה, מעשה רב ולקוטי דינים מהגר"א, ובנסתר, סידור כתב יד ולקוטי הגר"א בלוית שני באורים: "שער נפתלי" ו"אמרי שפר" מאת הרה"ג כמוה"ר נ פ ת ל י ה ע ר ץ ה ל ו י ראב"ד בעה"ק יפו ת"ו. עוד נוסף לו ספר "שנות אליהו" מרבינו הגר"א ז"ל על משניות שבת כת"י אשר לא נדפס עודנו. יצא לאור מאת נדיב אחד החפץ בעלום שמו. דפוס הרי"נ לעווי, תרנ"ו. [80]

תוספת מעשה רב, כולל מעשה רב הנודע להגר"א ז"ל, בלוית באורים, חדושים ותקונים. ובסופו מנהגי ופסקי הגאון הר"ח מוואלאזין ז"ל. דפוס הר"נ לעווי תרנ"ו [80]

מגילת רות עם פי' רש"י ופי' הגר"א ז"ל בדרך נסתר. ובסופו לקוטים ע"ד נגלה ונסתר מאת הגר"א ז"ל ותלמידיו. דפוס הרי"נ לעווי תרנ"ו [80]

יש"א אי"ש, כולל ב' חלקים. חלק א' י ש " א א י " ש (תשו') חלק ב' ד ב ר י א י " ש (דרושים) מאת הרב הגאון וכו' ראשק

לציון כמו"ה יעקב שאול אלישר ראש הרבנים (חכם־באשי) בארה"ק. דפוס ש. צוקערמאן ושותפו. פאליא.

מדרש רבה על מגילת רות, עם פי' "תפארת ציון" מאת יצחק זאב יאדלער. דפוס ש. צוקערמאן ושותפו. תרנ"ה 4°

נתיבות ציון וירושלם. יפלס נתיב בתכונת ירושלם העת'קה והחדשה ומצב יושביה עפ"י החקירות והחפירות היותר חדשות. מאת אברהם משה לונץ. הוצאה שניה בדפוס והוצאת המחבר. תרנ"ו 8°

יחוס הצדיקים הנקברים בארץ ישראל ובירושלם תו"כ. האבות הקדושים הם הם המרכבה, המלכים, הנביאים, התנאים והאמוראים, וגדולי וגאוני עולם הנדמים למלאכים הקדושים. נזכר מקומם וציון קבר כל אחד ומאמרו הנאמר בשמו כדי שיזכור העומד על ציונו לומר דבר הלכה בשמו וכו'. חובר מאת הנוסע כמ"ר נ ר ש ם א י ש ש ק ר ט י ל ה ונדפס בעיר ט נ ט ו ב ה בשנת שכ"א. ועתה יצא לאור שנית עם הערות ותקונים ומפתחות מאת אברהם משה לונץ. בדפוס והוצאת המו"ל. תרנ"ו 8°

האכר (·דער קאלאניסט") עתון מיוחד לעבודת האדמה וכלכלתה. יוצא לאור ד' חוברות בשנה בשפת עברית וושארנאן מאת האנראנאם מנשה מאיראוויטש בראשון לציון ואברהם משה לונץ עורך ה"ירושלים" (בעזרת חכמים מוסמכים ובקיאים בארה"ק) שנה שניה חוברות א' וב'. דפוס אברהם משה לונץ 8°.

שירי עם ציון מאוספים ויו"ל מאת מנשה בן צבי מאיראוויטש. חוברות א' וב'. דפוס אברהם משה לונץ תרנ"ו 16°

עין חודרת או השקפה עיונית, על מצב עם הישראלי המוסרי. מאת מ. ב"ר פסח גלדונשטיין. פאריז־ירושלם. דפוס אברהם משה לונץ תרנ"ו 8°

קצור דברי הימים לבנ"י מנוקד. מהדורה שלישית

מאת אליעזר בן יהודה. בדפוס והוצאת המחבר.

שיח אליעזר. באורים (קצר וארוך) על סליחות (בה׳׳ב ותעניות) יוצרות והושענות ובסיפו סליחות לעצירת גשמים לפי מנהג ירושלם בצירוף כל הדינים השייכים לזה. מאת אליעזר גראיעווסקי. דפוס ש. ציקערמאן, תרנ״ז.

תוספת שביעית: מכלכל כל דיני שמיטת כספים ופירוזבול. יצא לאור מאת יצחק בכר מיכאל בדה״ב. דפוס ראם לונץ תרנ״ו 12 0

כסף צרוף והוא באורי חדושים על חמשה חומשי תורה כפי מה שהשיגה ידי יד כהה לי ולאשר כנילי, יש על דרך פשט ויש על דרך רמז ויש על דרך דרש ויש על דרך סוד מה שהזמין השי״ת בשכלי, מאת סעדיא בן יוסף. ונלוה עליו גם לקוטים עמוד בפני עצמו. מלוקט מספרים חדשים גם ישנים כשמיה כן הוא ורובו ככולו מספר חמי להרב הגאון שלום בן כה״ר יוסף שבזי זיע״א ומספר ש״ך על התורה. מאת יוסף בן סעדיא. ספר בראשית. יו״ל ע״י יעקב ח״י מזרחי. דפוס אברהם משה לונץ. תרנ״ו קוואדטא.

שיחות ישמעאל מאוספים ומתורגמים מאת יוסף מיוחס (הדפסה מיוחדת מהחבצלת)

גנזי ירושלם קיבץ דברי תורה וחכמה מליצה ושיר וקורות היהודים בימי קדם מכתבי יד גאונינו רבנינו וחכמינו הקדמונים ז״ל אשר עד עתה היו ספונים וגנוזים בגנזי הספרים בירושלם. חברת א׳, יו״ל עתה פעם הראשונה עם הגהות והערות ומבוא מאת שלמה אהרן וואדטהימער. תרנ״ו דפוס הרי״ג לעווי 8 0

התושיה עם סגנים מאירות חברות ג׳ ד׳ על פרק ארבעה אבות, יו״ל מאת חיים יהושע קאסאווסקי, תרנ״ז 8 0 דפוס ש. צוקערמאן.

יסוד מערבי מאת רפאל אותנא ס״ט 8 0 דפוס הרי״ג לעווי.

ב.

מרפא לנפש. למורים וקריאות לשבת, מאת יעקב חי בורלא. תרל"ג 4°

עבודת ה'. דרושים על התורה, מאת שניאור זלמן מענדילאוויץ. תרמ"ד 4°

תולדות יעקב חדושים בפשט על מסכת ביצה. למוהריק"ש. תרכ"ה 4°

דרכי איש, דרושים על פרשיות התורה וענינים שונים מאת נסים שמואל ארואץ. תרל"ח, פאליא.

אהלי יהודה חדושים ופסקי דינים עפ"י סדר א"ב מאת יהודה בה"ר שלמה הכהן אחד מרבני ירושלם. תר"ג פאליא.

שערי רחמים מאת הרב רחמים יוסף פראנקו ראב"ד בחברון. חדושי דינים ופסקים על ד' חלקי השו"ע. תרמ"ה פאליא.

חקרי לב. חדושים על מסכת שבועות ופסקי דינים להגאון רפאל יוסף חזן בעל שו"ת חקרי לב. תרל"ה, פאליא.

שבילי דוד על שו"ע חושן משפט, מאת דוד ליב זילבערשטיין. תרכ"ה, פאליא.

כפי אהרן: חלק ראשון מכיל פסקי דינים על ד"ח שו"ע. חלק שני שו"ת להלכה למעשה על כל חלקי השו"ע. מאת הרב אהרן עזריאל ז"ל אב"ד בעה"ק ירושלם ת"ו. תרל"ד, פאליא.

חנוך בצלאל, דרוש לכבוד חנוך ביהמ"ד מאת הרה"ג ר' בצלאל בעחמ"ס משכן בצלאל. תרמ"א. 8°

שו"ת מוהרי"ל לא אבוש וטל ירושלם: שו"ת מנהגים וספורי ארה"ק מאת ליבוש אורינשטיין ז"ל ראש לעדת אשכנזים-חסידים בירושלם, תרל"ג.

מחזה אברהם. ביאור על זוהר פרשת ואתה תחזה עם פי' אור החמה להרב בעל חסד לאברהם ז"ל. תר"מ 4°

ארץ חפץ. הלכות תו"מ בקצרה מהרב הגאון משה נחמיה כהניו ראש ישיבת "עץ חיים". תרמ"ד 8°

אבן שלמה. ביאור על מסכת ברכות ועוד. מאת שלמה מטאלטשין מתלמידי הגר"א. קוואַרטא.

סליחות והוא מחזור לר"ה ויוה"כ בציורוף "סדר העבודה" כמנהג אחינו בני תימן. תרמ"ז. דפוס הרא"ם לונץ. קוואַרטא.

ג.

1) פסקי רבינו ישעיה אחרון ז"ל (מטראני) המכונה ריא"ז על כל מסכתות הש"ס בפי אשר יצא מיד המחבר כ ש ל י מ ו ת כתוב על קלף מהודר בכתב אשורי וחצי רש"י. פאליא 296 דפים.

הרב רבינו ישעיה האחרון או הצעיר (בן אליהו) חי באיטליא בראשית האלף הנוכחי, וישב על כסא הרבנות בהעיר טראני. והוא חבר את ספרו זה הכולל פסקי דינים על כל המצות הנהוגות בזמן הזה לפי סדר מסכתות הש"ס, והוא מביא הרבה פעמים דברים בשם זקנו הר"ר ישעיה הראשון או הזקן בשם "מז"ה" (ר"ת מר זקני הרב). ולאורו הלכו כל רבני וגדולי דורו. והרב בעל שלטי הגבורים הנדפס סביב האלפס (נדפס בראשונה בסביוניטי בשנת שנ"ד) מביא תמיד מפסקי הרב הזה בשם "ריא"ז".

הרב הזה היה נכד (בן בתו) של הרב רבינו ישעיה הראשון ז"ל אשר ישב ג"כ על כסא ההוראה בהעיר הנזכרת ולכן נקרא ג"כ בשם רבינו ישעיה די טראני או מטראני. והוא נודע בתוספותיו לכמה מסכתות הש"ס הנק' בשם "תוספת ר"ד" (רבינו ישעיה די טראני) ובפירושיו לחמשה חומשי תורה הנקרא בשם "נמוקי החומש". ולפי עדות הרב בעל שלשלת הקבלה סמך הרב רבינו ישעיה הראשון או הזקן את ידיו על נכדו זה ואמר כי הוא ימלא מקומי.

הכתיבת יד הזה נכתב בשנת ה' אלפים קל"ג ליצירה.
וזה הנוסח הכתוב בסוף הספר:

"ותכל מלאכת עבודת הקודש מפסקי רבינו ישעיה
"האחרון ז"ל ע"י יקותיאל יזי"ו בכ"ר שלמה ז"ל, וכתבתיו
"לכבוד מורי היקר והנכבד ר' מנחם ישר"י בכ"ר נתן
"זצ"ל. השם אשר זיכני לכותבו ולהשליטו הוא יזכהו
"להגות בו ובכל כתבי הקדש הוא וזרעו וזרע זרעו, ויקוים
"עליו ועל זרעו ועל זרע זרעו קרא דכתיב לא ימוש
"ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה למען תשמור
"לעשות ככל הכתוב בו, כי אז תצליח את דרכך ואז
"תשכיל. והשלמת הספר היה בכ"ח ימים לחדש סיון
"קל"ד לפרט, וחלק המחוקק יהיה ספון עם מצדיקי
"הרבים ככוכבים לעולם ועד אמן".

והנה מלבד הערך הספרותי של הספר הזה נפלא הוא גם מפאת אופן כתיבתו וציוריו הרבים בעלי צבעים שונים המלאים את גליונות: בראש כל מסכת ופרק מצוירים על גליון הדף ציצים ופרחים ראשי חיות ועופות. ובכל מסכת ופרק המדברים מעניני החיים, מצוירת תמונה מהענין המדובר, כמו אופני הסקילה (להעושה מלאכה בשבת) אפית המצות, מדידת ההרים, סכה והיושבים בה מחזיקים לולב ואתרוג (ירוק) בידיהם, השקאת גן השלחין, דינים יושבים על כיסא עץ ולפניהם בעלי הדין ונמוך מהם יושב הסופר. ומאחדים מהם נוכל ללמוד מנהגי אחינו באיטליא בראשית ימי האלף הנוכחי. וכולם מצוירים בצבעונים הטבעי מעשי יד אמן, והצבעים (ובתוכם גם הזהב) שקועים בתוך עובי הקלף.

הכתב יד יקר המציאות הזה נמכר פעמים אחדות מאיש לאיש בישטרי מכירה הנכתבים על גליוני קלף אשר בראשו, ובאחרונה בא בגנזי הספרים של אחד מרבני ירושלם כהמאה החולפת.

2) חמאת החמדה, פי' על חמשה חומשי תורה להרב שת הרופא בר יפת. נכתב בשנת א' תקצ"ו לשטרות (ה' אלפים ט"ד לב"ע) כתוב על נייר בכתב רש"י. קוואַרטא.

בראש הספר יש הקדמה קצרה בשפת ערבית. וזה תרגומה:

"ידעו שני הבנים היקרים יפת הטכונה אלנג"יב אבו (אלמחסן) ומשה המכונה אלשמס עבד אללטיף ישמרכם עד עולמים ויתן אתכם לחסד ולרחמים בעיני מלכים ואדם לקים לכל אחד מכם ומצא חן וכו' וכו'— כי כאשר אספתי את הכאור הגדול על התורה והוא המכונה בשם "חמדת התעודה לבית ישראל ויהודה" והוא הידוע גם בשם "ספר הנבחר" (אלמנתח'ב) ואתן לכל חלק וחלק שם יאה לכל אחד מהם. אחרי כן באתי את ההפטרות אשר אחרי כל פרשה . . . . . ויתרחבו הדברים בו, ויארכו בפירוש עניניו ובאוריו, יען אספתי בו דעות רוב המפרשים, וכבר הזכרתי שמותיהם בתוך כל חלק מחלקיו, יחד עם אשר נראה לי במקומות אחדים כאשר כתבתי בו, לכן היה קשה משאו על שני הבנים, יחיו לעד הם ובניהם, במסעות, ויקשה טלטולו ממקום למקום. והיתה מטרתי לחברו ולאספו למען נוכל אנחנו ואחרים להשתמש בו בפירושים האמורים בשם המפרשים. ופרשתי כל פרשה ופרשה ורשמתי כמה מצות תכיל כל אחת מהן, ואירא פן יסבב כבד משאו שלא יוכלו לשאהו, לכן נמרתי אומר לקצרו ולעשות מכל החלקים חלק אחד אשר בו תהיה "חמאת (תמצית) כל החלקים" למען יקל משאו והעיון בו. ואנכי אביא בקצור עניני כ ל פרשה ופרשה למען יהיה החלק הזה מספיק. ואפרש כל מצוה הנמצאה בכל פסוק; אם עשה או לא-תעשה, ברשתי בראש הפרישה כמה מצות יש בה. ולזאת קראתי לו בשם "חמאת החמדה" אשר סתרונו חמאת ה נ ב ח ר. ואין צרך לזכר שמות המפרשים בספר המקוצר הזה, יען כבר הבאנו אותם בפירוש הגדול. והיה כל

מי שיקשה עליו איזה ענין יבקש מקורו שם. ובאמת היה נאות לקרא את הספר הזה בשם "המקוצר הכולל" יען הוא כולל בו דעות רוב המפרשים ואף אם כמות חלקיו קטנה היא וכו".

ובסוף הספר כתוב:

"השלמתי פירוש כל התורה כולה שקצרתי אותו מחמדת "התעודה וקראתי שמו "חמאת החמדה" יום חמישי של חדש אלול "שנת א' תקצ"ו לשטרות ישע רב יקרב אני שת הרופא ב"ר יפת המחבר, אשר ישועות קונו ידבר, וחברתי והשלמתי אלו החרוזים "החמשה" (החרוזים נמחקו כליל).

והנה השמות שת ויפת לא נמצאו מעולם בין אחינו הרבנים, ולכן היכולת לשער כי מחבר הספר הזה הוא בנו או נכדו של יפת (בן סעיד) השני, אשר חיבר ג"כ פירוש על התורה (כפי המוכא בליקוטי קדמוניות להר"ש פינסקער) אולם לעומת זה יביא המחבר בכל פרשה ופרשה דרשות חז"ל ובהמעט אשר עיננו בו לא מצאנו דבר נגד דברי חז"ל. בהתחלת התורה הוא מביא דרשת ר' יצחק למה לא התחילה התורה מפרשת החדש הזה לכם. בפסוק והיה לאות על ידכה אומר: יד כהה שהוא השמאל. ולטיטפות: ט"ט באפריקא שתים. בפסוק לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת מביא את דרשת חז"ל בכילתא כי הוא צווי לב"ד שלא ימיתו חיבי מיתות בשבת. ולעומת זה נוכל לחזק את השערתנו בזה, כי שמות הויה שבספרו כותב הוא יוי כנהוג אצל בני מקרא עד היום גם בדפוס.

[ההפץ בו יסנה אל העורך].

מכתמים

מאת שנ״ה יאנאס.

לִמְמַשְׁלֵי מְשָׁלִים.

א)—חֲמָסִי עֲלֵיכֶם מְמַשְׁלֵי מְשָׁלִים
כִּי לְקַחְתֶּם חֲמוֹרִים חַיּוֹת וּנְחָשִׁים,
עוֹף וָרֶמֶשׁ, שִׁקּוּצִים וּנְמָלִים
לְמָשָׁל לְמוּפָר וְלֶקַח לַאֲנָשִׁים.

ב)—לַשָּׁוְא תִּשְׁתּוֹחָח, נַפְשְׁךָ הוֹמִיָּה.
הַגֵּד לְךָ אַגִּיד וְלֹא אֲכַחֵד
כִּי הָאָדָם הָאֶחָד בְּחִיר הַבְּרִיאָה
הוּא הַכֹּל יָכוֹל... וְכוֹלְלָם יָחַד...

הָאָרֶץ.

אַסְקֻפָּה נִדְרֶסֶת,
מְזוֹרָה כָּרֶשֶׁת.
אֵם הַיִּילוֹדִים אֹמֶנֶת כָּל־חָי,
מְכַלָּה וּמְבַלָּה וְלֹא תֹאמַר דָּי.

הַחַיִּים.

כֶּלִי מָלֵא מַיִם חַיִּים
וְחָלָל קָטָן בַּשּׁוּלָיִם.

נְעִימִים לַמְאֻשָּׁרִים
לָאֻמְלָלִים — מָרִים,
מְמֻקּוֹר חַיִּים יָקֵרוּ
וְכַאֵל יַעֲבֹרוּ.

הָאָדָם.

הֹלֵךְ פִּסֵּחַ, נִבְנָע לְזִקְנוֹ, הֹאֵג מְבוּאוֹ
מֵיצֶר מְצֵאתוֹ.
מָלֵא רְצִינוּת, חוֹלֵם בְּחָכְמִין, נַפְשׁוֹ רֵיקָה
אוֹרַח בְּבֵיתוֹ.
יוֹסִיף יָמִים — יִגְרַע כֹּחוֹ
נָגְהוּ הָאוֹיֵב וְהוֹלֵךְ נְכֹחוֹ.

הַזָּקֵן.

מַלָּח בְּלִי מְשׁוֹט, מְנוֹרָה אֵין שָׁמֶן
יְאוּשׁ מְטוֹבָה.
קִנְאַת הַנַּעַר, גַּלִּים שׁוֹקְטִים
מַעְפָּרָה קְרוֹבָה.

לְאֹם מִלְאֹם יֵאָטֵן,

מַחוּשֵׁי הָאָדָם אִם יֵחָלֵשׁ הָאֶחָד

הָאַחֵרִים יִגְבְּרוּ, לְשַׁהוֹ יָמֹצוּ
וְלָכֵן אִם מָרְדְּכַי וְאֶסְתֵּר יִמְעָטוּ
הָמָן וּבָנָיו יִרְבּוּ יִפְרֹצוּ.

עֵרֶב רָב.

אֶחָד בִּמְקוֹם "רַב" שֹׂרַת בִּקְחֻלָּתוֹ
וְסֵפֶר כְּרִיתוּת סִדַּר בְּבַנְגָה. —
בְּשֵׁם "חַיָּה שָׂרָה" נִסְתַּפֵּק בִּכְתִיבָתוֹ,
וַיָּחֶל לְחַפֵּשׂ אָנָה וָאָנָה . . .
מַדְרִישׁוֹת וַחֲקִירוֹת נַפְשׁוֹ קָצָה
וַיִּזְכֹּר הַחֹמֶשׁ, תּוֹרַת יְיָ בְּרָא.
וְהַשֵּׁם שָׁם מְפֹרָשׁ עַל נְקֻדָּה מָצָא,
בְּרֵאשִׁית פָּרָשַׁת "וַיִּהְיוּ חַיֵּי שָׂרָה".

דָּבָר לְאֹ בְעִתּוֹ.

לְסוֹפֵר עִבְרִי, לִימֵי שִׁיבָתוֹ
אִם מָן יַמְטִירוּ מִשְׁמָנִים
לְרַוָּחָתוֹ יוֹעִיל, לִישׁוּעָתוֹ,
כְּמוֹ הָנֹ מְבֻשָּׁל בְּשׁוּבוֹ לַמַּיִם.

הַנְּשִׁים

א) יֵשׁ נָשִׁים תְּדַבֵּרְנָה בְלַחַשׁ, כִּי תּוֹבַלְנָה לְשִׁנּוֹת דִּבְרֵיהֶן.

ב) הַחֲרֵשׁ — קָשֶׁה לְאִשָּׁה מְדַבֵּר.

ג) נָקֵל לְאִשָּׁה לְדַבֵּר אֲשֶׁר אֵינֶנָּה יוֹדַעַת
מִלְּהַחֲרִישׁ מֵאֲשֶׁר יוֹדַעַת.

ד) בְּתְחִלַּת הַמֵּתִים תֶּחֱרַשְׁנָה כָּל־אָזְנַיִם
כִּי הַנָּשִׁים מְקַבְּרֵיהֶן תַּעֲמֹדְנָה בַּחַיִּים.

ה) אִשְׁתִּי בְּקָלְלוֹתֶיהָ הִיא הַמְצֻיֶּנֶת בַּהֶבֶל!
לוּ הָיְתָה בִימֵי יְהוֹשֻׁעַ, הֶעֱמִידוּהָ עַל הַר עֵבָל.

ו) מַה־זֶּה מְסַפְּרִים, אָזְנַי תִּשְׁמַעְנָה?
כִּי נָשִׁים נֶאֱסָפוּ, וְשִׂפְתוֹתֵיהֶן לֹא הַבַּעְנָה.
לֹא הֶאֱמַנְתִּי לְדָבָרָם, וָאָרוּץ לִרְאוֹתָן,
וְהִנֵּה לֹא יְפֵלָא, כִּי אִשְׁתִּי בֵּינוֹתָן!

ז) נַעֲרָה בוֹגֶרֶת, לְאָבִיהָ מְבִיאָה חֶסֶר.
אֲשֶׁר תּוֹסִיף שָׁנָה — תֶּחְסַרְנָה לְאָבִיהָ עֶשֶׂר.

ח) מְיוֹם גֹּרֶשׁ אָדָם, בָּלָנוּ נָעֲנִים וְנִנָּשִׁים
לֹא אָבַדְנוּ בְּעָנְיֵנוּ, לוּלֵא נָשִׁים וּנְחָשִׁים.

ט) הֲחָכָם מִכָּל אָדָם, מִי הֲדָסוֹ מְמַצְּבוֹ?
מִי? אִם לֹא נָשִׁים הִטּוּ אֶת־לִבּוֹ.

נְדִיבֵי וְנִכּוֹרֵי עֲרָב

מאת

אברהם שלום לבית יחזקאל־יהודה.

בטח יגעם להקורא העברי לדעת את דרכי גוי הערבי, את מנהגיו ומשפטי חייו, מאז נודע לעם אחד על פני הארץ, — זה כאלפים ושלש מאות שנה — [1]) כי קרוב היה מאד אל אבותינו, אז בישבם עוד בטח על אדמתם, בהתנהגותיו ובתהלוכותיו, בנדיבות לבו, להשביע נפש רעבה ולהעניק מטובו לכל איש מר ומצוק, ולהגן באמונה על שכנו ועל כל חוסה בצלו, בגבורתו ובעזוזו לטחן קדקד אויביו ולהשיב קטיו אחור, להחזיק העה מבית ונגע מאהלו, ומה ישמח עוד, ביתר שאת, בידעו כי גם רבים מאחינו בני ישראל מצאו אז מנוחה בקרב הערבים, וישבו לבטח אתם ויינקו מחלב ארצם באין מחריד ואין מכלים דבר; וכי גם הם לא היו נופלים מהם בערכם, כי גם בהם קמו נדיבים גדולים

---

1) לפני העת ההיא היו הערבים עֲרֵב־רַב מכל עמי הקדם: סדום ועמורה וכל שכניהם, עמון ומואב, אדום ועמלק ומדין. והערבים קראו להם בשם עִרָבִים (ערב אלעארבה) ואך מיום מלוך חִמְיָר בתימן (במאה הד' לאלף הנ' לבה"ע בערך) נָחַל לראות תמונת עם אחד, כי כל העודבים כבר אבדו בימים ההם, וישארו רק הערבים אשר מבני יקטן וישמעאל הנקראים בשם: המתערבים והמשתערבים (אלמתעריבה ואלמסתעדבה). וכבר דברתי על זה במאמרי "קדמוניות הערבים". ועלי להעיר כי קצת המנהגים אשר יבואו כוה, היו שוררים בין הערבים אשר היו לפני מחמד, ועליהם אנו מדברים ולא על הערבים אשר בזמננו, כי אלה בטלו מנהגים הרבה מנהגי הערבים הקדמונים, ואולי נשארו עוד המנהגים ההם בין הערבים, אשר בקצה ארץ תימן, אשר לא שנו עוד את דרכם.

כְּעַדְיָה ושמואל בנו אשר הקדישו את כל חייהם להיטיב לשכניהם ולעם אשר הם יושבים בתוכו; וגם מהם יצאו גבורים אשר פחד מות לא יבעתם, ושאון מלחמה לא יחרידם, כי גם המה נכבדו מאד בעיני הערבים, ודבריהם היו נשמעים להם, ואי ש לא העיז פניו להכחישם, וכי גם המה עשו להם שם גדול בדברי ימי ערב במעשיהם המהוללים, באמונתם, בגבורתם ובשירתם אשר הן הנה המעלות אשר ישאף להן הערבי, יליד המדבר, מאז החלו לדעת טוב ורע.

הערבי ירבה להיטיב לכל איש אשר יבקש עזרתו, וביתר שאת יתאמץ להראות נדיבותו בבוא אורח לביתו, כי כבד יכבדהו מאד והאכילהו ממטב לחמו וטמכחר יינו ישקהו, ושטרהו לבלי תאונה אליו רעה כל ימי היותו בביתו. את כל אשר לו יתן לאורח ולא ימנע ממנו דבר. ויש אשר ילך לשאל משכניו, אם יחסר לו דבר מאשר יבקש ממנו האורח, כי לחרפה נחשבה לו אם מנע ממנו את אשר יבקש, ויש גם אשר ישים נפשו בכפו, ויצא המדברה לצוד לכבוד האורח אחד הצבועים (Hyène) או אחד הצבאים, אשר ינעמו מאד לחיך הערבי, ולה היתה מצות הכנסת אורחים קדושה וחביבה בעיני הערבי, כי לא חכה עד סור האורח אל אהלו, כי אם השתדל בכל כחו לחזור אחריו ולאספהו אל ביתו, כי לא יכול לאכל את פתו בתאוה אם לא הסב אורח על שלחנו. לכן חק היה לכל איש ערבי לצאת מביתו מדי יום ביומו לעת ערב ועמד על הדרך אולי יבוא איש זר אל שכונתו והביאהו אל ביתו. והיה בלילה והעלה מדורה גדולה על ראש הר גבוה למען יראה מרחוק איש תועה ומצא את הדרך לאורה, סר אליו. ואת כלביו ישלח סביבות שכונתו בחשכת הלילה כאשר ירד גשם על הארץ ואש המדורה תכבה, למען ישמע האיש התועה את קול נביחתם ופנה אל המקום ההוא. לכן יקראו לאורח בשם

מְסַתַּנְּפָת, לאמר: האיש אשר יסור אל המקום אשר ישמע ממנו קול נביחת הכלבים, כי ידע אשר מקום אנשים המקום ההוא. ותהי המדורה הזאת, אשר הבעירוה הערבים לחביא אורחים אל בתיהם, — קדושה בעיניהם מכל יתר המדורות הרבות אשר יקראו להן בשם "נִירַאן אלְעַרַב", [1]) ויהי כל איש אשר הרבה להשים

---

1) מלבד "מדורת האריחה" היה להערבים עוד תשע מדורות שונות וזן:

א) מדורת הציד [נאר־אלציד], בכל לילה היו נדיביהם משיאים במקומות אשר צבועים וצבאים מצויים שם, כי כאשר יראו את אור המדורה ונחבאו במעונותיהם, ובאו שמה הערבים וצדום והביאום לאורה וכבדוהו בציד הנחמד הזה.

ב) מדורת האריה [נאר אלאסד] להגיד את האריה הבא אל שכונתם. ויעש זאת להגין עליהם ועל שכניהם היושבים סביבותיהם, הדלים בערכם ואין לאל ידם להסעיר, מדורה גם הם.

ג) מדורת סדיון שבטים [נאר אלסדאו] בסדותם את שבוייהם מיד שוביהם ותביאום אל בתיהם לילה לבלי יתבישו מרואיהם. ולמען האיר להם את הדרך העלו בני שבטם את המדורה הזאת בשכונתם.

ד) מדורת הברית [נאר אלתחאלף] כי יכרת איש את רעהו ברית מלח והשיאו משואה גדולה לאות כי הקים יקים כל אחד את דבריו ובריתם לא יסור לעולם.

ה) מדורת המסר [נאר אלאסתקא] כאשר יכלא הנשם מן הארץ והבעירו איש נדולה, וזבחו צאן ובקר להשביע נפש רעבה, ואמרו נמצא נא חן בעיני האלהים וראה בעניני וחלצנו מרעתנו והמטיר לנו מטר.

ו) מדורת הנשוך [נאר אלסלים] כי יהיה נשוך נחש או עקרב במחנה והבעירו לסניאש נדולה למען ישתעשע לאורה והיה ער כל הלילה וניסא עד הבוקר כאשר תזרח עליו השמש.

ז) מדורת המלחמה [נאר אלחרב] בהלחם שני שבטים יחדיו והעלו שניהם מדורה על ההר אשר ילחמו עליו להגיד לאחיהם כי יבואו לעזרתם.

ח) מדורת הבריאות והשלום [נאר אלסלאמה ואלצלה] והיה בהשלימם ביניהם והבעירו גם הן מדורה וזבחו נמלים וצאן לאכל יחד וברכו איש את אחיו. וכן יעשו אם ישוב איש מדרכו בשלום או כי יקום מחליו ויחיה.

ט) מדורת הנסיע [נאר אלראחל] כי יסע איש לדרכו ולוהו כל בני שבטו, והיה אם שניא ישנאוהו ולא יחמצו בשובו, ונשאו אבוקות אש מאהוריו, והיתה זאת לו לאות כי אם ישוב אליהם והמיתוהו.

י) מדורת ציון הנמלים [נאר לוסם] ימים ירועים היו להם בכל שנה, אשר בהם הגנו את חני הנמלים. ויקשטו את נמליהם בתכשיטים ויורידום העינה ולמען תת כבוד לנמלי אליהם ושריהם הורידום העינה בתחלה, ויבעירו אש גדולה וילבנו בה בר זל ויכון בתן את ירכי הנמלים היורדים ראשונה, לציינם מיתר הנמלים.

עליה עצים להגדילה ולהרחיבה, וכבדוהו הערבים ויצא שמו לתהלה כאחר הנדיבים הגדולים בארץ. למדורה הזאת יקראו בשם נַאר־אלְקִרַא, לאמר, מדורת הארוחה. ותהי למשל בפיהם על הַפִּרְסוּם, והיה בחפצם לתאר איש אשר נתפרסם במעלותיו ואמרו: "ידוע ומפורסם הנהו כאש מדורת הארוחה אשר תנוצץ בראש הרים". גם כאשר יאמר איש להגיד את שמחת לבו על דבר שמצא חן בעיניו מאד, ואמר: גדלה שמחתי לקראת הדבר הזה, כאשר תגדל שמחת איש תועה בראותו את "מדורת הארוחה". מכל זאת נוכח לדעת עד כמה היתה הנדיבות חביבה בעיני הערבי, ומה מאד גדלה תשוקתו להיות טוב לשבטו ולעמו וגם לאיש זר אשר לא ידעהו מתמול שלשום.

אך לא רק אל הנדיבות לבדה שאף הערבי; כי גם הגבורה היתה משאת נפשו, וכמו שהנדיבות היתה קדושה בעיניו, כן יקרה לו במאד מאד גם גבורת גבוריו השואפים לדם אויביהם ורק נקם בלבם כל היום. מה נורא הוא גבור ערב, בצאתו על אויביו למלחמה: פניו להבים ועיניו לפידי אש ומנחיריו יתפרץ עשן; ובקול נורא ירעים: הוי הנקמה! (יא נקמתאה) הוי הנקמה! ערום ועריה, מבלי לבוש ילחם גבור ערב ומבלי שריון אשר יגין עליו, [1]) ואך חגורת בד או עור יחגר על מתניו, שערותיו יורדות על שכמו, ורץ הנה והנה על סוסו בין מערכות אויב ולא ידע

יא) מדורת פרסום רמאים [נאר אלעוד] כי יונה איש את רעהו ונודע לו הדבר, ובא אל עיר מֵשָׁה [מֶכֶה] ועשה מדורה במקום הנקרא מֻנַּא, אשר שם יאספו כל הערבים החוננים בבית הבעבה, לפרסם את הרמאי אשר הונהו.

והמדורות האלה אשר היו מצוים תמיד נוצצו מראשי ההרים הרמים והנשאים ויהפכו את השכת ליל איפל למאור יומם במושבותיהם.

[1]) אף אם נמצא שגבוריהם מרבים להלל את מגיניהם ושריוניהם אשר יגינו עליהם ביום קרב, בכל זאת הגבורים הגדולים לא היו לובשים מגן ושריון, כי היתה בעיניהם למורך לב.

מעצור לרוח נקמתו. לא ייעף ולא ייגע, ובנצחו את אויביו ובשובו משדה המלחמה: הוכב על סוסו ואוחז בחרבו הטבולה בדם! תפעמהו רוח השירה ושר שירי גבורה ונצחון; והתפאר והתהלל בלשון מדברת גדולות על כל מעשי גבורותיו אשר הראה על שדה קרב, ועל שירי הַחֲמוּשׁ [1]) אשר שרר מדי הלחמו באנשי חרמו.

והנני לתת פה את תולדות שני אנשים נעלים אשר עלו, האחד בנדיבותו והשני בגבורתו, על כל נדיבי וגבורי ערב.

חוֹתָם הַטָּאִי נְדִיב-עֲרָב: [2])

אם רבים הם נדיבי ערב, אשר ירבו הערבים לספר בשבחם, שם חותם הטאי נכבד הוא ביתר שאת; כי אותו ישימו למופת ולתפארת בראש כל נדיביהם, ונתנו לו היתרון על כלם.

והנה אם נאמר לספר אף את העשירית מספורי הערבים אשר יספרו על אדות נדיבותו וחסדיו אשר עשה לכל אדם. לא יכילם מאמרנו זה. ולכן אך תמצית משמועות הערבים עליו, נספר לפני קוראינו. מקצה ארץ תימן ודמשק נהרו אליו לבקש עזרתו

1) הַמַּאסָה בערבית: גבורה והתעוררות גדולה לדבר מה. ויקראו לשירים המחזקים ומעוררים למלחמה בשם "שירי המאסה". ובעברית נוכל לקראם בשם "שירי חמוש" מלשון וחמושים עלו בני ישראל (שמות י"ג) כלומר: שהיו מתחזקים ומתגברים ומעוררים איש את אחיו להיות נכונים לכל רעה אשר תקרם בדרך, או להלחם בגוים אשר בארץ כנען

2) בתולדת חותם קצרנו מאד יען הוא נחשב כאיש פרטי אשר בעבור הצטינו בנדיבותו היה לתהלה בקרב עמו אבל לקורות דברי הימים אין לו יחס גדול, לא כן נעשה בתולדת ענתר כי אותה אנו מהויבים לסדר בפרטות ובאופן מספיק, יען הוא נחשב לגבור גוי שלם. ולו יד ושם במלחמות רבות אשר זכרן לא יסוף מד"י הערבים. ולאיש כזה אשר בגבורתו ובעוז ימינו עלה למעלה ראש בעמו. ואשר לרגלו נעשו תהפוכות בקורות ההיסטאריד. — ראוי אמנם לתת מקום יותר רחב בדברי הימים.

בצר להם. ויהי ביתו מחסה עז לכל איש צר ומצוק ונרדף משונאיו כי לא נקו בני טיא, משסחת חותם, את האיש אשר נגע לרעה באורח החוסה בצל חותם נדיבם. מפתו לא אכל [1]) אם לא ישב איש אחר לאכול אתו. וכה אמר אל אשתו השניה, מויה בת עבדאלו באחת משירותיו:

טֶרֶם הֲכִינֵךְ מַטְעַמִּים, בַּקְּשִׁי הֵלֶךְ לְבֵיתִי
כִּי לֹא־אוֹכַל לְבַדִּי, וְאֵין אוֹרֵחַ לְעָמָּתִי

ויהי בלילה אשר לא בא אורח אל ביתו ויטעון אוכל מפיו ושנתו נדדה מעיניו. ויעלה בכל לילה מדורה גדולה על ראש ההר אשר ישב עליו, למען הביא אורחים אל ביתו, ומדורתו היתה הגדולה בכל יתר מדורות האריחה אשר בעירו נדיבי ערב, ותראה למרחוק. ומשורר ערבי אחר בהללואת חותם יאמר כדברים האלה:

בְּעֵת שׁוֹמֵם וּבוֹדֵד בַּמִּדְבָּר אֲהַלֵּךְ
וְלֵילִי בְּנֵי שַׁחַץ, בְּלֵיל־אוֹפֶל יַפְחִידֻנִי
וְקוֹל נַהֲמַת־כְּפִירִים, בִּישִׁימוֹן יַחֲרִידֵנִי
נַפְשִׁי אֶת חוֹתָם הַנָּדִיב תְּבָרֵךְ
כִּי־אֶרְאֶה בְּמֶרְחָק שְׁלֹשֶׁת יָמִים
אֶת־מְדוּרָתוֹ נוֹצְצָה בְּרֹאשׁ הָרִים
וּלְאוֹר הַמְּדוּרָה אֶל־בֵּיתוֹ הַפְּתוּחַ
אָחִישׁ פְּעָמַי לְהַגָּפֵשׁ בּוֹ וְלָנוּחַ.

ויהי מדי סור אורח לביתו ויקרב לו את כל חמודותיו,

---

[1]) העברים יספרו באנדותיהם: כי עוד מימי ילדותו נראו בו סמני נדיבות נפשיה, ועוד בהיותו ינוקי לא ינק משדי אמו עד הניקה ילד מילדי השבנים.

ויזבח לו זבח גמל יום יום, ולא האכילהו נותר, ואת כל אשר שאל ממנו לא אחר לתת לו, כי לא יכל לחשיכ פני איש ריקם.

ותהי שנת בצורת בארץ הערבים, וימותו רבים ברעב ובכפן כי לא היה לחם בכל הארץ די שובע העם, אז הוציא חותם את כל צאנו, בקרו וגמליו לטבח ויזבח מהם יום יום, ויישם לפני בני שבטו ויאכילם וישכיעם, אך לו ולביתו לא דאג מאומה, ויהי כאשר תמו כל גמליו ולא נשאר לו מכל אשר היה לו כ"א גמל אחד, ויזבחהו ויצלהו באש ויישם לפני אשתו ובניו וישב לאכול אתם, ויהי הוא אוכל, והנה קול אנקת עוללים בא לאזניו; ויסר לראות אל בית אחד השכנים וירא והנה ההורים שוכבים כמתים על הארץ, והבנים עטופים ברעב וצועקים ללחם ואין משיב להם, ולא יכל חותם להתאפק ולראות בצרת אחיו, ויביא את הגמל אל שכניו ויאכילם מבשרו. ולו ולאשתו ולבניו לא השאיר רק את העצמות וילקקו אותם לשבר את רעבונם. ולא חדל לעזר את בני שבטו עד אשר כלה הרעב מן הארץ.

ויהי היום, ויעבר חותם על שכונת ערבים אשר לא מבני שבטו הם, והנה קול קורא אליו לאמר: הושיעני נא, אבי סְפוּנָה![1] ויסר לראות, והנה קול אסיר מתחנן אליו להוציאהו ממאסרו. ויבוא חותם אל נשיא השבט ההוא ויבקשהו לשלח את האסיר חפשי. ויערב לו את פדיון נפשו. ויהי כאשר מאן הנשיא לשמוע בקולו, כי לא הכירהו, וכסף לא היה בחיק חותם, וישב הוא תחת האסיר, ואת האסיר שלח אל בני שבטו להביא לו כסף פדיונו. ולא אחר הערבי לשוב אליו והכסף בידו, ויתן חותם את הכסף אל הנשיא וילך לדרכו.

ויהי כאשר הרבה חותם לפזר מהומו לכל שואליו, ותוכיחהו נורה, אשתו, על זאת ויקרא אליה לאמר:

---

1) שם בתו הבכורה.

אַל־נָא, נוֹרָה, עַל־זֹאת תּוֹכִיחִינִי
וְאַל־נָא תֹאמְרִי, הוֹי! לְהוֹן הוֹלֵךְ־תֹּהוּ!
בְּמוֹת־נָבָל נַבְלוּתוֹ בָאָרֶץ תֶּהִי
וְאֶת־הוֹנוֹ לִמְיַחֲלֵי מוֹתוֹ יוֹרִישׁ
אַךְ בְּמוֹת־שַׂר נָדִיב שְׁמוֹ לְעוֹלְמֵי־עַד יֶהִי
וְהוֹי־אָדוֹן, וְהוֹי־הוֹדוֹ, עָלָיו יִקְרָאוּ.

וכן יאמר באחד משיריו מול האנשים אשר חרפוהו על נדיבותו המופרזות לאמר:

חִדְלִי מְחָרֶפֶת, [1] רַב לָךְ הַרְבּוֹת לַהַג
וּמַטָּרָה לְחִצֵּי לְשׁוֹנֵךְ אַל־תְּשִׂימִינִי
יְהִי־נָא־הוֹנִי מָגֵן וּמִסְתָּר לִכְבוֹדִי
טֶרֶם אֵלֵךְ־לָמוּת וּמְאוּמָה אֵין־בְּיָדִי
הַרְאִינִי־נָא נָדִיב בָּרָעָב גּוֹעַ
אוֹ־כִילַי בִּנְעִימִים לָנֶצַח שָׂבֵעַ
אַךְ הַרְפִּי־נָא מִמֶּנִּי וּבְקוֹלִי נָא שְׁמָעִי
כִּי־קָצְרָה יָדֵךְ, עַל־דְּבָרַי לְהָשִׁיבֵנִי
אִמְרִי־נָא טוֹב, לְכָל־אֲשֶׁר אוֹמְרֵהוּ
וּבְדַרְכִּי לְשָׂטָן־לִי אַל־נָא תִּתְיַצָּבִי.

אלה קצות השמועות השמורות בפי הערבים על חותם הנדיב אשר היה למשל בפי עמו עד היום הזה, ויתברכו בו לאמר ישימך האלהים נדיב כחותם!

---

[1] משפט הערבים בהתוכחם לשוות לאזני השומע כאלו אשה מדברת אליהם והם משיבים לה על דבריה.

עַנְתָּר גִּבּוֹר־עֲרָב.

בראש כל גבורי ערב הנוראים, אשר עשו לֹהם שם עולם עד היום הזה, יחשב עַנְתָּר משבט עֵבֶר, (נולד בארץ הַנָּז אשר בתימן בשנת ד"א רפ"ח; ומת בשנת ד"א שע"ה לבה"ע) איש גבור חיל ואמיץ כח ורוכב מהיר, והוא בן אָמה כושית ושמה זְבִיבָה. גדולים המה מעשי הגבור הנורא הזה, ונוראות ונפלאות הן גבורותיו, אשר הראה בדרתו המערכה להלחם באנשי חרמו, את רגשותיו הנעלים, את אומץ לבו ורוחו, ואת רעיונותיו הנשגבים, נוכל להבין משיריו, אשר בכל תוקף רעיונם, הם קלים ונעימים, ומעוררים גבורה ואומץ גם בלב החלש. לכן יתענג הערבי והשתעשע במאד מאד לשמוע את תולדות הגבור העזז הזה העטויה במעטה גבורה, אומץ לב ונדיבות, ולקרא ולשיר את שיריו המלאים חמוש, אהבה, בינה ומוסר השכל, כי בחיי הגבור הזה נקבצו ובאו כל תכונות הערבי: שירה, גבורה ואהבה, השולטות בטבע הערבי, מיום הולדו עד שובו אל עפרו. לכן ייחדו לו הערבים פרק גדול, בדברי ימיהם, אשר בו תִּסַפֵּר תולדתו ופרשת מעשי גבורותיו אשר עשה לפרטיהם.

א.

איש היה בארץ חָנָז אשר בתימן ושמו זָבֵר משבט עֵבֶר. ויהי זבר איש גבור חיל ולו יד ושם בטלחמות הערבים בימים ההם. ויהי כאשר גדל, ויבחרו בו בני שבטו וינשאוהו עליהם לראש. ויבוא הוא ונכבדי שבטי להראות בבית הכעבה [1])

[1]) הוא הבית הקדוש אשר יחנו אליו הַמְשֻׁלָּמִים שנה שנה. ובו האבן השחורה אשר יקראוה בשם חטים, ויאמרו כי את האבן הזאת הוריד אתו גבריאל מן השמים כאשר גרש האדם מגן עדן ולא מצא מקום לשבת עליו.

אשר במשא[1]; כי זאת התעודה לפנים בערב, אשר כל נשיא בשבטו יחוג אל משא בְּהֲמָנוֹתו. וירא זבר את סביבות העיר וימצא המקום ההוא חן בעיניו. ויביא שם את בני שבטו, וישבו באחד ההרים אשר בסביבות העיר. ויהי כאשר חזקה ידו על בני שבטו ויצא שמעו בקרב הערבים, ויאמר לסבב בין אהלי הערבים אשר סביביו, לבקש לו אשה יפה מבנות נכבדי השבטים.

ובת עמרי, אחד מראשי המטות ושמה תַּמָּרָה, היתה יפה מאד אשר לא היה כמוה בכל גבול ארץ ערב ליופי. ויראנה זבר ותמצא חן בעיניו ותמשך לבו אליה בחן יפיה ויחשק בה ויאהבה בכל נפשו. אפס כי ירא לשאלה מאת אביה פן ישיב את פניו ריקם, וישם אל הערמה פניו: ויעש משתה גדול לכל אוהביו ומיודעיו ויקרא אליו גם את עמרי וכל נכבדי שבטו אתו. ואת עבדיו צוה לפשט על אהלי נשי עמרי לילה ולקחת את גמליו ומקנהו ולהביאם אל המקום אשר יעד להם, ויהי בלילה וזבר ועמרי ורעיהם יושבים ואוכלים ועבדי זבר עשו כאשר צִוּוּ מאדונם: ויפשטו על אהלי נשי עמרי ויניסון ויקחו את כל רכוש עמרי ואת כל גמליו ומקנהו וינהגו וילכו אל המקום היעוד. ויהי כאשר נדלה צעקת הנשים ותבוא עד אזני עמרי וזבר. ועמרי היה זקן וכחו לא היה לו כמקדם, ויפל באין אונים ארצה ויתעלף. וימהר זבר לקום לעזרת נשי עמרי, ומכחר פרשיו וגבוריו הלכו אחריו ויהי זבר הראשון אשר בא אל שכונת עמרי; וירא והנה מהפכה גדולה בשכונה והנשים והבנות יושבות ובוכות על פתחי אהליהן וקוראות לעזרה. זבר שמח בראותו כי עבדיו הצליחו במעשיהם

---

1) הרס"ג פתרנם מַשָּׂא [בראשית י׳ ל׳] מַדָּה [מעקב]. ונראים דבריו מאד, כי התמרים והם הערבים הקדמונים בטאו את אות כ׳ כמו ש׳. למשל: תחת מלת תכים (הנם) היו אומרים השים. וחילף המבטא הזה נמצא עוד בפי האברים היושבים סביבותינו.

אבל בכל זאת התרגשה נפשו מאד בראותו את שאהבה נפשו יושבת ובוכה על פתח אהלה, ופורשת בידיה על שבר בית אביה. המראה המעציב הזה הלהיב את לב זבר כשלהבת אש האהבה "לחייה — יאמר זבר בתארו את דמות תמצר אהובתו ברגע "ההוא — היו אדמים כשני, ועיניה הבריקו ככוכבי שחק תחת "מעטה חשכת ליל אופל וצלמות, דמעותיה התגלגלו על "לחייה כספירים. גדילי ראשה, וקווצותיו היו שחורות כליל, "ופניה האירו כמאור השמש, ויפרש הליל בנפיו על פני "השמש, ויהי חושך ויהי אור. קרני אור פניה הרהיבו את עיני, "והוד חשכת שערותיה לקחו את לבי ונפשי ואהי כמשתומם "למראה עיני".

והמראה הזה העיר בקרבו גם רגשי חמלה ורחמים וימהר להשיג את עבדיו, שוללי הון עמרי, וידביקם על יד ההר אשר יעד להם, ויקח מידם את כל אשר לקחו ויצום לשוב אל שבונתו; והוא שב עם הרכוש והמלקוח אל עמרי, ויאמר לו: הנה רכושך הצלתי ועתה נראה נא את אשר תגמלני על חסדי זה. הזקן השתומם מאד למראה העלם הגבור אשר שם נפשו בכפו להציל רכושו מידי שולליו. ויען ויאמר לזבר ועיניו זלגו דמעות: "זבר, במה אוכל לגמלך ככל החסד אשר הגדלת לעשות "עמדי? הן קצור תקצר ידי להשיב לך כגמולך. לכן הנה בתי "תמצר לפניך קחנה לך לשפחה והיה זה לאות תודתי לך כל "הימים". זבר לא האמין, כמעט, למשמע אזניו ויאמר לזקן: "חלילה לי לשאת את בתך כאחת השפחות כי אם לישרה אחשבנה לי ועטרת לראשי אענדנה כל ימי חיי". כשמוע עמרי את דברי זבר, טהר לתביא את תמצר לפני זבר ומסוה על פניה, ויסר זבר את המסוה מעל פניה ויתנהו לאביה, ויהי זה לאות כי בחר בה להיות לו לאשה. כי זאת התעודה בערב, בימים ההם, להביא את

הכלה לפני החתן והיה אם יסיר את המסוה מעל פניה ונתנו לאביה, והיה זה לאות כי בחר בה לאשה, אבל אם רק יגלה את קצה המסוה והשיב לכסות פניה כבתחלה וידעו כי לא חפץ בה. ויעש זבר משתה גדול לכל בני שבטו ולשבט עמרי ולכל מיודעיו ורעיו שלשת ימים. ותהי תמצר לו לאשה, ויהי ככלות ימי המשתה ויביא זבר את אשתו אל בני שבטו עכם וישב שם עמה שמח וטוב לב וישגה באהבתה כל הימים.

ותלד לו תמצר ששה בנים ובת אחת יפה כמוה ויהיו בניו גבורים ופרשים אבירים ויהיו המה נשיאי שבטם אחרי זבר אביהם, ושדוד אבי ענתר בראשם.

ב.

ויהי שדוד בן זבר איש גבור חיל ואמיץ לב ואיש מלחמה, ויאהב תמיד להתגרות בשבטי הערבים להקים ביניהם סערת מלחמה למען הראות כח זרועו על שדה קרב. ויפשט מדי פעם בפעם על אהלי נשיי שבטי הערבים, כאשר הלכו בעליחן לעשות גם הם כמעשהו, בשבטים אחרים, ויבז להם כל רכושם. וכה היה משפטו כל הימים. ויהי היום ויצא הוא וששה פרשים אתו ויבואו אל אהלי נשיי בני שבט חַשְׁעָם לבוז בז ולשלול שלל כדרכם, אפס כי יראו לבוא אל תוך האוהלים יומם בראותם כי רבו בני השבט ההוא. ויחבאו באחת הבקעות עד בוא השמש. וימצאו שמה אשה אחת כושית ושמה זביבה, עם שני בניה הקטנים, והיא רעה את גמלי אדוניה נשיאי שבטה, ויתנפל עליה שדוד עם פרשיו ויקחו מידה את הגמלים ויגהגו אותם המדברה, ואותה ואת שני בניה הוליכו שבי. אבל קול צעקת הכושית ושני בניה בא אל אזני בני שבט חשעם ויצאו כלם לרדף אחרי שדוד וידביקוהו אצל הר מטא. ויהי כאשר ראה אותם שדוד וימהר להביא את שביו

אל אחת המערות ואת הגמלים שלח עם שני פרשים אל בני שבטו, והוא וארבעת הפרשים הנשארים אתו, עמדו על פתח המערה ויהרגו את כל הקרוב אליהם, ויהי כאשר חשך הלילה, ובני חושעם ראו כי קצרה ידם להכניע את שדוד ופרשיו וישובו אל אהליהם אבלים וחפויי ראש. ושדוד הלך להשיג את רעיו אשר הלכו עם הגמלים ויקח אתו את הכושית ושני בניה וישם פניו המדברה, וישנם כעלות השחר והם חונים בסביבות משא עם גמליהם, ויחלקו הפרשים את השלל בינם, אולם שדוד לא אבה לקחת חלקו בגמלים עמהם, ויקח בער חלקו את הכושית ותהי לו לפלגש; ויאהבה מאד וישב אתה ימים רבים. ותלד לו ז כ י ב ה בן כושי כדמותה וכצלמה, וכהולדו דרך כוכב מבני ערב וקם ישבט מבני עכם למחץ פאתי שבטי ערב ולפצוע קדקד גבורי עֲרָק [1] ופרס. הוא הוא ע נ ת ר אשר עשה לו שם עולם בגבורותיו ובמלחמותיו ואשר לשמו חרדו וירגזו כל יושבי המדבר, אשר שמעו שמעו, ויראו את גבורתו.

ג.

גבורת ענתר ואומץ לבו היו למופת לרעיו עוד בהיותו נער קטן, ומדי ראוהו בני שבטו אמר להם לבם, כי יבוא יום אשר ימשל עליהם וידו תשלוט בהם שלטת אם לא ימצאו תחבולה להבזותו בעיני הערבים למען לא יביאוהו בסודם. לכן בקשו לו תואנה להריחהו מחיק אביו ולשימו לעבד עולם לבני שבט עכם. ויהי דברם אל שדוד אביו לאמר: הן רק את הכושית זביה ושני בניה אשר היו אתה נתנו לך בחלקך בשלל בני חשעם, אולם הבנים אשר תוליד לך לא לך המה כי גם לנו חלק בהם כמוך,

---

(1 Irac בבית ארץ המשתרעת על כל אורך חוף ים הפרסי, וערק בערבית חוף.

ועתה, בנה אשר הולידה לך עבד עולם היא לשבטנו, ואין לך הצדקה לחשבהו ככנך ולהניאנו מהעבידו כחפצנו. ויהי כאשר מאן שדוד לשמוע בקולם לתת להם לעבד את יוצא חלציו, ויביאו משפטם אל זבר נשיאם. ויצו זבר להביא לפניו את הנער לתכן רוחו ולדעת משפטו. ויהי כאשר הביאו את הנער לפניו ויבוא כלב שוטה גדול, [1]) האוהלה, וישרף צביה לעיני כלם, ואיש לא ערב לו לבו לקום אליו ולהציל טרפו מבין שניו. למראה הכלב השוטה ההוא, חרה אף ענתר ויתנפל עליו ויחטף את הצביה מפיו ויחזק בשתי מלתעותיו וינזרהו לשני גזרים וישליכהו מת ארצה. וזבר ואנשיו ראו את מעשה הנער וישתוממו מאד על אומץ רוחו; ויאהבהו זבר ויחם עליו ויאמר להצילהו מידי בני שבטו, ויאמר להם: הטרם תדעו כי זרע זרע יקצר קציר ונושע עין יאכל פריהו? וישב זבר את הנער אל אביו ויביאהו אביו אל אמו כבתחלה.

והנער הלך הלוך ונדול, וכגדלו כן רבה גבורתו ואמיצלבו ויהי לאיש גבור חיל אשר לא יחת מפני כל.— אך עם היותו נחשב בעיני שדוד כאחד מבניו, בכל זאת נכתם עונו על זוהמת מחצבו ויחשבהו גם אביו לפעמים כעבד ויעבידהו עבודת פרך וישימהו לרעה צאנו ולשואב מימיו ולחושב עציו ולכל עבודתו בבית ובשדה.

ויהי מדי שובו אל אמו בערב, והביא לה בידו ציד יום יום. ויהי היום ויבוא מן השדה עיף ויגע ועל שכמו שק מנואל בדם, ויהי בבואו האהלה וישלך את השק מעליו ויתמודד על הארץ מרוב עמל ויגיעה. ותקם אמו לראות מה הביא לה בנה הפעם, ומה חרד לבה במצאה בשק אריה גזור לגזרים!

---

[1]) ולדעת אחדים מסיפרי הערבים, צביע (היענע)

ד.

ויהי היום, וענתר יושב תחת האֵלה אצל באר המים אשר לזבר נשיא עבם, והנה זקנה באה להשקות את כבשתה, והיא לא ידעה כי לזבר היה הבאר ההוא ויקם עליה רעה צאן זבר ויגרשה ולא נתנה להשקות כבשתה. כי לא לכבוד תחשב לנשיאי ערב לתת לכל אדם להשקות מבארם הפרטי והמיוחד להם, [1]) ויכטרו רחמי ענתר על הזקנה ויקם ויושיעה מיד הרועה וישק את כבשתה. ויחר אף הרעה בזקנה ויאמר להמיתה נפש. אפס כי ענתר מהר להכותו בכידונו וימיתהו. ויודע הדבר לזבר וישלח להביא לפניו את ענתר. ויבואו עבדיו אל הבאר וימצאוהו שם ויאמרו לקחתו אל אדוניהם. ויעמד ענתר נגדם ולא יכלו לו. וילחם בהם בכל כחו ויפל בהם חללים. ויהי המה נלחמים, ויבוא בן זבר, דוד ענתר, לראות מעשי עבדי אביו עם ענתר. ומה השתומם לראות עלם צעיר עומד נגד עשרים איש אחוזי חרב ומלמדי מלחמה וחוא מפיל בהם חללים! ותחזק אהבתו לענתר מהיום ההוא והלאה, ותחת לבוא לעזרת עבדי אביו, קם לעזרת ענתר ויחק מעליו את הנלחמים בו, ויחבקהו וינשקהו וישבע להיות לו לאח כל ימי חייו. ויסר חרבו מעל מתניו ויתנה לענתר. ויביאהו אחרי כן אל זבר אביו ויבקש ממנו כי יסלח לפשעו. ויסלח לו זבר ויתן לו משאת. ויצא ענתר מלפני זבר חגור חרב על מתניו וגבורי עבם לווהו הביתה. ותצאנה נשי משפחתו לקדם את פני השחור, אשר הציל עשוקה מיד עושקה, בתפים

[1]) אף כי היה דרך הערבים לוַתֵּר על ממונם ועל נכסיהם ובפרט על המים, כי היו מפקירים איתם לכל החפץ, בכל זאת נשיאיהם לא עשו כן, למען לא יהיה כעם כנשיא. ואתומיהם היו שומרים לבלי ישאב מהם איש אחר מבלי רשותם. וידוע לקוראי קדמוניות הערבים, כי בשל דבר קטן כזה לאמר: על כי הרהיב איש אחד עז בנפשו לבוא בגבול הנשיא ולהשקות את נמלו מבאריו, הסתבך הריב בינם. ותארכנה המלחמות כארבעים שנה. הן המלחמות הידועות בשם ימי־מלחמת־בסוס.

בשירים ובמחלות ותקראינה לפניו : ככה יעשה לאיש אשר יהיה מגן ומחסה לנשים !

ה.

בין המון הנשים והעלמות אשר יצאו לקראת ענתר, לא מצא ענתר עלמה יפה כעובל בת מולך אחי שדוד אביו. וכאשר נפגשו עיניו בעיניה התלהב פתאום לב ענתר, ולא יכל להסיר עיניו ממנה אף רגע. ומהיום ההוא בקש לו ענתר תמיד עת־מצוא להתראות את אהובתו ולהשתעשע עמה והיא גם היא אהבה אותו בלבה, אפס כי לא הרהיב עז בנפשו להגיד לעובל את אהבתו לה ותגדל אהבתם מיום ליום ותהי עצורה בקרבם לאש בוערת.

וענתר לא יכל לשכח את אהובתו אף רגע ושמה לא סר מפיו יומם ולילה. ובה היו כל רעיונותיו והגיונותיו. ומדי לכתו במדבר לרעות את גמלי אביו שר שירי אהבה רבים לעובל אהובתו ובאחד משיריו יאמר :

הוֹי עוֹבָל ! לוּלֵא אַהֲבָתֵךְ
לֹא מָעֲטוּ אוֹהֲבַי וְשׂוֹנְאַי לֹא רַבּוּ
מַה־מִּגֵּךְ יֲהַלֹּךְ אִם־שָׁחוֹר הִנֵּנִי
וְאִם־בְּשֵׁם־עֶבֶד עוֹלָם מְקַנְּאַי יְכַנּוּנִי ?
הֲטֶרֶם תֵּדְעִי כִּי־עַבְדֵּךְ הִנֵּנִי
וּמִיּוֹם נוֹלַדְתִּי לְשָׁרְתֵךְ קְרָאוּנִי
וְלָסוּר לְמִשְׁמַעְתֵּךְ הֵנָּה הוּבֵאתִי
וּמְאֹד צָדְקוּ כִּי־לְעֶבֶד שְׂמוּנִי !

רבות חרף ענתר נפשו למות בעד בני שבטו, רק למען מצוא חן בעיניהם, ורבות התחנן לפניהם כי ידברו על לב מולך כי יתן לו את בתו, אך כל תחנוניו היו מאפע. ומולך גם הוא לא שעה לתחנוני ענתר וידיחהו מעל פניו ויתאנה לו יום יום, ומדי בוא

אליו ענתר לדבר אדות עובל ואמר לענתר: צא והלחם לי בשבט פלוני והבא לי ראשי גבוריו ואז אתן לך את בתי לאשה. ולפעמים אמר לו לצאת למלחמה לקראת כפירים ובני שחץ, כי אמר אולי יבוא יומו ורוח לי ממנו. אפס ענתר לא נפל בידי קמיו. ובכל זאת מצא לו טולך תואנה לבלי תת לו בתו.

ויהי היום ויבוא ענתר אל שדוד אביו ויתחנן אליו כי ידבר עם אחיו אדות עובל; וינער בו אביו ויאמר לו: הוי בן נעות המדדות! איך תרהיב עז בנפשך לדבר באזני כדברים האלה? הטרם תדע כי אין לך חלק ונחלה עם בני? הלא בן אמתי אתה, והאות האורר אשר יעיד עליך כי לעבדות נולדת לא יתנני לחשבך כאחד מבני ואיך אתן בת אחי בחיקך. אז חרה לענתר מאד וַיְנַאֵץ מקחת את עובל, וישם פניו המדברה ויאמר להתבודד כל ימי חייו. ומדי לכתו בטדבר נשא קולו בבכי ויאמר:

"אך לשוא אעמל למצא חן בעיני בני משפחתי, אך לשוא "אצא להלחם נגד אויביהם, אך לריק אינע להלחם נגד גורלי "המר! אהה! בני שבטי אלה ימררו חיי ויפרשו רשת לרגלי! "מי יאמין כזאת כי הם יהיו לי לשטן בדרך, וכצפעונים ינשכו "רגלי למען אפל שדוד?—עת אלחם למענם לבן מלך ידמוני, "אך בעת שקט ושלוה, יזכרו כי כישי אנכי וקראו עלי מלא: הוי "עבד בן זביבה! אהה, לולא האהבה היוקדת בלבי כיקוד אש, "לך ולבית אביך, היכלתי להבליג על תמרורים כאלה? אך מה "אוכל לעשות ובתוך עמי אֲנִי יושבת, ולחרע לשבטי, בגללך לא "אוכלה"!

"האח עובל! תמונתך כי אחזה אשכח כל יגוני ועמלי, "וכל תלאות נפשי כאין תחשבנה לי. אך מה מאד יכאב ויראב "לבי מדי זכרי כי רק בחלום אחזה תמונתך ובהקיץ לא יתנוני "לראותה. אהה! מה אומלל הנני בלעדך! אך לא לנצח יתעטרו

"כי בני שבטך, אשר גם הוא שבטי; ועוד יבוא יום אשר בזרועותי "אחבקך, ולי תהי' לצמיתות" !

אֲהָה לוּ בַשָּׁמַיִם קוֹנַנְתְּ
כִּי־אָז אֶת־יָדִי שָׁמָּה נָטִיתִי
וְלוּ בִתְהוֹמוֹת נְשִׁיָּה מִשְׁכָּנֵךְ כּוֹנַנְתְּ
כִּי אָז לְהַעֲלוֹתֵךְ כֹּחִי כִלִּיתִי !

ויהי כאשר הרבה ענתר לבכות, ויצר לו מאד ותיעף נפשו למות, ויקרא לאמר:

הוֹי עוֹבָל ! הִנֵּה בָא הַיּוֹם לוֹ יִחָלְתִּי
יוֹם אֲשֶׁר מָוֶת מֵחַיִּים בּוֹ בָחָרְתִּי
הוֹי עוֹבָל ! שְׂאִי עָלַי קִנָּה וְהַרְבִּי בֶכִי
וְהָרִימִי קוֹלֵךְ וּדְמָעוֹת כַּמַּיִם שִׁפְכִי
אַךְ מִי יְנַחֲמֵךְ, וּבַמֶּה יְעִידוּךְ, אֻמְלָלָה ?
הֵן גַּם בְּכָל־שִׁבְטֵךְ תִּגְדַּל הַיְלָלָה !
וּמִי כָמוֹנִי אַבִּיר־לֵב וְכַבִּיר־כֹּחַ
אֲשֶׁר לֹא־נָתַן, אַף דֶּגַע, לְאוֹיְבָיו מָנוֹחַ

ויתנודד ענתר במדבר ימים אחדים; אך אהבתו העזה לעובל ותקותו כי עוד יבוא יום אשרו, עוררוהו לשוב אל בני שבטו.

ו.

וירבה ענתר להוכיח את בני שבטו ואת מולך על אכזריותם ויקשה לדבר נגדם וַיְעַוְּדֵם [1]) לפרוע בהם פרעות אם יוסיפו להקשות

---

1) כמו ועד [על משקל הכבד פַּעַל בסרוס אותיות] בערבית שהוראתו: הבטיח את פלוני הבטחות רעות לאמר: הפחיד אותו ויאיִם עליו לעשות לו רעה. וכן מובן הכתוב: חֶבְלֵי רשעים עִוְדֻנִי [תהילים קי"ט. ס"א] לאמר: חבורות (כמו חֶבֶל נביאים ש"א, י') הפחידוני ויבטיחוני לעשות לי רעה אם לא אטה מחקי תורתך, "בכל זאת "את תורתך לא שכחתי".

לבם נגדו. וירא מולך כי ימיט רעה אל ביתו אם יוסיף למרר חיי ענתר במנעו ממנו את בתו, ויאמר אל בני שבטו: דברו בלאט אל ענתר לאמר: הנה חפץ בך מולך אם רק תתן לו מהר בתו אלף נאקות [1] צִפּוֹרִיּוֹת (אַלנוּק אִלְעַצַאפִרִיַה) אשר מקומן בעֶרֶק אשר בגבול פרס. ומולך ידע כי רב הדרך מערב ארצה פרס, ויעש זאת למען הפילו בידי הפרסים ולהֵחָלֵץ ממנו. ויהי כאשר הגידו לענתר דברי מולך ויישרו בעיניו. וישם ענתר לדרך פעמיו ויקח את אחיו ומבחר פרשי עבס אתו. ואחרי ירחים מספר באו אל גבול פרס. ויבוא ענתר אל מִנְדָר מלך ערק, ואחרי אשר נלחם לו מלחמות גדולות בהפרסים, נאות מנדר לתת לו אלף גמל מגמלי הצפורים. ויבקש ממנו כי לא יעזב ארצו כי אם יביא את עובל אליו וישב בהיכלו כל ימי חייו. אפס ענתר לא נאות לו ויאמר לשוב אל ארצו.

ויהי כאשר בא ענתר אל ארצו ויביא את הגמלים אל מולך דודו. וירא מולך כי הקים ענתר את דברו ולא יכל עוד למנוע ממנו את בתו, ויתנה לו לאשה.

ז.

ויהי כראות בני שבטו, עבס, כי לא יוכלו לענתר בכל תחבולותיהם ויוסיפו למררהו ולנאצהו כי אמרו אולי יצר לו לשבת בתוכנו ועלה מעלינו ושב אל פרס ולא תשלוט ידו בנו שלטת. כי לא יכלו לראות את העבד הכושי מתגבר עליהם. אולם ענתר, נדיב הלב, הבליג על כל תמרוריהם ונאצותיהם ולא עזב אותם כי ירא פן תדבקם הרעה מהשבטים, העוינים אותם, כאשר ישמעו

---

1) נאקה בלשון משנה (שבת פרק א׳) נסל נקבה כמו נאַקה בערבית.

כי עלה מעליהם, אך בני שבטו לא תכנו את רוחו הנעלה ולא ידעו כי מחמלתו עליהם לא חפץ לעזבם, ויאמרו עליו כי שפל-נפש הוא ומוג לב על סבלו את נאצותיהם וילעיגו לו באמרם כי אך לשוא יפאר כי נפשו הטהורה מכל חלאה לא תקבל את נאצת מנאציה. אז חרה בהם אף ענתר ויקח את אשתו ואת אהלו ורכושו ומקנהו, ויבוא אל בני עומר וישב בתוכם.

ויהי כשמוע בני הזן ובני נֶשֶם כי עזב ענתר את בני שבטו, ויעלו על בני עבם למלחמה וילחמו בהם, ויבזו רכושם, וינהגו את המלקוח. וישלח קיש בן זָהֵר נשיא בני עבם בימים ההם, אל ענתר לקראהו לעזרתו. וימאן ענתר להושיעהו. ויהי כאשר הרבו בני הזן ונשם את המהומה בבני עבם ותצאנה כל נשי השבט ובנותיו אל ענתר ותתחננה לפניו כי יבוא לעזרת שבטו, וירך לב ענתר מאד ויזכר כי בני שבטו המה ואף אם מררוהו וישטמוהו, אין תפונה, כי קנאת זרים עשתה זאת. ויעל וילחם בבני הזן ונשם ויכם שוק על ירך מכה רבה עד חרטה: ואת כל אשר לקחו; השיב ענתר אל בני שבטו.

ומהיום ההוא והלאה כבדו בני עבם את ענתר גבורם וירוממוהו עליהם ויהי תפארתם כל הימים.

ומלחמה היתה תמיד בין שבט עבם ובין בני שבט תַּמים. ויהי כאשר ארכו המלחמות ויאמר ענתר לעלות על בני תמים ולשים קץ לתלאות בני שבטו. ויעל ענתר על בני תמים למלחמה. ובימים ההם היה מולך בן חביב, אחד הגבורים אנשי השם, לנשיא עליהם. ויצא מולך וכל בני שבטו לקראת ענתר והעכסים היו אתו. וילחמו מאז הבקר עד הערב. ויחזקו בני תמים על בני עבם ויניסום וירדפום, וידם אוחזת בעורף אנשי חרמם. אז עמד ענתר בפניהם ולא נתנם לדדף אחרי בני שבטו. ויתגבר עליהם ענתר ויך בהם מכה רבה עד הכניעו אותם. ויהי כראות התמים כי אפסה

כל תקוה וכי עוד מעט ונפלו כלם כעושרים אחרי הקוצר ויפנו עורף וימלטו לנפשם. וירע לטולך נבונים ונשיאם את אשר עשה ענתר לבני שבטו, ויאמר: לולא עמד העבד השחור בן הכושית הארורה הלזה (ענתר) כי עתה היתה תבוסת בני שבטו שלמה! ויהי כאשר הגידו את דבריו לענתר ויקרא לאמר:

יְחָרְפוּנִי אוֹיְבַי כִּי שָׁחַר מְשָׁחוֹר עוֹרִי
אַךְ טַחַר מְדוֹתַי יוֹסִיף אוֹר לְמָאוֹרִי
וּמַה־מְּנִי יַהֲלֹךְ אִם לְעֶבֶד יַחְשְׁבוּנִי
וַרְעִיוֹנוֹתַי עָלַי מְרוֹמֵי שַׂחַק יַהֲלֹכוּ?
הַן בַּאֲשֶׁר פָּרְשִׂי עָכָם אֶת יַחֲסִי הָרָם יְנַבְּרוּ
חַרְבִּי הַשְּׁנוּנָה וְלִמְחִי הַמָּרוּט תְּהַלָּתִי יְסַפֵּרוּ:
הַן רַק בְּחַרְבִּי וּבַחֲנִיתִי אֶל עָל עָלִיתִי
וּבָהֶן, וְלֹא בְיִחְסִי, שֵׁם־עוֹלָם לִי קָנִיתִי
אֵרֶד הַמַּעֲרָכָה וְגִבּוֹרִים אוֹתִי יְכַתֵּרוּ
כְּלָם אֲחוּזֵי חֶרֶב לְהַכְרִיעֵנִי יִתְגַּבְּרוּ
וְעֵת אָשׁוּב, אַדֶּרֶת אֲדָמָה כַּתּוֹלָע תְּכַסֵּנִי
אֲדָמָה וּמְאָדָמָה מִדָּם גִּבּוֹרִים שָׁפָכְתִּי
לוֹ מוֹשְׁלִים הֵמִיּוֹן לַמָּוֶת לְבַקֵּשׁ חָפֵצוּ
אַךְ אוֹתִי וְאֶת גְּבוּרוֹתַי לְמָשָׁל לוֹ מָצָאוּ!
וְלוֹ הָיָה לַמָּוֶת גּוּף וָגֶרֶם
כִּי עַתָּה, בְּחַרְבִּי, קִץ לְחַיָּיו שָׂמְתִּי!

ובני זביד היה עויגים את ענתר על פרעו בהם פרעות פעמים רבות, ויהי מדי שמעם כי ענתר איננו בביתו ופשטו על בני שבטו ובזזו ושללו את רכושם וישבו אל משכנותם. ובבני זביד היה איש גבור חיל, אביר לב, ואיש זרוע וישמו בן מָחֳרָב. ויהי

הוא אשר עורר תמיד את בני שבטו לעלות על בני עבם ולהתנרה בהם, ובן מחרב עקב את ענתר בכל דרכיו ויתנכל להמיתו. ויודע הדבר לענתר ויעל על בני זביד להמית אך את בן מחרב, זעום נפשו ולא מצאהו בביתו כי נמלט לנפשו בשמעו כי ענתר עולה אליו לקחת את נפשו. ויעבר ענתר בכל הערבה, ועקבות בן מחרב לא נודעו לו. ויהי הוא סובב במדבר וישמע־קול נהמת כפירים, ותפעמהו רוח גבורה ויבוא אל מגורותיהם ויהרג מהם שלשה [1] ויקרא לאמר:

בְּנֵי שַׁחַץ! רַגְזוּ מֵאֲרִי עֲרָבוֹת
אֲשֶׁר לִבּוֹ יַחְפֹּץ כָּל־הַיּוֹם קְרָבוֹת.
כּוֹאֲבִי אַחֲרֵי וּרְאִיתֶם גְּלָגֻלוֹת מְבֻקָּעוֹת
וּגְוִיּוֹת מְבֻתָּקוֹת, לְחָיוֹתוֹ שָׁדַי מַשְׁלָכוֹת
וּכְפִירֵי אֲרָיוֹת מְפַגְּרֵיהֶן יִשְׂבָּעוּ
וּלְגוּרֵיהֶם מִלְּחוּמָתוֹ טֶרֶף יָבִיאוּ!

ובכלות שירתו אל הכפירים פנה אל בן מחרב ויאמר:

הוֹי, בֶּן־מְחָרֵב! לֹא עוֹד תִּחְיֶה אַחֲרֵי בְּקַשְׁתִּיךָ
גַּם נָשֵׁיךָ בְּנָאוֹנְךָ עָלַי עוֹד תִּתְפָּאַרְנָה
וְלֹא מִשְׁפְּנוֹתֶיךָ בְּיוֹשְׁבֵיהֶם יֵשֵׁבוּ
כִּי מְעוֹנוֹת לָעוֹרֵב וְלַבְּיָה יִהְיוּ!
אַל תְּדַמֶּה בְנַפְשֶׁךָ כִּי בְיָדְךָ אֶפֶל
לָכֵן לְצוּדֵנִי אַל־נָא תִּתְאַמֵּץ
הֵן צַיִד מַיִד יִמָּלֵט [2]

---

(1) לדעת אחדים מסופרי הערבים עלה מספר הכפירים אשר המית ענתר בימי חייו לארבעים ותשעה.

(2) לדעת אחדים מסופרי הערבים כי את שני הבתים האלה אמר לאיש אחר, ושמו אבי יקטן, אשר בקש להמיתו למען קחת את אהובתו עובל לו לאשה שרם יקחה ענתר.

וְהוּא בְּרֵשֶׁת, טָמֵן לְצֵידוֹ, יִלְכֹּד

וענתר לא נח ולא שקט עד אשר מצא את אויבו וישם קץ לחייו.

ויראו הערבים כי יד ענתר הולכת וכבדה עליהם ויאספו יחד שבטים רבים, ויעלו למלחמה על בני עבס לשים קץ לחיי ענתר. ויצא ענתר לקראתם ובני שבטו אתו וילחמו בערבים ימים רבים, ותארך המלחמה מאד ושבטים רבים נאבדו כמעט על ידו. והמלחמה הזאת נודעה בשם: יום מְצוּנָע. ועליה יתפאר ענתר באחת משירותיו לאמר:

וּבְיוֹם מְצוּנָע גְּבוּרוֹת זְרוֹעַי הֲרָאֵיתִי
וּבְרֹמְחִי שׁוֹק מַלְחָמָה הֲקִימוֹתִי
נַפְשׁוֹת גִּבּוֹרִים לְסָחוֹרָה בּוֹ שַׂמְתִּי
וְסוּסִי לְסַרְסוּר מָוֶת בּוֹ הֲבֵאתִי
וְחַרְבִּי עַל שָׁדֶה קָרָב רוֹפְאָה הָיְתָה
וּלְבָל רֹאשׁ נִכְאָב, מָזוֹר לְהָבִיא הֲחִישָׁה.
הֱיֵה כְעַנְתָּר עֵת אֶל מַעֲרֹכוֹת אוֹיֵב יִקָּרְאוּהוּ
וּכְלִבּוֹ הֶחָזָק וְהָאַמִּיץ, עֵת אוֹיְבָיו יְמָרְרוּהוּ
וְאַל תִּבְחַר לְךָ מִשְׁכְּנוֹת גְּבִירִים וּרְפִידַת־מֶשִׁי
וּלְבַיִת חָרֵב וּלְמִשְׁכָּן שָׁמֵם אַל־תֶּרֶב בְּכִי
וְאַל תִּבְחַר לְךָ מָוֶת בְּפִאַת־עָרֵשׁ
וְנַעֲשֶׂיךָ וּבְנוֹתֶיךָ סְבִיבְךָ תִּתְגּוֹדָדְנָה
וּבְחַר לְךָ מִשְׁכָּן אֶל־עֵל יְרוֹמְמֶךָ
אוֹ מוּת מוֹת גִּבּוֹרִים וְכָל־פֶּה יְהַלְלֶךָ!

ובאחת משירותיו יאמר:

אֲסוֹבֵב מִדְבָּר וְצִיָּה, וְלֵיל אֹפֶל יְשׁוּפֵנִי

וַאֲשׁוֹטֵט עֲרָבָה וְאֵשׁ שֶׁמֶשׁ תְּלַהֲטֵנִי
וְלֹא אֶמְצָא לִי רֵעַ כְּמוֹ חַרְבִּי
אֲשֶׁר מִדֵּי אֶרְאֶנָּה תְּשַׁעְשְׁעֵנִי

ובשיר אחר משיריו יאמר :

וְלִי סוּס יָרִיץ בְּרָקִים בְּרוּצוּ
וּכְרַעַם וַחֲזִיז קוֹל מִצְהֲלוֹתָיו
שָׁחוֹר הוּא כְלֵיל אֹפֶל וְצַלְמָוֶת
אַךְ אוֹר יָרֵחַ מִבֵּין עֵינָיו יָהֵל
אֶפְדֵּהוּ בְנַפְשִׁי, כַּאֲשֶׁר יִפְדֵּנִי
בְּיוֹם גִּבּוֹרֵי עֲרָב בִּי יִלָּחֵמוּ !

ויבלה ענתר את כל ימיו במלחמות רבות, והיה מדי שובו אל ביתו מעל שדה קרב, ושב על סוסו הדוהר, עבגר, ורמחו טבול בדם בידו, ושר שירים להגיד לבני עמו את גבורותיו אשר עשה במלחמה. ובני שבטו לבשו את בגדיהם החמודות ויצאו לקראתו : הם ונשיהם וטפם בשירים בתפים בחלילים ובמצלצלים, וידיהם צבועות בצבע אדום אשר יקראו לו בשם "חנא" (Henné) והללו ושבחו את גבורם והביאוהו אל ביתו וברכוהו ועשו לו כֵּרה גדולה והעלו לכבודו מדורה גדולה לפרסם נצחונו בין יתר השבטים.

ח.

שנים רבות עברו ומלחמות עצומות התחוללו בהן ובכלן היה ענתר המנצח ! לכן נעבר נא על פני השנים ההן אשר עלילותיהן התאימו כמעט שנה שנה ונבוא אל קץ חיי הגבור העזוז הזה, ונספר את דברי מותו אשר נוכל לקראם בשם „שיר יגוני"

בהמלחמות הגדולות אשר נלחם ענתר נצח את אחד מאויביו הגדולים ושמו גָּזר, והוא הגבור בבני שבטו ואחד המורים הגדולים וגבור ערב אחרי ענתר. ולא חפץ ענתר להמיתו כי נכבד היה גזר בעיניו על גבורותיו, ואך למען הנקם מטנו על כל אשר הֵרַע לעשות לבני שבטו, עבס, אמר ענתר ליסרו קשה, ויעבר חרב שרופה באש על עיניו וישרפם, ואחרי כן שלחו אל ביתו בכבוד גדול, ויהי ראש בתי אבותיו כבתחלה.

אבל עם היות גזר עִוֵּר, בכל זאת לא נאבדו רגשותיו, ותאות הנקמה לא חדלה לבער בקרבו. ואף אם אור עיניו לָקח מטנו, לא החטיא המטרה בירותו חצים מאשפתו, כי יתר חושיו החזקים עזדוהו לבלי החטיאה, ותנואת בני שחץ וקול פרסותם היו לו למורי דרך לקלוע השערה ולא יחטיא. שנאתו העזה ונקמתו הקשה אשר נטר לאויבו ענתר, החזיקו לבו תמיד כי עוד יבוא יום וידו תשיג את אויבו וינקום נקמתו, ולכן התחקה תמיד על פעמי ענתר.

ויהי היום וינידו לו כי ענתר שב מָצוּר על ערי פרס אשר על חוף נהר פרת, ואתו אורחה גדולה וגמלים נושאים מכל טוב הארץ ההוא. וידע גזר כי בשוב ענתר לתימן עליו לעבר דרך ארצו. ויצלח בו כאש רוח נקמתו, ויאמר: הנה באה עת ישועתי, העת אשר יחלתי לה עשר שנים, העת אשר בה אשקיט את רוח נקמתי! ויקרא לנגיב עבדו ויאמר לו: הנה עברו עשר שנות רעה למיום לָקח מטני מאור עיני, ועוד לא לקחתי נקמתי מענתר עוכר נפשי. אבל הנה באה העת אשר בה אכבה את אש נ ק מ ת י ב ד מ ו. הנה הגידו לי עתה כי חונה הוא על יד נהר פרת, ועתה הרכיבני נא על גמל ובואה אתי ונתת לי את אֲגַנִּי והלכת עמי עד בואנו אל מחנהו, ויעש כן נגיב ויושב את אדוניו

על הגמל וגם הוא ישב על הגמל, וילכו יחדיו אל עבר נהר פרת.
ויהי אחרי שני ימים והם נוסעים בין גבעות עולם והרי עד. ויאמר
גזר לנגיב, עלה נא אל אחד ההרים הגבוהים וראה משם אם באנו
אל מחוז חפצנו או אם עוד הוא ממנו והלאה. ויעל נגיב על
פסגת ההר וירא מרחוק את מחנה ענתר חונה על יד נהר פרת
מהעבר השני, ויגד לאדונו. וירד אדונו מעל הגמל ויבוא אל חוף
הנהר וישב שם עד הערב. ויהי כבוא השמש, ויאמר גזר אל
עבדו בוא נא ונעברה את הנהר ובאנו אל מחנה ענתר בחצי
הלילה ואיש לא יכירנו. ויעברו שניהם את הנהר וגזר התחבא
בין קני הסוף ויחכה לעת מצוא. הכלבים הסובבים במחנה ענתר
הריחו כי איש זר קרב אליהם, ויחלו לנבח ולילל, וענתר אשר
ישב אז בטח באהלו עם עובל, קשין מטקוטו בשמעו את קול
נביחתם ויפן כה וכה לדעת את סבת הדבר, וישם פניו אל הסוף,
כי שמה היה נביחת הכלבים מועדת. ויהי הוא בא אל הסוף,
ואויבו אשר ארב לו במסתרים, שמע את קול פעמיו ויקלע לירות
עליו וירה עליו חץ מרעל ויעבר בין צלעיו. ויצעק ענתר
צעקה גדולה ולקולו התחלחל גזר ויתעלף ויפל כמת ארצה
ולא האמין עוד בחיים כי חשב אשר לא קלע אל המטרה וחצו
לא חדר בלב אויבו. לקול צעקת ענתר יצאו כל גבוריו ויבקשו
בחשכת הלילה את האויב המסתתר וימצאו את גזר נופל מת
ארצה ואשפה מלאה חצים בצדו. ויביאוהו אל אהל ענתר להכירהו
לאור האבוקה. ויהי אך ראהו ענתר ויכיר את אויבו הנצחי ויצעק
ענתר צעקה גדולה ומרה: אהה, אבדתי! הנה בא קצי! כי ידוע
ידע אשר אם חצי א ו י ב י ז ה נחתו בו לא יוכל עוד להציל
נפשו מרדת שחת כי כלי תפונה היו מרעלים, ואין תקומה לו
מיד אויבו. עובל התחלחלה לקול הקריאה הזאת ותילל ותעורר
זעקת שבר על מות גבורה ומגינה, ותבך בקול גדול, ותפחד פן

ישמעו אויביהם כי מת ענתר ועלו אליה והתנפלו עליה בדרך והתעללו בה. אך ענתר לא יכל לשטוע את קול בכית, ויאמר לה: מהרי לכשי את שריוני וחגרי חרבי על מתניך ואת צניפי (כפיה בערבית) ואת פתילי (עגאל) שימי על ראשך ורמחי קחי בידך ורכבי על סוסתי ואותי שימי במרכב אשר ישבת בו את. רק חזקי ואמצי ואל תיראי ואל תערצי בדרך כי כל רואיך יחשב כי ענתר את וירא לגשת אליך, והנה אחי גם הוא הולך אתך והוא יגן עליך בעתות צרה עד בואך אל בני שבטנו, והיה בבואך שם ואנכי מַתֵּי בדרך וקברתני בקברות אבותי והיה זה חסדך האחרון אשר תעשי עמי. ותעש כן עובל, ותלבש מַדָּיו ותשם חרבו על מתניה ותרכב על סוסתו, עבנר, והרמח בידה, ואת ענתר שמה במרכבה כאשר ציוה אותה. ותלך לדרכה היא וכל האירחה אשר אתה.

ויהי המה בדרך ויפגשו אורחת ערבים מאויבי ענתר. ויה' בראות אותם הערבים ויכירו את עבנר סוסת ענתר ואת רמחו ואת שריונו ויכירו גם את מרכב עובל אשר ידעוהו מזמן רב כי ראוהו תמיד במסעי ענתר עם עובל, ויראו לנפשם מנשת. ויט, מן הדרך כי אמרו אל נא יפגשנו זה כדוב שכול, ולא תהיה לנו סלטה מידו.

ובאורחה ההיא היה איש זקן והוא נשיא שבטם והוא איש נבון וחרוץ ויסתכל באיש הרוכב על עבנר, ויאמר: אינני רואה הפעם את הגבור השחור, רם הקומה ועב הבשר, ורחב הכתפים אשר רכב תמיד על הסוסה הזאת. כי לא ברכוב ענתר ירכב הרוכב הזה, איה איפה עזוזו ואמץ לבו, ואיה איפה הוד גבורת הרוכב. בישבו על הסוסה כעל מכון נאמן, כאשר הסכננו לראות בענתר. חי נפשי; כי לא ענתר הוא הרוכב על הסוסה, הערבים אשר היו אתו החלו להאמין בדברי נשיאם. אבל כאשר

הביטו בפני הרוכב פרחה רוחם, ויפסחו על שתי הסעיפים אם נכונים.דברי הזקן או לא. וירבה הזקן להוכיח להם באותות ויזכירם את מראה רכיבת ענתר, ויאמץ לבם ויחזקם ללכת אחרי אורחת ענתר ולהתנפל עליה פתאום. וישמעו בקולו ויחלו ללכת לאט לאט אחרי האורחה, כי עוד חרד לבם פן יחטא הזקן בחשערתו.

ויהי בהחלם ללכת ותחזק השערת הזקן בעיניו, ויאמר לאנשיו : אחי, לבי ינבא לי כי ענתר חולה הוא או מת, והוא שוכב במרכב עובל, ורוכב הסוסה הוא אמנם עובל, אשר לבשה בגדי אשה ותקח אזניו בידיה למען ייראו לגשת אליה, כי כל רואיה יאמרו לה כי ענתר היא. וזאת היתה, בלי תפונה, עצת ענתר למען לא תאנה לה רעה עד בואה בטח אל שבט עבס, והערבים האמינו בדבריו ויוסיפו להתאמץ ולהתחזק וירדפו אחרי אורחות ענתר. קול נחרת סוסיהם ושעטתם הגיע אל אזני עובל ותסב פניה; ויתר לבה ממקומו בראותה כי הערבים מדביקים אותה. ותקרא : ערבים עליך ענתר ! אך מדי קראה את הקריאה הזאת והמסוה נפל מעל פניה — ויראו זאת הערבים ויראו את עור פני עובל הלבנים כשלג; ויקראו : האח השחור איננו ! ותתאמת אצלם השערת הזקן. וידהירו את סוסיהם להשיג את אורחת ענתר. ענתר אשר שכב במרכב באין אונים ומרגע לרגע חכה עת מותו, התרגש במאד מאד בשמעו כי אורחת ערבים תעיז לרדוף אהריו, ויוציא את ראשו מחלון מרכבו ויצעק צעקה גדולה : הוי למלחמה (הַיַא עַלַי אלְעַוארַה) כדרכו לצעוק במלחמה. וירד ממרכבו וילבש מדיו ויעל על סוסתו, ואת עובל הושיב במרכבה. כשמוע הערבים את זעקת ענתר חרדו וירגזו ולבם נתר ממקומו. סוסיהם עמדו מלכת ורגליהם חלו ורעדו. ויאמרו בלבם אין זאת כי אם מתאנה הוא לנו. ויסתר ממנו למען ראות מי זה יעיז לרדוף אחרי עובל. ויאמרו לשוב לדרכם. אך הזקן אמץ אותם

בדבריו, ויאמר להם: אל תחפזו לנוס, עמדו וגראה איך יפול דבר. רכים מההולכים אתו לא אבו לשמוע בקולו וישובו על עקבותם, ורק שלשים בחור מגבורי החיל נותרו אתו והם משתאים ומחרישים לדעת מה יעשה ענתר. ענתר הוסיף ללכת כדרכו והם התנהלו לאטם מאחוריו. אך מרגע לרגע חרד לבם ויאמרו לעצור את הזקן, ולטלט נפשם מזעם הגבור ומאפו העז, אפס הזקן לא נתנם לשוב ויאמץ לבם באומרו להם: אם האמן לא תאמינו לי, אל נא תבהלו לעבר מזה. שבו פה ומחר נראה מה יהיה; וישמעו לעצתו. ויעמדו תחתם רוכבים על סוסיהם ואזניהם בידיהם ויהיו מוכנים ומזומנים לקבל את פני האויב עת ישוב אליהם. וענתר ואורחתו הוסיפו לעשות דרכם עד אשר באו אל מבוא הרים. ויעמד ענתר במעבר, ואת כל אורחתו העביר לפניו ויחכה שם עד עברה. ויעזבהו כחו ולא עצר כח ללכת לדרכו. עיף וינע ישב ענתר על סוסתו ורמחו בידו. וכראותו כי נוטה הוא לנפול, וינאץ רמחו בארץ וישען עליו כאשר יעשו הגבורים בעמדם להנפש ולשאף מעט רוח בהיותם על שדה קרב.

האורחה עשתה דרכה הלאה, וענתר עודנו עומד במקומו, הזקן ראה זאת ויאמר לבני סיעתו: הלא תראו כי כנים דברי, ראו איך עומד שם ענתר, יושב על הסוסה והוא נשען על רמחו ופניו חורו כמת. אולם חכו נא עד צאת השמש וראיתם איך יקום דברי. השמש יצאה על פני הארץ והערבים ראו את ענתר מרחוק והנהו עיף ופניו נפלו, אך בכל זאת לא ערב לבם לגשת אליו, ויאמרו: אך אורב הוא לנו עד אשר נעבר דרכו והתנפל עלינו פתאום. ויענם הזקן: הלא תדעו את ענתר ואת אמץ לבו, השמעתם מימיכם כי חכה על אויביו עד בואם אליו? האם לא קדם הוא את פניהם מדי ראותו אותם מרחוק? אין זאת כי אם כחו עזבו, ורק למען החרידנו עשה זאת בערמה ויעמד במעבר

כל הלילה עד עבור כל אורחתו ועד בואם בשלום אל שבטו, וערמתו זאת עמדה לו להציל את עובל מידכם. ועתה שמעו נא לעצתי ונבואה שמה והפשטנוהו ולקחנו שריונו ואזניו וסוסתו ואותו נעזב שמה עד מותו וקברנוהו והלכנו לנו, אך הערבים לא הרהיבו עז בנפשם לקרב אל הגבור הענק הזה אשר לשמו חרדה כל הארץ. כראות הזקן את מבוכת מרעיו, אמר להראות להם את אמתת דבריו, וירד מעל סוסו האביר ויאדירהו אל מול פני ענתר. הסוס הדוהר נהרף כחץ מקשת וירץ בטרוצה אחת ויבא עד מקום ענתר. עבגר, סוסת ענתר, בשמעה את קול נחרת הסוס קפצה ממקומה כדרכה ותקדם את פני הסוס להלחם בו. ומדי קפצה ממקומה נפל ענתר מת ארצה. וישמעו הערבים את שאון נפילתו ואת קול צלצול שריונו ואזניו בנפלם בהמולה גדולה מעל גב הסוסה, וישמחו מאד וימהרו לבא אליו. ויתפלאו לראות את האיש אשר לא נתן מנוחה לכל הערבים מקצה הארץ ועד קצהו, ואשר לשמו חרדו גבורים, ולראותו אחזתם רעדה ופחת — נוסף לרגלם ארצה מת! עינם לא שבעה מראות את גוו האיתן ואת אבריו אשר היו כמטילי ברזל. ואת ידיו העצומות אשר חללים רבים ועצומים הפילו. ויקחו מעליו את שריונו וכליו ורמחו למען הביאם אל בני שבטם להראות להם נצחונם, כי כן היו הערבים לובשים שריוני הגבורים המנוצחים תחת ידיהם, להתפאר בהם ולהתנוסס בגבורתם ובעצם כחם. אבל את עבגר סוסת ענתר לא יכלו לקחת ואך לשוא יגעו נפשם, כי כאשר הרגישה עבגר כי מת רוכבה, ידעה אשר לא יהיה לה עוד רוכב כענתר ותמלט לנפשה ועקבותיה לא נודעו.

הזקן קבר את גוית ענתר הגבור אה באדמה, ויבך בכי תמרורים ויקונן את הקנה הזאת:

"איך כנפול אחד הגבלים נפלת ענתר, גבור ערב, מחריד

"גבורים תמרעיש לבות אבירים! הבמות אחד האדם תמות
"פה לברך מבלי מקוננות אשר תקוננה לך על גבורותיך
"ועל נדיבות לבך ועל חסותך והגנתך על בני שבטך
"כל ימי חייך, אתה אשר הצלת בני שבטך בחייך
"הצלתם גם במותך בנויתך הכבדה והנוראה, 1) אבל גם
"אם מַתָּ, זכרך לא יסוף מקרבנו ושמך אשר עשית
"לך באלפי גבורותיך לא ישכח מעל לשוננו וחרות יהיה
"על לוח לבנו ולב בנינו ובני בנינו עד עולם".
ועתה נפשך בצל האלהים תחסה, ושל אורות ישקה קברך
והרשיב את עפרך והיתה אדמתך זאת, אשר בה נקברו
ונצפנו כל כחות גבורותיך, — רטובה ופוריה כל הימים
והוציאה פרחים אשר יזכירו לבאים אחרינו את זכרך
"לנצח"!

אלה המה דברי ימי גבור ערב, אלה המה מעשי האיש הנעלה בעמו אשר עשה לו שם עולם בגבורותיו. זה הוא האיש אשר בו נאספו כל המעלות אשר תשאף להן נפש הערבי, והוא היה גם אחד מגדולי המשוררים בשירי חמוש וגבורה, ושיריו לא נופלים המה משירי ענקי העטים הקדמונים: הומיר, וירגיל וטאסס וכיוצא בהם, אשר השאירו לנו רק אותותיהם ואמנם מפעלותיהם לא ידענום. זה הוא האיש אשר לא יסוף זכרו עד היום הזה מפי הערבים למן בגדאד ועד קצה ארץ תימן. ואורחת המדבר בישבה לנוח, תספר אך גבורותיו ונפלאותיו.

ירושלם בירח שבט התרנ"ו.

---

1) ר"ל כי ענתר הציל מידו את בני אוחתו בעמדו כמעבר רב עד עברו לפניו כלם.

שמות הכפרים והחורבות אשר במחוז חברון:

מספר יושביהם ומרחקם ממנה לכל רוח [1].

לצד מערב

		דקים	שעו׳
תפוח [2]	461	30	1
אדנא (אמתא)	575	30	3
דורא	3534		2
דֻוַאֲיְמה	1586		5
קֻבַיְבָה	284		7
בית כאחל	155	30	1
תרקומיָה	599		3
בית אילה [3]	682		3
ג׳מרורה	(?)		4
סנאברה	(?)	30	4
דיר נחאס	395		5
בית גוברין [4]	1488		5
אם בורג׳	(?)		5
בדתה (חדתא)	243		6
ברכוסיה	169		7
זיתא	51		7
רענא	92		6
זכרין	519		6
דיר אלדבאן	224		6
עג׳ור	1302		6
תל אלצאפי	658		7

לצד צפון

		דקים	שעו׳
נובא	486		3
חאראס	449		3
צוריף	1068		3
בית אומר	527	30	2
וַאד אל צור	(?)		4
זכריא	615		6
בית נתיף	705		5
ג׳ראש	102		6
דיר־אבאן	895		6
ג׳בעה	74		3
ספלא	40	30	5
חִרְבַת אִלְאַסַד	27		6
עקור	120		7
כסלא [5]	196		7
נחאלן	165	30	3
בית אעטאב	514	30	5
דיר אלהַוַא	155		6
דִיר אִלשַׁיְח	126		7
עלאר	216		4
וַאד פוֹכְוִיָה	67	30	4
חוסאן	228		4

לצד צפון

		רקי' שעות
ראס אבו עמאר	250	7

מזרחית צפונית

בית פי	537	3

לצד מזרח

חלחול [4]	1337	1 30
שיוח [5]	484	2 15
סעיר	845	2 30
בני נעים	855	2

דרומית מזרחית

		רקי' שעות
יַטָא	1327	2 30

לצד מזרח

מיצפרה	159	5

לצד דרום

אלסמוע [5]	654	4
דאהריה	1067	5

בס"ה עלה מספר כל תושבי הכפרים	27407
תושבי חברון	13038
בס"ה	40435

*) הלוח הזה נערך עפ"י הסטירות ההדשות אשר עשתה ממשלת המקום, והגיע לידנו מאת ה' מלכיאל מאני חבר בית מועצת המשפטים בעיר הואת.

1) יהושע ט"ו ל"ד.

2) אולי הוא במקום העיר "בתול" הנזכרת ביהושע י"ט ד'.

3) הכפר הזה עומד אם במקום העיר "כסיל" יהושע ט"ו ל' או במקום "כסלון" יהושע ט"ו י', אשר שניהם היו בנבול יהודה.

4) יהושע ט"ו נ"ח.

5) אולי הוא במקום העיר שוכה יהושע ט"ו מ"ו

6) אולי הוא במקום העיר יתיר יהושע ט"ו מ"ו

7) אולי הוא "אשתמה" יהושע ט"ו מ"ו, או "אשתמוע יהושע כ"א י"ד.

החפצים אשר יצאו ונכנסו דרך חוף יפו

בשנת 1895 (תרנ"ה תרנ"ו) [1]

היוצאים

שמות החפצים	המחיר בפראנק	הארצות
בצים	40000	צרפת ובריטניא
עורות עזים ושאר עורי	27500	" " אשכנז
דבש	10000	לכל הארצות
חפצי ירושלם	375000	"
תורמוס	100000	בריטניא צרפת ואיטליא
מחצלאות	25000	מצרים ותונרמא
שמן זית	50000	" צרפת ובריטניא
תפוחי זהב ולמונים	1500000	תונרמא אשכנז " רוסיא
בלויי סחבות ועצמות	50000	בריטניא
שומשמין	750000	" צרפת ותונרמא
בורית	555000	מצרים "
פרות וירקות	225000	" "
יין	125000	" " אשכנז
צמר	15000	בריטניא ואמעריקא
דברים שונים	125000	לכל הארצות
ס"ה	4472500	

[1] הרשימה המסורטת הואת ערוכה ע"פ מספרי בית מקודת המכס אשר ביפו והגיעה לידינו מאת ציר ארצות הבריה אשר בירושלם.

הנכנסים

שמות החפצים	הכמות	המחיר בפר'	הארצות
גרות ופאראפין		60000	אוסטריא, צרפת אשכנז ובלגיא
פחמים	5000 שון [1]	200000	בריטניא " " "
נחושת ומתכות		45000	" " " "
קָוֶה	3500 שקים	525000	ערב " "
סמי מרפא		200000	בריטניא " " הודו
דגים מלוחים		175000	מצרים רוסיא והולאנד
קמח	10000 שקי	300000	תונרמא " ואוסטריא
כלי בית		55000	צרפת אשכנז "
כלי זכוכית ופורצילאן		150000	" " " בלגיא
מיני מזון		50000	" " " הודו
כלי אומנות מתכות		100000	" " " בריטניא
עורות שאינם מעובדים		75000	הודו מצרים
אינדיגא ושאר צבעים		125000	" אוסטריא ואשכנז
ברזל	3000 טון	405000	בלגיא בריטניא רוסיא
עור מעובד		75000	תונרמא צרפת ואשכנז
מכונות תפירה		5000	"
מכונות הקיטור		10000	בריטניא
עצי גפרית		40000	איטליא אשכנז
גולמי כנד מצמר גפן			
צמר ומשי		1750000	" בריטניא צרפת " תונרמצר
סדף (קליפת המרגליו)		35000	ערב " "
אגוזים ואפוסתקים		45000	" "

[1] השון הוא 1000 קילוגראם או 2000 פונט.

הנכנסים

שמות החפצים	הכמות	המחיר בפרי	הארצות
נייר כתיבה וסיגאר		175000	אוסטר׳ צרפת אשכנז איטאליא
שמן אדמה		210000	רוסיא
תפוחי אדמה		240000	צרפת תונרמא ואוסטריא
ארז		560000	הודו ערב איטליא מצרים
מלח		125000	תונרמא
סדה (מינים שונים)		100000	מצרים בריטניא בלגיא
סוכר		525000	אוסטריא מצרים צרפת
טהע		25000	בריטניה אשכנז הודו
רעפים ולבנים		200000	צרפת איטליא
טומבאק		125000	פרס
יין ויין שרף מתוק		150000	אוסטריא צרפת קפרום
עצי בנין		450000	" רומניא תונרמא
צמר שזור		27500	בריטניא אשכנז
דברים שונים		250000	מכל הארצות
ס״ה		7371500	

שִׁירָה חֲדָשָׁה.[1]

עִתִּים חֲדָשׁוֹת, צִפָּרִים חֲדָשׁוֹת, שִׁירוֹת חֲדָשׁוֹת.

א.

לֵיל חֹשֶׁךְ סְעָרָה
כְּבָר פָּנָה לָלֶכֶת,
צְלָלָיו נוֹס יָנוּסוּ
מִנֹּגַה אוֹר יוֹם ;
חַכְלִילָה, בָּרָה,
הַשֶּׁמֶשׁ מֹלֶכֶת...
קוּמוּ, אַחַי, חוּשׁוּ
לַעֲבוֹדַת הַלְּאֹם !

ב.

אִישׁ אָחִיו נַעֲזֹר
הָנִיעַ קָדִימָה
לְמַטָּרָה נִשְׂגָּבָה
אֶת—עֲבוֹדָתֵנוּ !
שְׁמֵי חֹפֶשׁ וּדְרוֹר,
מוֹלֶדֶת נְעִימָה,
בַּתֵּבֵל הָרְחָבָה
יִמְצָא עַמֵּנוּ !

ג.

יְעָרוֹת מָה רַעֲנַנִּים...
כָּרִים נִרְחָבִים...
הָאִכָּר יָשׂוּחַ
יַחֲרֹשׁ לוֹ שָׂדֵהוּ !
נִמְשָׁכִים שַׁאֲנַנִּים
שִׁירִים נִשְׂגָּבִים,
עַל כַּנְפֵי הָרוּחַ
הָלְאָה יִנָּשֵׂאוּ!

ד.

הַתּוֹלָדָה מָה אוֹרָה...
אוֹצְרוֹת בָּר קְבוּצִים...
שִׁירֵי חֹפֶשׁ שָׁם
בָּרוּחַ יָרִיעוּ.
קוּמוּ לַקּוֹל הַקּוֹרֵא,
גִּבּוֹרִים חֲלוּצִים,
אֶת—עֲבוֹדַת הָעָם
קָדִימָה הָנִיעוּ !

[1] העתקה מהשיר Новыя пѣсни בירהון "וסחוד" היוצא בפט"ב [חברת 4. 1893], ע"י המשורר בעל הכשרון, אחד הפועלים בא"י שחותמו "ב ר נ ש". מתקן ומנקד ונמסר לדפוס ע"י א. ל. ה ו ר ב י ץ. מספר התנועות בכל השורות המקבילות בכל בית, מכון.

תולדות הרב הגאון דורש לציון וכו'

כמוהר"ר צבי הירש קאלישר זצ"ל.

תולדות הגאון הזה אשר הננו נותנים לפני קוראינו, לא כתור תולדות גאון וחכם פרטי, כי אם כתור תולדות איש מחלל והוגה רעיון נכבד ונעלה, ערכניה.-- רעיון אשר בימינו כמעט לשוא עמל ויגע לפרסמו ולכארו בקהל. כי מפאת רום ערכו ומרחק מקום פעולתו, לא הכינו אז רבים וכן שלמים את נחיצתו ותועלתו, וגם לא האמינו באפשרות הוצאתו לפעולה. ורק כחמש ועשרים שנה אחרי כן (וכעשר שנים אחרי מות מחוללו) נהיה הרעיון הזה לקנין העם כלו, וכל איש לא יפון עוד בתועלתו ונחיצתו. — תולדות איש כזה כוללת ואוצרת בקרבה פרקים וחוליות מקורות ראשית השתלשלות הישוב, ותועלת מישנה אצורה בה: א) התועלת הידועה הבאה מידיעת תולדות ופעולות גדולי עמנו אשר עשו למו שם עולם בתורתם, חכמתם וצדקתם. ב) הזכרונות והידיעות אשר יתוספו לנו על ידה בקורות ישוב ארץ אבותינו וביחוד בראשית השתלשלותו אשר רבם כבר נשכחו או ישכחו מכותבי קורותיו. — ולכן גם אנחנו לא שמנו לבנו לאסוף את כל הפרטים הנוגעים בחיי הפרט של נושא המאמר הזה, כי אם לאסוף את כל פרטי השתדלותו ופעולותיו בדבר רעיון ישוב הארץ. ולתכלית זאת בקשנו בהודעה גלוי בהלוח א"י שנה א' מאת כל איש אשר נמצא בידו מכתבים מהגאון הזה כי יגיע אלינו את גופי הכתבים

או העתקותיהם. אולם לראבן לבבנו נפוצים מרבית מפתניו בידי אנשים מעולם המסחר אשר בטח לא קראו את בקשתנו, ונאלץ להסתפק בהמעט אשר השיגו ידינו ולהעריך על פיהם את תולדתו. אולם נכונים הננו להוסיף בהכרכים הבאים את כל הידיעות[1] והזכרונות אשר יגיע אלינו מפעולות והתעוררות הגאון הזה בדבר רעיון הישוב.

הרצ"ה קאלישר נולד ביום הרביעי לירח ניסן שנת תקנ"ה בעיר ליסא אשר באשכנז. הוא הי' חושר מנזע גאוני ונדולי ישראל הנודעים, ה"ה: הרב מהר"ל מפראג והרב ר' מרדכי יפה בעל הלבוש ז"ל[2]. עוד בימי עלומיו למד תורה ויצטיים על ידי הגאונים הגדולים, הרב ר' יעקב מליסא והרב ר' עקיבא איגר מפאזען ז"ל, ונוסף על כשרונותיו הנעלים: שכל חד, רעיון ישר וכח זכרון נפלא, אשר חננו ד', הי' עוד שקדן גדול, וישם לילות כימים להגות בתורת אל ח', ולא ארכו הימים ויצא לו שם כשם אחד הרבנים הגדולים אשר בארץ.

קהלות רבות בארץ אשכנז אבו לתת את משרת הרבנות על שכמו, אולם הוא לא אבה לעשות את תורתו קרדום לחפור בה, ולכן התישב בעיר טהארן יען מולדת אשתו הרבנית. ויכהן בה כל ימי חייו בכהונת הרבנות מבלי כל שכר, ויתפרנס מבית המסחר אשר נהלה אשתו הרבנית. והוא הקדיש את כל ימיו לתורה ותושיה, לצדקה וחסד, ובאחרונה לדבר ישוב ארץ אבותינו, כי

1) מה נשנה בקשתנו לפני כל רבינו הבמינו עשירינו וכו' אשר בידם נמצאים מכתבים מהנאון הזה הנוגעים לישוב ארה"ק ובייחוד את אלה מחובבי ציון באשכנז, אשר עבדו עמו יחד ביסוד הכרות ל"ישוב ארץ ישראל", כי יואילו בשובם לשלח לנו אם את נוסחי המכתבים (ואנחנו נשיבם לידם אחרי אשר נעתיקם) או העתקותיהם למען נשלים על ידם את האבנים החסרות בבנין קורות ישוב הארץ.

2) ממכת בו בראש ספר "ארזי אל" להרה"ג רדש"א.

מלבד הצטינותו ברוחב שכלו ובקיאותו בתורה"ק, הצטיין עוד רבנואזה במדות ותכונות נעלות. הוא הי' "בעל לב טוב ונפש רחבה, אוהב הבריות ומקרבן לתורה, מקדים בשלום כל אדם וצנוע במעשיו". [1] ועד יומו האחרון הי' תמיד מעוז ומחסה לכל איש צר ומצוק בהונו ואונו, וכל איש מצא אצלו את אשר בקש, וביחוד השתדל להטיב ולעזר לאחינו פליטי רוסיא אשר גלי הזמן הבוגד דחפום ארצה אשכנז. ביטין צדקו קרבם ובעצתו נהלם למען יוכלו להגיע למטרתם.

וכאשר מלא כרסו במעדני הלכות התלמוד ונושאי כליו, נכנס לטייל בפרדס הפילוסופיא של חבמי עמנו, ובשום לב הגה בהם, ויטעם גם מפרי עץ הדעת של הפילוסופיא החדשה, ואחרי אשר ברום וכתשם עם"י עקרי דתנו ואמונתנו; חבר בעצמו שטה פילוסופיא־דתית משוכללת אשר מצאה חן בעיני כל. וגם החכם הנודע דר' יוליום פירסט הלל אותה בעתונו "דער אריענט". גם את שפתנו הקדושה ודקדוקה למד על בוריה עד כי כתב בה צחות כאחד המליצים. ותהי' לאל ידו לכתא בה את כל הגיוני המחקר היותר נשגבים בסגנון קל ונעים המושך את הלב.

והנה כל המעלות הנעלות והמדות המצוינות אשר הזכרנו, נמצאים אצל רבים מרבנינו ונאונינו. אולם עוד סגולה אחת נעלה ונשגבה קנגה בלב הגאון הזה אשר בעבורה ראוי כי שמו "יכתב באותיות זהב בתולדות ישראל". — ואשר בעבורה יחדנו פרק מיוחד לספור תולדותיו בספרינו זה — היא התעוררותו ועמלו בעד רעיון ישוב ארץ אבותינו, הוא היה (כמעט) הראשון אשר החל להעיר ולעורר את רעיון הישוב בקרב בני עמנו, כי ברוחב בינתו ובגדל בקיאותו בספרי חכמי וחוקרי עמנו ראה ויוכח כי הגאולה העתידה תהי' גם היא בדרך הטבע כהגאולה שקדמה לה.

1) לשון אחד הסופרים מעיר מושבו בהמגיד שנת תרכ"ה.

ולביאתה דרוש »אתערותא דלתתא«, לאמר התעוררות מצדנו, כן בדבר ישוב נשמות ארץ קדשנו וכן בדבר הקרבת קרבנות על הר בית ה', ומאשר כי הענין הראשון לא הי' עוד אפשר להעלות על לב, מפני לא־הבטחון של הגוף והרכוש לאלה אשר יתישבו רחוק מהערים הגדולות; לכן עלה על לבבו להנהיג את הענין השני הוא דבר הקרבת קרבנות בהר בית ה' גם בטרם הבנות הבית, כמובן אחרי השגת רשיון מפורש להדבר הזה מאת השולטן יר"ה, ויציע את רעיונו זה לפני רבו הרב הגאון וכו' כמוהר"ר איגר ז"ל, ויבקש ממנו הסכמתו להדבר הזה, אך הוא דחה בראשונה את הצעת תלמידו בראיות מראשוני הפוסקים ומבאריהם כי לא נוכל לטלאות את החפץ הזה, מאשר כי אין לנו בזמן הזה כהנים מיוחסים, ומהעדר ידיעה בצבע התכלת וארגמן הדרושים בבגדי כהונה, ומקוצר ידיעתנו במדת האמה והטפח הדרושים לבנין המזבח. אולם לב הצבי ישראל זה הי' כלב הארי בכל דבר הנוגע להוצאת רעיון גדול ונכבד לטובת הכלל, ולכן לא נסג אחור מרעיונו זה ובכחו הגדול ללחם במלחמתו של תורה, שב להפוך ולדון בדברי רבו, ולהראות לו כי כל הטענות הנזכרות אינן מעכבות. והטו"ט להלכה הזה ארך ביניהם כשש שנים, ובאחרונה הודיע הרב הגאון מהרעק"א כי הוא שלח את שאלתו והצעתו זאת לידי חתנו הגאון הנודע ר' משה סופר ז"ל. והוא הסכים בעצם הרעיון לדעת המציע. כי עפ"י דין תורה"ק, נוכל להקריב קרבנות גם בזמן הזה אעפ"י שאין בית, אך בפרטיו הסכים עמו רק להקרבת הפסח, לא לשאר קרבנות צבור, מהטעם כי הם צריכים לבוא משקלי כל ישראל, וזאת לא נוכל להשיג כשום אופן בימינו אלה, בעת אשר אחינו מפוזרים ומפורדים בכל קצוי תבל. אולם הוא העיר בצדק כי המו"ט הזה ישאר רק להלכה ולא למעשה, כי כאשר נודע לו מיושבי ארה"ק

קדוש ונכבד המקום הזה מאד בעיני תושבי הארץ וכשום אופן לא תרשה הממשלה להיהודים להקריב בו קרבנותיהם.— ובהדבר הזה צדק הגאון הנז' במאד. כי בעת ההיא (עד שנת תרט"ז) לא היו הרשות לשום איש בן דת אחרת אף לדרוך מסף שער מקום המקדש והלאה. הרצ"ה קאלישר ראה, כי באמת צדקו דברי הגאון בעל חתם סופר, ולכן לא חשב עוד מחשבות בהוצאת הדבר הזה לפעולות, ורק ברוח הרעיון הזה, לאמר, אם מיתר הדבר עפ"י תורה"ק, הוסיף עוד לפלפל, ובראיות נוצחות דחה גם את חלק הסתר שבתשובת הרט"ס, אחרי אשר גם בימי הבית השני כאשר בא עזרא עם שבי הגלה ירושלימה הי' אז רק חלק קטן מכל ישראל, ובכ"ז הקריבו גם כל קרבנות הצבור יען כי אלה אשר היו בארץ ישראל נחשבו כשלוחים לכל ישראל וזכין לאדם שלא בפניו, ואת תשובתו זאת שלח לרבו הרעק"א אשר על ידו הגיע אליו תשובת הגרט"ס. אך במשך העת הזאת חלה הגרעק"א את חליו ואחרי זמן מה עלה לאור באור החיים בטרם עלה בידו לברר את השאלה הזאת. והגרצה"ק לא חדל מלפלפל בנידון זה עם גאוני ארץ אשכנז, ולאסוף ראיות והוכחות להתר הקרבת הקרבנות לטעם תכתב זאת לדור אחרון, עת ינתן אולי הרשיון לבני ישראל לבנות מזבח ולהקריב קרבנות. ואחרי פלפולים ארוכים הסכים עמו הגאון מוהר"א גוטמאכער ועוד גאונים אחרים אשר מתחלה התנגדו לו.

בשנת תר"נ חשף בפעם הראשונה את זרוע עוזו בשדי ההלכה ויוציא לאור את ספרו "אבן בחן",[1] הכולל באורים וחדושים על סימן ס"ט מש"ע חושן המשפט בסור דוגמה מחבורו הגדול "מאזנים למשפט" הכולל באור רחב ופסקי דינים מחודשים על

[1] "אבן בחן" באור על ש"ע ח"מ סי' ס"ט. לדוגמא מספרו "מאזנים למשפט" על ש"ע ח"מ קראשאשין תר"ג.

„חשן המשפט". אך מסיבות שונות לא עלה בידו להוציא לאור את ספרו הגדול מיד אחרי צאת הדוגמא ממנו. ורק אחרי עבור שתים עשרה שנה בשנת תרט"ו [1]) נדפסו שני חלקים ממנו והחלק השלישי עודנו בכתובים בידי בנו הרב וכו' כמוהרי"ל קאלישר בטהארן. [2]) כי עד יומו האחרון עסק בהשלמתו ועריכתו. ומעת צאת ספרו זה לאור עולם יצא שמו לתהלה בין גדולי רבני ארץ אשכנז, ורבים מרבניה מקרוב ומרחוק פנו אליו בשאלותיהם בדת והלכה. והוא לא איחר להשיב לכל אחד על שאלתו כפי רוח בינתו ושקול דעתו.

בזמן קצר אחרי צאת לאור ספרו „אבן בחן" (תר"ג) הוציא לאור את ספרו „אמונה ישרה" [3]) חלק ראשון יחד עם באור חדש על ספר קהלת ואיוב המכלכל מחקר עיוני בדת ואמונה הבנוי על אדני תוצאת חקירת חוקרי וחכמי עמנו הקדמונים. וספרו זה האוצר בו רעיונות נשגבים וכתוב בסגנון קל, נתפשט מאד בתפוצות ישראל אשר ברוסיא ופולין, וישיב את נפשות הצמאים לרוות צמאונם בבאורים הגיונים המתקבלים על לב.

ומלבד הספרים אשר חבר והוציא לאור, כתב כפעם בפעם

1] „מאזנים למשפט". ו"משנה אחדונה" על חושן המשפט כרך א' וב' והוא באור רחב על כל דין ודין מני חוק ומשפט בדת תורתנו הקדושה לברר וללבן דברי ראשונים ואחרונים לאמתה של תורה וגם פסקי דינים להלכה הנובעים מקבאר מיים חיים של גדולי הדור וגלוה למו חדשות עם ישנות והראות מקום להכרעת הדין. כל אלה הוברו יחדיו מן זעירא דמן הבריא צבי הירש בהרב מו"ה שלמה קאלישר זצ"ל מילידי ק"ק ליסא. קעניגסבערג תרט"ו פאליא.

2) הכתב יד הזה מוכן לדפיס ובן הרב המחבר נכון ליתנהו לכל איש אשר ירצה להדפיסו, בלי תשלום.

3] אמונה ישרה". הוא מחקר עיוני בדרכי הפיליסופיא והחכמת מה שאחר הטבע. וגליה לו באורי מקראות קשים ומאמרי פליאה ובאור איוב ורוב קהלת. קראטאשין תר"ג 8.

מאמרים גדולים ונכבדים בעתונים שונים אשר תוכנם רצוף באורים ערכים על אגדות רבותנו ז"ל ואהבה טהורה לכל קדשי בני ישראל, וכמעט נהשב בספור תמידי במכ"ע המגיד, הלבנון והעברי, מעת צאתם לאור. וכן לחם תמיד בעט סיפרים אשר בידו טלחמת ה' עם ראשי מתקני הדת ה' פֿיליפזאהן וגייגער. אך כל דבריו היו באמרי נעם ובסבלנות. אולם בכל דבר הנוגע לחכמת ושוכת ישראל היו כל היהודים שוים בעיניו לטובה, והיה עומד בחליפות מכתבים עם הח' יאסט וקרייצענאך. וכאשר נוסדה חברת כי"ח בפאריז מהר הוא ליסד סניף להחברה הזאת בעירו ויקבץ בעדה כסף כאשר השיגה ידו. ומלבד מאמריו בדברי תורה וחכמה כתב כפעם בפעם בהעתונים הנזכרים מאמרים גדולים לעורר את רעיון ישוב הארץ ולבאר בראיות והוכחות כי לביאת הגאולה המקוה דרושה אתעורותא דלתתא, והחובה מוטלת על אחינו בני ישראל לקחת חלק במצות החלויות בארץ החסרים לנו לרוחניות נשמותינו לזכות ע"י שותפות במקנה אחוזה. ויתאמץ להלהיב ולעורר את רעיון ישוב הארץ בין כל מפלגות בני עמנו בדברי חן וטעם המיוסדים על יעודי נביאנו ורשות חז"ל, כן בדרשות וכן במאמרים וספרים מיוחדים.—ולא רק בדבר שפתים כי אם גם בפועל, בהונו ובאונו עמל ויגע להוציא לפעולות את רעיון ישוב הארץ.

בשנת תר"ץ קרה לרבנו זה מקרה אשר על ידו הי' כפשע בינו ובין המות. וזה הדבר: בעודנו עומד ומתפלל בביהכ"נ אצל החלון אשר שם הי' מושבו, נפל קיר מהחומה אשר עמדה סמוך לביהכ"נ, ואבניו נפלו דרך החלון על ראשו וירוצצו את גולגלתו. הרופאים אשר מהרו למקום המעשה עצרו בעטל רב את מוצת הדם, ויאלצו לנתח חתיכת עצם מהגלגלת, ובכ"ז אמרו נואש לחייו מסכנת הקדחת הבאה בעקב נתוח מסוכן כזה. אולם בחסלת השם עליו לא באה לו כל קדחת, ומיד כאשר חיתה המכה וחלק הנתוח הי' עוד

תמונת הצבי ישראל הרב הגאון הנודע,
הראשון בחובבי ציון וכו' כש"ת
מהו"ר צבי הירש קאלישער זצוק"ל.

מכוסה במכסה מלאכותי, שב לעסקו להגית בתורה בתמידות כדרכו; וליגע את מחו בחידושי הלכות ואגדות, למרות פקודת הרופאים אשר צוו עליו שלא יחל ללמוד עד אשר יבוסה מקום הנתוח כליל. ובנועם מליצתו השיב לאחד הרופאים אשר בא לבקרו ויתפלא על כחו ללמד ולהגות במצב כזה, וביחוד להרעיון החד אשר חדש בעת הזאת בביאור הגדת הז"ל. "ומה זה תתפלא אהובי על עצם הרעיון הזה הלא הרופאים פתחו את מ ח י". ומיד כאשר קם מחליו חבר תפלה מיוחדה וגם כתב את פרשת המאורע אשר קרהו במגלה אשר קרא אותן בכל ימי חייו ביום המאורע מידי שנה בשנה.

ראשית פעולת הגאון הנז' ברבר ישוב הארץ רואים אנו משנת תר"כ והלאה. ואם כי כבר הגיע ליטי ש י ב ה, בכ"ז מאהבתו העזה לישוב ארצנו ה' הצבי ישראל זה מהיר כצ ב י וגבור כארי לעבוד לטובת הרעיון. ביום נסע לערים שונות בארץ אשכנז להעיר ולעורר את גדוליהם ונכבדיהם ליסד חברות ל"ישוב ארץ ישראל", ובלילה עסק בכתיבת מכתבים לכל קצוי תבל כי יתנו ידם להוצאת הרעיון הנעלה הזה 1).

בשנת תרכ"א התעורר גם הרב דר' חיים לוריא (מנוע האר"י ז"ל) בק"ק פרנקפורט דאדר לרעיון ישוב הארץ, והוא מהר ליסד בעירו חברה להתכלית הזאת, והיא החברה הראשונה ל"חברות ישוב ארץ ישראל", והוא הי' גם מזכיר החברה ומנהלה

1) נחשוב להחובה להזכיר פה גם את שמות הנכבדים אשר עזרו להתעוררות רעיון הישוב בעת הזאת בדרשותיהם וספריהם. הלא הם: הרב וכו' כמוהר"ר יהודא אלקלעי רב לעדת הספרדים בעיר זעמלין אשר חבר ספר "גורל לד" ועוד. והרב הדרשן וכו' כמוהר"ר נתן פריידלנר. האחרון הבר ספרים רבים בגידון זה ומהם "כוס ישועה ונהמה" "סלו סלו המסלה" ועוד. ופן נסע בעצמו בארצות רבות בתיר בא כה החביה לטובת רעיון הישוב. שניהם זכו לעלות בס"ד ימיהם בעיה"ק ולהקבר באדמתה.

שנים מספר. הר״ר צבי קאלישר שמח מאד לראות כי רעיון רוחו ומשאת נפשו יצא לאור בזמן קדום מאשר קוה, וימהר לתת ידו להחברה ולמיסדיה, ולעורר בפה ובכתב את לב כל רבני ארצו ורבני רוסיא אשר עברו דרך ארץ אשכנז כי יתנו את ידם להחברה, ומזכיר החברה מלא את תעודתו באמונה ויעויך גם הוא מכתבים לרבנים וגבירים שונים כי יתנו ידם לה וגם כתב לאנשים שונים בארה״ק להשיג ידיעות על מצב ושבע הארץ, ואם יש היכולת והאפשריות ליסד בה מושבות. וכל הכתבים אשר קבל מנדולי וחכמי הדור פרסם בהעתונים. ופעולתו לא היתה לריק, כי בזמן קצר נתנו רבים מגדולי ארץ אשכנז את ידם להחברה. — והנה בארץ אשכנז נמצאו אז מנגדים לתוצאת הרעיון הזה מפאת שני דברים: א) מפני הפחד אולי תזיק החברה הזאת להכנסה הכללית של ״סתם ארץ ישראל״, ועי״ז ינרע פרנסת עניים היושבים לפני ד׳ ואין להם מקור אחר לפרנסתם. ב) אולי לא ישמרו האברים אשר התישבו כהמושבות לקיים את כל המצות התלויות בארץ לפרטיהם ויבוא איפא הרעיון הזה קללה במקום ברכה. אולם מיסדיה הנכבדים השכילו להנות את שני המניעים האלה מהמסלה, ויתקנו כי מעתה כל איש אשר ימלא לבו לנדב נדבות חדשות לארה״ק, יחלק את נדבותיו לשלשה ראשים: [1]) לקופת סתם ארץ ישראל הנודעת בשם קופת רמבה״ן. [2]) לחברת ישוב א״י. [3]) לבנין כתי מחסה והכנסת אורחים על הר ציון אשר החלו אז לבנות, וגם תקנו תקנות מפורטות, כי האברים אשר יתאחזו בהמושבות, מחויבים לקיים את כל המצות התלויות בארץ לפרטיהן, והאיש אשר יעבור על זה יגורש תיכף מנחלתו. ההצעה הזאת מצא חן בעיני כל, ועד מהרה נתנו גם אלה מהרבנים אשר עמדו מנגד, את ידם לה. וגם הרה״ג כמוהר״ע לעהרען ז״ל ראש הסקוא״ט אשר באמשטרדם כתב להרב ד״ר לוריא מזכיר החברה

כי יוכל להודיע בכל העתונים כי בית פקידות ארה"ק אשר באמשטרדם נכון לקבל את כל הכספים אשר ישלחו אליו לטובת החברה, והכסף יעצר בידו. וכאשר תחל החברה לעסוק ביסוד המושבות, ימציא הוא את הכסף לידי האנשים בארה"ק אשר ראשי החברה יפקידו עליו. והר"ח לוריא הנז' פנה במכתב גם להגר צדק דוד קלאסען אשר קנה לו בסביבות יפו גן בית השלחין (באיארע), לשמיע את חות דעתו על אדות האפשריות ליסד מושבות. והוא ועוד איש אחד מעדת האשכנזים אשר עסק בגן השלחין הזה בעשית סיד, השיבו לו "כי טובה הארץ מאד, יוכי יש בה אדמה לקנות וגם אין כל פחד מפני הפראים כבימים "מקדם", ועי"ז נתרחבה ונתגדלה החברה כמאד. ורבים מרבני ארץ אשכנז שמחו מאד עליה וינבאו לה עתידות טובות. ולמען תתפשט החברה גם בשאר ארצות מלאו את ידי הר"ר משה זאקס יליד אשכנז ותושב ירושלם (אשר בראשונה נמנה הוא למנגדי הרעיון ורק אחרי הוכחו מתועלתו שב להיות מתומכיו) לסבב בארצות שונות וליסד חברות ולמנות גבאים.

בשנה שאחריה (תרכ"ב) הוציא לאור הרצה"ק את ספרו "דרישת ציון" לחברת ארץ נושבת, המכלכל את המאמרים האלה: א) "דרישת ציון" המבאר מהות הגאולה העתידה עפ"י ראיות ברורות מן המקראות ומן הירושלמי, הספרי והזוה"ק, ומדברי רבותינו בעלי הפשט כהרמב"ן ז"ל ועוד. ב) ט ע ל ת א ר ץ נ ו ש ב ת מבאר את מעלת א"י וגודל מצות ישיבה ועבודת אדמתה ע"י אחינו. ג) "מ א מ ר ה ע ב ו ד ה" בו יבאר את דעתו בדבר הקרבת הקרבנות ותוכן כל הפלפולים אשר היו לו בנידון זה (כאשר הזכרנו למעלה) ובסופו דברי הרה"ח ד"ר לוריא מספר"א אשר דבר בעת התיסדות חברת ישוב א"י. — והנה המחבר חשב בראשונה את ספרו זה כחלק מספרו "אמונה ישרה" חלק ב', אך בראותו כי אין לאל

ידו להדפיס מיד את ספרו "אמונה ישרה", לבן הדפיס את המאמר הזה בעצמו ויקראהו בשם אמונה ישרה חלק ג'. מחירו קצב רק 5 ז"ג. והמוסיף על שכרו יהי' קודש לחברת ישוב ארץ ישראל.—

על ספרו זה הסכים גם (ח"י שבט שנת תרכ"א) הרב הגאון מוהר"ר יעקב צבי מעקלענבורג ז"ל אב"ד דק"ק קעניגסבערג והרה"ג מוהר"א גוטמאכער אב"ד דק"ק גרעדין. והוא מצא לו מהלכים בכל תפוצות ישראל עד כי במשך שנתים נמכר כלו. ודבריו עשו רושם והתעוררות רבה על לבות כל קוראיו, וכפי הנראה התעורר על ידו גם הסיפר הנודע מ. העסם אשר נטה מלפנים מאחרי לאמיות ישראל, לכתב את ספרו העלה "ראם אונד יערוזאלעם" אשר כו יעורר גם הוא על לאומיות ישראל. ורעיון ישוב הארץ הלך ומתפשט בין אחינו באשכנז וגם בארץ רוסיא ופולין.1)

1) והרה"ג אב"ד דק"ק ליפשא כתב להרצה"ק כדברים האלה: קבלתי ספרו "דרישת ציון" . . . ימאד שמחתי בקראי בו. קריתיו ושניתיו והי' לי לשעשועים יום יום. מי יתן ויכנסו דברי השהירים היוצאים מנעמק לבבו השהור אל לבות כל בני עמנו כאשר ידרו הדברי לבו, או נוכל לקוות כטח כי יצמיח ד' צדקה ותהלה נגד כל הגוים. ראיתי הלכה כספרו ונזכרתי מעשה אשר קרה אותי זה שלש עשרה שנה כאשר הייתי רב בעיר קראשנעויץ נסע דרך שם הרב הגדול מוה"ר יעקב ליב נ"י שהי' טרם נסעו לאה"ק רב בק"ק שאדעק ובעת ההיא הזר מאה"ק אל ארצינו על איזה יחים עבור טובת אחינו אנשי פולין המתנוררים שם. (הוא הרי"ל לעויי שהי' זמן רב ראב"ד בבד של הגאון וכו' כמוהר"מ אויירבאך יאשר הי' אחד מגדולי בעלי הקבלה של עדת האשכנזים פה) והתאבנתי הרב הנ"ל בביתי יום ולילה א' ודברנו הרבה מחיבת הארץ הקדושה, ופתוך הדבריים שאלתי את פיו "האם אין לאנשי א"י איזה דבר מקיבל באיזה אופן ודרך יהי' גאולתנו ב"ב", ענה ואמר לי בא"י מוסכם אצל כלם כי בטרם יבא המשיח גאולה תהי' לנו ע"י רשיון מלכי האומות יר"ה ויבנה בית מקדשנו כאשר הי' בימי בית שני ונקריב קרבנית ואח"כ יתגלה משיח צדקנו א"ם. את זאת ראיתי להניד לכבוד רומעכת נ"י למען ישמח לבבו הטהור בשמעו כי הכימי וצדיקי א"י מסכימים כלם לדבריו הקדים.

אולם ההתעוררות הזאת עזרה רק להתפתחות הרוח, ולא בפועל, עד כי מיסד החברה הרה"ח ד"ר לוריא ראה את עצמו מחויב (ביחד תשז תרכ"ב) לצאת עוד הפעם בקול קורא גדול בהמגיד לשנת תרכ"ב נומר 26 אשר בו ביאר את נחיצת החברה ואופניה (אשר כבר הזכרנו למעלה). ויודיע נ"כ כי ה' בלומענטהאל בפריז אשר בקר זה פעמים את ארה"ק, הודיע לו גם הוא כי דבר הישוב יביא תועלת גדולה לארה"ק וישובה, וכי בנקל יוכל לצאת לפעולות, והחכם ד"ר לעווי מבריטאן (מליצו של השר מונטיפיורי) הודיע לו גם הוא כי יש תחת ידו מכתבים רבים ממשפחות רבות מארה"ק מילידי ואלין היודעים את עבודת האדמה מנעוריהם ומבקשים נחלת שדה וכרם, ובסוף דבריו בקש תחנונים מאחינו ב"י כי יתנו את ידם להחברה, כי רק אם ירב מספר החברים, אז הבטיחו לו שני אנשים אנשי שם גדולי ארץ לעמוד לימין החברה. ובגליוני המניד של השנה הזאת ונם בראשית שנת תרכ"ג הודיע, כי גם החכם המרומם ד"ר אלכרט כהן והרה"ב כמוהר"ר נתן אדלר ראש רבני בריטניא והישר משה מונטיפיורי ז"ל נתנו את ידם להחברה, (והראשון הבטיח להשתדל לפני השר מונטיפיורי ז"ל כי יתן להחברה את גן השלחין אשר קנה מכבר בסביבות יפו, ועוד רבנים ואנשי שם באריקהזאת ומעט מזעיר גם מארץ רוסיא ופולין, 1) ונם הקאנסאל לממשלת אוסטריא אשר בירושלם

1) בראשית שנת תרכ"ג כאשר היה הרצ"ה קאלישר בעיר קעניגסברג הציע את דבריו בענין ישוב הארץ לפני כמה הכמים וצדיקים מארץ רוסיא, וההצעה מצא חן בעיניהם מאד, ובפרט אצל הנאון הגדול אב"ד דק"ק קאוונא, וחיא הבטיח לו כי כה עשה ויעשה בעיר תחנותו, שכל בעלי הבתים שמה המשכירים בתיהם לדירת אחרים, יתן המשכיר אחד למאה מן דמי שכירתו לצורך עבודת השדה בארץ ישראל להחברה הנ"ל, וכנגם השוכר יתן ככה. ובדרך זה ירבה המקוב"ע על יד להמציא עיר מושב בארץ הקדושה. (המגיד שנה ו' גליון 45). ולפי הנראה כוון הרצה"ק בזה על הנאון המצוין הנודע בש"ת מוהר"ר ישראל סלנטר ז"ל ואותו כנה בשם "הנאון אב"ד דק"ק קאוונא".

הודיע כי נכון הוא להיות לעזר ליסוד המושבות כנדבר קנית הקרקעות וכן להגן בכח ממשלתו על חיי ורכוש האנשים אשר יאחזו בהן. וגם הרה"ג ראשון לציון כמוהרח"ר חזן החכם באשי בעת הזאת יצא לעורר ולהעיר על גודל תועלת הישוב להטבת מצב העניים וגם הוא הודיע גלוי ומפורש כי אין כל פחד משודדים ושוללים כי אימת הממשלה הרוממה יר"ה נפלה על כל יושבי הכפרים והבדואים, וכל איש יוכל לשבת לבטח על אדמתו. אולם לראבו לבבנו עוד בשנה הזאת בעצם ימי שגשוגת של החברה נסל פירוד בין ראשיה ומנהליה והר"ח דר' לוריא עזב את משרתו ולא אבה להיות עוד נמנה על רגלה, ועי"ז נתפרדה החבילה. ונוסף לזה נמצאו בירושלם אנשים אשר פחדו כי החברה הזאת אשר תקה, לפי האמור למעלה, שליש מהכנסת נדבות ארה"ק, תזיק הרבה למצב החלוקה. ומהם אולי האמינו באמת כי אלה אשר יאחזו בהמושבות לא יהיו בטוחים בחייהם ורכושם, ולכן הפיצו מכתבי התנגדות להישוב למכיריהם ובאבי ארה"ק אשר באשכנז. וכמובן הרסו את ידי הנדיבים אשר נשארו עוד באמנה לרעיון הישוב, — אולם לב הצבי ישראל לא נפל עליו גם ע"י המאורעות האלה, הוא הבין ברוחב שכלו כי טבע הדברים מחייב כי בהוצאת רעיון נכבד וגדול כזה מחויבים לבוא מכשולים ומניעים רבים על דרכו, ולכן לא אמר נואש ויאזר כגבור חלציו להעיר ולעורר מחדש את רעיון ישוב ארה"ק [1].

בראשית השנה הזאת (תרכ"ה) הציע לפניו ה' זעליג

[1] את הרעיון הזה הציע גם לפני הרב הדרשן המצוין כמוהר"ר מיכל זאקס בברלין, והוא השיב לו בכתב ידו הגדולה מכתב של תשובות הן שהעניין נכון מאד, וכי נכון הוא לעזור בפועל להוצאתו בין גדולי ערתו אחרי אשר ישיבו ממעיני הישועה בסוף ימי הקיץ. אך הפצו השוב לא עלה בידו כי בשנה הזאת עלה לאור באיר החיים.

הויסדארף מירושלם שתי הצעות שונות בדבר התחלת ישוב הארץ, והן: א) להושיב כעשר משפחות בהגן אשר קנה השר מונטיפיורי ז"ל עוד בשנת תרט"ו בסביבות יפו ויספרהו לאיש אחד מערבי והוא לא שם לבו עליו ויעלה שמיר ושית, ואשר לפי האמור למעלה הבטיח הרה"ג כמוהר"נ אדלר להרב חיים לוריא להשתדל אצל השר מונטיפיורי ז"ל כי יתן את הגן הזה לחברת ישוב הארץ, כ) להושיב משפחות אחדות באדמת הכפר "קולוניא", היא "מוצא" הסמוכה לירושלם. שתי ההצעות האלה בעיקרן מצאו חן בעיניו, וישמח במאד לראות כי קרן אור תקוה כי הרעיון הקדוש אשר הוא הוגה בו זה רבות בישנים יוצא לפעולה הרבה יותר מהר ויותר קל מאשר דמה. וישלח מהר העתקות שונות ממכתב הר"ז הויסדארף להגאון כמוהר"א גוטמאכער בנדידץ ולהגבירים ליעבערמאן בברלין ומענדא ולוריא בפאד"א, והוא סנה מיד אל המציע להודע ממנו פרטים ובאורים על אדות הצעותיו [1]. אך ההצעות לא יצאו לפעולה מפני שני דברים. א) השר מונטיפיורי ז"ל במדת החסד אשר כוננה בלבו לא אבה להוציא את האיש אשר השיב בהגן. ב) לב הנדיבים בארץ אשכנז רפה לרגלי המכתבים אשר הניע לידם מאת אחדים מיושבי ירושלם, ולכן עזר כנבר חלציו ויסע עוד בהורף הזה ברלינה לחזק את ידי ראשי הועד ולעודדם כי לא ירפו ידם: ולא יאמרו נואש. [2])

ולטעון הראות לכל באי עולם כי לא שנה במשפטו סנה עוד

[1] ממכתב פרטי של הכאון הנז' מר' דהנוכה שנת תרכ"ה להרז"ה.

[2] זה לשון הרב הנז' במכתבו ב"המגיד" נומר 28 תרכ"ה. "אנכי מפרתי "נפשי ונסעתי לברלין בימי הקור הנדול, ובעודי עמהם הקציתי הנדבים והבטיחו לי "לעשות דבר, אך אחרי עבודי שבי לתרדמתם ונאלמו דומיה, וכתבתי להם וקראתי ואין "עונה, תרדימה נפלה עליהם ולא יקיצו, ואנכי לא נחתי ונסיתי אל מקום אחר לדעת "הסיבה מעצבת רוח לענין זה. נודע לי כי בעבור זאת נרסים אנשי ברלין מפני שהכשו "ירושלם ת"ו לא יסכימו לענין הזה.

הפעם במכתב שאלה (כ"ד אדר תרכ"ה) אל הרה"ג כמוהרח"ד חזן להודיעהו אם יש איזה ממש בהדיבות אשר יצאו מירושלם על דבר יסוד מושבות; ויבקשהו כי יאסוף את רבני ונכבדי עיה"ק ויחד ימתיק סוד אם יש היכולת להוציא את רעיון הישוב לפעלו ואת החלטתו ימהר להודיעהו. אולם הרח"ד חזן לא מלא את בקשת הרצה"ק בשלמותה. הוא לא אסף את חכמי ורבני ארה"ק לישא וליתן עמהם יחד על אדות הענין הזה, רק בעצמו מהר להשיב (חדש סיון תרכ"ה) כי "עתה שלי"ת ארצנו רעננה "ולא יש שום פחד כי אדוננו המלך השולטן יר"ה חופף עלינו "תמיד ואין ששן ואין פג"ה, ות"ל שדברי נשמעים בחצר בית "אדוננו הפחה יר"ה, וחפץ חסד הוא" . . . התשובה הזאת בעיקרה החיתה את רוח הרצה"ק, אך מאשר כי במכתבו זה פנע בכבוד וישרת לב עדת האשכנזים, ולכן יצא מו"ל הלבנון (אשר גם בו נדפס מכתבו) אשר הוא הי' תושב ירושלם, בהערה גדולה לקנא קנאת עדת האשכנזים. (וגם ה' משה זאקס עזר אחריו). ויבאר כי רק בשביל זה מסכים הוא להדבר הזה, יען כי ראשי החברה לא יקבצו כסף במדינות אזיא ואפריקא אשר משם תגיע הכנסה לעדת הספרדים. וע"י הדבר הזה החטיא מכתבו את המטרה הרצויה.

בשנה הזאת נמלאו לרבנו זה שבעים שנה, אך הוא בענותנותו העלים הדבר גם מעיני מכיריו ומוקיריו ורק ימים אחדים לפני יום הלדתו נודע הדבר לראשי הקהל, וימהרו לסדר את החג באשר יבלו ויביאו שי לרבם גביע כסף המקושט בזהב מעשי ידי אמן, וכל נכבדי הקהלה באו לביתו לברכו ויתעלסו באהבתו עד אור הבוקר, וגם הקהלות הקרובות אשר נודע להם יום החג מהרו לברכו ולכבדו בשירי כבוד.[1]

[1] שיר אחד בשם "מכתב ידידות" נשלח אליו מאת הד"ר משה ראהמער אשר בו יכונן המשורר דבריו אל השפה העבריה זמרבה להלל את סעולותיו בהרחבתה וספריו לאהדות התורה וההכמה.

בשנת תרכ"ו כאשר היתה אסיפת ראשי חברת כי"ח בברלין נקרא גם הרצה"ק מאת ראש החברה הישר' קרעמיא לבא אל האסיפה, והוא השתמש בהמקרה הזה לדבר על לב השר קרעמיא ושאר הנאספים בדבר רעיון הישוב.

בשנה הזאת (תרכ"ו) הוציא לאור הר"ר נתן פרידלנד בפעם שניה את הספר "דרישת ציון" [1] אשר רבים מאחינו ברוסיא ופולין בקשוהו ממנו זה כמה, למען עורר על ידו יתר ויתר את רעיון הישוב בקרב בני עמנו אשר בכל הארצות. והרצה"ק לא נח ולא שקט מלהעיר ולעורר גם בפה ובכתב את לב כל נדולי ונכבדי אחינו בכל הארצות, על נודל וערך הרעיון הזה. ובראשית שנת תרכ"ז נוסדה מחדש חברת "ישוב ארץ ישראל", אשר בראשה עמד הוא והנאון כמוהר"א נוטמאכער. — וכירח מרחשון שנה זאת יצאו שניהם בקול קורא (בעברית ואשכנזית), בו באנו את תועלת הישוב כי על ידו לא ירעבו אחינו היושבים בארה"ק ללחם, וכי חשר משה מונטיפיורי הודיע להם כי ישנם ששים משפחות מעה"ק צפת המתחננים לתת להם עבודת קרקע, וכבקשתם יבקשו נם הרבה מיושבי טבריא. וגם אחינו

[1] "דרישת ציון" להברת ארץ נושבת, מהנאון רבנו מישת דורנו צבי הירש קאלישר נ"י ונלוה לו ספר "ראשון לציון" אשר הוסיף המחבר הקבראיות נוכחות אל דרכו בקודש והן בפלפולים שונים אשר היו לו בזה עם חכמי הדור פתחו שערים ויבא בו צדיק שומר אמונים אמינה ישרה הוא ניהו הנאון מוה"ה צבי הירש קאלישר נ"י בעהמ"ח ספר "מאזנים למשפט" על ח"מ. זספר "אמינה ישרה" על המושבלות, ועוד לימד דעת ודרך ישרה לעלות אל המסלה העולה בית אל בספרו "דרישת ציון" ו"ראשון לציון" לעשות מסלול זה בפועל כפינו בהברת ישוב הארץ. הספר "דרישת ציון" נדפס פעם אחת, ולנודל התועלת ורב האיבות נתבקש ולא נמצא. לזה נתן לי הנאון הנ"ל רשיון להדפיסו פעם שנית עם ההוספה הנקרא "ראשון לציון". ועתה הדפיסם לבקשת סיחרים נכבדי ארץ ריסיא אשר היו מרצים מתכבים העומדים לנם בתוך ספרי "סלו המסלה". מאתי המאסף לכל המחנות והמקשר דבריהם בתוספות מרובה נתן פרידלאנד. בעה"מ "בום ישועה ונחמה". טהארן תרכ"ו.

יושבי עיר שאבאיקבסערביען הסובלים צרות ומצוקות רבות מיושבי הארץ חפצים לעזב את ארצם ולהאחז בארה"ק ולעבוד את אדמתה. ולכן השילו לחוב על כל מנהלי העדות הגדולות והקטנות להשתדל כי כל איש מבני עדתם (זולת העני והאביון) יתן להחברה 2 ר"ט לשנה, והאיש אשר אין ביכלתו לתת הסכום הזה בפעם אחת, ישלם אתו למנויות. ובזה יהי' לו זכות בארה"ק, ובקיום המצות התליות בה כאלו קיים אותם ע"י שלוחו. כל זה לאנשים בינונים, והעשירים הגדולים יקנו למו מהחברה כברת ארץ וישיג שטר מקנה על שמו, והיושבים עליה יהיו רק שלוחיו. — גם הודיעו כי חברת כי"ח הבטיחה להם להתחבר עמהם ולהיות לעזרה ליושבי אה"ק לפרנסם ע"י קניות שדות וכרמים. ולכן בקשו מאת כל אנשי החברה וכל אוהבי חסד כי יכתבו את ידם גם לחברת כי"ח בהתמיכה הקצובה, וגם בחרו בכר שני סיבות: הסיבה הכללי הוא הבאנקיר סענאל בק"ק פאזען, והפרטי הוא שמחה פירשט בשמיעגל. (האחרון הסכים בנפשו ליסע בעצמו לאה"ק על הוצאות שלו ולעשות שם התחלת מעמד ומצב לעובדיה). — וקול קורא הזה פעל את פעולתו, ובמשך זמן קטן הי' להחברה הזאת סניפים וגבאים ברוב ערי אשכנז וגם באוסטריא־אונגריא (כי ראשי החברה הנז' שלחו כתבי נבואות לכל המתעסקים בעבודת החברה). ואחד מהם הרב יוסף נאטהאנעק נסע בעצמו לברלין, ספד"ט, קעלן, פריז ואמשטרדם, לעורר על גודל הדבר הזה, ודבריו מצאו אזן קשבת, ובעיר האחרונה הציעו לכונן "חברת־מנויות" להתכלית הזאת, ומלבד פעולותיו להרחיב את הרע"ן ליסד חברות בין המון אחינו, סנה במכתביו גם לשרי ורוזני עמנו: מאיר אנשיל רוטהשילד, אברהם (ר' אלברט) הכהן זכו' כי ידו אבן הסנה ליסוד מושבות בארצנו; ודבריו החוצבים להבת אש אהבה לארץ אבותינו לא החמיאו את המטרה, ואם כי לא

פעלו שיד את הפעולה המבוקשת בכ"ז פלסו נתיב בלבות גדולי ישראל אלה להרעיון הקדוש והנעלה הזה, כי יהי תמיד לנגד עיניהם להוציאו לפעולה בשעת הכשר והיכלת. וברור הדבר כי יסוד בית הספר לעבודת האדמה "מקוה ישראל" אשר יסדה חברת כי"ח בשנת תכ"ט בסביבות יפו, לרגלי התעוררותו יצא.

עוד בשנת תרכ"ה אבה רבנו זה לעלות בעצמו לארה"ק לבלות בה שארית ימיו, ולמען יוכל ביתר שאת ויתר עז להשתדל בהוצאת רעיון הישוב לפעולות. ואת חפצו זה גלה בעצמו בהקול קורא אשר הוציא לאור ביחד את הר"א גוטמאכר בשנת תרכ"ז, ובשנת תרכ"ט הציע ד"ר המבורגר רב בשטיענגעל באספת חברת "כל ישראל חברים" כי יקחו את הרצה"ק בתור רב ומספקה בעניני הדת באחוזת מקוה ישראל אשר יסדה אז החברה בסביבות יפו[1]). וגם מיסד מקוה ישראל מר יצחק נטר ז"ל הודיע באחד מטכתביו לועד החברה כי נחוץ למנות רב באחוזת מקוה ישראל. ואחרי אשר הרב קאלישר נודע בתורתו ואהבתו לרעיון הישוב, ראוי לתת המשרה על שכמו. וראשי החברה הסכימה לזה (ט"ז לירח אויגוסט שנת 1871). ויפקדו על מזכיר החברה כי יוציא את הדבר הזה לפעולה. אך בנו הרב כמוהר"ל קאלישר אשר ידע את רסיון גוו וחולשתו לא נתנהו לעזב את עירו ובני משפחתו. ולמען הרגיע את רוחו הציע לפניו כי הוא ישאל אדות זה את הרה"צ כמוהר"א מטשעכנאוו. ויסכים להצעתו בתנאי כי יראהו את המכתב. ותהי תשובתו: "שלא ילך ולא יעלה לא"י, כי לאיש כמוהו יש "תועלת לישב סה ולפעל עבור א"י ושאר ענינים יותר מלעלות "לא"י". ומאז חדל ממחשבתו לעלות לארה"ק.

והנה אחרי כל העבודות הו"בות אשר העמים עליו בדבר

[1]) זכרונות של חברת "כל ישראל חברים" מיום 9 יוני 1869.

חברת ישוב א"י ובכתיבת מכתבים למאות אשר כלם כתב בעצם ידו, לא חדל מלהפיץ מעיני תורתו וחכמתו החוצה. ויחבר פירוש על חמשה חומשי תורה [1]) וספר אמונה ישרה [2]) ובאור על הגדה של פסח בשם "יציאת מצרים". ויחבר גם הגהות על ש"ע י"ד [3]). ובכתב יד נמצאים תחת יד בנו הרב כמוהר"ל קאלישר נ"י הגהות על המנן אברהם ועל המשניות ואיזה פלפולים וחדושים על מסכתות שונות מהש"ס.

בשנת תרל"ג רצתה ממשלתנו הרוממה יר"ה למכור אחוזת אדמה גדולה בסביבות ירחו. ואחינו יושבי ירושלם אשר נכחו ככר לדעת כי הדבר האחד אשר יוכל להטיב את מצב עניי ארה"ק הוא רק עבודת האדמה; היו גם הם בין אלה אשר אמרו לקנות את האחוזה. הר"ז הויזדארף מהר להודיע את דבר המכירה לרבנו זה, וישמח עליה מאד. ויבטיח את העוסקים לתמכם מאוצר החברה בסך מסוים לעזר הקניה. וגם פנה במכתב אל הרב הכולל כמוה"ר יקיר גירון ראש רבני תוגרמה, אשר עלה ירושלימה לבלות בה שארית ימיו, כי הוא יקבל עליו את סוכנות הכספים אשר יושלחו לארה"ק לתכלית קנית קרקעות, למען יהיו אחינו בטוחים כי כספם יבוא ליסוד הנרצה, וימהרו להמטיר גשמי נדבותיהם להדבר הזה. אולם כנודע חדלה המשלה עפ"י פקודה רומה למכור את האחוזה הזאת.

[1] חמשה חומשי תורה עם תרגום אינקלם וסירש רש"י ז"ל ותולדות אהרן וגם תרגום אשכנזי ושני פירושים נפלאים מאד אחד נקרא בשם "ספר הברית עה"ת והשני באור המלות. מאת הרב הגאון המפורסם החריף הצדיק האמיתי מו"ה צבי קאלישר במהרן. ווארשא תרל"ג

[2] "אמונה ישרה" הוא מחקר עיוני בטעם היצירה ובידיעה והבחירה ותורה מן השמיסכתב ובעל פה במיסתים ברורים, וקצה שעשי מצות. ונליה להם הבנת מאמריספתומים ומקראות קשים מן דמחבר הרב הגאון החכם החוקר מו"ה צבי הירש קאלישר בעהמ"ח ספר מאזנים למשפט ואבן בוחן ודרישת ציון ויציאת מצרים מילידי ליסא תושב טהארן. תרל"ג.

[3] הגהותיו אלה נדפסו בהש"ע יורה דעה. תיצאת האלפנה והאחים ראם בווילנא.

והנה גם חברת ישוב ארץ ישראל השניה אשר עליה חשבו כי תעשה, ותצליח, גם ידיה לא עשו תושיה. וסבת הדבר היתה, לדעתנו [1], בעקב היסוד הנסיוני אשר עשתה חברת "כל ישראל חברים" בשנת תרכ"ט ע"י בית הספר לעבודת האדמה "מקוה ישראל" בסביבות יפו. ואשר מטנו יצאו תלמידים מלומדים בעבודת האדמה ללמד אחרי כן את תורת העבודה הזאת להאכרים אשר יתאחזו בהמושבות. ולכן החליטו גם הנלהבים בדבר הישוב לחכות עד אשר תגדל "מקוה ישראל" חניכים מושלמים. ומאשר כי ראשית ימי המכון הזה הלכה פעולתו בעצלתים, לכן נשתקע כמעט רעיון הישוב.

הרצ"ה קאליישר היה מוהל אמן, וגם לעת זקנתו הי' נוסע למול ילדים בהערים הקרובות, וימים אחדים לפני מותו (כ"ה תשרי תרל"ה) מל ילד, ועד יומו האחרון לא כהתה עינו ולא נס ליחו ולא הוכרח להשתמש במשקפים. הוא זכה לשנות גבורות, ובכ"ז לא זכה לראות כי הרעיון הנעלה והנשגב אשר עליו הקדיש כחו ונפשו כמעט כל ימי חייו יצא לפעולה (מלבד אחוזת "מקוה ישראל" אשר באביב ימיה לא השביעה רצון את נפשות חפצי הישוב). — ביום ה' חשון תרל"ה שנת השמנים לימי חייו שבה רוחו אל על ויקבר בכבוד גדול, ועמו יחד הובאו לקבורות גם הנטיעות הרעננות של רעיון הישוב אשר נטע בכרם בית ישראל, כי הן היו עוד רכות וצעירות, ואיש לא הי' עוד בארץ אשר ישתדל להשקותו במי אהבת ישוב ארצנו, ולכן נבלו ונעקרו ע"י רוחות הזמן הסוער ורק אחד מעיר ושנים במדינה, מהם, נשארו על עמדם וכמעט נשכחה כליל כל פעולות ועבודות רבינו זה. אולם בעשר שנים אחרי שובו אל אבותיו כאשר החל רעיון הישוב לפעם בין אחינו ברוסיא

[1] נבקש בזה את כל אלה מאחינו בארץ אשבנו היודעים מפעולות החברה הזאת ואשר בידם נמצאו כתבים ותעודות ממנהי כי ישלחום אלינו או יודיעונו את פרטיהם ונודיע בערך הבא את השתלשלות החברה הזאת בפרטיות.

בחזקה, לרגלי המקרים הידועים אשר קרה אז בארץ הזאת, וימצא לו מסלות מהר בלבות כל העם מקצה. — אז זכרו את פעולת הגאון הזה ואת עבודתו הרבה לטובת רעיון הישוב, ויוכחו לדעת כי התפשטות הרעיון במהירות גדולה בעת ההוא, באה ונהיתה ע"י הזרע אשר זרע הגאון הזה בספריו ומאמריו הרבים בזמנו.

מזכרת ממשית אחת קטנה מפעולות הרב ז"ל נשארה מהכסף אשר נקבץ על ידו, היא בכורת ארץ קטנה אצל קבר רחל אמנו אשר קנה בנו מהרי"ל קאלישר 1) נ"י עפ"י הצעת ה' זעליג הויזדארף ומרדכי יפה פעה"ק, לבלי תפול האחוזה הזאת הנשענת לקבר רחל אמנו, בידי בני נכר, והאחוזה הזאת הוקפה בגדר אבנים סביבה, ואותה הקדיש הריל"ק הנז' מחציתה לערת כוללות הספרדים ומחציתה לחברת "עזרת נדחים" לבנות עליה בתים. אך עד היום היא עודנה עזובה, ומי יתן ויתעוררו מוקירי ומעריצי הגאון המנוח ז"ל להמציא את מכסת הכסף הדרוש לבנין הבתים ויקראו שמם בישראל "נחלת צבי" למזכרת עולם ל ה צ ב י י ש ר א ל ז ה אשר מימי נעוריו עד יום מותו הי' לבו ונפשו קשורים כלהכת בנחלת ל א ר ץ ה צ ב י וישובה. וע"ז יוכל להוסד ישוב מאחינו בעיר עתיקה בית לחם, כי אומנים וסוחרים מספר מאחינו יוכלו להתאחז בהמקום הזה ולמצוא פרנסתם ב"בית לחם" הקרובה לו.

בשנת תרנ"ה במלאת מאה שנה להולדתו חגגו קהלות רבות באשכנז ואוסטריא וכל החברות לישוב א"י, את "חג המאה" ברוב פאר והדר, ודרשנים ומטיפים רבים דרשו בשבח פעולותיו, וחכמים וסופרים מצוינים וגם עתונים רבים בשפות שונות כתבו מאמרים גדולים על דבר ערך גדולת הרצה"ק לרעיון הישוב.

1) הריל"ק הואל לשלוח מספר הנזן מספרי מר אביו להלקם הנם בכל דמושבות בארץ ישראל, וכן כל ספרי מר אביו (ואהדים מהם עקסעמפלארים מספר) לבית הספרים הכללי "מדרש אברבנאל" וגנזי יוסף בירושלם.

אופיר.

מאז ומעולם חשבו כי "אופיר" הנזכרת בכתבי הקדש והעשירה בזהב, אבני יקר, שן ונוצות יפות, היא בארץ הודו, ומשם הביאו האניות של המלך שלמה וחירם מלך צור את כל האוצרות אשר העשירו את היכליהם. אולם כעת נגה אור הדש על מקום ותכונת הארץ הזאת, כי המלומד הגדול ד"ר קארל פעטערס הוכיח בראיות נוכחות אשר מצא זה מקרוב כי ארץ "אופיר" היא באפריקה, לא בהודו. ד"ר פעטערס הוציא לאור את תוצאות חקירותיו הנוסדות על אדני מפה היסתורית אשר מצא זה מקרוב. המפה הזאת נדפסה בעשר שנים הראשונות להמאה השמנה עשרה באמשטרדם, והיא תעיד ותוכיח, כי מחברה היה בעל ידיעות גדולות מתכונת אפריקה, והיא תאמת לנו גם את הפתגם: "אין כל חדש תחת השמש". אנחנו חשבנו כי רק במאה הזאת נגלו לנו ספוני ארץ אפריקה, ובאמת נגלו כל אלה עוד לפני מאתים שנה. — יודעים אנחנו כי להפורטוגזים היו מושבות אצל הנהרות קאָנגאָ וזאנבעזי בהמאה השבע עשרה. ואין כל ספק, כי המה ידעו את תכונת וטבע כל המקומות אשר בסביבותיהם. כי לולא זאת לא יכלו לחבר מפה כזאת אשר מצא ד"ר פעטערס. ואיך נסתרו הידיעות האלה מעיני כל חוקר? הוא אחד מחידות התולדה. — וכאשר בא הקץ לממשלת הפורטוגזים בארץ השחורה (אפריקא), בא הקץ ונסתרו כל הידיעות אשר רכשו להם עד העת הזאת, ונאלץ מחדש לחקר אהריהם ולגלותם. ולשלם עבורן כמיטב דמינו וכספינו.

המפה ההולנדית הישנה תראה לנו את כל חופי מזרח, דרום ומערב אפריקה, ימהלך הנהרות קאנגא וזאנבעזי ועוד נהרות אחרות. תכונת וטבע הנאנסים הנודעים בשם "אַקקאַ" ותכונת

וטבע של היער הגדול העומד בצפונית־מערבית של הנהר קאנגא, ועל אדות הסגולות היקרות: זהב, אבני חפץ, חיות משונות הנמצאות בארץ ואנבעזי. והיא מתארת ומבארת גם את מראה ותכונת מכרי הזהב אשר כה. — המקומות האלה הן בטח ארצות של העמים, מאנא־מועני מסימבאע אשר זה מקרוב נמצאו חירבותיהם. — ד"ר פעטערס מאמין באמונה שלימה כי המה נבנו בעצם וראשונה מהצורים והסבאים, והמקום הזה הוא "אופיר" הנזכר בכתבי הקדש. — הוא משער ג"כ כי מקור השם "אפריקא" הוא מהשם העברי "אופיר" בצירוף החברה הרומית ica. והוא מחזק את השערתו כי הארץ הזאת היתה יותר מוכשרת למלכי כנען וצור לשלח את אניותיהם אליה ולהביא את אוצרותיה, מארץ הודו אשר היתה אז מטלטה גדולה וחזקה. גם הפורטיגזים אשר באו שם הובילו ממנה זהב ואבני יקר ככל עת אשר חפצו בלי כל מונע. ולכן לא רחוקה השערה, כי גם המלך שלמה וחירם) מלך צור עשו כדבר הזה.

(Palestine Exploration Fund Quartrely StatementJanuary 96)
בשם מכתב עתי Jewish Chronicle

המושבה החדשה מ ת ו ל ה.

כי שם המושבה "מתולה" אקרא הבו גדל ל ה ג ד י ב ה ג ו ד ע, הבו כבוד, רוממות ותודה ל ה ח ו ב ב צ י ו ן הנאמן השר בארץ עדמונד דע ראטהשילד הי"ו והבו גדל וכבוד גם למלאכו ונאמן ביתו האלוף הנכבד וכו' מר אליהו שייד נ"י,

אשר על ידם זכינו לראות סוף סוף בארץ אבותינו מ ו ש ב ה

אמתית אשר תהי' מיושבת מאכרים עובדי אדמה אמתים, מושבה משוכללה בכל ומסודרה בהמושבות לעבודת האדמה בכל הארצות.

מושבות רבות אמנם נוסדו, נושעו, נתגדלו ונתכוננו ע"י הנדיב הנודע הזה הסוכך ככרוב ממשח בכנפי חסדו על הילד הרך והנעים ישוב ארץ אבותינו. אך כל המושבות האלה היו ילדי התקופה הראשונה; תקופת ילדות הישוב. תקופה, הרת נסיונות ובחינות שונות אשר עלו בדמים יקרים, ואשר אחרי כל הנסיונות לא נעשה עוד הנסיון העקרי אשר על ידו נוכל להגיד כי נוסדה מושבה פשוטה לעבודת האדמה הפשוטה מאכרים פשוטים כראוי. ועי"ז לא יכולנו עוד להחליט, כי מסוגלים אחינו לעבודת האדמה בארץ אבותם.

ולמען תקן את הדבר הזה אשר על ידו תחל תקופה חדשה בהשתלשלות הישוב, חשב ציר אמונים של הנדיב מחשבות זמן רב. ובאחרונה צלח בידו למצא אופן ודרך להוציא את הגות רוחו לפועל. והנדיב הנודע שמח על ההצעה ויסכים עליה. תוכן ההצעה הזאת היא: "לכונן מושבה לעבודת האדמה, אשר בה לא תהיינה אף אחד מהמגרעות ולתקן את החסרונות אשר מצאו המבקרים בהמושבות הקודמות, למען תהיה המושבה הזאת למשל ולטופת למושבות אחרות אשר יחידים או חברות שונות יאמרו ליסד בארץ אבותינו". ופרטיה הם: — "האדמה תהי' דשנה "ופורי' וטובה גם למזרע כל מיני תביאה. מזגה ואוירה טוב "ומסריא ועשירה במים, שטחה יהי' די להמשפחות אשר יאחזו "בה. בתים ושאר הבנינים יבנו בה בטרם יתאחזו האכרים על "אדמתם. הבהמה, הכלים והזרע הנחוצים להאכר לעבודת אדמתו "והוצאת פרנסתו עד עת הקציר תנתן לו בפעם אחת. מקום "מיוחד יהי' למרעה מקנה המושבה, ולהוצאת צרכי הכלל הנחוצות

"תקצב הכנסה מיוחדת אשר לא תפול לעשא על המתאחזים,
"ולאכרים — יובחרו רק אנשים צעירים אשר עבדו למצער חמש
"שנים בארץ ישראל ויש להם תעודות טובות על בישרונם, שקידותם
"ובריאות גופם. והבחירה הזאת תעשה עפ"י שורת הדין הנמורה
"בלי הצטרפות של קורט רחמים וחסד. ומהאכרים בעצמם יובחר
"וער לנהל את עניני הכללי של המושבה. וההוצאה הרבה אשר
"יוציאו על המושבה, תזקף עליהם במלוה ברבית של ארבעה למאה,
"ומהקציר של השנה השניה והלאה יתנו בכל שנה עשרה למאה
"מהכנסיותיהם על חשבון המלוה". — מושבה כזאת, היא המושבה
החדשה מתולה אשר הנדיב הנודע כונן בשנה הזאת, ועתה
האם לא צדקנו באמרנו:

כי שם המושבה "מתולה" נקרא, הבו גדל, כבוד
ורוממות להנדיב. הבו גדל גם למלאכו בן משק ביתו,

אשר על ידי השתדלותו ועמלו הרבה מבלי הרף, יצאו הפעולות הנדולות והנעלות לאור יומם.

המושבה מתולה [1]) מכוננה במקום דשן ורענן. אדמתה גבוה מעל פני הים 600 מתר, ומהמושבה ראש פנה 200 מתר, והיא עשירה כמים. מעינות רבים יוצאים בבקעותיה ובהרריה, וכל מימי מקור, הירדן יקוו באחד מעמקיה: מצפון נהר ד ר ד ר ה ומדרום נהר ח צ ב נ י, ומפה ינהרו אל מול מי מרום. היא רחוקה מצפת כשש שעות, וארבע פרסאות מצפין "יסוד המעלה". לא רחוק ממנה לפאת דרום נמצא הכפר אביל אלקמח (אבל חטה, היא אבל בית מעכה). ממזרח יראה הר חרמון בגאון תפארתו, ולצפונית מזרחית עומדת העיר תל־אלקדי היא העיר העתיקה ליש אשר בני

1) לפי דעת אחדים השם "מתולה" או אפתולה מקורם מהשם "אם איל תלם" אשר הור אתו אם התלמים על אשר כל אדמתי יחרש תלמים תלמים ולעילם לא תבוי.

דן בעברם לתור להם נחלה, לכדוה ויקראו שמה "דן" על שם דן אביהם.

שטח אדמתה הוא שלש עשרה אלף דונאם, וכלה דשנה ופוריה הראויה גם למזרע כל מיני תבואות שדה, ועי' שפעת מימיה יכולים אכריה לכונן בה גם גני ירק. וכבר יש בה בתי אבן טובים בנוים, ושתי טחנות מים אשר יביאו הכנסה מסוימה.— ביפה־נוף־הזה אשר קם למקנה להנדיב זה כשנתים, גמר אומר לכונן את מושבת המופת הזאת, וכבר נבחרו ששים אכרים מהפועלים, אשר כבר עבדו בהמושבות עשר שנים או למעצר חמש שנים, ומבני האכרים של כל המושבות, אשר הצטינו בכשרון ושקידה. לכל אחד מהם ינתן שטח אדמה טובה של 200 דונם, ובית, אורוה ורפת, סוס וכלי מחרשה. ולכלם יחד ינתן אדמת מרעה בשטח של אלף דונם. והכנסת הטחנות תהי' להחזקת צרכי הקהל הנחוצים של המושבה.[1]) אך תמיכה חדשית לא תנתן להם. המושבה תתנהג עפ"י נבחרים אשר תבחר מקרבה. ולא יוטל עליה הוצאות כלליות של פקידים, רופאים, מורים וכדומה. וכל התנאים האלה יורשמו בפני הרשות, וכל אחד מהמתאחזים יחתם עליהם, והתחייב למלא אותם לכל פרטיהם, ואשר לא ישלם בסוף שנה כ' את המוטל עליו, או יתעצל ולא יעבוד בזריזות ושקידות, יגורש מהמושבה בלי כל טענות ומענות. — וכן הושם לחובה על הפועלים הפנוים לישא להם נשים מבנות המושבות.

הפועלים ובני האכרים אשר נבחרו מאת הפקידות להמנות בין אכרי המושבה המסודרה והמשוכללה הזאת, שמחים מאד בחלקם ומהללים שבע ביום את הנדיב הנודע ועושי רצונו בעד החסד הגדול אשר הסליא לעשות עמהם.

1) לפי הנשמע תעלה הכנסת הטחנות לערך סך ארבעה אלפים פרנק לשנה.

גולן בבשן.

אדמת שאכם־גולאן נתחלקה כבר בחלוקה מדויקת להחברות השונות אשר לקחו חלק בה עפ"י הסדר הזה: עשרים אלף דונאם להחברה הרומנית, ששה אלפים דונאם לאגודת "שבי ציון" בנויארק, ארבעה אלפים דונאם לאגודת "שבי־ציון" אשר בטונטריאל, ארבעה אלפים דונאם להחברה "אגודת־אחים" אשר ביעקאטערינאסלאוו וארבעה אלפים דונאם שייכים עוד לזקני הכפר. לבני רומניא וחברת "עזרה־מצר" ביאססי יש עוד שמנת אלפים דונאם באדמת קאקאב. ולחברת "אגודת־אחים" הנז' יש עוד ארבעה עשר אלף דונאם בבית־אקאר ונאפא, שלשת הכפרים האלה הם במערב שאכעם־גולאן ונהר אללאן הנזל מצפון לדרום ונופל לתוך הירמוך מכדיל בינם ובינו. — באדמת טצירה אשר במזרח שאכעם ניתן לאגודת "שבי־ציון" בנויארק עוד אלפים דונאם, ואדמת טאפּפּעם אשר להפלחים מבדלת (במרחק הצי שעה) בין שתי האחוזות אשר להאגודה הזאת; ואלפים וחמש מאות דונאם מהאדמה הזאת נתנו לחברה "שבי־ציון" אשר בשיקאגו. בדרום טצירה יש אדמת דשללין השוקקה במאד (אדמת טאפּפּעם במרחק רבע שעה חותכת ביניהן) אלף וחמש מאות דונאם מטנה שייך להחברה השיקאגית, שמנה אלף דונם לחברת חו"צ האנגלית (דובלין, גלאסקאוו ומאנשעסטער) ואלפים וחמש מאות דונם נשארו להנדיב. משם מתמשכת לדרום אחוזת החברה האנגלית הנז' לצד מערב דרך כופאפ־גבלי (איננה כוכב הצפוני אשר להרומנים) לריבלא. ונהר ירמוך, גבול אותה כדרום, והיא נוגעת באדמת שאכעם בצפון, מצפון לשאכעם יש אדמת "טפיל" השייכת להפלחים. ובמרחק שעה וחצי עומדת

העיר "שיך סאיד" מושב הפחה של חבל חוראן, ובה עושר גם גדול צבא.

סקידות הנדיב נטעה לע"ע בחלקה אשר בג'ולאן אלנות רבים מהמשתלות הקטנות: כמה אלפים עצי זית, משמוש (אפריקאזין), תותים, קאליפטוס, לבנה (פאפ'עלן) ועוד. וגם נן ירק בשטח של שלשים דונם. — החרישה נעשתה ע"י מכונה אשר נמשכה בעשר פרדות. הסקידות בנתה בית גדול למושב וגם רפתים ואורות.

אחדות מהחברות הנו' שלחו כבר את ציריהן לעבוד את אדמתן. — ביחוד הצטינה חברת "שבי"ציון" אשר בנויארק, כי היא היתה הראשונה אשר טהרה לשלח ציר נאמן. לשולחיו לעבוד את אדמתה, הוא החובב ציון הנאמן ה' א. ראזענבערג, והוא טלא את משלחתו בעוז ואטונה. ובהשתדלותו נוסעו כבר עשרים אלף תותים ושמנה אלף גפנים. — גם בנה חצר גדולה מוקפת חומה ובה בתים אחדים, גורן, רפתים ואורות. — ציריו החברה הרומענית נטעה כבר ארבעה אלפים תותים ושמנה אלפים גפנים ויבנו לע"ע חמשה בתים קטנים לצרך השעה. — חברת "אגודת אחים" היעקאטערינאסלאויית אומרת לשלח ציריה להחל בעבודה. וחברת חו"צ אשר באנגליה הנו' אומרת להחל בעבודתה בשנת תרנ"ז, ורק החברות המונטריאלית והשיקאגית אינן חושבות עוד להחל בעבודת אדמתן.

החלוצים הראשונים אשר נתאחזו באדמת עבר הירדן עובדים את אדמתם בחפץ וטוב לב, ומצב חייהם אינו רע. ואין להם כל מסריע ותלאה מהבדואים שכניהם. וגם בעת הפראות של הדרוזים אשר מקום המערכה הי' רחוק רק כשתי שעות מהמושב לא סבלו כל נזק.

השנה

(מניסן תרנ"ה עד תמוז תרנ"ו).

המצב בכלל.

השנה הזאת היתה מכורכה בגשמי יורה ומלקוש, והקציר הי' טוב מאד. אך הבציר אשר בראשית ימי האביב חשבו כי יהי' טוב מאד, סבל הרבה מהרוחות החזקות אשר נשבו בסוף ירח אייר ומהתולעת אשר נפלה על הגפנים ביחד סיון. אך בכ"ז לא יהי' מצבו יותר רע מהשנה הקודמת. מצב המלאכה והמסחר הורע במאד בכל ערי ארה"ק. כי מלבד מעמדם השפל מצד איסור כניסת היהודים נוסף עליו גם מעוט התיירים מבני העמים. (בחרף תרנ"ו) לרגלי הבקרת אשר חושמו על האניות הבאות ממצרים. ומשפחות רבות ומהם גם אומנים ובעלי מלאכה נאלצים לעזב את הארץ וללכת לארץ החדשה. — מצב הבריאות לא רע הי'.

פעולת הממשלה ובית מועצות העיר.

כל הדרכים אשר בסביבות ירושלם תוקנו. ובהדרכים ההולכים ליפו וחברון העמדו עמודי אבן קטנים אשר עליהם חרות בשפת ערבית המרחק בקילומטר, למען ידע הנוסע או ההלך, את הדרך אשר כבר עבר ואת אשר עליו לעבור עוד.

בית מועצות העיר הביאה מבריטניא מטאטא ומרכין מכוני אשר יטאטא ויריץ במשך שעה אחת את כל הדרך משער יפו עד השכונה האחרונה, ובהם יטאטאו וירביצו את הדרך שלש פעמים ביום, למען יחדל האבק החזק המזיק מאד לעינים ולהריאה. כן החליט לקבע בכל השכונות אשר מחוץ לעיר סנסים להאיר

את נתיבותיהן. וגם הם יכבדו מעתה בכל יום, ובלילה ישבו כהן מספר שומרים, למען יהיו יושביהן בטוחים מנגבים וישודדים.

התרחבות העיר.

בית מועצות העיר בנה בית גדול מחוץ לעיר מול "האטעל האווארד" אשר בקומתו התחתונה יהיו חנויות, ובהקומה השניה בתי מעון. ומתחתיתו בור גדול מאד אשר יתן די מים להרוביץ חלק גדול מהדרך.

מעל המלון "גראנד־ניו־האטעל" אשר בפנים העיר נבנה מבשלה שלישית, ועתה יוכל המלון הזה להכיל כמאתים אורחים.— הצרפתים בנו בנין גדול במוך להכנסת אורחים אשר להם אצל שער החדש: גם שני בתי מלון חדשים נוספו, "האטעל ללאידי" ו"האטעל איראפא".

בשכונות היהודים נעשו רק חדשות מעטות: חברת "יטין משה" גמרו את מספר הבתים אשר הי"עליה לבנות. ובחצר השייך לכולל וואלין אשר שם "מלון ירושלם" לאחיני א. ל. קאטינין נבנים שבעה בתים אשר יכילו אחד ועשרים חדר. מנדבת "הנביר זייצאוו קיעוו. והכנסתם תהי' לחברת בקו"ח אשר להכולל הזה.

מצב החינוך.

החפץ להשכלה ומדעים הולך ומתרחב בכל מסלגות בני עמנו, בתי הספר מלאים תלמידים בכלוב מלא עוף, ונערים במספר לא מעט לומדים אצל מורים פרטים. ואחדים מבעלי הכישרון שבהם ילמדו, אחרי גמרם את בית הספר, אצל מורים פרטים למען יוכלו ללכת אחרי כן להשתלם בבתי מדרש הכינונים והגבוהים אשר באיראפא. ובשנה הזאת עזבו שישה מהם את ארצנו וילכו לארץ צרפת ואשבנז. וחסרון "בית ספר כינוני" בעירנו נרגש במאד.

ומי יתן כי החברות החפצות בהרמת קרן ארה"ק ומצבה, יתאחדו יחד את חברת "כל ישראל חברים" לכונן בית ספר בינוני. ואין כל ספק כי רבים מהתלמידים אשר יגמרו כי חק למודם, ישיגו פקודה ומשרה בבתי פקידת חמשלה או המסחר אשר בארץ, וגם לאלה אשר יחליטו להשתלם בבתי מדרש העליונים אשר באירופא יהיה נקל להכנס בהם, והם ישארו נאמנים באהבתם לעמם וארץ מולדתם, ולהמשלה הרומטה יר"ה, ע"י רובי תורתם אשר למדו בארץ אבותינו. ובכל עוז יחתרו לשוב אלי ולפעול להטבתה ולהקדמת מצבה.

בבית הספר "התורה והמלאכה" אשר לחברת כי"ח נעשו תקונים וסדרים טובים, והם: במחלוקת הלמודים הנהיגו את למוד ה ר ש ו ם לחוב על כל התלמידים. ובמחלקת המלאכה הושם לחובה על כל התלמידים ללמוד שעה אחת ביום ספר, חשבון ורישום, ובעדם הוערכו ארבע מחלקות שונות בזמנים שונים ט ה י ו ם, למען יוכל כל תלמיד ללמד לפי ידיעותיו וכשרונותיו.

חברת "אגודת אחים" בלאנדאן אשר בית הספר לבנות "עוועלין דע ראטהשילד" עומד תחת חסותה, קנתה בית גדול ורחב ידים בעל שתי מכפלות, העומד על דרך מאה שערים, ולו גן גדול, והוא טוקף חומה. מחירו עלה לסך 120000 פראנק. ובקרוב תבוא מורה מוסמכת מבריטניא. ולפי הנשמע יש את לב המנהלת לכונן בו "גן ילדים" להנוך וששעוע ילדים קטנים מבני שלש עד שש.

פעולה נדולה להרחבת וקדמת ההשכלה פעל גידול והתרחבות בית הספרים הכללי ע"י אוצר הספרים הגדול בעל שמנת אלף כרכים בשם בנזי יוסף אשר החובב ציון הנאמן ד"ר יוסף חאזאנאוויץ בביאליסטאק הואיל לנדב למענו. בבית הזה, נמצאים כעת כשנים עשר אלף ספרים מרביתם בשפת עברית ומעטם בשאר השפות. — הבית הזה פתוח שמנה שעותב יום,

וכל איש יוכל לבא בו ולקרא מכלי כל תשלום. ומלבד תועלתו הכללית להתפתחות והשכלה ולעובדים בשדה הספרות, עוד אוצר הבית הזה בקרבו רעיקנדול ונשגב, הוא דבר התרכזות ספרות ישראל, כי הבית הזה יהי' ברבות הימים מרכז לאיתי לספרות ישראל מראשיתה עד היום, ונקוה כי כל חובבי ומוקירי ארץ אבותינו וספרותה ימהרו לתמוך בידי המכון הזה, כן בכסף לבנין הבית אשר מנהליו אומרים לבנות, וכן במשלח ספרים בכל מקצעות הספרות, למען ימלא הבית את תעודתו.

מפעלי צדקה וחסד.

מפעלים ומכונים חדשים לא נוסדו בהשנה הזאת, אולם אחדים ממפעלי ההסד הישנים נתגדלו ונתרחבו. בתי החולים "בקור חולים האספיטאל" ו"משגב לדך" הגדילו את בניניהם. כהראשון נבנה חדר גדול אשר בו הועמדו שש מטות, ובהשני החלו לבנות מכפלה שניה מעל הראשונה. אדהמלאכה טרם נשלמה.

חברת "עזרת נשים הכללית" לקחה תחת חסותה את "ההקדש" הישן, ותכונן בו סדרים טובים, ותעריכהו בתור "בית חולים לחולי הרוח וחשוכי מרפא". ותעתיק את הבית הזה — אשר הי' תמיד באחד הנתיבות הצרים בפנים העיר באין אור ואויר — מחוץ לעיר במקום אשר אויר צח ומבריא יפוח בו מכל עבריו, ואחד הרופאים יבקר את הבית הזה פעמים בשבוע (מלבד בעת הצרך) ומשניחי החולים הוסקדו על נקיון הבית והחולים.

הגביר כמוהר"ר משה וויטעמבערג הקדיש את כל חצירותיו אשר בפנים העיר וחוצה לה; (ובכללם גם השכונה הגדולה הנודעת בשם "בתי משה וויטעמבערג") ופרים אשר יעלה למצער בששת אלפים פראנק לשנה, יהי' קדש לטובת בתי חסד שונים אשר בירושלם ויפו (ע"פ ערך קצוב אשר ערך המקדיש בציואתו) וההקדש נעשה בבית פקודת המשפט (מַחְכָּמָה).

עבודת האדמה.

בהפנה הזאת נעשו חדשות נכבדות, וגם תקונים טובים בהמושבות הקימות מכבר. והנה, את דבר המושבות החדשות „מתולה" ו„הרתוף" והתחלת העבודה בגולן הודענו במאמרים מיוחדים. ומהתקונים אשר נעשו לקיום הישוב, עלינו להזכיר לכל לראש, את „יסוד חברת כרמל למכר יין המושבות". החברה הזאת אשר כנראה תצליח ותפרח במאד, היא אחת מעמודי התוך לקיום הישוב. כי סוף סוף פחדו אכרי המושבות אשר אחוזותיהם נטועות רק גפנים, אולי לא ימצא שוק ראוי למכר יינם. אולם לרגלי החברה הזאת בטוחים האכרים בעבודתם, וגם המושבות אשר אינן עומדות תחת חסות הנדיב כרחובות וגדרה, בטוחות בעת כי ענביהם יוקחו תמיד להיקב ב„ראשון לציון", אחרי אשר יינו ימכר כמעט שנה שנה.

משען שני לחזוק הישוב נוכל למנות את ה„תערוכה לתוצאות ארץ ישראל" אשר הוערכה בתוך התערוכה הכללית לחרשת המעשה בברלין. התערוכה הזאת הוכנה בהשתדלות ראשי חברת „עזר". ובה הוכן בית יין מיוחד אשר בו ימכרו יינות וקוניאק ארץ ישראל בבקבוקים ובכוסות, וה' משה דוד שו"ב מנהל אחוזת „זיתון" היודע היטב בטיב יין הארץ ותוצאותיה, הוסקד למנהל התערוכה. ואין כל ספק כי על ידה ימצא יין ארץ ישראל ופריה וחרשת אומניה מהלכים בכל רחב הארץ הזאת.

אולם עוד משען אחד נחוץ במאד לקדמת הישוב וקיומו הוא „בית מלוה לאכרים". נחיצת ותועלת מכון כזה ידועה וגלויה לכל. ואין לך ארץ ומקום בתבל אשר לא יהי' מכון כזה בעד עובדי אדמתו, וגם בארצנו נעשתה כבר בהשנה העברה התחלה קטנה ליסוד המכון הזה מאת חברת „דורשי ציון" אשר באוסטריא. ובשנה הזאת הקדישה חברת „ציון אשר בבאלטימארע"

אלף פראנק להמפעל הזה (בתנאי אם ימצאו עוד נדיבים אחרים אשר יקדישו סכומים מצוינים בעד המפעל הזה), ויושבי ארה"ק בעצמם מנדבים גם הם סכומים קטנים למעני. אך גם להתחלתו דרוש למצער סכום של 20000 פראנק, ולכן נעורר בזה את כל החברות לתכלית הישוב וגם את המצוינים שבחובבי ציון, בכל הארצות כי יאצלו סכומים הגונים למען יצא המפעל הזה לפעולות בהקדם האפשרי.

החדשות והתקונים שנתחדשו ונתקנו בהמושבות.

ראשון לציון. נוסף בנין גדול להיקב; למען יוכל לקבל גם את כל יין המושבות הסמוכות. ובהיקב עצמו נוספו מכונות ומכשירים חדשים למען יצא היין בהשלמות האפשרי. והוצאות הבנין והכלים עלה עד כדי חצי מיליון פראנק.

החלו לטעת שיח "נעראיניום" בטדה מרובה בינות לעצי התות, וכבר הובאה מכונה להכין מעלי השיח הזה, שמן־מריה. המלאכה נקלה מאד. וכל אחד מהאכרים יוציא את השמן בעצמו על חשבונו.

שלשה קולוניסטים חדשים מבני האכרים נוספו בה. וכעת נתחלקה כבר אדמת כל המושבה, מלבד גן השלחין (באיארע) אשר לפי הנשמע ינתן גם הוא לאחת המשפחות.

זכרון יעקב. גם בה נוסף עוד יקב גדול אשר יהיה די להחזקת יין המושבה גם אחרי אשר יתנו כל הכרמים את ענביהם, וגם את יין המושבה חודירא. —וכל אחד מהאכרים השיג סך מאה וחמשים פראנק לצרכי גידול עופות.

הנדיב הקדיש מאדמתו כרם של 23 העקטאר אשר פריו יהיה קדש להחזקת צרכי הקהלה אשר בהמושבה.

חודרא. המושבה הזאת תתנער כעת משפלותה, ושני החסרונות העקריים אשר עכבו את התקדמותה, והן: חסרון בתי

מעון טובים והבצה הגדולה אשר בסביבותיה, אשר שניהם הסבו מחלות רבות בהמושבה יוסרו כליל. כי בחסדי ממשלתנו הרוממה יר"ה ובהשתדלות האלוף הנכבד וכו' ה' א ל י ה ו ש י י ד השיגו הרשיון לבנות למו עשרים בתים. ואחדים מיושביה החלו כבר לבנות, והנדיב הנודע הואל בטובו הגדול לייבש את הבצה הגדולה אשר בסביבותיה, ולהסבה לגן עדן. כה ינטעו 200000 עצי קאליפטוס רחוקים איש מאחיו 15 מטר למען יוכלו לזהוע בהאדמה אשר ביניהם.

פתח תקוה. הפקידות הכנה עור גן שלחין גדול, ולפי הנשמע יעשו מסילת סוסים ממנה לראשון לציון (דרך יפו) למען מהר את הבאת הענבים מהמושבה להיקב. ושקי גוטי הוכנו למען לא יאבד מין הענבים בדרך הלוכם.

שנים עשר אכרים בהמישבה הזאת התחברו יחד לבנין להם גן שלחין בשטח של120 דונאם, וכבר הכינו את האדמה, ובראשית שנת תרנ"ז יחלו בעבודה. —באחוזת ה' לאבטאן אשר בהמושבה החלו לעסוק בגדול דבורים.

ראש פנה. בהמושבה הזאת חולקה והוערכה האדמה לכל האכרים, עפ"י הערכה אשר העריכום שמאים ובקיאים מצד הפקידות ומצד האכרים, והם שמחים בחלקם ובעבודתם.

יסוד המעלה. בה החלו להכין מים מריחים כמו "מי־קולוניא". ועוד מינים שונים, ריחם נודף יותר טוב מהמים המובאים מאירופא. — גם יושיבו בה מספר אכרים חדשים, (כמובן מהפועלים אשר הצטינו בעבודתם באחת מושבות), והנדיב הנודע יתן בעדם את האדמה, והוצאות התאחזותם תהיו על חשבון הנביר מר אליעזר פאליאקאו במאסקווא.

משמר הירדן. לפי הנשמע תתאחדנה יחד כל החברות העובדות לטובת היישוב להקים את המושבה הזאת משפל מצבה.

מי יתן ויצא הדבר הזה לפעולות בקרוב.

מוצא. חברת "חובבי ציון" תמכה בידי האכרים אשר במוצא בסך חמש מאות פראנק לקנית פרות חולבות, והם מביאים חלב, חמאה וגבינה העירה למכור.

חברת "בני יהודה" בצפת. לפי הנשמע החליטה חברת "חובבי ציון" בלאנדאן לתמך בידי החברה הזאת אשר באי בריתה הם כלם ילידי צפת ת"ו; והם היו החלוצים הראשונים אשר הרהיבו בנפשם לקנות למו אחוזת אדמה בעבר הירדן המזרחי בהכפר "אישנום" העומד על כתף ים כנרת קדמה, (במצר המכצר העתיק "מכצר גמלא", וכבר הראו את עוזם ואמץ רוחם, ויתאחזו באדמתם עוד לפני שנים מספר, ורק מחסרון תמיכה למכנה הבתים וכל הנחוץ, נאלצו לעזב את אדמתם.

מלאכה וחרשת המעשה.

הענף הזה לא רק אשר לא התקדם, כי גם ירד אחורנית. המזנגה במנטור אשר אמרנו כי היא תהי' לנו למופת ליסוד בתי חרשת רבים, נסגרה על מסגר, וכנראה אין כל תקוה לפתיחתה. אולם סיבת סגירתה באה רק לרגלי ההוצאה הנפרזה אשר הוציאו בעת העבודה, וגם מחסרון אומנים ומנהלים חרוצים בראשית התיסדותה, ולכן לא נוכל לשפוט ממנה כלל על אי הצלחת בתי מלאכה אחרים. להיפך, הנסיון הזה אשר עלה להנדיב כסף רב יהי' לתועלת לאלה אשר יבאו אחריו כי יתקיימו ויצליחו.

מבתי מלאכה חדשים במדה קטנה אשר נוסדו, נוכל לחשוב: א) בית משרסות יין־שרף אשר הבין הגביר ח. א. וואלירו אצל הטחנה הגדולה אשר לו. — ב) תמני אחד הבין לו כסאות אריגה, והוא אורג גולמי צמר גפן בצביונים יפים, ומלאכתו מפיקה רצון מאד מילידי הארץ וגם מהלועזים, ועתה הוא אומר להביא הנה

את שלשת אחיו, למען הנדיל את בית מלאכתו. ג) אחד מאחינו אשר השתלם בעצמו באיטליא בעצירת שמן הזתים, הכין פה בית כד אירופי לטחינת הזתים ועצירתם, ובעת האנור יוליכהו לאחד הכפרים אשר בסביבותיו גדלים עצי זיתים רבים, והשמן אשר יאצר הוא בבית הבד שלו, יוכל אחרי כן לזכך ולעשותו טוב ומתוק כשמן צרפת ואיטליא. ד) כיפו הוכן מחדש בית מעשה לבורית פישוט ומריה, וה' וו. גראם עוסק במשלח הבורית לארץ אוסטריא ואשכנז, וע"י השתדלותו יש תקוה כי בית המלאכה הזה יוכל להתקיים וגם להתקדם.

ראש פנה. פקידות הנדיב אומרת להנדיל את בית טוית הפקעיות למען יוכלו להכנים בו עוד עשרים כסאות הטויה.

שארי ערי ארה"ק.

יפו. בידי מנהלי הת"ת הצליח לבנות בית גדול ורחב ידים מחוץ לעיר וגם ביהכ"נ. והדבר היותר נפלא ונכבד בבנין הבית הזה הוא: כי כמעט כל הוצאות הבניין נאספו מאת תושבי ארה"ק. ומנהלי הבית עשו גם סדרים טובים בעניני הלמודים ויקבלו טורה ללמד את הנערים גם כתב וחשבון.

בבית הספר לנערים נוסדה מחלקה עליונה מיוחדה אשר בה ילמדו התלמידים מדעים וביחוד את דברי ימי ישראל וספרותו והכל בשפת קדשנו.

חיפא. חברת "כל ישראל חברים" יסדה בית ספר לבנות. והמנהלת היא העלמה מ' מלכינזאהן חובבת ארץ אבותינו ושפתנו. וכהשתדלות חברת "בני משה" הופקדה מורה מיוחדה אחת (מבנות צפת) ללמד את התלמידות שפת עברית והן רואות ברכה בלמודן.

צפת. בה נוסד חברת "תלמוד תורה" המשלמת שכר לשמנה מלמדים; המלמדים את תלמידיהם מהתחלת הקריאה עד

גמ"ת ופוסקים, אך המלמדים אינם מלמדים בבית מיוחד כי אם איש איש בביתו, ומשגיח מיוחד הופקד כי המלמדים והתלמידים לא יבטלו מלמודם. את הוצאת הת"ת מאסף המיסד ר' דוד מנדיבי העיר ומנדיבי הו"ל, וכבר עלה בידו לרכוש בית גדול במחיר 20000 פראנק אשר פריו יהי' קדש להוצאת הת"ת.

מצב בית הספר אשר בה הולך הלוך וטוב. גם בני אשכנזים-חסידים יבקרו שעריו והמטונים שמים יד לפה ואין מכלים דבר. הנדיב מר אליהו שייד הי' מרוצה מאד מהמבחן אשר בחן את התלמידים, וישקל על ידי המנהל סך 500 פראנק להלבשת והנעלת התלמידים העניים.

בה נוסד חברת "משמרת הקדש" ותכליתה ומטרתה ללחם את המיסיאן הבריטית אשר תקעה יתד בעיר הזאת. באי בריתה וראשיה הם מנכבדי כל הכתות, יראים ומשכילים, חסידים ואנשי מעשה כולם יחד התחברו בלב שלם להגן על כבוד עמם ועירם אשר חולל ע"י התרשלותם, והחברה מטלאת את תעודתה, וכבר הצילה מספר נערים מידי המסיתים, וה' שייד הבטיח לתמוך בידה בסך אלף וחמש מאות פראנק לשנה, בתנאי אם תכונן בית למוד מלאכה או למצער תמסור את הילדים העזובים לבעלי מלאכה ואומנים שונים להשגיח עליהם וללמוד עמהם בלילה דברי ימי עמנו ושפתנו. ובאמת אמצעי הזה הוא האחד אשר על ידו תוכל החברה להגיע אל מטרתה.

בקיץ הזה יחלו לעסוק בבנין בי"ח אשר הנדיב הנודע החליט לבונן בה, וכבר קנה זה כמה אחוזת ארץ גדולה למענו.

שבריא. יושביה האשכנזים יסדו חברה בשם "ליגת הצדק", אשר מטרתה לסעד את החולים העניים בכל הדרוש, וגם ללון אצלם ולהסך משכבם בכל יום.

בעיר הזאת לא הי' בל בית חולים לאחינו. ולמלאות מאת

צער ראשי העדה, הכינה המיסיאן הבריטית בה בי"ח, ותשב בה רופא לרפא את הגוף ולהחלות את הנפש, אך בשנה הזאת תוקן החסרון הזה, כי הגביר הנכבד ה' אליעזר פוליאקאוו במאסקוא החליט לבונן בה בי"ח גדול, ועוד בקיץ הזה יחלו לבנותו, והמלאכה תעשה באמצעות והשתדלות פקידי הגדיב.

בארץ הקדם.

קאירא. חברת "בי"ח" יסדה בה בית ספר לנערים, ועדת אשכנזים, אשר שנים רבות היתה ללא תורה וללא דרך ארץ, נהייתה עתה לעדה משוכללה ומסודרה. ותפקיד עליה את אחד מרבני רוסיא אשר עבר בה לרב ודרשן. ובהשתדלות ראש העדה ה' ט. נאדיל, נוסד בה בית ת"ת, ויש את נפשו לבנות גם בי"הכ"נ גדול ומפואר.

חדשות וזכרונות.

ירושלם. שנת תרנ"ו היתה שנה גשומה. הגשם הראשון החל לרדת ביום כ' תשרי, והאחרון ירד ביום ט' סיון. מספר ימי הגשמים היו 71 (מלבד גשמיסקטנים אשר לא יכלו למדוד). מדת הגשם בכל ימי החרף עלה 37 1/2 צאהל [1]). "כיר איוב" (עין רגל) החל לשטוף מטפרצו ביום כ"ט טבת, וישטוף שטוף ועבור כשני ירחים (חזון יקר מאד). שלש פעמים ירד שלג קטן מאד; פעמים אחדות ברד. — הקור היותר חזק היי 28 0, והחום היותר גדול עלה עד כדי 97 0 במעלות פארענהוט [2]) מעל האפס. ביום 28 שבט נראה קשת כפולה.

1) 2 יחצי פנטימטר בקירוב.

2) מודד החום של פארנהוט יחשב בערך רעאמיר בע"ך 9 אל 4 אחרי נצוי בראשונה 32 מעלות.

בית מועצות העיר פקדה על כל בעלי החנויות המוכרים במדה ומשקל לקחת את הקילוגראם, הליטר והמטר למדתם ומשקלם.

הפוסט הטורקי יסד בית פקודה מיוחד לקבלת ומסירת מכתבים והכתבתם, כרובע היהודים. ואחד מאחינו ה' אלי האניג הופקד למנהל המחלקה הזאת. ובחותמה חקוק השם "ירושלם" גם באותיות עבריות.

הוד מלכנו השולטאן יר"ה הואיל לכבד את רבינו הרה"ג ראשון לציון וכו' כקש"ת מוהר"ר יעקב שאול אלישר ראש הרבנים (חכם־באשי) בירושלם וסביבותיה, באות הכבוד מג'ידי מדרגה שניה.

שנים מאחינו האשכנזים נתיני תוגרמא חכרו על משך חמש שנים את הגן הגדול, ועוד אלף דונאם מהאחוזות הפרטיות של השולטאן יר"ה אשר בסביבות יריחו. והרשות נתנה להם להושיב את משפחותיהם ועוד איזה משפחות יהודים אשר יעזרו להם בעבודת האדמה.

ועד בית הספרים הכללי "מדרש אברכנאל וגנזי יוסף" יסד בחדר הנשען לבית הספרים, "אוסף עתיקות". בו יקבצו עתיקות בני ישראל בכל מקום שהם. ועתיקות ארץ ישראל אף אם אינם מיוחדים לעם ישראל, וכבר נאספו בהבית מטבעות שונות ומיני צמחים; שרצי העוף ועוד. וכל המנדב דבר יכתב שמו בספר הבית לזכרון.

ה' ד"ר בליסס העוסק זה כשלש שנים בחפירות אה"ק לתכלית חקירת קדמוניות מטעם חברת "חקרת ארץ פלשת" (Palestine exploration fund) אשר בלאנדאן השיג עוד הפעם רשיום מאת ממשלתנו הרומטה לעסוק בחפירותיו עוד שנה, ובזמן הזה הוא אומר לחפור בצפון העיר למען גלות את הלוט הלוט המסוך על מקום החומה השניה, ועל ידה תבורר ג"כ אמתת "כנסית הקבר"

אשר כנודע רבו המיטינים והמשטאלים באמתתה.

חברת "חקירת ארץ פלשת" אשר בברישניא יסדה ועד מיוחד להוציא לאור את כל ספרי הנוסעים הראשונים בארץישראל. וכבר יצאו לאור עשרה כרכים ומחירם הוא 10 גינא) 10.10 לירא שטרלינג). — הילכו אחינו בדרכי המסיכנים שכהם? (ראה איצר ספרות ארץ ישראל בחלק ההודעות).

הועד להקמת בית חולים בירושלם אשר באשכנז, השיג סוף סוף רשיון מאת מטשלתנו הרומטה יר"ה לבנין בית חולים גדול על כר הנרחב אשר קנה מחוץ לעיר על דרך יפו ויפקיד לבנות חומת אבן מסביבו, ולמען לא יצטרכו לקנות אבנים להחמה החליטו באי כח הועד פה לחצב ראשונה שלשה בארות גדולים ומאבנים יבנו את החמה.

יפו. לפי הנשמע יש את לבב מטשלתנו הרומטה יר"ה אשר התבוננה כי הוצאת השקאת גנות השלחין גדולה במאד, להוריד את מכס המעשר המוטל על גנות השלחין על החצי, למען החזק את ידי האכרים בהרחבת וקרמת גנות השלחין.

בית מועצות העיר כונן גן טיול באמצע העיר במקום אשר הי' מרבץ לאדם וכהמה, והוא יהיה פתוח לכל יושבי העיר.

ראשון לציון. בה נוסד תזמרת משוכללה כראוי, ולפי דעת מבינים השכילו המנגנים ללמד מלאכת הנגון בזמן קצר. יושביה החלו לבנות בית לבית־ספרים; וממולו יציע בעד בעלי התזמרת, וכבר קבצו למטרה הזאת מבני המושבה בעצמם סך 3000 פראנק, ובעגלותיהם יביאו את האבנים והחמרים הדרוש להמלאכה. וגם נוסד בה חברה ספרותית אשר פעם בשבוע ידרשו מעניני ישראל ומעניני העולם.

רחבות. בה נוסד ביהכ"נ ובית כפר בנדפת החובב ציון מר יעקב ברוידא. ויושבי המושבה בעצמם יסדו חברת גמילות

חסד בישם „חסד אליהו" על שם פקידם מר אליהו זאב הלוי לוין עפשטיין.

פתח תקוה. הפקידות יסדה בה בית־ספרים, אך לע"ע הנהו עוד בבית שכיר.

מזכרת בתיא (עקרון). בני המושבה יסדו להם חברת גמ"ח.

חברון. בפקודת הדר מלכנו הישולטן יר"ה תקנו ויפו את כל חדרי הבנין הגדול העומד על מערת המכפלה, ומהנדס מיוחד שולח מעיר הבירה להשגיח על כל דבר הצריך הקון ויפוי.

חברת „לטען ציון" מסרה בשנה הזאת ט"ו נערים לאומנים ישנים ללמדם מלאכה (מלבד הכ"ג נערים הלומדים מלאכה על חשבונם משנה שעברה). הנערים לומדים שתי שעות ביום תנ"ך, ש"ע וכתב עברי. ושמנה מהתלמידים כבר גמרו את חק למודם ויפתחו בעצמם בתי מלאכה.

שוויא. (אחת מבנות זכרון יעקב). בה יבנה בית גדול ורחב ידים אשר בו יכולכלו זמן ידוע החולים אשר שבו לאיתנם ולחיזוק בריאותם דרוש מנוחה, כלכלה טובה ואויר זך.

בארות. כלתה מלאכת עשית החוף וכו יוכלו לעמוד עשר אניות קטור כאחת.

בקרת ספרים

גבעת שאול.

הספר הזה יתהלק לשלשה חלקים. חלק הראשון: בו יתבאר מגלילת ארץ הצבי ושטות ההרים בלשון עבר ובלשון ע־בי חדשים וגם ישנים מימי קדם מתנ"ך ומאמרי חז"ל. חלק השני: בו יתבאר מהרים, ימים ונהרות הנמצאים בארץ הצבי וסוריי ותוצאות הארץ וגם ראשי הערים מארץ סוריי וחביאות וסירות הארץ, ואיך נשתנו עתות השנה בארץ הצבי. — חלק השלישי: בו יתבאר השופטים והמלכים אשר שפטו ומלכו בארץ מימות יהושע עד היום, ומעשי הארץ ומנהגי הערבים, וסדר הנסיעה מהר"ל לאה"ק ובאה"ק, ולוח המושלים והמלכים אשר מלכו מיציאת מצרים עד היום. — מאת שאול בלא"א ה"ה מו"ה סנחם זצ"ל הארנשטיין. ווין תרנ"ג, 103 עמודים.

את שם הספר הזה ותוכן עניניו המבואר די והותר בנוף השער קראנו בהמאמר "החדשות בשדמות ספרות ארץ פלשת" [1] באחת מחוברות העתון לחקירת ארץ פלשת הי"ל בלייפציג. שמחת משנה שמחנו על הבשורה הזאת כי גם בויען נמצא גואל לספרות ארץ אבותינו. ונמהר לכתוב לאחד הט"ום לשלח לנו את הספר הזה, וחפצנו נמלא בזמן קצר. אך מה גדלו השתוממותנו לראות כי הספר הזה הטכיל לפי דברי המחבר, געאגראפיא והיסטאריא משוכללת מא"י וסוריא וגם מורה דרך ללכת אליהן, אינו מחזיק יותר ממאה עמודים בתבנית אקטאף. אך חשבנו אולי בקי המחבר בקפיצת הדרך וספרו זה הוא מועט המחזיק את המרובה. אולם כאשר שמנו עינינו בו ראינו כי לא רק אשר אין בו כל הכתוב בשער הספר ובתוכן עניניו, כי גם המעט הנמצא בו מלא טעיות ושגיאות לאין מספר. ולמצער השכיל המחבר אשר קרא שם ספרו בשם "נבעת שאול", לא באיזה שם המתיחס לארה"ק, כי הספר הזה הוא רק נבעה אשר עבר המחבר מספרים ישנים אשר נכתבו על אדות ארה"ק וכהם כספרים כאלה אשר היו טובים רק בזמנם בעת שלא היו יותר טובים מהם. ובהגבעה הזאת ערבב וכלל גם את שמועות והגדות קלושות ובדויות (וגם האמתי שבהן קצוצי יד ורגל) אשר קלטה אזנו בטח מיהודי ארץ ישראל אשר עבר דרך ארץ ישראל רק למען יקרא בשם "יהודי ארץ ישראל".

והנה, אם נאבה לבקר את הספר הזה כלו מראשו ועד סופו, ידרש לזה עוד ספר שלם, והדבר הזה אינו כדאי בנזק העת והנייר. ורק למען הוכיח את אמיתת משפטנו הננו להביא פה קטעים אחדים מכל פרק ופרק.

[1] בהלוח לשנת תרנ"ח הבע"ל ניתן את תרגום המאמר הזה עם הערות והוספות.

פרק א׳ עמוד 5 . . . מבוא העיר היא מצפון אצל המסלה העולה ליפו לא רחוק מההר הנקרא בל״ע טשעבל קולוניא, ועתה כאשר באו רבים מאחינו להתיישב בעיה״ק הגיעה העיר עד ההר הזה [רחוקה עוד כשעה ממנה] על יד המסלה משמאלה עומדים המושבים, קריותים [לא היתה ולא נבראה] אבן פנה [צ״ל אבן ישראל] בית יעקב, משכנות ישראל, מזכרת משה, משכנות משה [צ״ל אהלי משה ושלשתן לא על יד המסלה הנן] בית יצחק [גם היא עוד לא נבראה] נחלת שבעה, נבנו ע״י אגודות שונות . . . . המושב אבן פנה נבנה ע״י נדיבי עמנו ובראשם האדון ישראל דוב פרומקין מו״ל החבצלת והוא רק בעד אחינו הספרדים פליטי בגדד וטונים . . . . [המחבר בלבל פה את השכונה אשר נבנתה מאת חברת עזרת נדחים בהשתדלות הרי״ד פרומקין בצלע הר הזיתים עם השכונה אבן ישראל, הרחוקות אשה מרעותה כרחוק המחבר ממדע א״ה״ק] . . . . **המחבר מאריך עוד שלשה עמודים בענין השכונות מחוץ לעיר ואופני ותנאי האגודות, והכל בהפרזות, גוזמות ובדיות.**

עמוד 3,8 . . . במזרח העיר סמוך להר ציון נמצא שער הנקרא שער ציון [איננו במזרח כי אם בדרום העיר, ולא סמוך כ״א על הר ציון] בל״ע נקרא באב איל חליל וכו׳ [בשם הזה נקרא שער יפו ולא שער ציון] ומשם תשפיל החומה לעמק נחל קדרון והיא לדרום שער ציון נוטה מעט מזרחה עד השער הנקרא שער הקטן . . . [נחל קדרון הוא במזרח העיר, בינה ובין הר הזיתים והוא עובר לפני שער האריות הנזכר הלאה] ומשער הקטן תעלה החומה בהר המורי׳ עד השער הנקרא שער האריות ובל״ע שער איל מאבאט ר״ל שער של השבטים וכו׳ [הביא את ההגדה הידועה מבלי שום לב להבקרת אשר כתבנו אדות שם השער הזה והגדתו בספרינו] ומשם החומה משפלת לעמק רפאים למזרח העיר וניטה מעט לצפון . . . [עמק רפאים הוא כנודע בדרום העיר].

עמוד 13-14 גם חברות שונות נמצאים בעיה״ק לטובת עניים, ואלה המה: וועד כל הכללים היא חברת עזרת נדחים וכו׳ [בעניני החברות ובתי החסד בלבל וערבב שמות ומושגים שונים הידועים לכל איש ואין מהצרך לבארם]. . .

שם. ירושלם הרים סביב לה, לדרומו נמצא הר הנקרא הר הזיתים [ומה יעשה המחבר עם הכתוב: ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים אשר על פני ירושלם מקדם] ומעבר לנשר נמצא אבן גדול תבניתו כמו מגדל ונקרא יד אבשלום כי אבשלום בן המלך דוד בנה אותו. [המחבר מחליט את אמתת המסרה, בעוד אשר הרי״ש ומרבית החוקרים מפקפקים באמתתה] . . . ותבנית יד היתה למעלה על ראש המגדל, והקייזער נאפאליען באנאפארט לקחה והניחה לבית האוצר בפריז [נודע כי נאפאליאן לא עלה כלל ירושלימה, ומרמלה שב בדרך אשר בא בה, והוא רק ספור המוני אשר אין לו מקום אף בההגדות]. למערבו נמצא בית החפשית אשר בה ישב המלך עזריהו בצרעתו וגו׳ במלכים א׳ ט״ז [המסרה הזאת נדחתה כבר ע״י הכתבת אשר נגלתה בראש הבנין הזה כי הוא מקום חברת הכהנים לבית

חזיר] סביב לקברו של זכריהו בראש ההר לצד מערב נמצא מערה נחצבת מאבן אחד, וזה קבורת הגי ומלאכי [קבר זכריהו הוא ברגלי ההר ומערת חוי ומלאכי הוא סמוך לראש ההר] ואצל המערה נמצא מקום קבורת סנהדרי הגדולה במערה נחצבת מאבן אחת [קפיצת הדרך נוראה, כי מערת קברי הסנהדרין, לפי המסרה, הוא בצפון העיר ורחוקה משער שכם כשלשה רבעי שעה] . . . בשפולי ההר למזרח נמצא דלת ברזל שקועה בארץ והיא חם כמו אש גם בימי החרף [הספור הבדוי הזה הוא מעין הספורים מקברו של התנא קטא]

עמוד 38-39. עיה"ק צפת הנזכר בשופטים הוא עיר ישן נושן מימי קדם . . . והעיר עומדת על הר גבוה והלול, והוא אחד מהרי הכנעני [המחבר לא ידע את אשר נכתב וגשנה כבר פעמים רבות כי צפת הנכחית איננה העיר צפת הנזכרת בכה"ק].

עמוד 97 . . . והרוצה לנסוע מכל המקומות הנזכרים לאה"ק צריך לבא מקודם לעיר יפו ומיפו למקוה ישראל וממקוה ישראל לפתח תקוה ומפתח תקוה לעקרון ומעקרון לרחובות ומרחובות לראשון לציון ומראשון לציון יסע לאט לאט לעיה"ק חברון ויתמהמה בחברון זמן מה . . . ומעיר חברון יכול לנסוע למדבר סדום דרך עיר עזה [!] וממדבר סדום להר ההר, והאיש אשר לא ידבר בשפת ערבי לא יסע במדבריות כי יוכל לבא בנקל לסכנה עצומה. אכן מי שמדבר בלשון ערבי ורוצה לנסוע במדבריות ההמה יקח זה הכלל בידו למען יציל את נפשו משחת, והוא: בפגעו מחנה ערביים יגש אליהם וישאל בשלומם וכו' ולהראש שבהם יאמר שלום עליך אחי חביבי, הלא ראיתיך כבר וכו' ויכבדהו בעשן הקטרת או בדבר אחר ואז יקבלו הערבי באהוה וישמרהו משודדים אחרים. בדוק ומנוסה !

והנה, סגנון בקרתנו תוכיח בעליל, כי לא לבזות או להתכבד בקלון המחבר מטרתה, כי אם להוכיח ולהודיע כי ספרות ארץ אבותינו נתרחבה ונתגדלה במאד בעת האחרונה, ואם שפתנו העבריה עניה עוד בספרים טובים ומועילים בהפנה הזאת, רק קהל הקוראים אשם בזה, ואם רק ידע הקהל לבכר את הספרים המועילים ולדרוש אחריהם, אז בזמן קצר תהי'לנו גם בשפתנו ספרות גדולה ורחבה כלכל העמים.

החילנו להדפיס את הכרך החמישי מספרנו השנתי „ירושלים", ומעתה נוציאהו לאור בע"ה בפרקים יותר קרובים. ולכן נחלה בזה את פני כל רבנינו, חכמינו וחוקרינו כי יכבדונו במאמרים (בשפת עברית או אשכנזית) אשר יש להם איזה יחש עם גלילת, תכונת וקורות ארה"ק או עם תולדות גדוליה וחכמיה. ואנחנו נכונים לשלם להם אם במזומין או בהדפסה יוחדת ממאמריהם.

חודעות

בתי החנוך, החסד, החברות ועוד

בארץ אבותינו.

אוצר ספרות ארץ ישראל.

גלוי וידוע לכל מי שקרא אף טעט בספרות ארץ ישראל הקדומה, כי הספרים אשר חוברו בה אוצרים בקרבם חמר רב בכל ענפי מדע־הארץ. אך לעומת זה מלבד שהם יקרי המציאות, הם גם משוללי הסדר, כן בחיבורם וכן בהדפסתם, וגם אין כל תוכן ומפתח לענייניהם, עד כי קריאתם תכבד מאד, וכיחוד יכבד העיון לכל איש החפץ לבקש בהם דבר הנוגע לעבודתו. — גם מרבית סיפורי ומכתבי המסע אשר חוברו אדות־יה במשך השמנה מאות שנה החולפות מלאים טעויות ושגיאות לאין מספר, כי המדפיסים והמו"ל אשר היו בחו"ל לא ידעו לכון את שמות הערים והמקומות (שאינם נזכרים בכתבי הקדש) הנזכרים בהם, וכל מגיה ומדפיס תקן ושנה ככל העולה על רוחו. ועוד זאת כי הרבה מהם נדפסים במאספים וחוברות שונות אשר אין ביד כל איש לאספם. וגם אלה אשר נדפסו לבדם יאבדו או לא ימצאו בעת אשר יבוקשו לרגלי קטנות כמותם. והאיש הבא כעת לבנות בחומת ספרות ארה"ק, יאלה למצא את האבנים והחמר הדרושים לעבודתו.

ולמען תקן את הטעות הזה גמרנו להוציא לאור את כל הספרים, סיפורי ומכתבי המסע אשר נכתבו אדות מדע ארה"ק ומצבה, בכרכים שוים בני מדה וקצב אחד (כל כרך יכיל 25 בויגן ויותר) בהתקונים האלה:

1) תקוני טעות ושגיאות הדפוס.

2) את שמות הערביים של האנשים, הערים והמקומות נדפסים בנקוד נכון כמו שהם נכתבים ונקראים בהשפה הזאת, (וכעת הצרך גם באותיות ערביות).

3) אצל המקומות אשר המחברים הזכירום רק בשמם אשר בו

יקראו בפי ילידי הארץ, נזכיר בשולי הדף את שמם העתיקה בכתבי הקדש או בדברי חז"ל. ולהיפך כל הערים והמקומות הנזכרים רק בשמם העתיק, נזכיר את שמם הנוכחי בשפת ערבית.

4) אצל כל המנהגים, התקנות, ההגדות והמסרות הנזכרות בהם, נעיר על מקורם, ואם נוהגות הן גם עד היום או נתבטלו; ומתי?

5) בתכונת המקומות הנזכרים בכתבי הקדש ובדברי חז"ל, נעיר על השנויים והחדשות שנתחדשו בענין זה במשך ארבעים שנה האחרונות לרגלי החקירות המדויקות של החברות ל"חקירת ארץ פלשת" בבריטניא ואשכנז. וכן נעיר ונאיר על כל המקומות הסתומים והחתומים אשר בהם הערות והשערות מועילות מאתנו ומפי חוקרים וסופרים אשר קדמונו ונם הערות חדשות.

6) מפתחות מפורטות עפ"י הענינים ועפ"י סדר הא"ב לשמות האנשים, המקומות והענינים הנזכרים בהם.

ואלה הם הספרים אשר הננו אומרים להוציא לאור:

א) כפתור ופרח, להרב איש תורי הפרחי.

הספר הזה נדפס אמנם בהוצאה שניה בשנת תרי"א בברלין ע"י הרצ"ה חן טוב, אך בההוצאה הזאת לא הוטבה הדפסת הספר במאומה. ומלבד אשר אינבו המפתחית הנחוצות, גם מראי המקומות שבו אינם רשומים איש על מקומו, כי"א בדפים מיוחדים בראש הספר, והוא מלא שגיאות ושעיות לאין מספר.

את הספר הזה הננו אומרים להוציא לאור ראשנה, ובו נוסיף גם את התקונים האלה:

1) את המקומות בהספר הנוגעיסלהלכה נדפים באותיות יותר קטנות מעט,ואת הדברים הנוגעים לידיעת הארץ וקדמוניותה נדפים באותיות יותר גדולות, למען יוכל התורני כהחומר למצא

מהר את אישר הוא מבקש. II) בראש הספר נתן את תולדת המחבר.

ב) תבואות הארץ להר"ר יוסף שוואַרץ ז"ל.

הספר הזה הוא כנודע מקור נאמן לכל העוסקים בחקירת ארה"ק. אך בשתי תוצאותיו נמצאים החסרונות והמגרעות הנזכרים. ומלבד התקונים האמורים נתן גם בו את תולדות המחבר עם תמונתו, ובסופו המפה הנדפסת בספרי האשכנזי "דאס הייליגע לאנד" באותיות עבריות ולועזיות.

ג) מחקרי ארץ להר"ש לעווינזאהן.

הספר הזה אמנם נערך בסדר נכון, ובתוצאתו השניה מהרי"ק אפפלאן תוקנו המגרעות אשר היה בהתוצאה הראשונה, אך גם בו יש להוסיף ולשנות ולהעיר הרבה לרגלי החקירות והחפירות החדשות.

ד) ספורי-מסע מהנוסע הראשון ר' בנימין מטודילע (ר"א תתקל"ג) עד הנוסע האחרון (ה"א תקכ"ה).

את כל הספורים האלה נוציא לאור בקובץ אחד ובכל כחנו נשתדל לצרף וללבן את כל המקומות הסתומים והחתומים אשר בהם, על פי כתבי יד ודפוסים שונים ועל פי השערות חוקרי וחכמי זמננו העוסקים בהפנה הזאת.

ה) מכתבים מארץ הצבי.

כל המכתבים אשר נכתבו מארה"ק המכילים ספורים, ענינים ומקרים מעניינים.

ו) מבחרי המאמרים.

אדות מדע ארץ אבותינו המפוזרים בספרים מאספים ועתונים שונים בישפת קדשנו ובשפות לועזיות.

ז) הספרים היותר נחוצים ומועילים בכל ענפי מדע ארץ אבותינו שנכתבו בשפות לועזיות בן מחכמי עמנו וכן מחכמי

העמים מתורגמים מחכמים מימחים בתוספת הערות והארות.

מכל האמור יראה הקורא כי אוצר ספרות ארץ ישראל אשר הננו אומרים להוציא לאור יהיה באמת אוצר ברכה לאלה החפצים לעסוק בחקירת קדמוניות ארה"ק וכן לאלה החפצים להתענג על נועם הקריאה בסיפורי ימי קדם, ולכבוד ולתפארת לעמנו ולארץ אבותינו.

והנה מאשר כי הוצאת הספרים האמורים דורשת עמל רב גם הוצאה מרובה, ולעומת זה מספר האנשים הקונים ספרים כאלה לא רב הוא מאד. ולכן החלטנו להדפיס מספרי האוצר רק מספר קצוב לפי מספר המנוים אשר ימנה עליו ובזה נקרא לכל חובבי ציון הנאמנים וחוקרי קדמוניות ארץ הקדם בכלל וארץ אבותינו בפרט, כי יואילו לחתום על האוצר הזה אשר מחיר כל כרך ממנו קצבנו 5 פראנק (חפשי ובטוח), ומקבלים אנו חותמים גם על כרכים ירועים ממנו, ושמות החותמים יודפסו בראש כל כרך וכרך. ובראשית שנת תרנ"ז הבע"ל נחל להוע"ל את כל ספרי האוצר איש אחרי אחיו להדרם ולשכללם בפנימיותם ובחיצוניותם ככל אשר תשיג ידנו.

ומאת כל חכמי עמנו וחוקריו נבקש כי יואילו להיות לנו לעזר בטועצותיהם וחקירותיהם והערותיהם איש איש כהפנה אשר הוא עוסק בה למען נוכל למלאות באמת את תפקידנו. ועבודתנו בשדמות ספרות ארץ ישראל זה כעשרים שנה תתן ערובה בעדנו כי נמלא את כל האמור באופן היותר האפשרי. ואתה ד' הי' עזר לנו.

ירושלם בירח זיו תרנ"ו (אלף ותתכ"ו לנלותנו).

אברהם משה לונץ עורך ה"ירושלם".

A. M. LUNCZ, Jerusalem (Palästina) : אדרעסא

בית הועד הכללי

אשר לכוללות האשכנזים בארץ הקדושה.

נתיסד ע"י הגאון מוהר"מ אויערבאך זצ"ל

והגאון מוהר"ש סלאנט שליט"א.

זה כשלשים שנה כשראו שנפרדו הכוללים למחוזות, ווילנא לחוד, הוראדנא לחוד, מינסק לחוד, רייסין לחוד, וואלין לחוד, חסידי חב"ד לחוד, ואראשא לחוד וכו' וחשו עתידות לא טובות לעדת האשכנזים בכללה אם תעמוד בפרידה זה. ע"כ, עמדו ויסדו בית ועד כללי לכל הענינים הנוגעים אל כלל האשכנזים כולם. ומהיום ההוא והלאה, כל כוללות האשכנזים הפרושים והחסידים — זולת אחדים יוצאים מן הכלל זה שנים אחדות — הם לעדה אחת לכל דבר המקהלה בכללה, ובפרט בעניני הטמשלה יר"ה. וכמילי דשמיא וצרכי הצבור בכלל. והבית הזה הוא עליון על כל בתי החסד. כי הוא הסוכך על קיום הישוב כולו בכלל. ועל צרפי עניים, זקניכ, תלמידי חכמים ובעלי אומנות ואלמנות ויתומים וכל כושל ונקשה ורעב בפרט, והכל לפי השג ידיו.

הכנסותיו תבאנה מהמדינות אשר אין להם כולל מיוחד בארצנו, כגון: אמעריקא, בריטאניא, פניטות רוסיא, נגב אפריקא אויסטראליא וכדומה.

הנהגתו ע"י חטשה מטיני הכוללים מהפרושים והחסידים שנבחרו לכך, וסופר ראשי ושני סופרים משנים ועוזרים.

חשבונו ומפעליו נדפסים אחת בכל שנה בחוברות "שמש צדקה". ששה עשר חוברות כבר יצאו לאור.

האדרעססא ע"ש הגאון מו"ה שמואל סלאנט נ"י.

Samuel Salant Oberrabbiner d. A. G. für Central Comite der Vereinigten Isr. Asch. Gemeinde in Jerusalem (Palästina)

בית החולים הכללי

בכור חולים האספיטאל

בעה"ק ירושלם ת"ו.

א) בירושלם עה"ק ישנו בית חולים גדול למראה ונכבד בפנימיותו, אשר חמשים מטות יכיל, ושמו: "דייטש איזראעליטישעס ביקור חולים האספיטאל" והוא מלא חולים מפה לפה, כמעט בכל ימות השנה, מכל מפלגות אחינו בני ישראל מבני העיר ומבני המושבות. הוא מכצר משגב מפני המיסיון, והוא עמוד התוך שהישוב נכון עליו. [1])

ב) בבית הזה ישמשו: שני רופאים מצוינים, שני רוקחים, ששה שומרי־חולים אנשים ונשים, שתי מבשלות, שתי משרתות, כובסת־ראשית אחת, שני סופרים, אחד פקיד נאמן על כלכלת חבית, אחד שמש ואחד שוטר הפתח.

ג) הבית הזה מתנהג על פי חמשה גבאים המתונים מטעם כל העדה האשכנזית, ועומדים תחת פקודת ראש העדה הרב הגאון המפורסם רבינו שמואל סלאנט נ"י. וכולם עוסקים בצרכי הצדקה הזאת באמונה ובלי שום קבלת פרס.

1] מספר החולים אשר שכבו במשך שנת תרנ"ה עולה לסך 988. ומספר ימי שכבתם 16962. ועולה לכל חולה מספר ימי שכבתו 17.167. ועולה לכל יוממספר החולים 47.78.

ד) הפקוח על החולים מ צ ו י ן במדת הרחמים והחמלה שהוא מתנהג על פיה, וכלכלת החולים מ צ ו י נ ת בטובה, שפעה ויקרותה, ולא יהסר להחולה כלום מכל מה שמחלתו דורשת, ואין בין חולה עשיר השוכב בתוך ביתו בין בני משפחתו לבין חולה עני השוכב בבית הזה, אלא שזה נהנה משלו וזה נהנה משל אחרים.

ה) מלבד החסות אשר ימציא הבית להחולים הנכנסים לתוכו, עוד יוסיף להשפיע ברכתו לחולים לאלפים מחוצה לו, כי רופאי הבית יענו לדורשיהם בכל יום—חנם. בית הסמים פתוח יומם ולילה להמציא תרופה לנזקקים לה כמעט אין כסף. וכמה א ל פ י ם פרנקים יוצאים מדי שנה בשנה לעזרת החולים העניים השוכבים בבתיהם.

ו) הוצאות הבית חמשים אלפים פראנקים לשנה או אלף פראנקים לשבוע; ובמעות אמעריקא עשרת אלפיסדאלאר לשנה או מאתים דאלאר לשבוע, ובמעות מדינת רוסיא עשרים אלף רובל לשנה או ארבע מאות רובל לשבוע.

ז) פרנסת הבית תלויה אך ברוח, לאמר לך: ברוח נדיבה של אחינו בני ישראל בכל מקום שהם. כל זמן שרוח זו עומדת —בית זו לא ימוט.

ח) רוח נדיבה נחלת בני אברהם היא. כל זמן שישראל אינו מכחש באבות־יו, רוח נדיבה לא תסור ממנו.

ט) כשם שרוח נדיבה ירושת אבות כך ארץ ישראל ירושת אבות, ולכל ישראל חלק בה. לפיכך נמנו וגמרו כל חכמי התורה והסברה, כי ארץ ישראל לכל ישראל נדונה כארצו וישראל כעירו, ועניי עירך ועניי ירושלם דין אחד לשניהם.

י) לפיכך כל מי אשר דם האבות נוזל בעורקיו ורוחם תהיה
לא ימנע עצמו מלהמנות לדבר מצוה זו והביא חלקו אם
רב ואם מעט לתמיכת הבית והחזקתו. ושכרו יהיה להזכר
לפני ה' בהר הקדש בירושלם כמבואר בהתקנות.

האדרססא היא: „Deutsch Isr. Bicur-Cholim-Hospital"
in Jerusalem (Palästina).

או על שם הרב הגאון ר' שמואל סלאנט נ"ע בעד הבית הזה.

תעודות מבקרי הבית היותר חדשות.

I.

Il y a sept ans que j'ai donné mon appréciation sur cet hôpital (comme) suit:

Je ne puis assez témoigner le plaisir que j'ai ressenti à visiter l'hôpital du Bikour-Cholim. J'y suis allé de surprise en surprise et j'espère que les hommes dévoués qui sont à la tête de cet établissement trouvent toujours la force et les moyens de continuer leurs bienfaits.„)

Je ne saurai que répéter ce que j'ai dit alors, en renforçant la note, et en me demandant où les gens de bien qui se trouvent à la tête de cet établissement trouvent assez de fonds et de dévouement pour tenir si bien une semblable oeuvre de bienfaisance, qui trouve rarement sa pareille

parmi celles, obligées de se soutenir par des donations.

Jérusalem le 2 Mai 1895. SCHAID

עס זיינען שוין זיבען יאהר (18 מאי 1888) אז איך האב אֶפֿפֿענטליך ערקלעהרט מיין מיינונג וועגען דעם "ביקור חולים האספיטאל" אין פֿאלגענדען ווארטען: איך בין ארם אין ווער־טער אום אויס צוא דריקען דעם פֿערגניגען וואס איך האב געפֿיהלט בעזוכענדיג דעם האספיטאל. איך בין פֿארטגעשריטטען פֿאן איין איבערראשונג צו דער אנדערע. איך האפֿע דאס דיא יעניגע פערזאנען וועלכע זא מוטהיג אונד אויפֿאפֿפֿערנד איהר אמט פֿערוואלטען, וועלען שטעטס געפֿינען דיא קראפֿט אונד דיא מיטעלן איהרע טהעטיגקייט פֿארטצוזעטצען.

אונד יעצט וויל איך נור דיא אייגענע ווערטער נאר מיט מעהר נאכדרוק ווידערהאלען, אינדעם איך פֿרעג מיך אליין שטוינענד: וואו נעהמען דען דיעזע אויסגעצייכנעטע מעננער וועלכע שטעהען אם שפיטצע פֿון דער אינסטיטוציאן, אזוי פֿיעל מיטטעל אונד אזוי פֿיעל אויפֿאפֿפֿערענדען מוטה, אזוי פֿארטייל־האפֿט צו אונטערהאלטען איינער זאלכען וואהלטהעטיגען אנש־טאלט וועלכע האט ניט איהר גלייכען אונטער אללע איהר עהנליכע אנשטאלטען וואס זיינען געניטיגט זייער בעשטאנד צו פֿערזיכערען נור דורך פֿרייוויליגע נדבות?

ירושלם 2 מאי 1895 אליהו שייד

II.

I have just finished a visit to all the works of this hospital and can see that those who have its work in charge are doing an excellent work

of a truly philantropic kind. The Istitution and its care takers deserve a most liberal patronage from all who are interested in true charity. May its capacity and thereby its usefulness be increased until there will be no need of refusing admittance to any derserving applicant for the hospital benefits.

EDWIN S. WALLACE

U. S. Censul

(L S.) Jerusalem Feb. 6.1896

בששי בפעברואר 1896

זה עתה בקרתי את בית החולים (ביקור חולים האספיטאל) ואעבור בכל חדריו וארא כי ענין נכבד מאד ופעולה חשובה לאהבת הבריות נתנו להטתעסקים בדבר לענות בהם. המסד וזה ומנהליו ראוים לתמיכה ולעזרה מצד כל החפץ לקחת חלק בחסד של אמת, למען יוסיפו המנהלים כח ועוז ללכת בדרך פעולתם החרוצה עד כי יסורו כל המפריעים. ולא יהי' עוד עומד מרחוק לבית החולים הזה לבלתי החיש לעזרתו ולפעולתו.

עדווין ס. וואלאם

קאנזול למטשלת ארצות הברית באמעריקא

III.

After seven Years J again visit this Hospital but I find it completly tronsformed, Improvment and progress seem the watchwords of the Jerusalem of to day כן יהבה וכן יסיף

E. N. ADLER 5/1. 96

שבע שנים עברו מאז בקרתי את ביה"ח הזה, ועתה בבקרי אותו שנית מצאתיו יצירה חדשה, אשר מתוך זה למדתי בי ירושלם של עכשיו שמה לה את ההתקדמות לקו כן תרבה חיל וכן תוסיף.

א. נ. אדלר 5/1. 96

IV.

בקרנו את בית החולים "בקור חולים האספיטאל", ומצאנו הסדרים וכל יתר הדברים הנוגעים להחולים באופן היותר טוב. ומאד הננו מצטערים על כי מפעל נחוץ כביר ונעלה כזה אין לו הכנסות קבועות וקרן קימת די הוצאותיו המרובות והנחוצות, ומוכרח הוא לצפות להכנסות מקריות. ובכל לבבינו אנו חפצים בהרחבת והגדלת המוסד היקר הזה ובהרבת הכנסותיו, עד כי יעמוד על מצב טוב וכסים חזק כראוי לבית החולים הנמצא בעיר אלקינו וחדות מעזנו תובב"א.

יהושע אייזענשטאדט

ר' יפה מנהלת בית הספר לבנות ביפו

חיים מרגליות־קאלווארישקי. אינזיניר־אגרונום

V.

ראיתי הבית "בקור חולים האספיטאל" ושמחתי, אונד בעצייגע הויר טיט, דאסס דיא איינריכטונג פֿארצינגליך איזט אונד דיא לופֿט פֿיר קראנקע געזונד. וה' ירפא כל חולי וכל מדוה.

וום ב' כ"ג סיון תרנ"א פעה"ק ירושלם ת"ו

יצחק צבי ראטצערסדארפֿער

(לטען תת להדברים. האלה קיום במעשה, הואיל הנדיב הנ"ל לתת להביקו"ח סך 10000 פר.)

VI.

התעננתי למראה עיני לראות את בית החולים "בקור חולים האספיטאל" בתבניתו, בהנהגתו ובנקיותו, ולא יבצר מכל הכתי חולים אשר באירופה מאומה. ומחויב אנכי להודות למנהלי גבאי בית החולים הזה בכל לבבי ונפשי. יאריך ד' ימיהם ויישלם להם כמפעלם ונתתי נדבתי סך מאה פראנק.

יעקב יוסף ברוידא

יום א' 9 טען לח' חשון תרנ"ו.

VII.

אחרי אשר בקרתי את כל בתי החסד שבירושלם מצאתי את הבית הזה ה"בקור חולים האספיטאל" יותר טוב משאר בתי חסד הן בכמות והן באיכות. כי מצאתי כחמשים חולים בפ"א וכל אחד יש לו מקום ברוחה, וכן דרשתי אחרי הסדרים אשר בבית הזה, מצאתי כי לא נופל הבית הזה מכל בתי החולים אשר באירופה וכן באמריקה מקום הזהב. ומי יתן שיהי' לאל בידי המנהלים להגדיל הבית עוד יותר. ואשרי להעוסקים באמונה בהבית הזה ואשרי למחזיקים אותו בנדבתם וכל איש אשר יתן נדבתו מקיים שתי מצות ג"ח ופקוח נפש.

התמתי סה ירושלם עה"ק יום א' ט' מרחשון שנת תרנ"ו לפ"ק.

כתריאל בהרב מוהר"א שרהזאהן

(מויל סב"ע "יודישע נאציאנעל" בנויארק אמעריקה)

VIII.

היום בקרתי את בית"ח "ביקור חולים האספיטאל" ואשמח מאד להעיד בזה כי הנהגת הבית וכלכלת החולים הפיקו רצון ממני עד מאד. ובאמת חזון יקר הוא לראות איך ישתדלו מנהלי הבית לכלכל בערך המשים חולים על צד היותר טוב בהכנסות

בלתי קבועות התלויות רק ברצון הטוב של נדיבי עמנו.

20 October
12 השין תרנ"ו

Dr. MASIE

IX,

בקורי היום בביה"ח בקי"ח האספיטאל השביעני רצון עד מאד. ביחוד מצאתי את הסדר והנקיות שבו ראוי לשבח. תנו כבוד לאלה המתעסקים בהטפעל הקדוש הזה וזאת תפלתי האחת: יפרח נא הבית הזה ויצליח! אדר"ח אדר תרנ"ו 14. 2 פעברואר 1896

נ' קייזרמן

(אגרינום של ועד הפיעל לח' התטיבה ביפו)

חברת גמ"ח שערי חסד הכללי

הנוסדה בשנת תר"ל

זה יותר משישה ועשרים שנה עברו וחלפו מאז נתיסדה החברה הק' מכני ציון היקרים לטובת כל עניי ציון וירושלם, וב"ה כי גדלה והצליחה ועשתה לה שם כשם הגדולים גם מעבר לים, ופרי חסדה יהולל בשערים ובקריות חוצות, כי בצלה יחסו כל אביוני עיה"ק וגומלת חסד בעת צר לכל העניים ובפרט בעת שכירות הבתים אשר בפי חק המדינה על המשכיר לשלם כל הכסף במוקדם וחסדי ה' גברה עליהם לקנות מנדבת יחידי החברה חצר גדול רחב ידים, ובו בתים תחתים שנים ושלשים, ומשכירות הבתים האלו אשר הכנסתם עולה יותר מאלף פראנק לשנה, יוקח להוצאות שמירת התקנות אשר התחייבה החברה לבאי בריתה לכל יסוף זכרם עד דור אחרון מעיר אלקים סלה.

ובתוך החצר הזה מה נעימה המחזה לראות בית המדרש גדול בנוי לתלפיות לתורה ולתפלה מנדבת אשה אחת נדבת לב, וטפלגי תורה אשר תורתם אומנתם הוגים בתורת ה' במקדש מעט יומם ולילה, שומרים היארציישן בתורה ותפלה ומתפללים בעד שלום כל בני החבורה וטקבלים משכורתם מהכנסת החצר שהוקדש גם עפ"י נימוסי המטשלה קודש לשמירת התקנות למען יהי' החברים בטוחים על כל התחייבות החברה לבאי בריתה, מהולל שם ה' על חסדיו הטוב אשר עזרנו עד כה וחסדו גבר על פעולת החברה, עד כי היא החברה האחת המאחדת ומאגדת את שלשה עמודי העולם תורה, עבודה, גמילות חסדים; ובעזרת ה' החוט המשולש הזה עד עולם לא ינתק. ולבד מזה יתר שאת להחברה הזאת משאר חברת גמ"ח כי רק היא חברה גמ"ח הכללית, תשפיע טפרי חסדה הלואת חן וחסד לכל עניי ציון, ולא תפליא במעשה הצדקה בין כולל לכולל; כל העניים נהנים בכל עת וזמן מטובה וחסדה כפי כחה בסבר פנים יפות, ע"כ בשם גמילות חסדים שערי חסד הכללי תקרא, זה שמה וזה תפארתה בציון נוה הצדק. ומכלי להכביד העניין הנשגב הזה על החפצים לבוא בבריתה נעשו תקנות ישרות השוה לכל איש ישראל, היינו, איש או אשה אשר ישלחו 18 רובל (50 פר.) דמי קדימה וא' רובל כל שנה ושנה, אזי יכתב שמו בפנקס הגדול ואאי"ש על גבאי החברה לעשות לעילוי נשמתו. ביום השמועה ילמדו עשרה ת"ח בביהמ"ד של החברה פרקי משנות ותפלת אנא וקד"ר וגם ת"ח אחד ילמוד פרק משנה מדי יום ביום ויאמר קדיש ותפלת אנא כל שנה הראשונה, ויוחק שמו על לוח ביהמ"ד להזכירו בתפלת אמ"ר כל שנה הראשונה, ומשך עשרה שנים ביום היארצייט ילמד ת"ח אחד פרקי משנה אותיות שמו ותפלת אנא וקד"ר והזכרה, וכל המוסיף יוסיפו לו גבאי

החברה זכיות לעילוי נשמתו כמבואר בפנקס תקנות החברה וכל או"א כפי כוחו והונו יקח חלק במצוה רבה הזאת!

גבאי החברה מאיר מייזיל, יוסף חיים זאנענפעלד, שכנא זילבערמאן, צבי האמבורגר, אברהם אלקנה זאקס, שלמה זלמן פרוש.

החפץ לבוא בברית החברה יפנה אלינו עפ"י האדרעססא הכתובה מטה:

Meier Meisil für Schare Chesed Hakloli in Jerusalem Palästina

---

משמורים אור תורה.

נתייסדה בשנת תר"ץ (1847). ובשנה הבאה תרנ"ז תחוג את שנת היובל מעת יסודתה. תקנותיה מבוארות בחוברת שהוציאה בשנה זו. מטרתה להעיר את בני ציון להגות בתורת ה' בלילות. מזכר חבריה כמאתים איש, ובכל הלילה ימלאו את חלל ביהמ"ד הקבוע להחברה הזאת אנשים, חבריה ונלוה אליהם משאינו חבריה הוגים בתורת השי"ת גם בליל ש"ק, והוכן שמש שיגיש טייא חם לאלה האנשים, ומפקח אחר שיבואו איש איש על דגלו בלילה המיוחד לו. — גם הוסיפה לה סניף חברה ש"ס ומשניות, וכששים איש ישמעו שיעור גמרא עפ"י סדר הש"ס בכל לילה ור"ט מופלג יגיד השיעור וכטו כן שיעור למוד משניות. ופעם בשנה ט"ו באב תחלק את כל מסכתות ש"ס ומשניות לכל חבריה. הוצאותיה לשנה: לשכירות השמשים, להמפקח, להגובה, לכשל השהע שיותן לילה, לקיום ולשמירת היארצייטין לנעדרי אנשי החברה ולנדיבי חו"ל שיש להם זכיות בתקנות

החברה וכריכת ספרים וכו', ועשיית סיום הש"ס וסיום מסכת וכו' וכו', עולות לערך אלפים פראנק. ההכנסה התמידית עולות לערך ארבע מאות פראנק, והמותר ימולא מנדבת נדיבי אחינו בפה ובחו"ל. גכאיה אשר יצרו וייסדו החברה היו: הרה"ג וכו' מו"ה יוסף זונדיל סלאנט זצ"ל והרה"ג וכו' מו"ה דוד טעכלי בהרה"ג וכו' ר' שלמה זצ"ל האבדק"ק לאנדאן, ונלוה אליהם עוד אנשים מיח"ם שעמדו אז בראש יישוב הישן מהדור העבר, וכעת ממלאים מקומם הר' בנימין ביניש בהרה"ג מור"ש סלאנט, ה"ר אברהם ראבינזאהן, הר' שמחה יאניווער, הר' צבי הירש סלאנט, הר' ליב ליפשיץ.

אדרעסא:
H. Salant &L. Lipschitz
für Mischmorim Or Thora
Jerusalem

תלמוד תורה והישיבה הגדולה והכללית
ישיבת עץ החיים
בחצר רבינו יהודא החסיד ז"ל.

זה כארבעים שנה ורבותינו הגאונים יהו אבן פנתו ומאז הגדיל ועשה פרי למעלה ראש, ועתה הוא תל תלפיות אשר רוב ילדי ציון פונים אליו לבקש דבר ה', ממנו תצא תורה לציון וירושלם ולפֶרְזיה. כחמש מאות תלמידים יתומים ובני עניים מתחנכים בו על ברכי חמשה ושלשים מלמדים מומחים ומובהקים אשר ינהלום על פי מנוחות התורה והיראה מוסר וגרך ארץ, ועתה נתוסף בו ישיבה קטנה להתלמידים היותר מעולים, ורב

מוכהק יניד לפניהם שעור בפלפול, בש"ס ופוסקים, וכמאה אברכים מיפלגי תורה שוקדים על התורה בהישיבה הגדולה ונתמכים תמיכה הנונה תמידית מדי הדש בחדשו.

ראש הבית הוא מרן הגאון הגדול מו"ה שמואל סלאנט נ"י, כל הכנסת הבית אליו יבאו ומידו יצאו לבאנק בטוח אשר יכלכל את צרכי הבית על פי שטרי המחאה מהרבנים הגבאים והמנהלים.

האדרעסא למשלוח כסף ומכתבים

Oberrabbiner SAMUEL SALANT
JERUSALEM (Palästina)

בית הת"ת וישיבת חיי עולם,

לכוללות רוסיא וואלין, וואַרשא, פולין, אויסטרייך גאליציען וכל המחוזות השייכים לכוללות האלה.

נתייסד זה עשר שנים בהשתדלות והתאמצות הרבנים הגאונים המפורסמים שרי התורה כ"ש מוה' חיים אליעזר וואכם האבד"ק פיעטרקוב ומוה' יהושע האבד"ק קישנא זכרם לברכה, (עת עלו אז להיראות בפעה"ק) ויבדל לחיים ארוכים הוב הגביר האדיר המופלג בתורה ויראה כש"ת מוה' פנחס נימינסקי שליט"א, וחפץ ד' בידם הצליח ליסד הבית הגדול והקדוש הזה בית ת"ת כללי, בלי הבדל בין כולל.

שני חצרים לבית הת"ת והישיבה הנ"ל, אשר הקדיש איתם הרה"ג מוהרפ"ג הנזי בעד תכלית קודש הזה.

סדר הלמודים בתוכו, מטדרגת דרדקי עד המדרגה היותר גבוה בלימודי ד' בגפ"ת.

שלשה עשר חדרים לבית הת"ת תשב"ר, ובערך שני מאות נערים בני ציון היקרים (יוסף ד' עליהם) יחונכו בו על ברכי התורה, ויראת ד' טהורה, ומורה מיוחד ללמדם גם מלאכת הכתיבה מלבד לשכה אחת גדולה בעד הישיבה המהוללה ישיבת "חיי עולם", ורב גדול אחד מגדולי העיה, יכהן פאר בתור ראש הישיבה, והי' כל מבקש את דבר ד' יקיבל באהבה בהיכל התורה הזה.

הנהגתו ע"י שלשה גבאים מיסירי ירושלם המשמשים שלא על מנת לקבל פרס, ושני משגיחים המלאים. כל כשרון בסדר הנהגה ישרה, והרה"ג מוהרפ"נ הנ"ל הוא הסוכן וכל כסף הקדשים יבא אל ידו.

מדי שנה בשנה ילבישו וינעילו את התלמידים בבגדי חורף, וכפי מצב הקופה, יכלכלו אותם גם בלחם ומזון.

בני הישיבה, יקבלו תמיכה הגונה מקופת הת"ת מדי חודש בחדשו.

זאת תורת הבית הזה, המתנוסס כאבן נזר לתפארת ציון וירושלם, מגיני ארץ מאד נעלה.

יסוד מוסד לההוצאה הנצטרכת אין, כי אם אשר הג' מוהר"פ הנ"ל יפזר ע"ז מכיסו ערך שמנה מאות גרוש לחודש. ומנהלי הכוללות יקמצו גם מכסף החלוקה בעדו. ויתר ההוצאה כי רבה היא, יבוקש מאת אחינו שבגלה.

האדרעסא למשלח כסף ומכתבים:

Pinchas Neminski

Jerusalem (Palestine)

בית התבשיל הכללי.

אם בכל מקום רב מאוד ערך בית כזה ורבה נחיצתו, אם בכל עיר ועיר אשר זקניה מקרבה יצאו ובודדיה ועזוביה לאו מעלמא קאתי לה, ועשיריה בקרבה לפי קצב המקום ותכונת עסקיה, ואין עניים בה אלא לפי חשבון הרגיל, אנו רואים כמה ידים עטלות בהכנת בית תבשיל כללי לערוך שולחן וארוחת חמים מבריאים, בעד זקנים וחלושים בודדים ויחידים — על אחת כמה וכמה בעיר שעיני זקני הארץ אליה נשואות, ואליה יבואו לבלות בה אחרית ימי שנותיהם, בעיר שעניותה עוברת כל קצב וגבול, כל מספר וכל חשבון, בעיר שהחולי והחולשה ירדו בה קבין קבין לפי ערך העוני והזקנה והבדידות, בעיר כזו, על אכו"כ שבית תבשיל כללי נחוץ בה, וכמה מעלות טובות להבית הזה אשר יקירי ירושלם המה הרבנים הג' ראשי העדה לעדת האשכנזים הי"ו ירו אבן פינתו זה שנתים וכמה מיני תבשילים מתבשלים בו, ומאות נפשות ימצאו מחיה ושקוי לעצמותיהם יום יום, באין הבדל בין אשכנזי לספרדי, בין מערבי לתימני וכו', אבל, כגודל ערך הבית הנשגב הזה, כן תרבינה ההוצאות, וכבר השתרגו עלו עלינו חובות רבות — כמבואר בספר החשבון שיצא לאור — ובית התבשיל הכללי המתנוסס לתהלה בשערי בת ציון, במצור ובמצוק הנהו, ובכן מצוה רבה על אחב"י נדיבי הלב לקום לעזרת הבית הנעלה הזה, לתמכהו ולעזרהו איש כפי אשר תשיג ידו והרב גדולתו ותועלתו לטובת עניי בני ציון היקרים מכל המפלגות וד' יתן חטוב לכל עושי טוב ישלח עזרם מקודש ומציון יסעדם.

כעתירת ובוכת

מנהלי הבית.

אדרעססא:

S. Salant, Oberrabbiner der A. G.
in Jerusalem, für die allg. isr. Volks-Küche

AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

ת"ת וישיבת „דורש ציון".

Blumenthal-Schule.

בית התלמוד תורה הזה נוסד זה כשלשים שנה מאת הגביר המנוח התורני ר' יוסף בלומענטהאל זצ"ל, בעזרת חברת „דורשי שלום ירושלם". ומאז ועד היום ילמדו בו צעירי עיר קדשנו תורה ודרך ארץ יחד, ותלמידים למאות ככר יצאו ממנו, מהם חכמים מורים וסופרים, ומהם סוחרים המרויחים לחם חקם בכבוד, ואשר בהם תתפאר עיר קדשנו. והנה בשנים האחרונות נתמעטו מאד הכנסות הבית, ומנהליו נאלצים ללוות כפעם בפעם כסף להחזקת הבית, ובכל זאת לא תרפנה ידם ועוד ישתדלו להגדיל ולהאדיר את כבוד הבית ככל אשר יוכלו; ומאשר כי משנה לשנה ירבו מספר התלמידים מבני כל העדות השונות הדופקים על דלתותיו, לכן ראו מנהלי הבית את עצמם מחויבים ללוות כסף ולקנות כברת ארץ אצל בית הת"ת הזה, ולע"ע בנו עליה בית גדול אחד למען לא ישבו התלמידים צרים ודחוקים.

יותר ממאה וחמשה עשר נערים גדולים אשר רובם עניים מרודים יקשיבו לקח מפי שבעה מורים מומחים בתורתנו הקדושה, דקדוק שפת עברית וכתיבתה, חשבון, שפת ערבית (שפת הארץ) וטורקית (שפת הממשלה)

פעם בשנה יהיה מבחן כללי בפני רבני העדה, רבי המטשלה וכל נכבדי חעיר, והתלמידים מפיקים רצון באופן מאד נעלה בכל הלמודים מאת בוחניהם, בעדות תעודותיהם הכתובות בספר הבית, וגם מאת כל הנוסעים אשר בקרו את בית הת"ת הזה מעת הוסדו שבעו רצון באופן מאד נעלה ויכתבו את תעודותיהם בספר הבית. ובפעם בפעם יחלקו המנהלים להתלמידים העניים ערד בגדים ומנעלים לכלי ילבו ערום ויחף.

לכן אלכם כל חובבי ארץ אבותינו ותושביה בכל מקום שהם נקרא, כי תטהרו להחזיק בטעון בית התלמוד־תורה הזה, אשר נחיצתו ותועלתו רבה בטאה, ככל יכלתכם. ואיש איש מכם יעור את קרוביו, מכיריו ומיודעיו לתמוך בידו בטטת ידם, אחר המרבה ואחר הממעיט, למען יזכל עמוד. כי כל קרן קיים אין להת"ת הזה, ולבלי יאלצו מנהליו — חלילה — לסגור את שעריו מחוסר עזר ותמיכה. ולמען נוכל עוד להרחיבו ולהגדילו לפי מצב העת. — כל איש החפץ לבנות בית על שמו ישלח סך 1000 פראנק, ואז יקרא הבית על שמו, ושמו הטוב יחק על אבן שיש מעל משקוף הבית, למזכרת נצח.

מנהלי הבית ממלאים באמונה את בקשת המנדביסוהתומכים בידו להתפלל בעד שלומם, טובם ואשרם, וכן ללמוד ולהתפלל בעד נשמת הוריהם נוחי נפש ונם אחר אריכת ימיהם הכל על פי תקנות קבועות ובלתי קבועות לפי בקשת המנדבים.

תקותינו חזקה כי אחינו חובבי ציון ישימו לב לקול הקורא הזה היוצא מעמקי לבב המנהלים, וימהרו לישלוח את נדבותיהם כפי מטת ידם אם ישר לירושלם על האדרעסא של המנהל הראשי

Rabbiner J. PRAGER

Director der Blumenthal-Schule „Doresch-Zion"

Jerusalem Palästina

או לידי הרבנים פקוא"ם דאה"ק בעי"ת אמשטרדם יע"א.

TALMUD-THORA-SCHULE „DORESCH-ZION" (Blumenthal-Schule).

Diese Talmud-Thora Schule ist vor ca. 30

Jahren vom seligen Herrn Joseph Blumenthal mit Hilfe des Vereins "דורשי שלום ירושלם" gegründet worden.

Genanntes Institut erfreut sich seit seiner Gründung des besten Rufes und zählen die demselben entwachsenen Schüler, die ihr Leben auf die anständigste Weise fristen, zu der Elite der Gemeinde. Da die Schülerzahl immer wächst, die Einnahmen aber in den letzten Jahren bedeutend geringer geworden sind, sah sich der Schulvorstand gezwungen, Geld zu leihen, um die Anstalt zu vergrössern. Zu diesem Zwecke hat er ein an das Schulgebäude grenzendes Grundstück erworben und darauf ein grosses Haus errichten lassen.

Mehr als 115 erwachsene Knaben grösstentheils aus der ärmsten Klasse, erhalten Unterricht von 7 geübten Lehrern im Talmud und den Kommentaren, der hebr. Grammatik und im Schreiben, im Rechnen, in der arabischen (Landessprache) und türkischen Sprache (Amtssprache).

Alljährlich findet eine öffentliche Schulprüfung statt, welcher die Rabbinen, Regierungsbeamte und andere Würdenträger beiwohnen.

Die Urteile genannter Herren, über die Leistungen wie auch die vieler vornehmer Reisender, die die Anstalt besuchen, lauten höchst

befriedigend. Die armen Schüler erhalten oft Anzüge und Schuhe.

Euch, wohlthätige Glaubensgenossen rufen wir um Hilfe an. Unterstützet nach Kräften diese so viel Nutzen und Segen bringende Talmud-Thora Schule, damit sie fortbestehen könnet. Sie hat keine festen Fonds und muss doch den Verhältnissen entsprechend erweitert und vergrössert werden.

Wenn jemand der Anstalt eine Spende von 1000 fr. zukommen lässt behufs Errichtung eines Hauses, so wird dieses nach ihm benannt,und sein Name wird in einem Steine über der Eingangsthüre zur ewigen Erinnerung eingraviert.

Der Vorstand erfüllt pünktlich die Wünsche der werten Spender.Es wird den Statuten gemäss für das Glück und die Gesundheit der Lebenden und für die Erleuchtung der Seelen der Verstorbenen gebetet und gelernt.

Wir hoffen, dass alle Zionsfreunde diesen Aufruf beherzigen und sich beschleunigen werden,diese segensreiche Schule zu unterstützen durch Geldsendungen entweder an den Oberdirektor.

Rabb. J. PRAGER für Blumenthal-Schule
Jerusalem (Palästine)
oder an die PEKIDIM und AMERKALIM in Amsterdam.

מקצת מתעודות הרבנים, החכמים והגבירים
אשר היו בעת בחינת התלמידים **בבית**
הת"ת וישיבת דורש ציון, ואשר בקרו
את הבית ויבחנו בעצמם את התלמידים
ויגידו את טובו ותועלתו ונחיצתו
בספר הבית.

Envoyé en mission par l'Alliance Israélite Universelle j'ai visité l'école fondée par Mr. Blumenthal, avec le concours de quelques hommes de bien, et je suis heureux de témoigner á M. Prager la satisfaction que ja'i éprouvé en voyant les travaux de ses enfants, s'il me reste un voeu à exprimer relativement au programme des études, c'est celui d'y voir figurer l'étude d'une langue étrangère dont la connaissance peut seule mettre ces enfants en relatien avec les connaissances modernes.

Jérusalem le Août 1868.

Ch. Netter.

J'ai visité comme Vice Président de l'institution fondée au nom de la société par notre digne et actif Mr. Blumenthal et j'ai trouvé la maison bien propre, bien tenue, les enfants nombreux

ayant fait assez de progrès en hebreu et en calcul, commençant heureusement l'arabe, et pouvant un jour devenir par l'active Direction de Mr. Isaac Prager une pepinière pour les jeunes gens de Jérusalem, il faut seulement marcher, aller lentement, mais sans interruption en avant.

Jérusalem le 10 Kislew, 5630, (14 Novembre 1869)

Albert Cohn.

Ich darf wohl sagen dass die Schule meinen Volkommenen Beifall gefunden und einen überraschenden Eindruck für den Europäern verursacht.

Jacob Cohn aus Hamburg Bankuier

Eimsbütller Chausse No. 40

בעז"ה.

היום י"א סיון ש' תרל"ד בקרתי את האישקולה של מע' הרב ר' יוסף פראנ נ"י ושלי"ת ששתי לראות למע' התלמידים הע"י הן בתורה והן בהנהגה, ויה"ר שירבו כמותם בישראל וינדיל תורתם ויאדיר. ועל מעלת הרב נ"י נאמר כל המלמד את בן חברו תורה כאלו ילדה, ויאריך ימים במשרתו לתועלת האומה אכי"ר.

הצעיר אברהם גירון ס"ט.

רב דק"ק אינדירני וכל ערי רומילי יע"א.

Abraham Giron, Grand Rabbin d'Adrinople et de toute la Roumilie.

ב"ה.

עלז לבי בקרבי בשמעי את דברי התלמידים המקשיבים לקול מורם הרב המאוה"ג מו"ה יצחק פראגער נ"י, כה יתן ה' וכה יוסיף להדריכם בדרך התורה והחכמה והיראה ובלשון ערבי שפת הארץ, ואשרי המחזיקים בו, כאות נפש מוקירו

אליעזר הלוי

ראש ישיבת „אהל משה" ויהודית בק"ק ראמסגט.

יום א' ג' אב התרל"ה לבר"ע.

Dr. L. Loewe Chef de ישיבת „אהל משה" ויהודית à Ramsgate.

Comme directeur de l'institution de l'Alliance Israélite Universelle à Jaffa, j'ai voulu inspecter quelques écoles Israélites à Jérusalem ; et c'est avec un veritable plaisir, que j'ai vu les progrès rapides et très sensibles que font tous les jours les élèves placés sous l'habile et consciencieuse direction de Mr. le Rabbi Issac Prager. J'ai été heureux de constater avec quelle assiduité et quelle application, la jeunesse israélite apprend l'arabe, langue du pays dont Rabbi Prager a eu la louable idée d'introduire l'étude dans son école.

Jérusalem, le 23 Août 1876.

Is. A. Schamasch.

Je constate avec plaisir les services que rend l'école Doresch Zion. Elle donne une bonne

instruction à un grand nombre d'enfants, pour la plupart sans famille et les protège et les guide. Outre la langue hébraïque on enseigne encore aux enfants la langue arabe, cela constitue déjà un véritable progrès sur le passé. Je souhaite et j'espère qu'on ne s'arrêtera pas là. Il reste encore beaucoup á faire, le monde marche il ne nous est pas permis de nous arrêter.

17 Juni, 79.

M. Erlanger.

פה עה"ק ירושלם, כ"ו סיון, תרל"ט לפ"ק

נתכבדתי לבקר את בית ת"ת אשר יסדו ידי הנכבד המנוח מו"ה יוסף בלומענטהאל ז"ל ומתנהגת עפ"י הרב הגדול מו"ה יצחק פראג נ"י, ולשמחת לבבי מצאתי כי התלמידים מצליחים בלמודם, כן בנפ"ת וכן בשאר הלמודים החצונים, ואף כי היה קשה עלי לבוא במו"מ רחב עם הנערים מחסרון ידיעתי בשפת ספרדית, אכל כבר דרשו חכז"ל ודגלו עלי אהבה ודלונו עלי אהבה מן המעט אשר עלתה בידי לבוא במו"מ עמהם בשפת קדשנו, ראיתי כי מעיינים המה בתלמודם כהוגן, ה' ישלח ברכתו על הבית ההוא להגדילו ולהרים קרנו ולבנות הריסותיו, ט' מרחשון תרל"ט פה ירושלם תו"ו.

נאם יחיאל מיכל פינס

סוכן ליעד „מזכרת מונטיפיורי" אשר בלונדון

J. M. Pines Agent de „Moses Montefiore Testimonial"

I am glad to observe the clean and healthy appearance of the pupils and wish the school every success.

Jerusalem 17 Nissan 5643

Goldsmid Capt.

יום ט' סיון שנת תרמ"ד זכיתי ובאתי אל המקום הקדוש דורש ציון יכב"ץ, ובאמת כי הוא יסוד העולם אשר אין כמוהו בכל הארץ, וחפץ ה' בידם יצליח, ויגדיל תורה ויאדיר.

ע"ה **שלום טובי** ראש הקהל דק"ק אלכסנדריא

C'est avec une véritable satisfaction que j'a visité l'école fondée par les Doresch Zion Les enfants y reçoivent une forte bonne instruction hébraïque et une excellente en arabe. Je souhaite au Directeur d'être soutenu par tous les gens de bien, et surtout ceux qui tiennent encore à ce que le drapeau Israélite soit continuellement porté haut et ferme.

Jérusulem, le 11 Janvier 1885

E. Scheid

Paris

Very pleased with the intelligence displaged by the pupils of this Institution.

Jyar 14, 5645.

H. Adler

Delegat chief Rabbi.

שמחתי מאד שראיתי את הבהמ"ד שכולו אומר כבוד, ושמעתי את הילדים מקשיבים לקול מורם ומתלמדים תורה שבכתב ושבע"פ בחשק ובעיון נמרץ, וכתב עברי וערבי. יתן ה' כלב הנדיבים להחזיק בו ולתמכו.

פה עה"ק ירושלם ת"ו, פסח שני שנת תרמ"ה לפ"ק

הק' נפתלי בלאאמ"ו הרה"ג מו"ה נתן אדלער הכהן ג"ץ
רב בלונדון והמדינה.

Ich finde das Institut Blumenthal in ausgezeichneter Leitung, die Schüler gesund und gut unterrüchtet.

Ignaz נתן Schiffman.

Doctor medicinal et cher, K. K. Polizeibezirksarzt in Wien Austria.

התענגתי לראות את הסדר הנכון בבית המדרש להרה"ג מו"ה יצחק פראגער ולשמוע את התלמידים מבני הספרדים המקשיבים לקח מפי מורם ורבם הרב הנ"ל ומפי בנו הרב נ"י ויתר המורים העוסקים במלאכת ה' באמונה, תהי משכורתם שלמה ממעל ועל הארץ מתחת

אברהם אלי' הרכבי

ירושלם ת"ו, בחדש סיון תרמ"ו.

Dr. Abraham Elie Harkavy

ברוך השם שזכיתי לעלות ירושלימה ונם לבקר את ביהמ"ד דורש ציון שלומדים בו כמאה תלמידים בהתמדה גדולה יברך ה' את הראשים הנבאים והמשגיחים

ולכל העוזרים לת״ת הזאת, ונתתי נדבתי חמש ושבעים פראנק, ויזכני ה׳ לבקר את ביהמ״ד המפואר הזה בבנין ירושלם.— יום א׳, א׳ אייר תרמ״ז לפ״ק

ידושע צייטלין
Josué Zeitlin

מאד מאד התעניתי לראות את הבהמ״ד של בלומענטהאל ומצאתי הכל יפה עד מאד, ואקוה שיצאו משם גדולי הדור להגדיל התורה ולהאדירה.

אלחנן אדלער הכהן.
Elkan Adler

יום ער״ח מרחשון שנת תמ״ר לפ״ק, בתוככי ירושלם עה״ק

עלז לבנו בקרבנו ועצמותינו גיל חגרו בבקרנו את הבהמ״ד המפורסם ״דורש ציון״ יכב״ץ וראינו את סדר הדרכת התלמידים בתורה ובד״א העומד תחת השגחת הרב המאוה״ג המפורסם כמו״ה יצחק מפראג, ד׳ יצליח בידם להגדיל תורה ולהאדירה ולאות אמת באעה״ח ביום ג׳ טבת שנת ״בונה ירושלם״ ושלום.

ציון בן מ׳ פנחם קטן בוכארי.
Ziou ben Pinhas de Bukhara

שנת התרמ״ט ג׳ חדש טבת.

Ich bin hocherfreut darüber hier in dieser Schule soviel Beschäftigung mit dem Gottesgesetz angettroffen zu haben, dass Jerusalem seinen Rufe

כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלם

volständig Ehre macht.

Jerusalem 13 Siwan 5649.

Siegmund Fischer Banquier

aus Hamburg.

Intervenuto oggi in questo venerando e distinto sodalizio „Dorez Sion dove per cura dell' esimio sue Direttore il chiarissimo Signor Prager venne celebrato un servizio funerbe per il compianto ed ora estinto Principe Amedeo di Savoja duca d'Aosta sono rimasto oltremodo soddisfatto della cortesia del sig. Direttore sopracitato ed in modo speciale di tutti i Signori Rabbini nazionali ed esteri per l'alto offate dimostrato alla Beal Casa di Savoja ed all' intera nazione italiana. Ho notato particolarmente il discorso pronunciato dal distinto Signor Rabbino Davide Luzzatto, nazionale, che dipinse in modo imperggiabile laivita del tanto compianto ed amato Nostro Principe. La presenza poi del gran Rabbino l'Eccel^mo^ Signor Eliasciar, dava grande imponenza alla mesta e funebre funzione.

Gli alunni della Scuola suddetta „Dorez Sion" declamorono in arabo e salmeggiarono in modo impareggiabile, il che torna a merito e

decoro del distinto sodalizo.

Gerusalemme, addi 29 Gennajo 1890.

Ferd. Solo

Cancelliere del R. Consolato italiano.

מאשר כי מעטים הטבינים שפת איטאלקי׳ לכן הננו נותנים פה העתקת תעודת משנה לקונזול איטאלקי לשפת עברית.

היום נתכבדתי מהרב הג׳ הר״ר יצחק מפראג משגיח בית הלימוד ״דורש ציון״ לבא בתוך הבאים לשמוע ההספד והדרשה שנעשה לכבוד הנסיך אמאדיו אחי אדוננו המלך הומבערטויר״הי ומצאתי הבהכ״נ שבתוכו מלא מחו״ר העדה ובראשם הרה״ג הגדול י׳. ש. אלישר שבאו לחלק כבוד האחרון להנסיך הנז׳. ויקוננו התלמידים קינות בלשון עבר בקול נהי, ואחד מהם קנן לפני בשפת ערבי והרב הטורה ר׳ יוסף פראג דרש בשפת עברית והרב ר׳ דוד לוצאטו העתיקו אלי בשפת איטאלקי ויגדל המספד בירושלם. ופי מלא תהלות על הדבר הזה ועל המשטר הנכון השולט בבית הגדול הזה שהוא לתפארת ירושלם.

ז׳ שבט תר״ן

פירדינאנד סולה

משנה לקונזול איטליא בירושלם

(וביום שבת קודש אחרי ההספד הופיע כבוד הקונזול בעצמו ויביע תודתו בשם המלך ירה״ ומפני כבוד השבת לא נתנו לו לכתוב בספר הזכרונות תעודתו).

בקרתי היום בית ת"ת הזה ושמחתי לראות כל הליכותיו ובפרט בלמוד התלמוד. ואקוה כי התלמוד יביא לידי מעשה וכי יראו המורים והתלמידים פרי במלאכתם מלאכת הקדש.

הצעיר **ישראל טובי' מאירם ממעלבורן**

בעזה"י

יתברך שמו הגדול שזיכני לנשק עפ"ר אה"ק תובב"א ואנכי בדרך נחני השם ובקרתי גם בית תלמוד תורה "דורש ציון" יכב"ץ, וראיתי כלו נאה כלו יאה כן ירבו וכן יוסיפו ותלמוד תורה כנגד כולם יתברכו ממקור הברכות והשלום.

הכ"ד פה קרתא קדישא ירושלם ותובב"א תרנ"ה לפ"ק עש"ק פ' בהעלותך. הק' **יוסף ישראל** כן לא"א הגאון הרב מהו' **דוד דיוטש** זצ"ל דק"ק יארמוט במדינת אונגארן.

אנכי בדרך זכני ה' לבקר בהיכלו בבהמ"ד המאיר לעולם הנקרא ד ו ר ש צ י ו ן יכב"ץ המפורסם בכל קצוי תבל, וערב לי עד מאוד סדר הנהגותיו ותהלוכיו אשרי העם שככה לו. היום כ"ג לח' תמוז התרנ"ה ליצירה נתתי שני רובעל לכל שנה.

דוד תמהוף

אנכי בדרך זכני ד' לבקר בהיכלו בבהמ"ד המאיר לעולם הנקרא ד ו ר ש צ י ו ן יכב"ץ המפורסם בכל קצוי תבל וערב לי עד מאוד סדר הנהגותיו ותהלותיו אשרי העם שככה לו היום ב' לחדש זיו שנת ששו"ן ושמחה.

ע"ה **שלום** בן לא"א מהו' **ברוך שוחט** ס"ט

בית תלמוד תורה וישיבת תפארת ירושלם

לעדת הספרדים הי"ו בירושלם.

בו כארבע מאות ילדים : ספרדים, מערבים, גורג'ים וכו' מחונכים בתורה ויראת ד', דקדוק שפת עבר וכתיבתה, וגם בלמוד שפת ערבית (שפת המדינה) וטורקית (שפת הממשלה), והכל בטפי טורים מיבהקים, והם עולים למעלה למשכיל.

הכנסת הבית היא מנדיבי אה"ק ומעט מזעיר מאיזה נדיבי חויל, ומה מאד ראוי ונכון כי נדיבי עמנו התומכים את ארה"ק וטוסרותיה, יבואו לעזרת המסר הגדול הזה המתנוסס כאבן נזר, זה איזה מאות בשנים. הוצאות הבית אחרי קמוץ גדול תעלינה לשנה בערך 60000 גרוש.

קופת תמחוי ותמיכת אלמנות ויתומים

לעדת הספרדים הי"ו בירושלם.

מהפעל הזה נתמכים כשש מאות עניים אוטללים אלמנות לא נוחמות ויתומים עזובים, בלחם ותבשיל כפי אשר תשיג יד הקופה הזאת ועוד יותר מכפי כחה, והוא מפעל נשגב בירושלם הראוי לעזרה מאת כל נדיבי לב חפצי צדקה בארץ ובחו"ל.

כל החפץ לבוא לעזרת שני המפעלים האלה יוכל לשלוח נדבתו על שם ראש הרבנים באה"ק הרב הגאון ראשון־לציון וכו' מהור"ר יעקב שאול אלישר הי"ו חכם־באשי בירושלם.

האדרעסא

Grand Rabbin J. S. Elyachar, Jerusalem, Palestine

איש בשורה אנכי היום

לכל אוהבי ומכירי מקרוב ומרחוק, כי בעזר ה"י הרחבתי בית מלאכתי—מלאכת הקדש - הנודע לתהלה זה שנים הרבה בכל תפוצות ישראל- ועתה מי הרוצה לקבל ממני ספר תורה או תפלין, מזוזות, ומגלות כשרים, יפים, ומהודרים, מדויקים בכל דקדוקי סופרים מוטחים ומהירים כדת וכהלכה, וגם כדי לקיים הכתוב "זה אלי ואנוהו" הנני מקשט ומפאר מלאכתי בכל מיני תיקים של עצי זית יפים ונחמדים—למראה, וכל מי הרוצה באלו יחיש ויטהר להודיעני—ואני נכון לשרתכם בקדש ולמלא כל משאלות לבבכם לטובה בעזה"י.

ולכל סוחרי ספרי תורה תפלין מזוזות ומגלות אני מבשר כי בימים האלה יכולתי להוזיל מחיר מלאכת ידי בערך עשרה למאה ממחיר הקודם — אם כי הסחורה נחמדה כבתחלה — ומי שיבוא בעת עמדי בברית מסחר בודאי יראה סימן ברכה בעמלו — פנו אלי ותחזינה עיניכם מישרים.

כן אני מודיעכם כי תמצאו בעת בידי כל מיני כתבי יד יקרי ערך עתיקים כתובים עברית על נייר וגוילים — וכל מיני דוגמאות מכל אלה אני שולח לכל דורש חפשי לביתו חנם אינסף.

לכתוב לי לשמי עפ"י אדרעס כזאת

Getzel Cohen Soffer

in JERUSALEM Palästina

AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

ישיבת תורת חיים בירושלם.

Hochschule TORATH CHAIM in Jerusalem.

הישיבה תורת חיים הכללית הדגולה בדגל הכבוד זה כמו עשר שנים, מתנוססת לגאון ותפארת פעה"ק ירושת"ו, וממעיז תורת חיים שואבים תלמידי חכמים בני ציון היקרים, מים קדושים וטהורים הנוזלים מים התלמוד והפוסקים. התפתחות ושכלול הבית המרומם הזה לכל הלקיו, הלך הלוך וגאה מיום ליום כאיתן מושבו ומתרחב כספסלי דאיתוסף כו מימים ימימה לתלמידים רבים הנאותים לנונה אור תורת חיים הישולחת קרנים כאור שבעתים, ועוד יאמר על מתרסוליה הה כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלם.

מספר הלומדים החוסים בצלו של היכל הזה יניע עד למספר מאה — כ"י וכ"י א"ם נכה — הר"מ הוא הרב הגאון המפורסם מו"ה יצחק ווינאגראד שליט"א, שיסד וכנן הבית ברוח חשון תרמ"ז, נבאי ומנהלי בי רבנן דנא ה"ה הרבנים המאוה"ג הנודעים לשם מו"ה מאיר מיזיל, מו"ה שלום שכנא גאטמאן מו"ה יעקב בלומענטהאל, מו"ה שמואל זאלקינדהי"ו, האדרעסא היא על שם:

Rabbiner Jsak Winograd Jerusalem Palästina

חברת עזרת נשים בנות ירושלים

דער פֿעראיין „עזרת נשים בנות ירושלם" איז געגרינדעט
געווארן 2טען שבט, שנת תרנ"ה, דורך הגבירה הרוממה מ' אסתר
רחל נימינסקי תחי' צו דיעזעם הייליגען ניטצליכען צוועק מאן זאהל
שטיצען ארמע קינדבעטערינען אונד ארמע עלענדע ווימוון, אהנע
אונטערשיעד פֿאן כוללים. נור אללע גלייך בעקאמען שטיצע
אין זייערע נאטהען—. עס ווערט גיפֿירט דורך 7 פֿארשטייערינען
אונד הגזברית הגבירה הרוממה מ' אסתר חיי באקאל תחי'.—

גילויבט השי"ת, עס איז שאהן דאס אנדערע יאהר וויא דער
פֿעריין פֿירט זיך מיט העפֿליכעם פֿירונג, מאן בריינגט שטיצע צוא
דיא אללע ארמע פֿרויען וואס אין שטאדט ירושלם, אונד וואס
אויסענשטאדט. דיא ווירקונג פֿון דיעזעם פֿאראיין איז בעיואוסט
אין בעהרימט אין ירושלם!

וועלכע עדלע פֿרויא עם ווערט גערן זיין שיקען אירע
שטיצע צוא זא הייליגען ניטצליכען פֿאראיין. זאל זיא שיקען אויף
דיעזע אדרעססע, פֿרויא אסתר רחל נימינסקי אין ירושלם.

Frau Ester Rachel Niminsky für Frauen-Verein „Ezrath Naschim Benoth Jeruscholaim" in Jerusalem (Palästine).

בית החולים „שער ציון" בעיה"ק יפו בא"י.

הבית הזה : נוסד בתמיכה חשובה מצד חברת „למען ציון" בעשירי לחדש מנ"א תרנ"א. ומתקיים עד היום הזה בעזרת נדיבי לב בכל מקום שהם.

הבית הזה : מתנשא בנס „אהבת הבריות" בשלש קומות מעל לכל גגי העיר ונשקף על פני הים הגדול ושובל באוירו המבריא. תחתי הבית: מרתפים. שניי הבית: בית הסמים, בית דירה לרוקח, בית מועצה להרופא, בית הועד לטובי העיר, בתי גניזה לחפצי הבית, בית הכביסה ובית המתים. ושלישי הבית : ששה חדרים מרוחים מלאים אורה ואויר לשמנה עשר מטות קבועות (כי לעת הצרך עולות מספרן עד ארבעים). בית דירה לשומרי החולים, בית התבשיל ובית הרחצה.

הבית הזה : פתוח לכל חולה מבני ישראל, אשכנזים או ספרדים מבני העיר או מבני המושבות, או מבני שער העירות שבא"י, ואפילו לארחים העוברים מקום למקום או הבאים הנה לרחוץ בים. והוא מתנהג על פי ועד של ששה גבאים, אשכנזים וספרדים, שהם גם בני „ועד העיר".

הבית הזה : מתכלכל מהשנחה מעולה, בפקוח מצוין, בטפול מרובה, ועל כולם : ברחמים רבים. הרופא העומד בראשו 'מאחינו הוא מוסמך ומומחא ומנומה. והמשרתים את החולים, אנשי אמונה העושים את חובתם כהוגן.

הבית הזה : כבר התמחתה נחיצתו להישוב למעלה מכל ספק, והכל

עידים כה, והכל מהללים אותו, והכל דורשים בשבחו,
אך לא המדרש עיקר אלא המעשה. תחת שבח
תנו ריוח, ותחת הודאות הביאו מעות.
Rabbiner H. Levy in Jaffa Palästina : לאדרעסא

תעודת האדון הנעלה וכו' כמוהר"ר אלידן שייד נ"י

מפקח ראשי על כל מושבות הנדיב שיחי'באה"ק.

Ordinairement quand on visite un établissement de bienfaisance quelconque, les autorités prévenues font l'impossible pour vous montrer le tout sous les plus belles couleurs. Eh bien ! Moi j'ai visité tout-à-fait à l'improviste l'hôpital Israélite de Jaffa sans avoir prévenu âme qui vive. Je n'avais qu'un cicerone avec moi. Et j'ai l'extrême satisfaction de constater que si on m'avait attendu, je n'eusse pas trouvé plus d'ordre et plus de propreté dans toutes les chambres et tous les services.

J'ai rarement vu un établissement de ce genre mieux tenu.

Jaffa le 28 Avril 1895

SCHEID

בנוהג שבעולם כי בבקר איש, אחת ממוסדות החסד,
יעשו בעלי המוסדה (אשר ידעו את דבר הבקור מקודם)
עוד יותר מכדי כחם למען הראות לו את הכל בצבעים

היותר יפים, ולכן בקרתי אנכי את בית החולים לבני ישראל "שער ציון" ביפו בבקור פתאומי לגמרי מבלי הודיע זאת מקודם לכל נפש חיה, ואתי לא היה רק מתרגמן, ושמח הנני תכלית שמחה להניד דבר אמת כי גם לוא היו מקום לבואי לא הייתי יכול למצוא יותר סדרים ויותר נקיון בכל החדרים ובכל השמושים מאשר מצאתי בהם הפעם הזאת, ואך לעתים רחוקות ראו עיני כי מוסדה ממין זה תהי נהוגה באופן יותר טוב מזה.

יפו 28 אפריל 1895 **שייד.**

תורה מציון

קיבץ חדושי תורה במקרא משנה הלכות ואגדות ושו"ת המתחדשות תמיד בין גאוני וראבני ישראל בארץ ובחו"ל. יצא לאור בירושלם עה"ק ת"ו חוברת אחת בכל שלשה חדשים.

כבר קנתה לה החוברת שם טוב, ויצא טבעה בעולם בעת ניסד בשנת תרמ"ז תרמ"ח עפ"י הסכמת גאוני הדור, ושם נדברי יראי ה' איש אל רעהו מקצוי ארץ דרך מרכז הקדש היא ירושלם עה"ק ת"ו. וזה כמה שנים אשר שקע האיר ונגנז במקומו מסבות שונות, ועתה יופיע נגהו שנית ביסוד נכון אשר לא ימוט בחסד ה' וישועתו.

החפץ להיות חבר יפנה אל המו"ל עפ"י האדרס שלו הרשום מטה. וישלח דמי חצי שנה במוקדם: מרוסיה 2 רו"כ ומיתר המדינות 5 פראנק. וישיגנו ישר חפשי מהפאסט מאת המו"ל

S. Zukerman Jerusalem Palästina

M. Sussnitzki, Dentiste.

מנחם סוסניטצקי רופא שנים

ביתו בחצר ר' יואל משה סאלאמאן בנחלת שבעה".

HOTEL JERUSALEM, Jerusalem

Proprietaire E. L. KAMINITZ

בית אשל ירושלם בירושלם

מאת

א. ל. קאמיניץ.

עומד על דרך יפו, במקום גבוה ונעים.

בבית המלון הזה חדרים מרוחים וטפוארים, מאכלים טובים וערבים, מרחץ וגן גדול לטיול, ומרכבות מיוחדות להוליך את האורחים למחוז חפצם. מתורגמני ומשרתי הבית עומדים הכן למלאות רצון וחפץ הנוסעים בכל עת, הכל בסדר ומשפט בתי המלון הגדולים באירופא, דבר לא נעדר. שרים ווזנים מאחינו ושלא מאחינו מתאכסנים בבית המלון הזה, והוא מפיק רצון מכולם באשר יעידו תעודותיהם אשר בספר האורחים אשר להבית ובמכ"ע !

אתרוגים יפים ומהודרים.

מכלי כל חשש הרכבה, מיפו, וכן מהכפרים חשון, אם־אל־פאחם וכו', נמצאים למכירה אצל ר' בנימין בינים סלאנט.

אדרעססא : B. Salant Jerusalem Palästina

ספרים

מדפוסים חדשים וגם ישנים ובת"י עתיקים נמצאים להמכר בבית ר' צבי סלאנט אצל חורבת ר' יהודה החסיד.

אדרעססא : H. Salant Jerusalem Palästina

ה צ ב י

העורך א. בן יהודא.

עתון שבועי לחדשות, לספרות ומדע, להלשון ועניני המדינות.
מחיר הגליון בירושלם לשנה שת' מג'ידיות, והגליון אחד גרוש.
בארצנו שתי מג'ידיות וחצי. בחו"ל עשרים פראנק.
אדרעסא : Ben Jéhuda Red d. Hazewi Jerusalem Palestina

HOTEL PALESTINE, Jaffa.

Proprietaire

E. L. KAMINITZ.

בית הארחים פאלעסטינא ביפו

להר' א. ל. קאמיניץ.

אתכבד להודיע כי העתקתי משכני אל החצר הגדולה הנבנה מחדש ברחוב המסורסם רחוב נג'יב בוסטרוס.

המקום הזה היא מפיאר עד להפליא. מעבר מזה הים הגדול, וכל בתי העיר יפליאו עין הדואה, ומעבר מזה יסכוהו גנות יפו המסורסמית, בריח נצני וסירות תפיחי הזהב, צ'יטראנען וכו'. החדרים מרווחים ודמים וערוכים על צד היותר טוב. תחנת מסילת הברזל, הפוסט והתלגרף מול הבית הגדול הזה. בית מאכל (רעסטאראציאן) מיוחד במקח השיה לכל דרשיו, רכינותי באחד הבתים אשר מתחת להחיטיל על יד הדרך.

א. ל. קאמיניץ.

WILHELM GROSS

Commission, Export

Oesterr.-ung. Handels-Agentur

Jaffa und Jerusalem.

Liefert palästinensische Producte.

קונטרס „דברי שלום" ו„תשובה כהלכה".

איזה שו"ת וגם „תשובה כהלכה" לדברי הרב המתיר טעלגראפין לעירוב ואיה לאיסור טאת הרב הגאון וכו' מו"ה שאול אלחנן יפה נ"י הרב דק"ק ס"ט לואיז באמריקא.

גם יצא כליל בהדרו הספר „שיחה שלימה" והוא ביאור נכון על הושענות ויוצרות וסליחות טאת הרה"ג הנ"ל. כל אלה וגם ספרו הראשון שנדפס פה שו"ת „שיאל כענין" יוכלו להשיג במחיר מצער אצל המחבר.

אדרעסא אליו: Rabbi Salmon E. Joffe, 1019
№ 9 th str. St.-Louis Mo, America

ספר „שיח אליעזר".

טאת הרב הג' וכו' מו"ה אליעזר גראיעווסקי נ"י, והוא באור יפה וקצר על הושענות וסליחות ויוצרות, ויוכלו להשיג אצל המחבר במחיר שני פראנק.

אדרעסא E. Grajewski, Jerusalem

מכונות תפירה.

JONES SEWING MACHINE Co Ld

אנכי הח"מ המתעסק זה שנים מספר בעניני מכונות תפירה ויודע כל מעלותיהם וחסרונותיהם. יגעתי ומצאתי פאבריק "ג'ונס היותר גדולה בארץ אנגליה ומכונותיה נודעות ומצוינות בחיזוקם ויופי מלאכתם ונכון הנני למכרם גם בתשלומים קטנים לפרקים.

ומאשר כי לפעמים יחסרו מחטים וחוליות של מכונות מפאבריקעם אחרים אף אם ישוקל בסף מחירם, לכן ימצא אצלי כל הדברים הנזכרים במקח השוה. וגם מוכן הנני לתקן מכונות ישנים מכל מיני פאבריקם.

חיים ד' לוי.

H. D. Levy

כל הרוצה להפיק רצון מאתרוגי אחי"ק יקנה אצל ר' יצחק נחום לעוי.

I. N. Levy Jerusalem Palestina אדרעסא

VAN CREVELD & Co.

מוכרי ספרים חדשים גם ישנים

Jonas Daniel Meijerplein 8-10

Amsterdam (Hollande.)

דורשים ספרים חדשים גם ישנים יפנו אלינו חמשה רשימות. מוציאים לאור פעם א' בשבוע מכתב עתי Centraalblad poor Israeliten in Nederland

„עזרת נשים" לתמיכת יולדות עניות בירושלם.

דער פֿרויען פֿעראיין „עזרת נשים הכללית" (גענרינדעט אין ירושלם ר"ח טבת תרנ"ה. פֿארשטאנד: חיי' ציפה פינס' גאלדא יעבץ, גאלדא ראזינטאהל, הענא רייזנפֿיש, חנה ביאלעהוס, שיינדל ספעקטאר, אונד קאסירערין רייזא פֿיינשטיין) וועלכער זיך צוא אויפֿגאבע געשטעלט האט, ניכט נור ארמע וואֶכנערינגען מיט פפֿלעגע אונד וואעָשע צובעזארגען, זאנדערן אויך דיא ביזהער שוטצולאזען איררזיננינגען פֿרויען איין צופֿלוכטס־ארט צוא פֿערשאפֿפֿען, האט זיינע אויפֿגאבע אויף דאס גלאֶנצענדסטע געלאֶזט אינדעם דאס זעלבע איין פראכטפֿאללעס האספיטאל אויסערהאלב דער שטאדט געמיעטהעט האט, אום דיא אונגליקליכען דארט צוא אונטערברינגען.

דער פֿעראיין בעטראכטעט אבער זיינע אויפֿגאבע נאך לאנגע ניכט אלס פֿאֶלליג געלאֶזט, ביז עס איהם געלינגען ווירד איין האספיטאל אלס אייגענטהום צוא ערווערבען, וואצ, איין אנפֿאנג בערייטס געמאכט ווארדען איזט, אינדעם איינע אונגענאנט זיין וואללענדע פערזאן 1000 פֿראנק אונד מאדאמע פורטדו היינע 1000 פֿראנק, דער „ועד כל הכוללים" אבער 1000 קוואדראט מעטטער בויאפלאץ צוא דיעזעם צוועקקע שפענדעטע. אנדערווייטיגע שפענדען ווערדען ענטגעגענגעזעהען.

רעפֿערענצען: הרב הגאון ר' שמואל סאלאנט, הרב הגאון ד' יעקב שאול אלישר חכם־באשי, ועד כל הכוללים, גבאי ביה"ח בקיר חולים האספיטאל, דער אמעריקאנישע קאנסול הערר וואללעס בירושלם. ה' אליאס שייד דירעקטאר דער רוטשילדשען קאלאניען אין פאלעסטינא אוים פריז, הערר אלקקאן אדלער אוים לאנדאז.

אדרעססא Allgem, Frauenverein Ezrath Nas him Jerusalem

יין ירושלם טוב ומשובח (כשר גם לפסח):

אנכי הח"מ בעל בית מעשה ומסחר גדול מיי"ג ויי"ש כשר לפסח, הנני מתכבד להודיע לאחב"י כי אוכל לשלוח כל מיני יי"ג ויי"ש לכל הארצות במקחים המבוארים בהקאטאלאג שלי, וכפי המבואר הלאה בקיצור בלע"ז. ואני מקבל עלי אחריות כל המשקאות שלא יתקלקלו בדרך ושלא יחסר ממשקלם עדי יגיעו למקומם. ומבטיח אני כי כל מיני היי"ג שלי יעמדו ימים רבים.

עיני נשואות לכל חובבי ציון וירושלם להעלות את ירושלם על ראש שמחתם ולזנות מיינה, ובזה ירימו כבוד ויקר לארץ צבי נחלת אבותינו.

ליב ליפשיץ.

Dem geehrten Publicum empfehle ich meinen Wein. Rot & Weissweine aller Sorten zu billigster Preisen nach allen Welttheilen exportirt. Meine Weine sind ausschliesslicn aus Trauben von besten Lagen Jerusalems und Hebron etc., alle sind כשר גם לפסח עצהיו"ט בלי שום חשש ופקפוק.

Worüber ich הכשר von hisigen Oberrabbinat auf Wunsch stets beilege.

Die Preise von meine Weine sind !

Weisswein herber kräftiger Tischwein	per	100	Liter	frcs.	60
Dieselbe Süssweine	„	„	„	„	80
Rotweine herber	„	„	„	„	60
Dieselbe süsslich Stärkungswein	„	„	„	„	80

Dieselbe frühstücks & dessert

Rotweine (Süss)	per 100 Liter frcs.	100
Rotweine von schwarze Truaben		
Kräftiger Wein	„ „ „ „	75
dito etwas süss	„ „ „ „	95
dito ganz süss	„ „ „ „	115

N. B. Preise verstehen sich frei Triest Marseille.

Für streng reine und gute Waare, sowie für sorgfältigste Ausführung aller werthen Orders leiste ich Garantie.

Hochachtungsvoll

Leib Lipschitz.

אדרעססא LEIB LIPSCHITZ, Weinhandlung
Jerusalem (Palästina).

בית חרשת עצי זית

מפותחים ופשוטים:

בבית חרשת הזה נמצאים למכור כל מיני כלים וחפצים מעצי זית ואבן ועוד, אשר עליהם מפותחים זכרונות קדושים בפתוח נאה, הכל במקח השוה.

מרדכי קעלער
מפתח ויוצר פסילים.

בית החרשת עומד על דרך יפו תחת האטעל האוואר.

אדרססא . M. Keler Jerusalem Palästina

בית סוכנת מאמיסיאן עט ספעד טואן

לה׳ בצלאל לאפין ביפו ת״ו.

הבית הזה עומד זה שנים רבות ומשתדל בכל עוז להפיק רצון כל הבאים אתו בברית מסחר. כן להוציא הסחורות הבאות והנשלחות מבית המכס בזריזות עצהיו״ט ובהקדם האפשרי.

גם נכון הוא למכור את הסחורות ביפו ע״פ רצון בעליהם.

בית הסוכנת הזה עומד בברית המסחר עם סוכנים ושפידיטערן הנודעים לשם בכל הערים הגדולות, וכל אלה אשר באו בברית המסחר אתו, יעידו ויגידו על חריצותו כשרונו וישרו.

C. Lapin Jaffa Palästina אדרססא

בית פוטוגרפיה

אתכבד להודיע את הקהל הנכבד כי בית פוטוגראפיה שלי עומד כעת ב״נחלת שבעה״ על אם דרך יפו, ואני עושה תמונות מדויקות במלאכה יפה ובמקח השוה.

תמונות מכל מקומות הקדושים, ומכל המושבות גליל ויהודה נמצאים אצלי למכירה בכל עת במקח השוה.

אברהם אהרן ריטעווסקי.

A. Rittevsky Photograph, Jerusalem Palestine . אדרעססא

„האכר" (דער קאלאניסט).

ערשיינט 4 מאהל יעהרליך אין העברייאיש אונד זשארגאן, אונד ענטהעלט וויסענשאפטליכע ארטיקעלן, פראקטישע ערפאהרונו יעי

אויספיהרליכע בעריכטע איבער דעם לעבין, צושטאנד אונד פארשריט דער קאלאניען אונד דיא קאלאניזאציאן אין ארץ ישראל, זא דאס דער "קאלאניסט" ברייגנט פראקטישע נוצען אונזערע יודישע אקערבויער אין דער גאנצער וועלט וויא אויך פערגניגען אונד צופרידענהייט אללע ציונ'ס פריינדע. פאן אגראנ' מנשה מאיראוויטש אין "ראשל"צ" אונד אברהם משה לונץ.

☛ פרייז פער יאהר־גאנג אדער 4 העפטע (יע 80 זייטין אונד מעהר) פארטא פרייא 1.50 רו"כ 2 פלארין—5 פראנק—1 דאלאר.

דעם בעטראג זענדעט מאן פער פאסט־אנווייזונג אויף אדרעסא:

A. M. Luncz. Jerusalem, Palästina.

בית סוכנת קאמיסיאן עט ספעדיטיאן:

"בית קאמיסיאן ביפו" של האדון ר' יצחק שמערלינג אשר זה שלושים שנה אשר הבית הזה הי' השם הר' חיים שמערלינג, וכעת אחר פטירת אביו ז"ל ממלא מקומו בנו ר' יצחק שמערלינג והוא ממלא רצון כל איש ואיש הן בהוצאת הסחורות מהמכס ביפו והן במשלח סחורה לחו"ל לכל דבר הנצרך הכל על צד היותר טוב. הממלא מקומו בירושלם הוא ר' יעקב משיוף.

האדרעססא ליפו : Isaac Schmerling, Jaffa, Palästina

ולירושלם: Jacob Mascheyoeff, Jerusalem Palästina

☛ עדת האשכנזים בקאירא מבקשת לה רב אשכנזי אשר מלכד סמיכת הרבנות אשר בידו, ידע לדרוש בשפת אשכנזית או בשפת יהודית המדוברת. וידע לדבר כן בשפת צרפת או איטאלקית. האיש אשר אלה לו יפנה בתעודותיו לראש העדה.

עפ"י האדרעססא M, Nadel, Cairo Egypten

בית מושב זקנים

בעיה"ק ירושלם תוכב"א.

ליבע בריידער אונד שוועסטער !

מיר האבן ב"ה אין אונזער הייליגע שטאדט ירושלם ת"ו אויך אנגיהויבן שוין צייט 16 יאהר, צוא מאכן זא אין אנשטאלט פֿיר ארמע לייט, דאס הייסט מושב זקנים. אין ירושלם עיה"ק קומען דאס רוב נאר אלטע לייט אונד דא איז נימא קיין אנדער אלטען הויז. דיא אריטקייט אין ירושלם עה"ק איז זייער גרויס, אפילו יונגע מענטשן האבן דא נעביך אויך ניט פֿון וואנען צוא לעבן, אונד אויך דיא אלטע לייט איז נאר א בישערער רחמנות, זייא וואלגערן זיך נעביך אין דיא בתי מדרשים, אנדערע לינען אין פֿינסטערע חדרים. אונד האבן ניט ווער עס זאל זייא געבן צוא עסן, אונד זייא קומען נעבידאב מיט מרוקענעם, זייא האבן ניט קיין נוטען גילענגער, קיין ריינע וועש, אונד זייער לאגע איז זייער ביטער. דיא שטאדט איז ארעם, קיינער קאן ניט העלפֿן, אונד פֿיל שטארבן פֿאר דער צייט, אונד קיינער וויים נאר ניט וז דיא אלטע לייט האבן אין דיא יונגע יאהרן גיפֿירט גרויסע גישעפֿטן, אונד האבן גיהאט א גאנצן פֿיינעם לעבן; נאר אויף דער עלטער האט זייא השי"ת גיהאלפֿען צוא קומען אין ירושלם עה"ק אונד זיינען אן גיקומען צו זא א עלטער.

מיר דאנקען גאט ב"ה אז ער האט אינז גיהאלפֿען אוים צוא פֿירן זא א גרויסע וואהלטהאט פֿיר דיא ארמע אלטע לייט אין ירושלם עה"ק. מיר האבן עס אן גיהויבן גאנץ קליין מיר האבן גימאכט א חברה פֿיר אלטען הויז (מושב זקנים), אונד יעדערער וואס וויל ניקט אונז זיין נדבה פֿיר דעם; לייט דיא

תקנות, אונד יעצט האלטין מיר ב"ה אויס 66 אלטע לייט תלמידי חכמים, וואס אין זייערע יונגע יאהרין זיינען זייא גיווען פון דיא שענסטע בעלי בתים, מאנכע זיינען גיווען גרויסע קויפלייטע וואס האבין גיהאנדילט אונד גיפיהרט דיא גרעסטע גישעפטין, אונד יעצט זיינען זייא אין ירושלם עה"ק ארעם אונד נאקעט, אונד מען מוז פאר זייא זארגין, זייא זאלין האבין א שטיקעל ברויש, אונד זאלין קענען רוהיג לעבין. מיר האבין פאר זייא א **בית המדרש** וואס א גאנצין טאג זיטצען זייא דארט אונד לערנען; אין דער פריא נאכין דאוונען זאגין זייא מעמדות, אונד נאך דעם לערנען זייא משניות פאר דיא חברה־לייט וואס זיינין דעם יאהר נפטר גיווארין, לויט דיא תקנות. אויך האלטין זייא דיא יאהרצייטין וויא דיא תקנות. — נאך דעם גיט מען זייא עסין א ז א בעזונדער חדר. נאך דעם עסין רוהען זייא א פאר שעה. א גאנצין טאג גיט מען זייא טהעע; [אויך פאר אלע ארימע לייט אין ירושלם עה"ק, אונד הונדערטער מענטשין קומען אלע טאג טהעע טרינקען, פון גאנץ פריא ביז שפעט אין דער נאכט]. דאן קומען זייא ווידער אין בית המדרש אונד לערנען צוא זאמען ביז מנחה, נאך מנחה לערנען זייא ווידער משניות פאר דיא חברה לייט, אונד דאוונען מעריב, דאן גייען זייא ווידער צום טיש עסין, אונד בייא נאכט האט יעדערער זיין בעט אונד זיין אברוה. 2 מאהל אין וואך גיט מען זייא פלייש, אונד אום שבת גיט מען זייא אלע 3 מאהלצייטין וויא בייא דיא שענסטע בעלי בתים. אלע וואך וואשט מען זייא דיא וועש, און אלע טאג ווערט איבערגיבעט דיא בעט־גיוואנט, דיא משרתים גיבין אכטונג אויף דיא ריינקייט, אונד דיא אלטע לייט לעבין ב"ה א רוהיגעס לעבין; אונד דאנקען גאט ב"ה אז אונזערע מיטגליעדער העלפין אונז צוא דיעזען גרויסען וואלטהאט

מאן האט אונז אבער אן ניהויבן צו פֿיעגן: גברי בעי חיי, נשי לא כעי חיי? דאס הייסט „מאנס־לייט דארפֿן לעבן, אונד פֿרויען דארפֿן ניט לעבן?" פֿאר וואס זאלן מיר אויף דיא אלטע וויבער אויך קיין רחמנות ניט האבן? וואס איז זייא זיינען קיין מענטשן ניט? אונד דער אמת איז דאך אזוי, אויף אלטע פֿרויען איז אויך א רחמנות. א אלטע פֿרוי אז זיא איז ארעם אונד זיא האט ניט מיט וואס צו ערנערן זיך, מוז מען איהר אויך העלפֿן! אבער מיר האבן בישום אופֿן ניט גיקאנט צוא נעמען וויבער אין דעם אלטן־הויז, וויל מיר האבן קיין געלד ניט אויף דעם, עס קאסטעט אונז ביז יעצט יעדער חדש ביז 2000 פֿראנק, אונד מיר האבן ניט פֿון וואנען צוא נעמען דאס. נאר עס האט זיך גימאכט א צופֿאל אין משך דירות וואס דאמאלס איז דיא צייט אין אונזער הויליגע שטאדט אז מען דארף בעצאהלען פֿאר דירה געלט, האט מען ארוים גיוואורפֿן אייניגע אלמנות פֿון זייערע דירות, וויל זייא האבן ניט גיהאט צוא בעצאהלין דירה־געלד. אונד זייא זיינען נעביך גילעגען אין נאס, אונד האבן גישריען מען זאהל אויף זייא רחמנות האבן, האבן מיר עס נעמוזט טאהן, אונד מיר האבן פֿאר זייא נידונגען אייניגע צימערן נעגעבן אבער דעם מושב זקנים, אונד מיר האבן אהין אריין נעמומען דיא אלטע ארמע אלמנות, אונד מיר גיבעז זייא צוא עסין גלייך מיט דיא אלטע לייט.

פֿון דאמאלס אן קימען צוא אונז פֿיעלע ארמע אלמנות, אלטע פֿרויען, וואס מיר קענען דעם צער ניט צו זאהן, אונד בעטען זיך מיט גיוויין אז מיר זאלין זייא אויך צו נעמען, אבער אז נאט ב"ה אין הימל וויסט דעם אמת אז מיר קענעז דאס ניט טאהן, מיר האבן בינוג היצאות אויף דיא 66 זקנים, אונד דיא 27 אלטע פֿרויען, מיר זיינעז גרויסע בעלי חובות, אונד מיר

קענען דער ווייל ניט פֿאר גרעסערין דעם צאהל פֿון דיא זקנים.

מיר ווייסין גאנץ גוט אז ירושלם עה״ק איז נאך ניט ניהאלפֿין מיט דיעזען אלטען הויז (מושב זקנים) וואס מיר האלטין 66 זקנים אונד 27 זקנות, עס איז נאך דא הונדערטער זקנים וואס מען דארף זייא העלפֿען, מען דארף פֿאר זייא אויך זארגין אז זייא זאלין אויף דער עלטער קאנען רוהיג לעבין, זייא זאלין קעננען דעם עוויגען דיענען, נאר דאס ווענדעט זיך אן אייך אונזערע ברידער אונד שוועסטער! אז איהר וועט וועלין זיין חברים צוא דיעזער חברה וועלין מיר קענען פֿאר גרעסערין אונזער אנשטאלט. איינער האט אונז גישיינקט איין גרויסין פלאץ פֿיר דעם אלטען הויז, אונד מיר ווילין אויסבויען א גרויסע הויז מיט פֿיעל צימטערין, אום מיר זאלין קעננען אויספֿירען זא א גרויסע זאך בזכות ירושלם עה״ק.

על כן בעטין מיר אייך ליבע ברידער אונד שוועסטער! האט רחמנות אויף זקנים וזקנות, העלפֿט אונז יעדערער וויא ער קאן. לייענט דיא תקנות אונד קויפֿט זיך איין אין דער חברה.

אל תשליכנו לעת זקנה! ווארפֿט אונז ניט אוועק אויף דער עלטער! שרייען נעביך דיא זקנים וזקנות אין ירושלם עה״ק, אונד עס איז א גרויסע מצוה צוא העלפֿין אלטע מענשין אז זייא זאלין רוהיגער לעבען זייערע לעצטע ביסיל יאהרין.

דער פֿאר וועט אייך השי״ת העלפֿין מיט א גוטע עלטער. אז איהר זאלט ח״ו ניט דארפֿען אן קומען צוא קיין פֿרעמדין, איהר זאלט זוכה זיין צוא זעהן ביאת גואל צדק במהרה בימינו אמן.

וויא עס ווינשט אייך דיא גבאים פֿון מושב זקנים אין ירושלם ת״ו.

דיא אדרעססא פֿיר מושב זקנים:

Altenhaus „Moschab Sekenim“ Jerusalem (Palästina)

WILHELM GROSS

Commission & Export

Oesterr.-ung. Handels-Agentur

JAFFA und JERUSALEM

LIEFERT

Alle Producte und Industrie-Artikel

aus Palästina

zu den äussersten Erzeugungs Preisen

AKADÉMIAI KÖNYVTÁR

ספרי הרה״ח מו״ר אברהם משה לונץ בירושלם ת״ו.

„ירושלים". מכלכל: קבוצת מאמרים בחקירת ארה״ק, מצבה, קיוּמיה וכל הנוגע לה, בשכבר הימים וכימינו אלה. יוצא לאור בעזרת חכמים וסיפרים מצוינים בארץ וחוצה לה, בעברית ואשכנזית (מאמרים נפרדים). שנה א. ב. ג. ד. כל כרך 2 רו״כ = 6 פֿר. חלק העברי לבד, כל כרך 1 רו״כ – 3 פֿראנק, חפשי.

מורה דרך בארץ ישראל וסיריה. לתועלת כל הבאים לדעת ידיעה ברורה ונאמנה מתכונת וקורות ארץ אבותינו ויושביה, מצבם ומצב המישבות אשר נוסדו בה. – מחירו 2.50 פֿראנק או 50 סענט.

נתיבות ציון וירושלם. יפלס נתיב בתכונת ירושלם העתיקה והחדשה ומצב יושביה ע״פ החקירות והחפירות היותר [illegible]. (הוצאה שניה) 1.50 פֿרנק.

[illegible]רחי ארץ הקדושה. אלבום בעל פרחים טבעיים [illegible] מהמקומות היותר נכבדים בארה״ק, בלוית באור תכונת [illegible]ות המקום ומספר יושביו. לפי החקירות והספירות היותר [illegible]חדשות ומדויקות. מחותל 1 רו״כ, – 2.50 פֿראנק – 60 סענט מכורך [illegible]בריכה יפה ובלוחות עצי זית 2 רו״כ – 5 פֿראנק – 1 דאלאר.

יחום הצדיקים. הנקברים בארץ ישראל יכירושלם ת״ב, [illegible]ים הקדושים, המלכים, הנביאים, האמוראים, גדולי ונאוני [illegible]מם, ציון קבר כל אחד ואחד ומאמריו הנאמרים בשמו כדי [illegible]ך על ציונו לומר דבר הלכה בשמו וכו׳. חיבר מאת [illegible]ישם איש שקרמילה, נדפס בעיר מנטובה בשנת [illegible]נא לאור שנית עם הערות ותקונים ומפתחות. [illegible]עם פאראטא 1 פראנק.

[illegible]וטי הפרחים יוכלו להשיג מאת המחבר בהקדם [illegible]בישערי המדינה או פאסט־אנווייזונג.

A. M. LUNCZ Jerusalem (Palästina)

B
379.
II.

Litterarischer

PALÄSTINA-ALMANACH

für das Jahr 5657-1896/97

Mit 8 Holzschnitten

Herausgegeben von

A. M. LUNCZ

Herausgeber des Jahrbuches „Jerusalem"

II. Jahrgang

JERUSALEM

1896

...ruck und Verlag des Herausgebers

...druck und Übersetzung verboten.